

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม
ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
: กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง

คณะผู้วิจัย

นางศิริกุล สันติชาติ (กศ.ม. เอกภาษาไทย)
นางสาววราพรรณ ชัยชนะศิริ (กศ.ม. คติชนวิทยา)
นางดารา มากนวล (คบ. สังคมศึกษา)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๔ - ๒๕๔๕
ISBN 974-7103-31-1

๓. ปัจจัยส่งเสริมที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามดำรงอยู่ เพราะเป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีทั้งด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษาและพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางอาชีพ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ และมีกฎหมาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนและเอื้อต่อการพัฒนา

๔. แหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน เพราะย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นศูนย์รวมของแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และมีคุณค่าในการศึกษาหาความรู้ รวมทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถที่พร้อมจะร่วมมือกันในการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรม

๕. ชาวบ้าน ครูอาจารย์ ย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สรุปความคิดเห็นร่วมกันในการบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน โดยมีขั้นตอนดังนี้ ร่างโครงการและกิจกรรม ประชุมพิจารณาโครงการนำเสนอโครงการแก่ผู้บริหาร นักการเมือง และบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง ที่จะมีส่วนผลักดันให้โครงการประสบความสำเร็จ ประชาสัมพันธ์หาสมาชิก ดำเนินการตามแผน และประชุมร่วมกันเพื่อรับทราบผลและแนวทางแก้ไขปัญหา โดยในเบื้องต้นเน้นในเรื่องของความสะอาด และการจัดภูมิทัศน์

Research Topic: Research Project for Developing Cultural places as Popular Learning Centres and Popular Revenue Centres

Research Team: Mrs. Sirigul Suntichat, Ms. Varapan Chaichanasiri, Mrs. Dara Marknaul

Office: Cultural Policies and Planning Division, Office of the National Culture Commission, Ministry of Education

Research Funding: Office of the National Culture Commission (2001-2002)

Abstract

This study is a qualitative research with the aim to 1) study the history and ethnic group of Wat Rakhang Kositaram community and the vicinity 2) investigate and collect traditional and modern cultural places 3) study the factors which make Wat Rakhang Kositaram and the vicinity modern cultural places adaptable to social and economic circumstances 4) study the inherent capacity for growth of cultural places as popular learning centres and popular revenue centres 5) present local wisdom as part of the management tools for popular learning centres and popular revenue centres. The target groups include folk people, community leaders, senior citizens, and administrators of educational institutes, instructors, monks and representatives of related organizations in the community. The procedures used to gather data are surveying, questionnaires, group interviews and focus groups. The data are analyzed using a method as designed. The findings fall into four major categories:

1. The Wat Rakhang Kositaram community and the vicinity are basically stemmed from modernization in Thonburi neighbourhood with the establishment of Siriraj Hospital and Bangkok Noi Railway Station. There are actually two cultural groups of residents i.e. groups of origin as descendants of the royalty and the newcomers moving in for commercial purpose around Wat Rakhang Kositaram.

2. The cultural places of Wat Rakhang Kositaram and the vicinity are diverse. This falls into 3 categories: 1) the traditional cultural places such as monasteries, archaeological sites, archaeological objects in the monasteries and water wells etc; 2) the gone cultural places i.e. Ban Poon palace, the Suan Mangkood palace, the palace of the back, Sala TonJan, Tamnak Tong, Sala Gohok, the making of Khao Lam Tad rice cake and the making of court dolls 3) the modern

cultural places as Patravadee theatre, Siriraj hospital museum and the educational institutes of not less than eighty years old.

3. The factors which maintain the existence of Wat Rakhang Kositaram as cultural heritage are archaeological sites, archaeological objects, customs, traditions and beliefs including arts of various fields. This neighbourhood is considered educational and Buddhist learning centre, occupational learning centre and tourist centre, in line with plans and activities as legally managed by related organizations.

4. The cultural places of Wat Rakhang Kositaram and the vicinity can be favourably developed to be popular learning centre and popular revenue centre through the management of historical and cultural values including local wisdom.

5. According to folk people, instructors and administrators of educational institutes as well as representatives of related organizations in the community, the procedure to manage cultural places as popular learning centres and popular revenue centres includes 1) drafting projects and activities 2) meeting for consideration of projects and activities 3) submitting projects and activities to the policy-makers, politicians and related VIPs 4) announcement for more members 5) joint meeting for results and guidelines for problem solving primarily concerned with cleanliness and landscape design.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน :
กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๔ - ๒๕๔๕ ผู้วิจัย
ขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ ที่ผู้บริหารทุกระดับของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้
คำนึงถึงความสำคัญของการพัฒนานุเคราะห์ โดยให้โอกาสผู้วิจัยได้ทำการศึกษาอบรมและฝึกฝนการทำ
วิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต รองศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว
ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าหน้าที่ส่วนวิจัยและพัฒนาของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ให้
ข้อเสนอแนะและอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามโครงการวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณะวิทยากร นายแพทย์สรใจ แสงวิเชียร อาจารย์ภัทราวดี มีชูธน และ
อาจารย์บุษบง มุ่งการดี ที่เสียสละเวลาอันมีค่าของท่านมาให้ความรู้แก่ชาวบ้านและร่วมแสดงความ
คิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะครูโรงเรียนโฆสิตสโมสร โรงเรียนสตรีวัดระฆัง โรงเรียนสุภัทรา และ
คณะสงฆ์วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร ที่ให้ข้อมูล และอนุเคราะห์สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก
ต่าง ๆ ในการจัดประชุมเตรียมการ และจัดประชุมชาวบ้านย่านวัดระฆังโฆสิตาราม

ขอขอบพระคุณรองผู้อำนวยการเขตบางกอกน้อย (นายปรีชา เสงสกุล) นักพัฒนาชุมชน
(นายประชา บุญเตี้ย) ตำรวจชุมชน (ตต.วิรัช รอดทรัพย์) เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว
กรุงเทพมหานคร (นายรณวัฒน์ เอมะสิทธิ์ และคณะ) ประธานชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม (นาย
ทวีศักดิ์ ศรีม่วง และครอบครัว) รวมทั้งชาวบ้านย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ที่ให้ความร่วมมือในการจัด
ประชุมชาวบ้าน และให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็น
แหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง
ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

นางศิริกุล สันติชาติ

กันยายน ๒๕๔๕

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	
บทที่ ๑	บทนำ
	๑.๑ ความสำคัญของการวิจัย ๒
	๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๒
	๑.๓ คำถามหลักในการวิจัย ๓
	๑.๔ ขอบเขตการวิจัย ๓
	๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับ ๔
	๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๔
บทที่ ๒	วิธีดำเนินการวิจัย
	๒.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ๕
	๒.๒ การศึกษา สังเกตแบบมีส่วนร่วม ๕
	๒.๓ การเปิดเวทีภูมิปัญญาชุมชน ๗
	๒.๔ การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม ๙
	๒.๕ การตรวจสอบข้อมูล ๙
	๒.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล ๙
	๒.๗ ชื่นสรุปผล และข้อเสนอแนะ ๑๐
บทที่ ๓	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
	๓.๑ ความหมายและแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ๑๑
	๓.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรม ๑๖
	๓.๓ ประเภทของวัฒนธรรม ๑๘
	๓.๔ ลักษณะของวัฒนธรรม ๒๐
	๓.๕ องค์ประกอบของวัฒนธรรม ๒๓
	๓.๖ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ๒๔
	๓.๗ การศึกษาวัฒนธรรม ๒๕
	๓.๘ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ๒๖
	๓.๙ แนวความคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม ๒๙
	๓.๑๐ แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ๓๓
	๓.๑๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาต่าง ๆ ๓๕

บทที่ ๔	ผลการวิจัย	๔๑
	๔.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม	๔๑
	๔.๒ ประวัติความเป็นมาของเขตบางกอกน้อย	๗๙
	๔.๓ ประวัติความเป็นมาของวัดระฆังโฆสิตาราม	๘๔
	๔.๔ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งสำคัญภายในวัดระฆังโฆสิตาราม	๘๗
	๔.๕ บุคคลสำคัญของวัดระฆังโฆสิตาราม	๙๙
	๔.๖ เรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิปัญญา และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)	๑๐๑
	๔.๗ เรื่องเล่าเกี่ยวกับอภินิหารพระพุทธรูปที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สร้างไว้	๑๐๕
	๔.๘ สถานที่สำคัญย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง	๑๐๘
	๔.๙ แหล่งวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้	๑๑๐
	๔.๑๐ ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม	๑๒๗
	๔.๑๑ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม วัดระฆังโฆสิตาราม	๑๓๒
บทที่ ๕	อภิปรายผลการวิจัย	๑๔๔
บทที่ ๖	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๕๑
บรรณานุกรม		๑๕๙
ภาคผนวก	ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น	๑๖๕
	ภาคผนวก ข. เครื่องมือวิจัยแบบสัมภาษณ์	๑๖๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญของการวิจัย

ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ในการดำรงอยู่ การต่อสู้ การเคลื่อนย้าย และการสืบทอดทางเชื้อชาติมายาวนาน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมแห่งชนชาติไทยจึงมีการสั่งสมและสืบทอดต่อกันมายาวนานเช่นกัน ปรากฏให้เห็นเป็นแหล่งวัฒนธรรมหลากหลายกระจายทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศ บางแห่งเป็นแหล่งที่ให้ความรู้ บางแห่งสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน เมื่อกาลเวลาผ่านไปกระบวนการทางสังคม สิ่งแวดล้อม และกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกประเทศทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาสู่ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมจึงปรับเปลี่ยนตามอิทธิพลของสังคม บางแห่ง สามารถรักษาแหล่งวัฒนธรรมเดิมของตนไว้ได้ บางแห่งมีพ่อค้าจากภายนอกชุมชนเข้ามาบริหารจัดการ บางแห่งสูญหายไปไม่เหลือร่องรอยอารยธรรมที่เคยโด่งดังในอดีต การบริหารจัดการโดยบุคคลจากภายนอกชุมชนจึงมุ่งพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งรายได้แต่ด้านเดียว เพราะขาดความผูกพันทางจิตใจ ไม่เห็นคุณค่าของศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิมในท้องถิ่น รวมทั้งไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ การบริหารจัดการจึงไร้ทิศทางปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมตะวันตก กระแสเศรษฐกิจ และสังคมที่แก่งแย่ง ชิงชัยกัน จึงทำให้แหล่งวัฒนธรรมที่หลงเหลืออยู่นับวันจะเสื่อมและลดลงตามลำดับ กลายเป็นแหล่งหารายได้ไร้ซึ่งภูมิธรรม ภูมิปัญญาจากรากฐานแห่งจิตวิญญาณของบรรพบุรุษไทย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติเล็งเห็นคุณค่าในแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม เล็งเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งกลางในการสืบทอดวัฒนธรรม สร้างรายได้ให้กับประชาชน และสอดคล้องกับนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาล ที่จะพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน ดังนั้นการสนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัยแหล่งที่มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน จึงเป็นส่วนสำคัญในการที่จะพัฒนาคน พัฒนาสังคม และพัฒนาประเทศ โดยประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและบริหารจัดการ อันจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนบนพื้นฐานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาเอกสาร และการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น พบว่ากรุงธนบุรีซึ่งตั้งเป็นราชธานีของอาณาจักรสยามเมื่อจุลศักราช ๑๑๓๐ เป็นเมืองที่มีชัยภูมิตัดกับแม่น้ำเจ้าพระยามีแม่น้ำล้อมรอบ และใกล้กับทะเล แม้เมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๔ แล้ว กรุงธนบุรีก็ยังคงมีความสัมพันธ์ทางด้านประวัติศาสตร์กับกรุงรัตนโกสินทร์อย่างใกล้ชิด กรุงธนบุรีจึงเป็นสถานที่ตั้งวังและที่อยู่อาศัยของเจ้าขุนมูลนายและข้าราชการ หลายสกุลวงศ์

โดยเฉพาะแขวงศิริราช จะมีวังบ้านปูน วังสวนมังคุด วังสวนลั่นจี่(วังหลัง) และวัดสำคัญที่มีชื่อเสียง คือวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร หลังจากที่รัชกาลที่ ๕ ได้พัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับชาติตะวันตก พื้นที่บริเวณดังกล่าวถูกเวนคืนเพื่อสร้างสถานที่ราชการ สถานีรถไฟ โรงพยาบาล โรงเรียน และเปลี่ยนคนถือครอง แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้าตามกระแสวัฒนธรรมโลก และดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่น วังบ้านปูน เปลี่ยนเป็นลานตากผ้าย้อมมะเกลือ และปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนสุภัทรา และภัทราวดีเย็บเตอร์ โดยจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กแสดงผลงานทางด้านศิลปการแสดง พร้อมเปิดสอนศิลปการแสดง รำไทย และโขน ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมแหล่งหนึ่ง ส่วนวัดระฆังโฆสิตาราม แม้เวลาจะล่วงเลยมาหลายยุคสมัยแต่คุณงามความดีและอัจฉริยะแห่งภูมิปัญญาของสมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังสี) ยังคงได้รับการกล่าวขานและสืบทอดต่อกันมา นอกจากนี้ในบริเวณวัดยังมีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ประชาชนทั่วไปได้ คณะผู้วิจัยเชื่อว่า หากได้มีการศึกษาประวัติความเป็นมา รวบรวมข้อมูลแหล่งวัฒนธรรมในพื้นที่ดังกล่าวอย่างละเอียด และรวบรวมแนวทางการบริหารจัดการของหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และวางแผนการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในรากฐานทางสังคมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม ให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้เป็นอย่างดี

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และกลุ่มชาติพันธุ์ ของชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง
๒. เพื่อศึกษา สืบค้น และรวบรวมแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งวัฒนธรรมใหม่
๓. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงดำรงอยู่ และสามารถปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งวัฒนธรรมใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม
๔. เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน
๕. เพื่อนำเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน

๑.๓ คำถามหลักในการวิจัย

๑. ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงมีกลุ่มชาติพันธุ์ แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งวัฒนธรรมใหม่ มีความเป็นมาอย่างไร ที่ใดบ้าง
๒. ปัจจัยอะไรที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงดำรงอยู่ และสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ และสังคม
๓. ชุมชนมีปัจจัยใดที่แสดงให้เห็นความมีศักยภาพที่พร้อมจะพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน
๔. ชุมชนมีแนวทางใดที่จะบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง ทิศเหนือครอบคลุมถึงเขตวัดอมรินทรารามจรดคลองบางกอกน้อย ทิศใต้จรดคลองวัดระฆัง ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจรดคลองบ้านขมิ้น เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

๒. ขอบเขตด้านประชากร

๒.๑ ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน

๒.๒ บุคคลที่มีความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเขตพื้นที่ที่ศึกษา

๒.๓ เจ้าหน้าที่ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน ครูอาจารย์ องค์กร และหน่วยงานของรัฐที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา

๓. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์และสภาพทั่วไปของแหล่งวัฒนธรรมที่ยังคงดำรงอยู่ และที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน โดยการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมและกลุ่มชาติพันธุ์

๓.๒ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถานที่สำคัญ ๆ และแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่คงอยู่ในปัจจุบัน และเสื่อมสูญไปของชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง

๓.๓ ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามสามารถรักษาแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมบางแห่งไว้ได้ และบางแห่งปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ

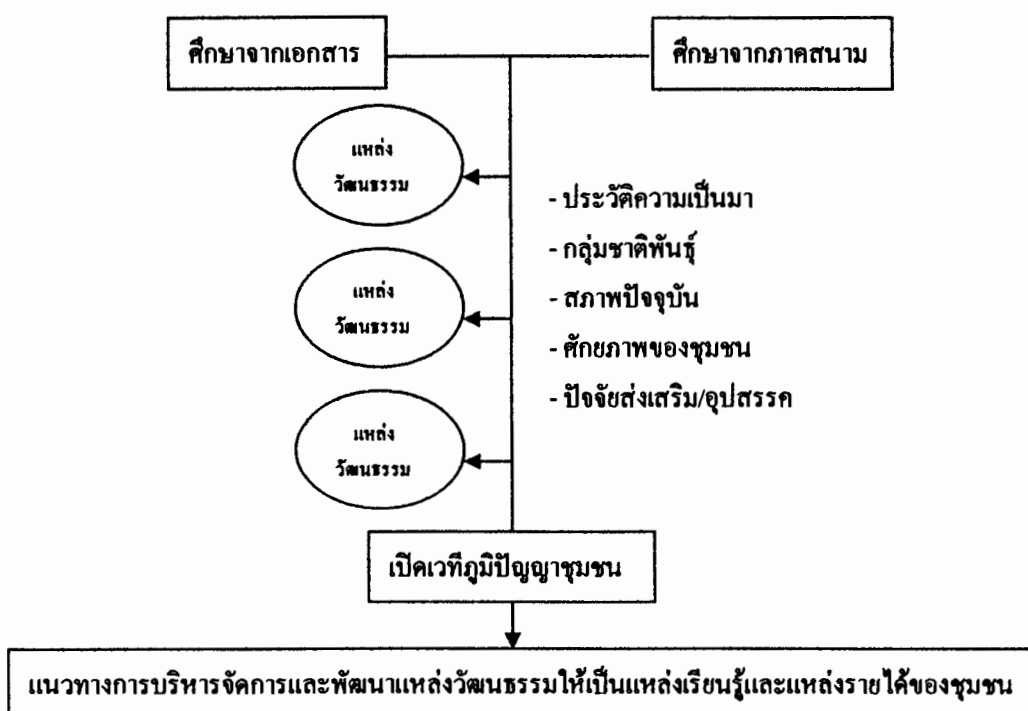
๓.๔ สภาพปัจจุบันและศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน

๓.๕ กำหนดแนวทางการบริหารจัดการที่เหมาะสมและการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน โดยภูมิปัญญาของบุคคลในชุมชนเอง

๑.๕ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้โครงการวิจัยและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน : กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง
๒. ได้ประวัติความเป็นมาและกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง
๓. ได้รายชื่อและข้อมูลของแหล่งวัฒนธรรมทั้งหมดในพื้นที่การศึกษา และข้อมูลของแหล่งวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชนในพื้นที่ย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง
๔. ได้ข้อมูลเชิงรูปธรรมจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการเปิดเวทีชุมชน การเปิดเวทีเสวนาเชิงปฏิบัติการ
๕. ได้แนวทางการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรมและการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของแหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง กลุ่มชาติพันธุ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานศึกษา แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม แหล่งวัฒนธรรมใหม่ นโยบายการการบริหารจัดการด้านวัฒนธรรม ทศนคติของชุมชนที่มีต่อแหล่งวัฒนธรรม และแนวทางการบริหารจัดการของชุมชน โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ เอกสารจากหน่วยงาน การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสอบถามทัศนคติ การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ชาวชุมชน การประชุมเสวนา และศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม แหล่งวัฒนธรรมใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม แนวนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน โดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

๑.๑ แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารหรือข้อมูลที่เป็นต้นกำเนิด เป็นหลักฐานแรกที่ปรากฏ ได้แก่ จดหมายเหตุ แผนที่ ภาพถ่าย และบันทึกต่าง ๆ

๑.๒ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ หนังสืออ้างอิง ตำราประวัติศาสตร์ งานวิจัย เอกสารทางราชการ เอกสารแผ่นพับ แผนที่ ภาพถ่าย และอินเทอร์เน็ต

๑.๓ สิ่งของโบราณ (Remains) ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถานที่ รูปจำลอง ประเพณี พิธีกรรม เรื่องเล่าสืบต่อกันมา

๒. การศึกษา สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเน้นการสำรวจ สังเกต และการสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนในการวิจัยดังนี้

๒.๑ การเตรียมการก่อนลงสนาม โดยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม แหล่งวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และสำรวจบริเวณชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงโดยภาพรวมทั่ว ๆ ไป

๒.๒ การออกแบบการวิจัย การออกแบบการวิจัยโดยการบันทึก สัมภาษณ์ และสังเกตแบบมีส่วนร่วม จะมีลักษณะยืดหยุ่นได้ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัวเพราะรายละเอียดจะปรับเปลี่ยนตามเวลา ปัจจัย และสภาวะแวดล้อม โดยกำหนดคำถามหลักซึ่งเป็นคำถามที่

เกี่ยวกับเนื้อหาของปัญหาที่ต้องการวิจัย ได้แก่ประวัติศาสตร์ความเป็นมา กลุ่มชาติพันธุ์ แหล่งวัฒนธรรม สภาพสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง การศาสนา สถาบันการศึกษา แหล่งทรัพยากร แหล่งเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ การคมนาคม และทัศนคติ เพื่อรวบรวมจัดระบบข้อมูล

๒.๓ การเลือกสถานที่ในการวิจัย สถานที่ที่จะเลือกวิจัยจะมาจากข้อมูลการสำรวจเบื้องต้น จากการศึกษาเอกสาร และได้รับการแนะนำจากบุคคลต่าง ๆ ที่ได้สัมภาษณ์ในเบื้องต้น รวมทั้งจากบุคคลที่ได้สัมภาษณ์ในการลงภาคสนามเป็นการขยายผล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง และครอบคลุมพื้นที่ที่วิจัย ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ชาวชุมชน ผู้นำทางศาสนา วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ องค์กร สถานศึกษา พิพิธภัณฑ์ และหน่วยงานของรัฐ ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา รวมทั้งผู้ประกอบการที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ

๒.๔ การวิจัยแบบเปิดเผยและประชาสัมพันธ์ ผู้วิจัยเปิดเผยสถานภาพของตนเองเมื่อลงภาคสนาม โดยประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยด้วยเอกสารและอธิบายรายละเอียดพร้อมตอบข้อซักถาม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทราบวัตถุประสงค์ของการวิจัย และประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๒.๕ ข้อตกลง ผู้วิจัยต้องทำตัวเป็นกลางในการเข้าสู่กลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากในชุมชนมีความขัดแย้งของกลุ่มบุคคล และขณะทำการวิจัยเป็นช่วงเวลาที่จะมีการเลือกตั้งประธานชุมชนใหม่ จึงต้องระมัดระวังไม่ให้การดำเนินการวิจัยส่งผลดีหรือร้ายแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้วิจัยต้องไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลบางคนในบางประเด็นคำถาม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้ง

๒.๖ การลงสนาม การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น การทำงานในภาคสนามเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะต้องทำความเข้าใจ และหมั่นเข้าไปพูดคุยเพื่อให้เกิดความสนิทสนมและเชื่อใจกันมากขึ้น โดยการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ไม่มีลำดับคำถามตายตัว ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความเต็มใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ในแต่ละคนที่จะพูดถึงประเด็นนั้น ๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์เลื่อนไหลไปตามธรรมชาติและไม่เป็นทางการเกินไป รวมทั้งสามารถรับฟังความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะในประเด็นปัญหาอื่น ๆ ของผู้ถูกวิจัยได้ ซึ่งจะทำให้ได้รับข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยอาจไม่คาดคิดหรือกำหนดไว้ในการสัมภาษณ์มาก่อน ผู้วิจัยจึงต้องมีไหวพริบในการปรับคำถาม ลำดับข้อคำถาม และกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เผยข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการวิจัยอย่างไม่ต้องท้อหล่น ซึ่งผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการเข้าถึงกลุ่มบุคคลเพื่อการสำรวจและประเมินผลการดำเนินงาน จึงสามารถสร้างความคุ้นเคยได้อย่างรวดเร็ว และสิ่งสำคัญที่ต้องระมัดระวังคือการพิจารณาเลือกกิจกรรมที่จะเข้าร่วมเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบ

ต่อการวิจัย และระมัดระวังการแต่งกายของผู้วิจัยให้เหมาะสมกับการลงภาคสนาม และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

๒.๗ การจดบันทึกภาคสนาม การบันทึกข้อมูลอย่างละเอียด ถูกต้อง และสมบูรณ์นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะจดบันทึกต่อหน้าผู้ถูกสัมภาษณ์บางประเด็นคำถามที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์ แหล่งวัฒนธรรม ชนบธรรมเนียม ประเพณี หรืออื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องสมควรจะปกปิด ส่วนประเด็นปัญหาสังคม ผลประโยชน์ หรือความขัดแย้ง จะจดบันทึกภายหลังการสัมภาษณ์ โดยจดบันทึกเนื้อหาสาระของคำตอบ การตีความหมายจากน้ำเสียงของผู้ให้สัมภาษณ์ ข้อสังเกตที่พบจากการสัมภาษณ์และสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ การลงภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งผู้วิจัยอาจจะไปคนเดียว หรือสองถึงสามคน ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมายและความเหมาะสม เช่น พระ ครูอาจารย์ ชาวบ้าน หน่วยงาน เป็นต้น จึงต้องมีการเตรียมการแบ่งหน้าที่ในการปฏิบัติ โดยสัมภาษณ์ร่วมกัน แต่มีผู้หนึ่งทำหน้าที่สัมภาษณ์เป็นหลัก มีผู้จดบันทึก และผู้ตรวจสอบประเด็นคำถามเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วน

๓. การเปิดเวทีภูมิปัญญาชุมชน ผู้วิจัยได้จัดการประชุมเสวนาเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่ที่ทำการวิจัย ได้มีส่วนร่วมในการประเมินศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรม คัดเลือก และกำหนดแนวทางการบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งการเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีขั้นตอนดังนี้

๓.๑ ชั้นเตรียมการ ผู้วิจัยทำหนังสือเชิญผู้แทนสถานศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม แขวงศิริราช ได้แก่ พัฒนาชุมชนจากเขตบางกอกน้อย ตำรวจชุมชนจากสถานีตำรวจนครบาลบางกอกน้อย ผู้แทนโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ผู้แทนโรงเรียนโฆสิตสโมสร ผู้แทนศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร และผู้นำชุมชนมาประชุมร่วมกันที่โรงเรียนโฆสิตสโมสร เพื่อจัดทำกำหนดการประชุม คัดเลือกวัน สถานที่หัวข้อสำหรับวิทยากรที่จะมาให้ความรู้และร่วมแสดงความคิดเห็น ประสานเปิดงาน และการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์ประกอบการประชุม มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน ๑๓ คน สรุปผลการประชุมดังนี้

(๑) กำหนดการประชุมเสวนาในวันเสาร์ที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๕ เวลา ๘.๓๐ น. ณ ศาลากาญจนภิเษก ๕๐ ปี คณะ ๑ วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร

(๒) วิทยากรประกอบด้วย

คุณบุษบง มุ่งการดี ซึ่งเป็นเชื้อสายราชสกุล “อิศรางกูร” มีบ้านพักอาศัยอยู่ที่ซอยศาลาดันจันทน์ ย่านชุมชนวัดระฆังโฆสิตารามมาแต่บรรพบุรุษ
คุณภัทราวดี มีชูชน เจ้าของภัทราวดีเฮียเตอร์ และโรงเรียนสุภัทรา ซึ่งตั้งอยู่ตรอกวังหลัง เป็นคนที่เกิดและอาศัยอยู่ในย่านวัดระฆังโฆสิตาราม

รองศาสตราจารย์นายแพทย์สรใจ แสงวิเชียร อาจารย์
คณะกายวิภาคศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช เป็นผู้หนึ่งที่คุ้นเคยกับชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม
มาตั้งแต่เด็ก และสนใจประวัติศาสตร์ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม

คุณกุลวดี เจริญศรี ผู้เชี่ยวชาญ จากสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัยแหล่งวัฒนธรรม
ย่านถนนพระอาทิตย์ บางลำพู ฯลฯ

(๓) หัวข้อที่วิทยากรบรรยายจะเป็นการเล่าเรื่องจากประสบการณ์
ชีวิต และจากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และพัฒนาการของชุมชนย่านวัดระฆัง
โฆสิตาราม สถานที่สำคัญ ๆ บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ วัฒนธรรมประเพณี
กลุ่มชาติพันธุ์ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม แนวทางการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่ง
เรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

(๔) ประธานเปิดงาน ได้แก่ ผู้ช่วยผู้อำนวยการเขตบางกอกน้อย
(นายปรีชา เฮงสกุล)

(๕) ขออนุญาตใช้สถานที่ อุปกรณ์ที่จำเป็น และถ้วยจาน
จากเจ้าคณะ ๑ พระราชประสิทธิ์วิมล โดยขออนุญาตเข้ามาจัดเตรียมสถานที่ก่อนวันประชุม
เสวนา ๑ วัน

(๖) ติดต่อขอเช่าเครื่องเสียง เครื่องบันทึกเสียง และไมโครโฟน
เพิ่มเติม เพื่อให้พอกับจำนวนผู้เข้าประชุม

(๗) คณะครูอาจารย์โรงเรียนโฆสิตสโมสร รับเตรียมการเรื่อง
อาหารว่าง เครื่องดื่ม อาหารกลางวัน สำหรับผู้เข้าร่วมประชุม และพระภิกษุสงฆ์

(๘) พัฒนาชุมชนและตำรวจชุมชน รับจัดทำป้ายปิดประกาศ
ประชาสัมพันธ์การจัดประชุมเสวนา

(๙) ประธานชุมชน ประชาสัมพันธ์การจัดประชุมเสวนาทางวิทยุ
ชุมชน และเชิญชวนชาวชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามเข้าร่วมประชุม

(๑๐) ผู้วิจัย จัดทำกำหนดการ เอกสารประกอบการประชุม
คำกล่าวรายงาน คำกล่าวเปิด แบบสอบถามข้อมูลส่วนตัวของผู้เข้าประชุม และหนังสือเชิญชวน
เข้าร่วมประชุมพร้อมเอกสารข้อมูลเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการวิจัย จำนวน ๒๕๐ ชุด

๓.๒ ขั้นตอนการ ผู้วิจัยลงภาคสนามแจกหนังสือเชิญชวนเข้าร่วม
ประชุมเสวนา พร้อมเอกสารข้อมูลเพื่อประชาสัมพันธ์โครงการวิจัย และรายละเอียดข้อมูลแหล่ง
วัฒนธรรมที่ศึกษาค้นคว้าเพื่อเผยแพร่ให้ชาวชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามได้ศึกษาเบื้องต้น ให้
ทราบประวัติความเป็นมาเพื่อเห็นถึงความสำคัญของแหล่งวัฒนธรรม รวมทั้งดำเนินการต่าง ๆ
ตามขั้นตอนที่ได้ประชุมเตรียมการไว้ โดยคณะผู้วิจัยเป็นผู้จัดทำหนังสือเชิญ ประธาน วิทยากร

คณะสงฆ์ ผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประธานชุมชน และชาวชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และกลุ่มผู้ค้าสินค้าบริเวณวัดระฆังโฆสิตาราม พร้อมให้รายละเอียดเพิ่มเติม ดำเนินการจัดทำหนังสือขอใช้สถานที่ ทำความสะอาด จัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องขยายเสียง เครื่องบันทึกเสียงและเจ้าหน้าที่ควบคุม จัดโต๊ะเก้าอี้ที่นั่ง โต๊ะหมู่บูชา เอกสารการลงทะเบียน เอกสารการเงิน จัดทำคำกล่าวรายงาน คำกล่าวเปิด ป้ายชื่อวิทยากร และดำเนินการอื่น ๆ ตามที่ได้ประชุมเตรียมการไว้

๓.๓ การบันทึกการประชุม ผู้วิจัยบันทึกการประชุม ๒ แบบ คือ บันทึกการประชุมโดยใช้แถบบันทึกเสียง และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรโดยสรุปประเด็นที่วิทยากรบรรยาย และประเด็นการปรึกษาหารือแนวทางการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน นำข้อมูลที่ได้ทั้งสองแบบมาเทียบเคียงและสรุปสาระสำคัญ

๔. การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี คือการจัดงานสงกรานต์ของชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม เพื่อบันทึกภาพ และข้อมูลการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดเตรียมงานและเข้าร่วมงานของสถานศึกษา สถาบันศาสนา องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งชาวชุมชนวัดระฆัง และการทำบุญของศาสนิกชนในวัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งทางวัดได้จัดให้บริการแก่ศาสนิกชนได้เข้ามาทำบุญเป็นประจำทุกวัน ได้แก่ การเข้ามานมัสการพระประธานในพระอุโบสถ นมัสการสมเด็จพระสังฆราช (สี) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนีวงศ์) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) การฟังเทศน์ รวมทั้งการจำหน่ายพระเครื่อง จำหน่ายหนังสือเกี่ยวกับวัด การบริจาคเพื่อทำบุญสนับสนุนกิจการของวัด การเรียนธรรมศึกษา และการท่องเที่ยวภายในวัด

๕. การตรวจสอบข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลจากวิธีการต่าง ๆ แล้วจะนำมาเปรียบเทียบเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้ ทั้งจากสัมภาษณ์ การประชุมเสวนา จากการศึกษาเอกสาร และแผนที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด

๖. การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วยวิธีการดังนี้

๖.๑ เปรียบเทียบและจัดหมวดหมู่ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม และการประชุมเสวนา ได้แก่

- (๑) ประวัติความเป็นมา
- (๒) กลุ่มชาติพันธุ์
- (๓) แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และปัจจุบัน
- (๔) สภาพทั่วไปทางกายภาพ สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

- (๕) แผนนโยบายด้านวัฒนธรรมขององค์กร หน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการงานวัฒนธรรม
- (๖) ศักยภาพของชุมชน ปัจจัยส่งเสริม และอุปสรรค ในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
- (๗) แนวทางในการแก้ไขปัญหาและการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

๖.๒ ลำดับเหตุการณ์และเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้เพื่อแสดงให้เห็นถึง พัฒนาการของแหล่งวัฒนธรรม และการสังสมภูมิปัญญาชุมชน

๖.๓ วิเคราะห์ศักยภาพ ปัจจัยส่งเสริม และอุปสรรค ที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของชุมชน

๗. ชั้นสรุปผล และข้อเสนอแนะ

สรุปแนวทางการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นความคิดเห็นจากภูมิปัญญาของชาวชุมชน และความเป็นไปได้จากปัจจัยส่งเสริมทางด้านทุนวัฒนธรรม และแผนนโยบายด้านวัฒนธรรมขององค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

บทที่ ๓

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน : กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้าน ทูทางวัฒนธรรม และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

๓.๑ ความหมายและแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นคำสมาส (วัฒนธรรม) “วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญงอกงามรุ่งเรือง “ธรรม” หมายถึง กฎ ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงหมายถึง กฎ ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติ ที่มนุษย์ควรปฏิบัติเพื่อความเจริญงอกงาม

วัฒนธรรม (พ.ร.บ.วัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๕) หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดี

วัฒนธรรม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, ๒๕๔๐ : ๘ - ๙) หมายถึง ลักษณะที่แสดงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมไม่เพียงแต่จะเป็นการรับมรดกทางสังคมจากบรรพบุรุษเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการรักษาของเดิมที่ดี ดัดแปลงแก้ไขของเดิมที่ควรแก้ หรือดัดแปลงรวมทั้งวางมาตรฐานความดีขึ้นมาใหม่ แล้วส่งเสริมให้เป็นลักษณะที่ดีประจำชาติสืบไปถึงอนุชน

วัฒนธรรม (อภิรมย์ ณ นคร, ๒๕๑๘ : ๑๓๙) หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตในสังคม หรือแบบฉบับของบรรพบุรุษต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งรวมทั้งประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม อุดมคติ ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และสิ่งที่มนุษย์ภายในสังคมหนึ่ง ๆ สร้างขึ้นมา แล้วพัฒนาสืบทอดต่อ ๆ ไปยังชนรุ่นใหม่

วัฒนธรรม (บำรุง สุขพรรณ, ๒๕๒๗ : ๒ - ๓) ในความหมายทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงวิถีทางดำรงชีวิตของมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่งไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้หรือสิ่งที่มองเห็นไม่ได้ โดยที่ในสังคมมนุษย์แต่ละสังคมมีวัฒนธรรมใหญ่ซึ่งเปรียบเสมือนใยแมงมุมที่ครอบคลุมทั่วไปของสังคม แต่อาจจะมีวัฒนธรรมส่วนย่อยซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชนบางกลุ่ม บางสังคม บางเชื้อชาติ รวมอยู่อย่างใดก็ตามวัฒนธรรมนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมมนุษย์และสามารถเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเจริญและความเสื่อมของสังคมได้อีกด้วย

วัฒนธรรม (พระยาอนุমানราชธนะ, ๒๕๑๕) คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงและปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกัน เอาอย่างกันได้ รวมทั้งผลิตผลของส่วนรวม ที่มีมนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา ตลอดจนความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกันและสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น เป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม

วัฒนธรรม (อนุสรณ์ สุนทรพงศ์, ๒๕๕๓ : ๑๒) หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างสรรค์เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงจากระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อ เพื่อให้เกิดความเจริญ ความเหมาะสมในวิถีชีวิตโดยส่วนรวม จนเกิดเป็นลักษณะเด่นแล้วมีการยอมรับปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างมีแบบแผน มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปสู่มนุษย์ในยุคต่อมา ทั้งนี้การสร้างสรรค์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง นั้นยังคงดำเนินต่อไปตามการเคลื่อนไหวของสังคมเพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

วัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๕๔ : ๔๐) วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่ยึดนิ่ง (static) ไม่ใช่ระบบที่ปิด หรืออยู่กับที่ (closed, fixed system) ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมเป็นระบบเปิดที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีทั้งการสูญสลาย การตัดแปลง และการเกิดขึ้นใหม่อย่างต่อเนื่อง R. Williams (อ้างจากกาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๕๔ : ๑๒๖, ๒๔๙) เสนอว่า วัฒนธรรมไม่ใช่ผลงานสร้างสรรค์ของปัญญาชน/ศิลปินเท่านั้น หากแต่เป็นวิถีชีวิต ทั้งหมดของคนทุกคนในสังคม และไม่มีสิ่งๆ ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมสากล” เพียงอย่างเดียว เนื่องจากในทุกสังคม ล้วนมีชนชั้น มีกลุ่มย่อย ๆ ดังนั้น คนในแต่ละกลุ่ม แต่ละชั้น จึงมีวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย R. Williams ได้ประมวลความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ที่ใช้อยู่ในแวดวงวิชาการว่า มี ๓ ความหมายด้วยกัน คือ

(๑) วัฒนธรรมหมายถึงสภาวะที่สมบูรณ์ของมนุษย์อันมีลักษณะเป็นสากลทั่วไป เช่น บรรดาคุณค่าต่าง ๆ ในศาสนา หรือความงามทางศิลปะอันเป็นอมตะ การวิเคราะห์วัฒนธรรมก็เพื่อค้นหาความเป็นสากลเหล่านี้

(๒) วัฒนธรรมในความหมายของสิ่งที่บันทึกเอาไว้เป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร (documentary record) ซึ่งได้แก่งานวรรณกรรมต่าง ๆ การวิเคราะห์วัฒนธรรมในความหมายนี้ก็เพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ในแง่มุมต่าง ๆ เช่น สุนทรียะ หน้าที่ของวรรณกรรมต่อสังคม เป็นต้น

(๓) วัฒนธรรมในความหมายทางสังคม (Social definition of culture) ซึ่งเป็นความหมายของกลุ่ม นักมานุษยวิทยาที่พิจารณาว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ ซึ่งได้แสดงความหมายออกมาเป็นค่านิยมต่าง ๆ เช่น การถือเอาสุขภาพดีเป็นเป้าหมายของชีวิตของ

คนรุ่นใหม่ การวิเคราะห์วัฒนธรรมตามความหมายนี้จึงต้องค้นหาความหมายและค่านิยมที่แฝง
อยู่ทั้งในและนอกวิถีชีวิตของประชาชนเพื่อนำมา “ประกอบสร้างใหม่” (In construction)

วัฒนธรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, ๒๕๓๗ : ๑๐ - ๑๑) มีความหมาย ๒ ระดับ ได้แก่

๑. ความหมายระดับบน วัฒนธรรมหมายถึงศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีและ
วิทยาการซึ่งสังคมหนึ่ง ๆ สร้างสรรค์หรือปรับปรุงขึ้นให้มีลักษณะเฉพาะตน

๒. ความหมายในระดับรากฐาน วัฒนธรรมหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของสังคมนั้น ๆ
โดยมีเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์ได้แก่ ศิลปะ ประเพณี งานฉลอง ฯลฯ ทั้งนี้ย่อมผันแปร
ไปตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

วัฒนธรรม (อาพันธ์ กาญจนพันธ์, ๒๕๓๘ : ๕ - ๗) ในเชิงชีวิตวัฒนธรรมโดยให้นิยามว่า
วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสม
ขึ้นมาเพื่อแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวของระบบความสัมพันธ์
ทางสังคมและธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างออกไป วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือน
พลังที่อยู่เบื้องหลังศิลปะและวิถีชีวิตของสังคมนุษย์ที่มีความแตกต่างซับซ้อนและหลากหลายใน
แต่ละท้องถิ่น โดยการเชื่อมโยงกับระบบใหญ่ ๆ ๓ ระบบด้วยกัน ได้แก่

๑. ระบบคุณค่า ซึ่งหมายถึงศีลธรรมส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่
สร้างสรรค์ ที่แสดงออกในรูปความคิดที่เป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคม
และธรรมชาติ บนพื้นฐานการเคารพต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๒. ระบบภูมิปัญญา หมายถึงสิ่งที่ครอบคลุมวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับ
ความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมักปรากฏให้
เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่าน
องค์กรทางสังคมในท้องถิ่นเพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม โดยอาจเห็นได้
จากแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม อาชีพ เครือญาติ และเครือข่าย เป็นต้น

๓. ระบบอุดมการณ์และอำนาจ หมายถึงศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ซึ่งถือเป็นสิทธิ
ตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจ และอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็น
พลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการพัฒนาสังคมให้เป็นไป
ตามหลักของศีลธรรม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนเพื่อรักษาอิสระของตนเอง
เมื่อต้องเผชิญกับการครอบงำจากภายนอก เราจึงมีอุดมการณ์และอำนาจเป็นสัญลักษณ์ของ
ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชุมชน ท้องถิ่น เพศ หรือ ชาติพันธุ์ นั่นเอง

วัฒนธรรม (พระธรรมปิฎก, ๒๕๓๙) เป็นเรื่องในระดับรูปแบบ คือเป็นเรื่องสภาพที่
ปรากฏภายนอก โดยส่วนมากวัฒนธรรมที่เป็นรูปปรากฏหรือเป็นรูปแบบนี้ จะมีแก่นสารแท้จริง
ก็จะต้องมีตัวความที่ลึกซึ่งลงไปรองรับในที่นี้จัดเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับที่เป็นฐานสุด เป็นราก
ที่สุด ได้แก่ สัจธรรม คือตัวความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สัจธรรมนี้เป็นฐานเริ่มต้น

ที่รองรับวัฒนธรรมไว้ ต่อจากสัจธรรมก็คือสิ่งที่เรียกว่า จริยธรรม อันได้แก่ หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ความจริงของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ จึงจะเกิดผลสำเร็จได้ด้วยดี จากนั้นจึงมาถึง วัฒนธรรม ซึ่งเป็นรูปแบบหรือเป็นวิถีปฏิบัติที่จะให้เกิดผลเป็นจริงตามที่มนุษย์ต้องการ วัฒนธรรมคือรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของมนุษย์

วัฒนธรรม (ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, ๒๕๒๙) คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อสร้างขึ้นมาแล้ว จึงสอนให้คนรุ่นหลังได้เรียนหรือนำไปปฏิบัติ ฉะนั้นวัฒนธรรม จึงมีการเรียนรู้ และการถ่ายทอด เมื่อมนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมมนุษย์ก็รู้ว่าอะไรคือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม และส่วนใหญ่มนุษย์จะรู้ว่าอะไรควรทำ และอะไรไม่ควรทำ ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมาก

วัฒนธรรม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๒๕๔๐ : ๑๒) ไม่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับกลุ่มทางสังคม เช่น ชนชาติ กลุ่มคนที่มีภาษาและศาสนาเดียวกันเสมอไป แต่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนซึ่งมีที่มาทางสังคมหลากหลาย หากมีความผูกพันทางอาชีพและผลประโยชน์ร่วมกันก็ได้

วัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์, ๒๕๓๘ : ๒ - ๓) วัฒนธรรมในสังคมเราอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ วัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เป็นต้นว่า ภาษาพูด ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ กิริยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นต้นว่า อาคาร บ้านเรือน วัด และศิลปกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นประจำทุกวัน การแบ่งพิจารณาวัฒนธรรมในสองลักษณะที่กล่าวมานี้ จะทำให้เราสามารถพิจารณาวัฒนธรรมทั้งหมดได้ครบถ้วนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง วัฒนธรรมทั้งหมดก็คือสิ่งที่ครอบงำชีวิตมนุษย์เราอยู่ ทั้งในชีวิตประจำวันและทั้งในโอกาสพิเศษที่มนุษย์เราจำเป็นจะต้องใช้ชีวิตผิดแปลกไปจากวัฒนธรรม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า การแบ่งวัฒนธรรมออกเป็นวัฒนธรรมนามธรรม หรือระบบสัญลักษณ์ที่จับต้องไม่ได้กับวัฒนธรรมรูปธรรมหรือวัฒนธรรมประเภทวัตถุจะเป็นการแบ่งที่แยกกันได้อย่างเด็ดขาด การแบ่งในลักษณะที่ว่าเป็นการแบ่งเพื่อความสะดวกในการพิจารณาวัฒนธรรมเท่านั้น ตามความเป็นจริงวัฒนธรรมประเภทวัตถุสามารถสื่อความหมาย และมีลักษณะเป็นระบบสัญลักษณ์ที่จับต้องได้ บ้านเรือนที่เราอยู่มีลักษณะเป็นวัฒนธรรมประเภทวัตถุ แต่ถ้าเราพิจารณาลักษณะของบ้านเรือน เราก็จะเห็นว่าบ้านที่มนุษย์เราใช้อาศัยอยู่นั้น อาจจะสร้างด้วยวัตถุที่ต่างกัน กระต๊อบหลังคาจากย้อมแตกต่างจากบ้านไม้สัก หรือตึกใหญ่โอฬาร นอกจากจะต่างกันตรงวัสดุที่ใช้แล้วยังต่างกันตรงที่ว่าลักษณะของอาคารจะบอกให้คนในสังคมนั้นได้รู้ว่า เจ้าของบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร เศรษฐีย่อมอยู่ตึกหลังใหญ่คนจนมักจะทำอาศัยอยู่ในกระต๊อบ ถ้ากระต๊อบตั้งอยู่ในหมู่บ้านตามต่างจังหวัดก็ย่อมต่างจากกระต๊อบที่ตั้งอยู่ในสลัมในกรุงเทพฯ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมประเภทวัตถุให้ความหมายทางสัญลักษณ์ด้วย

กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔ : ๒๖ - ๒๗) ได้สรุปจุดร่วมของคำนิยามที่แตกต่างหลากหลายของ "วัฒนธรรม" ไว้ดังนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นจิตสำนึกกร่วม (Collective consciousness) หรือเป็นประสบการณ์ร่วม (Collective experience) ของคนที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ขอบเขตของคำว่า "ร่วม" นี้จะมีขอบเขตกว้างขวางเพียงใด (เช่น คนไทยทุกคนถือว่าภาษาไทยกลางเป็นประสบการณ์ร่วมหรือไม่ หรือมีเพียงคนไทยภาคกลางเท่านั้น) ก็ย่อมแล้วแต่ลักษณะของวัฒนธรรมนั้น ๆ

๒. วัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะบริบท (Context-bound) เช่น เฉพาะกาลเวลา เฉพาะท้องที่ เฉพาะสภาพภูมิศาสตร์ ฯลฯ ที่เรียกว่ามีลักษณะ "เฉพาะท้องถิ่น" ดังนั้น ความนิยมชมชอบในเพลงแบบเอลวิส เพรสลีย์ ก็คงเป็นอารมณ์ความรู้สึกของคนรุ่น ๖๐ เท่านั้น ลักษณะเฉพาะนี้จะปรากฏอย่างมากในเรื่อง "รูปแบบการแสดงออก" ตัวอย่างเช่น แม้ว่าตามหลักสากลทั่วไปแล้ว คนเราต้องการรสชาติของความเค็มเป็นส่วนหนึ่งของการกินอาหาร หากทว่าในขณะที่ชาวตะวันตกสามารถจะหาความเค็มได้จากรูปแบบของเกลือ แต่สำหรับคนไทยภาคกลางแล้ว ต้องการรูปแบบจากน้ำปลา ในขณะที่คนไทยภาคอีสานต้องการรูปแบบของปลาร้า คนญี่ปุ่นต้องการรูปแบบซีอิ้ว ฯลฯ และเราอาจจะกล่าวได้ว่า สำหรับคนไทยแล้ว ความเค็มจากเกลือ นั้นไม่อาจจะทดแทนน้ำปลาได้

๓. วัฒนธรรมต้องมีลักษณะพลวัต (dynamic) และต้องมีการปรับตัว (adaptive) เนื่องจากวัฒนธรรมที่เคยถูกสร้างขึ้นมานั้นจะต้องเผชิญกับแรงกดดันอยู่ตลอดเวลา ในลำดับต่อไปแนวคิดของ R. Williams จะกล่าวถึงกระบวนการสร้าง/ผลิตและผลิตซ้ำวัฒนธรรมที่เป็นหลักประกันความอยู่คงกระพันของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ

๔. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องถ่ายทอด (transmission) เนื่องจากหลักการที่ว่า "อายุของคนนั้นสั้น แต่วัฒนธรรมนั้นยืนยาวกว่า" ดังนั้น ในแต่ละสังคมจะต้องมีการติดตั้งกลไกสำหรับการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ในยุคสมัยปัจจุบัน สถาบันสื่อมวลชนได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างมาก

๕. วัฒนธรรมเป็นเครือข่าย (Network) ของวิถีชีวิตทั้งมวล (way of life) คำว่า "เครือข่าย" นี้มีความหมายว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบางส่วน ก็จะส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงไปถึงส่วนอื่น ๆ ตัวอย่างที่เห็นอยู่ในชีวิตประจำวันทุกวันในชนบท ก็คือ เมื่อมีถนนตัดผ่านเข้าหมู่บ้าน เมื่อมีโทรทัศน์เครื่องหนึ่งถูกนำเข้าไปในหมู่บ้านชาวเขาวิถีชีวิตทั้งหมดของชุมชนก็จะเปลี่ยนแปลงไปทันที

จากความหมายและแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่นักวิชาการแสดงความคิดเห็นมานั้น แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของกลุ่มคนในสังคม มีการสูญสลาย มีการสืบทอด ปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมของระบบความรู้ ความคิด ความเชื่อ และธรรมชาติ โยงใยกันจนเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ มีทั้งที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสัญลักษณ์ และวัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างยิ่ง

๓.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรม

คุณลักษณะที่สำคัญของ “วัฒนธรรม” (กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๔ : ๒๒ - ๒๓)

ในความหมายด้านมานุษยวิทยา ประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะ คือ

๑. วัฒนธรรมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เนื่องจากเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เพื่อให้การอยู่ร่วมกันนั้นมีลักษณะยาวนาน จำเป็นต้องมีการสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันขึ้นมา ซึ่งอาจจะปรากฏเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมแบบต่าง ๆ เช่น ระบบความเชื่อ ระบบค่านิยม ธรรมเนียมปฏิบัติ วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ ระบบภูมิปัญญา กฎระเบียบ ฯลฯ

๒. ผลผลิตที่สร้างขึ้นมานั้นจะกลายเป็นมรดกของคนกลุ่มนั้น ในแง่นี้หมายความว่า จะต้องมีการถ่ายทอดและสืบทอดวัฒนธรรมนั้นจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง นับตั้งแต่การนั่งเล่านิทานเรื่อง “นางสิบสอง” รอบกองไฟในอดีต มาจนกระทั่งถึงการนำเรื่อง “นางนากพระโขนง” มาสร้างเป็นหนังละครในปัจจุบัน ดังนั้นสังคมแต่ละสังคมจะมีกระบวนการสำรวจและเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมซึ่งอาจจะทำได้ตีความน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เมื่อมีโครงการรณรงค์วัฒนธรรมไทย จึงหมายความว่าสังคมไทยได้เริ่มปฏิบัติภารกิจสำรวจมรดกของวัฒนธรรมไทยว่าหลงเหลืออยู่มากน้อยเพียงใด

๓. คุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของวัฒนธรรมก็คือ ต้องมีการดัดแปลง (Adaptive) ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมแต่ละอย่างถูกสรรค์สร้างขึ้นมากในบริบทของยุคสมัยหนึ่ง ๆ ดังนั้นเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตัวเองใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ คุณลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงทั้งลักษณะอนิจจังของวัฒนธรรม กล่าวคือ วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีกระบวนการเกิดแก่เจ็บตายเช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลาย หากวัฒนธรรมนั้นมีความสามารถปรับตัวได้ก็จะสามารถยืดอายุต่อไปได้ แต่หากเกินขีดความสามารถที่จะปรับตัวได้ก็จะต้องสูญสลายไปเช่นเดียวกับการสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในแวดวงวิชาการจึงมักมีการถกเถียงกันอยู่เสมอถึงขีดความสามารถในการปรับตัวของวัฒนธรรมพื้นบ้านว่าจะดำรงอยู่ต่อไปได้ไหม และจะปรับตัวอย่างไร เช่น ลิเกป่า ร่องเง็ง เป็นต้น

คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม (อ้างในอนุสรณ์ สุนทรพงศ์, ๒๕๔๓ หน้า ๑๒)
วัฒนธรรมแสดงความเป็นมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน ได้แก่

วัฒนธรรมแสดงถึงอัจฉริยภาพของมนุษย์เกี่ยวกับการดำรงชีวิตเป็นการปรับใช้สิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า เพื่อการดำรงชีวิตมนุษย์ มนุษย์คิดค้นเทคนิคในการปรับใช้สิ่งแวดล้อม แล้วแพร่กระจายถ่ายทอดสู่กันภายในกลุ่มคนนั้น ๆ เป็นความหมายเฉพาะของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม ซึ่งช่วยให้ชีวิตอยู่รอดอย่างสุขสมบูรณ์

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงว่ามนุษย์มีความสามารถเหนือกว่าสัตว์ประเภทอื่น ในการดำรงชีวิตบนโลกนี้ เป็นที่ยอมรับกันว่า ยิ่งนานวันเราจะมองเห็นความแตกต่างของชีวิตมนุษย์จากสัตว์อื่นมากขึ้นทุกที เพราะเหตุที่ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันสะดวกสบาย เปลี่ยนไปจากเดิมมาก ขณะที่สัตว์อื่นคงเดิมตลอดมา จึงสรุปว่าวัฒนธรรมมีอยู่เฉพาะสังคมมนุษย์เท่านั้น

วัฒนธรรมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมมนุษย์ กำหนดแบบแผนของพฤติกรรม และรูปแบบของสถาบันทางสังคมแต่ละสังคมตั้งนั้น ผู้คนในแต่ละสังคมย่อมประพฤติตนอย่างเดียวกับคนอื่น ๆ ตามแนวของระเบียบแบบแผน และประเพณีที่สร้างขึ้นในสถาบันทางสังคมต่าง ๆ จนได้เห็นเป็นภาพเดียวกันของคนทั้งสังคมนั้น

วัฒนธรรมเป็นสิ่งควบคุมสังคม เมื่อสังคมกำหนดมาตรฐานความประพฤติขึ้นใช้แล้ว ย่อมจะมีบทลงโทษเพื่อควบคุมผู้คนให้ปฏิบัติตามแนวทางนั้น สังคมจึงจะเกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นได้ ตัวอย่างเช่น ลูกหลานต้องกตัญญูแก่พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ ถ้าลูกหลานคนใดทำร้ายบุพการี ย่อมเป็นที่รังเกียจและถูกกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญู

วัฒนธรรมทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความมั่นคงในสังคม หมายความว่า วัฒนธรรมได้ทำให้ผู้คนแต่ละสังคมเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (We-feeling) เต็มใจร่วมมือกันต่อต้านและแก้ไขวิกฤตต่าง ๆ เพื่อความคงอยู่ของกลุ่มคน

วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงถึงความเหมือน และความต่างกันเอง สังคมมนุษย์เป็นเครื่องหล่อหลอมบุคลิกภาพทางสังคมให้กับสมาชิก บุคคลเมื่ออยู่ในสังคมโดยย่อมมีความคิด ความเชื่อ อุปนิสัย ใจคอ และการปฏิบัติตัวในสังคมเหมือนกันจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ตัวอย่างเช่น ในสายตาของคนชาติอื่น คนไทยเป็นคนรักสงบ ยิ้มง่าย ใจดี มีความกตัญญูรู้คุณ รักอิสระ แต่งตัวสวยงาม และนิยมความทันสมัย

ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ๒๕๓๗ : ๗ - ๘)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้สรุปความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านในเมืองไทยไว้ ๔ ข้อ คือ

๑. เมื่อไม่มีวัฒนธรรมกระดูกผี หรือวัฒนธรรมกระดูกฟ่อนแอ วัฒนธรรมพื้นบ้านก็ต้องทำหน้าที่แทนวัฒนธรรมกระดูกผีด้วย คือนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้าน นำเอาความเป็นไทยนี้ ให้ผู้มีทรัพย์ ซึ่งเป็นเงินหรือมีเชื้อสายจีน เขาถึงจะมีจิตสำนึกที่จะพัฒนาประเทศ หรือมีเอกลักษณ์ร่วมกับคนแห่งประเทศไทย เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมพื้นบ้านไม่ใช่เพื่อชาวบ้านเพื่อชาวนาเท่านั้น

แต่เพื่อพ่อค้าด้วย วัฒนธรรมพื้นบ้านไทยจึงควรเป็นวัฒนธรรมของหลายชนชั้น ไม่ใช่เฉพาะของชนชั้นชาวนาชนชั้นเดียว

๒. คุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านไม่ใช่อยู่ที่เพราะเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น แต่อยู่ที่คุณค่าทางด้านจิตใจ ด้านความรู้สึก ด้านที่เราเรียกว่าพลังศีลธรรม วัฒนธรรมพื้นบ้านมีค่าทางศีลธรรม มีค่าทางจิตวิญญาณสำหรับคนไทย สำหรับสังคมไทย มีความสำคัญเพราะเป็นสิ่งมีคุณค่าและเป็นคุณค่าทางจิตใจ กระทั่งส่วนที่ลึก ของความรู้สึก สิ่งนี้จะนำไปสู่เอกลักษณ์ และการรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาประชาธิปไตย และความสำคัญของประชาชน

๓. ในสภาพปัจจุบันที่วัฒนธรรมส่วนไม่ตีจากต่างประเทศที่เรียกว่าวัฒนธรรมบริโศก กำลังถาโถมเข้ามาเราไม่มีเวลาพอที่จะไปพัฒนาวัฒนธรรมอันอื่นมาต่อต้านให้ทัน เรามีวัฒนธรรมพื้นบ้านอยู่แล้ว เราน่าจะสามารถที่จะฟื้นฟูและปรับปรุงให้อยู่ในรูปแบบที่เหมาะสม ในเวลาประวัติศาสตร์ที่สั้นนี้ เราไม่สามารถพัฒนาวัฒนธรรมอะไรอื่นมาแทนได้ เพราะการพัฒนาเอามาอย่างฉาบฉวยนั้นไม่มีประโยชน์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ลึกเหลือเกินในตัวคน วัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งสอดคล้องกับการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง และเป็นเกราะต่อต้านการครอบงำของวัฒนธรรมบริโศกของต่างประเทศ

๔. สำหรับปัญญาชน วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นจุดที่จะเป็นพื้นฐานเพื่อปรับรับส่วนที่ก้าวหน้าของวัฒนธรรมต่างประเทศ ถ้าปัญญาชนไทยรับวัฒนธรรมต่างประเทศทั้งดุ้น และพยายามที่จะยึดเหยียดวัฒนธรรมนั้นให้ชาวไทย เขาจะไม่สำเร็จ เขาเองก็จะรู้สึกแปลกแยกจากสังคมไทย แล้วขาดพลังที่จะผลักดันสังคมไทยให้ก้าวหน้า ตรงข้ามถ้าเขากลับไปหารกรากในสังคม ซึมซับ วัฒนธรรมพื้นบ้าน มีต้นทุนที่เป็นตัวของตัวเองก่อน และปรับวัฒนธรรมส่วนที่ก้าวหน้าจากต่างประเทศเข้ามาผสม เขาจะเป็นปัญญาชนของประชาชน มีเอกลักษณ์และความเชื่อมั่นในตัวเอง อาจสามารถเป็นผู้นำคนหนึ่งของสังคมได้

จากคุณค่าและความสำคัญดังกล่าวสรุปได้ว่า ความสำคัญของวัฒนธรรมอยู่ที่ความเป็นรากฐานในการยึดเหนี่ยวการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นเกราะป้องกันการครอบงำของกระแสวัฒนธรรมโลก

๓.๓ ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม (อนุสรณ์ สุนทรพงศ์, ๒๕๔๓ : ๑๓ - ๑๔) แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Non-material culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ เพราะมันเป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีรูปร่างมีขนาดและน้ำหนักแตกต่างกันไปตั้งแต่ จอบ เสียม มีด หม้อ บ้าน รอยนต รถมไฟ ไปจนถึงเครื่องจักรกลประเภทต่าง ๆ มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างได้ เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค เป็นต้น

แต่สิ่งของบางอย่างไม่จำเป็น เช่น เครื่องสำอาง และบางอย่างยังเป็นอันตรายต่อสุขภาพด้วย เช่น ฝิ่น กัญชา และเฮโรอีน แต่ยังมีกลุ่มคนผลิตมันขึ้นมาด้วยเหตุผลต่าง ๆ แม้ว่าจะผิดกฎหมายก็ตาม

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่าง ขนาด หรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มาก แบ่งออกเป็น ๕ ประเภทย่อย คือ

(๑) สถาบันสังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าจัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม สถาบันสังคมแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข เป็นต้น สถาบันสังคมจึงเป็นหัวใจของวัฒนธรรม

(๒) วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือวัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการ วัฒนธรรมประเภทนี้มี ๕ ประเภทย่อย คือ

ก. ศาสนา ในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธมีศีล ๕ ศีล ๘ ที่ห้ามฆ่าสัตว์ พุศตปด ลักทรัพย์ ดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมอย่างสำคัญ

ข. ความเชื่อทางสังคม คือระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนจำนวนมากในสังคม เช่น ในสังคมไทยคนจำนวนมากเชื่อในนรก สวรรค์ บุญ บาป การทำบุญ และโลกหน้า ความเชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวจะช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในระเบียบได้

ค. ค่านิยม คือ มาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็อยากมีอยากเป็น อยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคม ทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมขึ้นได้

ง. ประเพณี แต่ละสังคมมีประเพณีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ประเพณีบางอย่างของไทยมีอายุหลายร้อยปี เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษา เจริญพระชนม์พรรษา และการบวชนาค เป็นต้น เมื่อคนทำตามประเพณี จะทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมขึ้นได้

จ. กฎหมาย คือ การควบคุมทางสังคมโดยตรง กฎหมายมีความสำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ เพราะมันทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมได้อย่างดี

(๓) ศิลปะ ในสายตาของศิลปินมักมองศิลปะเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ ความจริงมันเป็นได้ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช้วัตถุ ศิลปะในที่นี้หมายถึงการสร้างสรรคผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์ และวรรณกรรม เป็นต้น

(๔) ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อสารติดต่อกัน ภาษาในที่นี้หมายถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกิริยาท่าทางต่าง ๆ ด้วย

(๔) พิธีกรรม เน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานศพประกอบไปด้วยพิธีต่าง ๆ ทำให้ช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป พิธีบางอย่างทำก่อนพิธีอื่น ๆ เช่น การอาบน้ำแต่งตัวศพ มาก่อนการรดน้ำศพ เป็นต้น

Wissler (อ้างใน อภิรมย์ ณ นคร, ๒๕๑๘ : ๑๕๐ - ๑๕๒) ได้รวบรวมสิ่งต่าง ๆ ที่นับได้ว่าเป็นเรื่องของวัฒนธรรม หรือเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมารวมกันประกอบเป็นวัฒนธรรมหนึ่งนั้นมี ๙ หัวข้อใหญ่ คือ

๑. คำพูด รวมทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ฯลฯ
๒. ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ ได้แก่ นิสัยในการกิน ที่พักอาศัย การเดินทาง คมนาคม เครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธ เครื่องแต่งกาย อาชีพและอุตสาหกรรม
๓. ศิลปะ ได้แก่ แกะสลัก วาด เขียน ดนตรี งานทางวิศวกรรม ฯลฯ
๔. เทพนิยาย กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับเหตุผล
๕. การปฏิบัติ ทางศาสนา ได้แก่ แบบแผนพิธีต่าง ๆ การปฏิบัติต่อคนเจ็บ การปฏิบัติต่อคนตาย
๖. ระบบครอบครัวและระบบสังคม ได้แก่ แบบแผนการแต่งงาน วิธีการนับถือ สัมพันธภาพระหว่างกัน การรับช่วงมรดกตกทอด การควบคุมทางสังคม กีฬาและการเล่น
๗. ทรัพย์สินสมบัติ ได้แก่ อสังหาริมทรัพย์และทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว มาตรฐานเกี่ยวกับสิ่งของต่าง ๆ และการแลกเปลี่ยนการค้า
๘. รัฐบาลหรือการปกครอง ได้แก่ แบบทางการเมือง ขบวนการวิธีการพิพากษา และวิธีการทางกฎหมาย
๙. สงคราม

๓.๔ ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดกฎเกณฑ์ สร้างสรรค์ สืบทอด จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนในรุ่นต่อ ๆ ไป จึงมีความหลากหลาย อภิรมย์ ณ นคร(๒๕๑๘ : ๑๕๓ - ๑๕๔) กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่เรียนรู้มา วัฒนธรรมต้องเป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้ได้ โดยเรียนรู้จากสังคม
๒. สามารถที่จะถ่ายทอดได้ สิ่งใดที่จะนับเป็นวัฒนธรรมจะต้องถ่ายทอดกันได้ในสังคม เช่น ถ่ายทอดความรู้ ถ่ายทอดวิธีการประพฤติปฏิบัติ ถ่ายทอดวิธีคิด ฯลฯ ทั้งนี้ภาษาจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญ
๓. เป็นแบบแผนที่สังคมยอมรับปฏิบัติ แบบอย่างการกระทำต่าง ๆ ความรู้สึกนึกคิด ระบบกฎเกณฑ์ที่จะเป็นวัฒนธรรมได้ก็ต่อเมื่อคนทั้งหลายในกลุ่มสังคมยอมรับ ยอมปฏิบัติ

๕. เป็นมโนคติ หมายถึง แบบอย่างความประพฤติ การปฏิบัติที่จะถือเป็นวัฒนธรรม ต้องเป็นไปแบบอุดมคติ ซึ่งสมาชิกทุกคนในสังคมหวังว่าจะต้องปฏิบัติแบบนั้นแบบนี้ แต่ในทางปฏิบัติจริงอาจเป็นไปไม่ได้ว่าทุกคนจะปฏิบัติตามแบบเสมอไป แต่รับรู้และสำนึกว่าแบบอย่างตามอุดมคติเป็นอย่างไร

๕. สามารถช่วยสนองความต้องการให้มนุษย์เราได้ วัฒนธรรมควรช่วยให้คนเราสามารถอาศัยในสังคมได้อย่างปกติสุข เพราะคนเราสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อแก้ไขปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ในชีวิต สิ่งใดสร้างขึ้นมาแล้วไม่สามารถช่วยแก้ปัญหาให้มนุษย์ได้ สิ่งนั้นก็คงอยู่ได้ไม่นานและจางหายไป

๖. สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ ที่ว่าวัฒนธรรมต้องสามารถเปลี่ยนแปลงได้นั้นมีความหมาย ๒ อย่าง คือ

(๑) หมายความว่ามนุษย์อาศัยวัฒนธรรมดัดแปลงให้ตัวเองเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น

(๒) หรือวัฒนธรรมจะต้องเปลี่ยนรูป ปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับความต้องการของมนุษย์ได้

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ ทำให้ครอบคลุมวัฒนธรรมทุกด้าน และในวัตถุที่เป็นวัตถุก็ยังคงแสดงถึงสัญลักษณ์ที่เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุรวมอยู่ด้วย เช่นในงานศิลปะอาจมีวัฒนธรรมของความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี เข้าไปผสมผสานอยู่ในงานศิลปะนั้น ๆ ซึ่งก็เป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอด เรียนรู้ หรือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมนั้น ๆ

ลักษณะเด่นของวัฒนธรรมไทย สนิท สัมครการ (๒๕๓๔ : ๗๙ - ๘๑) ได้สรุปภาพรวมของลักษณะเด่นของสังคมไทยในแง่ของการพัฒนาประเทศ ซึ่งรวมทั้งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไทยอยู่รอด และเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา หรือพบกับภาวะวิกฤตเป็นครั้งคราวจนแทบเอาตัวไม่รอด ดังนี้

๑. มีความสามารถในการปรับตัวสูง (highly adaptive) วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมที่เปิดรับวัฒนธรรมอื่นค่อนข้างมากโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่มีพลังอำนาจเหนือกว่าในขณะที่ยังเข้ามาปะทะสังสรรค์กัน ดังที่เราพบว่าในสมัยขอมมีอำนาจอยู่ในสุวรรณภูมิไทยเราก็รับเอาวัฒนธรรมของขอมเข้ามาหลายประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษา การแต่งกาย และแม้แต่ธรรมเนียมประเพณีของการปกครองตามศาสนาฮินดู ซึ่งกษัตริย์และเจ้านายของขอมในสมัยโบราณเป็นตัวแทนเผยแพร่อยู่ การยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติ การยอมรับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองและการปกครองของจีน (รวมทั้งเข้ามาเป็นประเทศชาติ) รวมทั้งการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตกทางด้านการศึกษา เทคโนโลยี และการเมืองในระยะหลัง ๆ ล้วนแต่เป็นพยานหลักฐานสนับสนุนข้อสรุปนี้ คนไทยโดยทั่ว ๆ ไปไม่รังเกียจชาวต่างประเทศที่ตนรู้สึก ว่า "ศิวิลีย" กว่าและพยายามจะเลียนแบบพฤติกรรมของชาวต่างประเทศเหล่านั้นด้วย นอกจากนั้น

ถ้าโอกาสอำนวยก็อาจจะเดินทางท่องเที่ยวไปในประเทศที่เจริญกว่าตน และการแต่งงานกับชาวต่างประเทศที่เจริญกว่าและมีฐานะมั่งคั่งก็เป็นสิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ ด้วยเหตุนี้ เราจึงพบในเวลาที่ผ่านมายาวนาน วัฒนธรรมไทยได้มีการผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่น ๆ มากมาย และนี่คือปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นความฉลาดล้ำของวัฒนธรรมไทย (cultural genius) ประการหนึ่งที่สามารถทำให้สังคมซึ่งเป็นสังคมขนาดเล็กมีความคงทนยืนยงมาได้จนถึงทุกวันนี้

๒. มีความยืดหยุ่นสูง (highly flexible) ข้อนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสามารถในการปรับตัว ความยืดหยุ่นหมายถึงความรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว ความรู้จักรับรู้เลือกในสิ่งที่เหมาะสม และในขณะเดียวกันก็ยังสามารถยึดมั่นในลักษณะเดิมที่สำคัญของตนไว้ได้ไม่เปลี่ยนแปลงไปจนขาดเอกลักษณ์ของตนเอง ความยืดหยุ่นของวัฒนธรรมไทยถ้ามองดูอย่างผิวเผินก็ดูเหมือนว่าวัฒนธรรมไทยมีความอ่อนแอมากแต่ความจริงหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่าที่ลักษณะ "อ่อนนอกแข็งใน" มากกว่า เราเคยมีคำกล่าวไว้ว่าเพื่อที่จะจรรโลงประเทศให้อยู่รอดเราจะต้องรู้จัก "ลู่ตามลม" ความรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวของคนไทยไม่ว่าจะเป็นเจ้านายนักบริหารระดับสูงหรือคนธรรมดาสามัญทั่วไปก็ตามได้ทำให้สังคมไทยสามารถรอดพ้นภัยจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกมาได้ ในขณะที่ประเทศข้างเคียงต้องตกเป็นอาณานิคมของประเทศในยุโรปและอเมริกาทั้งหมด นอกจากจะช่วยให้ชาติบ้านเมืองปลอดภัยแล้ว ยังช่วยให้สังคมไทยมีความสงบร่มเย็นไม่มีใครมีความขัดแย้งรุนแรงมากมายดังที่ปรากฏอยู่ในหลาย ๆ ประเทศ นี่ก็คือความสามารถพิเศษของวัฒนธรรมไทยอีกประการหนึ่ง

๓. มีความยึดมั่นในความเป็นไทยอย่างเหนียวแน่น (Thai-ism) ข้อนี้หมายถึงความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทยแสดงออกเป็นพฤติกรรมความรักพวกพ้อง รักญาติพี่น้องและรักความเป็นคนไทยโดยส่วนรวม แต่พฤติกรรมเหล่านี้ในภาวะปกติจะไม่แสดงออกชัดเจนนัก เพราะถูกค่านิยมอื่นซึ่งสามารถสนองความต้องการของตนได้ดีกว่าบังคับอยู่ อย่างไรก็ตามภายใต้ภาวะวิกฤตไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากภัยธรรมชาติ อาทิ น้ำท่วมใหญ่ หรือถูกพายุร้ายแรงถล่มหรือเกิดจากภัยสงครามจากชาติอื่นก็ตาม คนไทยจะร่วมมือช่วยเหลือกันปิดเป่าภัยพิบัติต่าง ๆ อย่างเหนียวแน่นมาก นอกจากนี้ยังพบว่าคนไทยที่ต้องจากบ้านไปอยู่ยังดินแดนของประเทศอื่นไม่ว่าด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตามจะเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น ความเป็นคนไทยภายใต้วัฒนธรรมใหญ่อันเดียวกันไม่มีใครได้แสดงออกมากนักในภาวะปกติ แต่จะแสดงออกเต็มที่เมื่ออยู่ในภาวะที่ไม่ใคร่ปกติทั้งหลาย และนี่ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ว่าทำไมประเทศไทยจึงไม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนชาติอื่นเป็นเวลานาน

ลักษณะทั้งสามประการนี้เป็นจุดที่เด่นมากของวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมไทยก็มีจุดด้อยเช่นเดียวกับวัฒนธรรมอื่น ที่เป็นเหตุให้สังคมไทยพัฒนาไปอย่างเชื่องช้า จุดด้อยสำคัญของวัฒนธรรมไทยที่ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างมากได้แก่

๑. ความยึดถือในตัวบุคคลมากเกินไป ทำให้เกิดความขัดแย้งในกลุ่มผู้บริหารระดับสูง ทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นและขาดการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ การแก้ไขเป็นเรื่องที่กระทำได้ไม่ถ่วงน้ำหนัก แต่จำเป็นต้องแก้ไข มิฉะนั้นการพัฒนาประเทศจะพบอุปสรรคมากมาย ควรสร้างระบบการทำงานที่ดีขึ้นมา ควรลดความสำคัญของบุคคลลงโดยยึดหลักการและเหตุผลมากขึ้น

๒. ความรักเสรีโดยปราศจากขอบเขต ไม่เคารพเกรงกลัวกฎหมายของบ้านเมือง ชอบทำอะไรตามใจตนเอง ขาดจิตสำนึกถึงสังคมหรือส่วนรวมในยามปกติ เป็นพฤติกรรมของคนไทย ที่ยังพบเห็นอยู่ทั่วไป จะต้องแก้ไขอย่างรีบด่วนเช่นกัน

๓. ความเชื่อถือหรือยึดถือในเรื่องไสยศาสตร์โชคลาง ชะตากรรมต่าง ๆ ยังคงมีอยู่มาก ทำให้เสียเวลาและทรัพย์สินเงินทองที่ต้องหมดเปลืองไปในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ควรปรับปรุงแก้ไขให้ยึดหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น

๓.๕ องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม (สุพัตรา สุภาพ, ๒๕๓๖) ได้แก่

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับความคิด (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความเข้าใจ เจตคติ ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว หรือหลายองค์ ความคิดเห็นหรืออุดมการณ์ในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง การบริหาร ความเข้าใจในเรื่องมนุษย์ การยอมรับว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร ถูกหรือผิด ซึ่งจะเป็นเครื่องวัดหรือมาตรฐานในการตัดสินใจของคนตลอดจนเป็นเครื่องวัดเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

๒. องค์ประกอบทางพิธีการ (Usage) เป็นเรื่องเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคม เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ การแต่งงาน การบวชนาถ พิธีทางศาสนา พิธีการและรูปแบบในการติดต่อกับผู้อื่น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระดับต่าง ๆ

๓. องค์ประกอบทางวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือวัฒนธรรมทางวัตถุที่สามารถจับต้องได้และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ บ้าน โรงเรียน วัด นอกจากนี้ยังรวมถึงภาษาเขียน สัญลักษณ์ในการติดต่อหรือสื่อความหมาย มาตรการต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์คิดกันหรือสร้างขึ้น

๔. องค์ประกอบเกี่ยวกับองค์กร (Organization of association) เป็นการมองในลักษณะของสถาบัน หรือองค์กร สมาคมต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งหมายถึงกลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบ มีโครงสร้างและหน้าที่อย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับ ตลอดจนจุดประสงค์ ไว้ในองค์กรซึ่งมีตั้งแต่ระดับเล็กสุด คือ ครอบครัว จนถึงระดับใหญ่สุด คือ องค์การสหประชาชาติ

ในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ อาจเกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างร่วมกัน เช่น ปลูกบ้าน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ แต่มีเรื่องเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติ วัสดุอุปกรณ์ ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น แต่ องค์ประกอบเหล่านี้มีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามกระแสวัฒนธรรมโลก

๓.๖ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมที่ บุคคลในสังคมที่ได้เคยประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ไปสู่แบบแผนใหม่ที่ยังไม่ เคยชินมาก่อน ในปัจจุบันนี้วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด โดยที่มนุษย์เองนั้น ไม่ได้รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นเลย ไม่มีใครสนใจว่าใครเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น ใครเป็นผู้ริเริ่ม ระบบพฤติกรรม ผู้คนได้ให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ก็ ประพฤติปฏิบัติตามกันมาโดยไม่รู้ตัว การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นขบวนการของพฤติกรรมที่เป็น ผลมาจากการทำงานโดยอัตโนมัติของระบบจิตใจมนุษย์ ซึ่งรับเอาความคิดใหม่ ๆ เข้ามาโดยไม่ ระลึกถึง เราสามารถอธิบายถึงการเอาวัฒนธรรมเข้ามาอย่างไม่ตั้งใจของมนุษย์ที่เป็นสาเหตุที่ทำให้ ให้อารมณ์ของวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป โดยศึกษาจากองค์ประกอบหลายด้านรวมกัน

การเปลี่ยนแปลงเป็นการเคลื่อนไหว (Dynamics) ผู้ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงก็คือ ผู้ที่หวังให้เกิดการเคลื่อนไหวแล้วมีผลดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่ตนประสพอยู่ แต่ก็ไม่เป็นที่แน่นอน เสมอไปว่าการเปลี่ยนแปลงจะได้ผลในทิศทางดีขึ้นอย่างเดียว เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแล้วอาจจะ อยู่ที่ดีหรือเปลี่ยนแปลงแล้วอาจเลวลงก็ได้ สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้นเรียกว่า “การพัฒนา” (Development)

วัฒนธรรมของสังคมใดก็ตามย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และลักษณะการประพฤติปฏิบัติ ของคนในสังคมนั้น เมื่อมีวิทยาการหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นมา หรือมีรูปแบบการดำเนินชีวิต จากสังคมอื่นที่ดีกว่า ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่ คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและบริบท รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ควบคู่กันไป นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมไว้มากมาย ดังที่ Fairchild ให้คำนิยามของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเป็น ลักษณะหนึ่งของกระบวนการแบบแผน หรือรูปแบบสังคม ซึ่งมีการผันแปรหรือมีการเปลี่ยนแปลง เป็นแนวความคิดรวมหมายถึง ผลของการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ อย่างของกระบวนการทางสังคม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจก้าวหน้าหรือล่าช้าก็ได้ เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร หรือชั่วคราว เปลี่ยนแปลงโดยมีการวางแผน หรือไม่มีการวางแผน เปลี่ยนแปลงไปในทิศทาง เดียวหรือหลายทิศทาง ซึ่งอาจก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษก็ได้

๓.๗ การศึกษาวัฒนธรรม

กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔ : ๑๒๖ - ๑๒๗) ได้กล่าวถึงการศึกษาวัฒนธรรมในทัศนะของ Williams คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ในวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน ความสัมพันธ์นั้นจะมีลักษณะเป็นแบบแผน (pattern) ซึ่งเป็น keyword ของการค้นคว้าทางวัฒนธรรม

ในการลงมือทำการวิเคราะห์วัฒนธรรมในภาคปฏิบัตินั้น Williams ได้นำเกณฑ์บางอย่างเพื่อช่วยในการทำงาน เช่น เขาเสนอคำว่า "Structure of Feeling" ซึ่งหมายความถึง โครงสร้างของวัฒนธรรมที่กำลังเป็นอยู่ในช่วงยุคสมัยหนึ่ง ๆ ที่เรียกว่า "Culture of Period" เมื่อกาลเวลาของยุคสมัยนั้นได้ผ่านพ้นไปแล้ว วัฒนธรรมนั้นก็จะถูกบันทึกเอาไว้เป็น Recorded culture ตัวอย่างเช่น เวลาเราดูภาพยนตร์ฮอลลีวูดในสมัย ค.ศ.๑๙๕๐ หรือดูใบปิดโฆษณาของไทยในยุคแรก ๆ ที่เริ่มมี เป็นต้น

ส่วน Lived culture คือวัฒนธรรมที่กำลังเป็นอยู่มีอยู่ทั้งหมดในช่วงกาล/เทศะของยุคสมัยนั้น ระหว่าง Recorded culture และ Lived culture นั้นจะมีกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า Culture of Selection Tradition กล่าวคือ Recorded culture ไม่สามารถจะสืบทอดทุกอย่างจาก Lived culture ดังนั้นจึงมีกระบวนการทางวัฒนธรรมในการเลือกเอากบางส่วนจาก Lived culture มาใช้เป็น Structure of Feeling

ยกตัวอย่างเช่น ในศตวรรษที่ ๑๙ มีการเขียนนวนิยายออกมาอย่างมากมาย วัฒนธรรมทั้งหมดของนวนิยายนั้น คือ Lived culture ของศตวรรษที่ ๑๙ และแม้ว่าไม่เคยมีใครได้อ่านนวนิยายทุกเล่ม และไม่มีใครรู้ว่า นวนิยายในศตวรรษที่ ๑๙ ทั้งหมดเป็นอย่างไร แต่อย่างน้อยทุกคนก็มี "ความคิดที่เป็นแบบแผนชุดหนึ่งต่อนวนิยายในศตวรรษที่ ๑๙ " ความคิดนี้เกิดมาจากการได้เลือกเอา (ไม่ใช่ตัวข้อมูล) แบบแผนอย่างของนวนิยายดังกล่าวเอาไว้ และกลายเป็น Recorded culture/Culture of period./Structure of Feeling ซึ่งอาจจะแตกต่างจาก Lived culture ที่เป็นจริง ๆ บ้าง

วิธีการวิเคราะห์วัฒนธรรมจึงต้องเริ่มไล่ไปตามกระบวนการทางวัฒนธรรมดังกล่าว กล่าวคือ ต้องหยิบเอา Recorded culture มาค้นหาวิธีคิด การเปลี่ยนแปลงทางสังคม แบบแผนกิจกรรมและระบบค่านิยม ซึ่งถือว่าเป็น Structure of Feeling อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องตระหนักว่านี่ไม่ใช่ Lived culture ของวัฒนธรรมในยุคนั้น และเราต้องวิเคราะห์หา Culture of Selection Tradition เพื่อให้เข้าใจ Lived culture มากยิ่งขึ้น

ดังนั้น หัวใจสำคัญของการวิเคราะห์ซึ่งอยู่ที่การพยายามทำความเข้าใจ Selection Tradition เนื่องจากจะมีคุณค่าบางอย่างหรือกิจกรรมบางอย่างเท่านั้นที่ถูก Record Selection Tradition นี้ถูกกำหนดมาจากหลายปัจจัย เช่น ผลประโยชน์ทางชนชั้น ดังนั้น เมื่อคนกลุ่มใดมีอำนาจในสังคมก็จะเลือกและตีความ Recorded culture ให้กลายเป็น Lived culture ที่ให้ผลประโยชน์แก่กลุ่มพวกของตน ในกรณีของสังคมไทย Selection Tradition ที่เกี่ยวกับการเลือก Lived culture ที่เกี่ยวกับคนไทยเชื้อสายจีนมาเป็น Recorded culture ในยุคสมัยต่าง ๆ โดยมีการเลือกประเภทกิจกรรม/ค่านิยม/การสร้างความหมาย ฯลฯ จะเป็นกรณีให้เห็นได้อย่างชัดเจนตามหลักการวิเคราะห์ของ Williams

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (๒๕๓๗ : ๓๗) การศึกษาสังคมจะต้องศึกษาวัฒนธรรมควบคู่กันไป ด้วย เช่น เรื่องการกินอยู่ การแต่งกาย การละเล่น การรื่นเริง ความเชื่อต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาศึกษาสังคมมาก สังคมเป็นเรื่องของการจัดองค์กร วัฒนธรรมเป็นเรื่องอุดมการณ์ที่มีอยู่ในองค์กรนั้น ๆ ดังนั้นสังคมจะรวมกันได้จะต้องมีคุณค่าของวัฒนธรรมเหล่านั้นที่รวบรวมรวมเข้าไว้ด้วยกัน โดยให้คำอธิบายว่า ทำไมถึงชอบที่จะทำอย่างนั้นอย่างนี้

๓.๘ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (๒๕๓๙) ได้กล่าวถึงความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน อย่างไม่ขาดสาย และเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านทำขึ้นได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาคำถามดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

๓. ภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับปรุง และถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๑ : ๔๐ - ๔๑) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า น่าจะหมายถึงความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือประสบด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรอบรู้สะสม ภูมิปัญญาไม่หมายถึงเพียง การศึกษาอดีต ความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้

ใหม่ ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่ ๆ นั่นคือภูมิปัญญา ยุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรอบรู้ของสังคม ฉะนั้นถ้าเรามอง หรือเราคิดถึงว่าภูมิปัญญาของชาวบ้านในสังคมอีสานนั้น หมายความว่าสังคมอีสานเขาคิดกันอย่างไร เขาเชื่อกันอย่างไร และเขาประสานความรู้อันนั้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของเขาอย่างไร โดยมีทราบว่าใครเป็นคนกำหนด แต่ทุกคนยอมรับ และเชื่อกัน

ประเวศ วะสี (๒๕๓๓ : ๓๔ - ๓๕) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า สังคมที่เด่นชัด ไม่ว่าสังคมหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นและดำรงอยู่นาน ล้วนต้องมีภูมิปัญญาของตัวเอง ไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ ตัวภูมิปัญญามีลักษณะเป็นกระบวนการที่สะสมเป็นระยะเวลายาวนาน ว่าทำอะไรประชาชนจึงมีชีวิตอยู่ได้ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติที่นั่น ทำให้แต่ละท้องถิ่น แต่ละประเทศไม่เหมือนกัน คนที่อยู่ทั่วโลก ภูเขา ชายทะเล หรือคนในเขตร้อน เขตหนาว ภูมิปัญญาจะไม่เหมือนกัน เขามีภูมิปัญญาจากการที่ได้อยู่อาศัยกับธรรมชาติ สังเกตธรรมชาติว่าอาชีพอะไรจึงเหมาะสม จะสร้างบ้านเรือน หรืออย่างไรให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งดำรงชีพอย่างสบายและเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มายาวนาน ความรู้ด้านต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกออกเป็นวิชา ๆ ตามที่ร่ำเรียนกัน ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาและวัฒนธรรม มันผสมกลมกลืนหรือเชื่อมโยงกัน บางทีแยกไม่ออกว่าเป็นวิชาอะไร ไม่ว่าจะจบวิชาอะไรมันจะเห็นความเชื่อมโยงกัน

อเนก นาคะบุตร (๒๕๓๑ : ๑๕๐) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านว่าต่างจากองค์ความรู้ที่พวกเรามี ตรงที่พวกเรามีหนังสือ ทฤษฎีความรู้อยู่มากมาย อ้างอิงได้เป็นภูมิปัญญา แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน ๓ อย่าง ตามหลักพุทธศาสนา คือ ปรียัติ ปฏิบัติ ปฏิเวท

ปัจจุบันที่เราได้รับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และสังคมจากตะวันตกนั้น ไม่สามารถให้แสงสว่างกับการหาคำตอบในชนบทได้ การศึกษาแม้ทางด้านสังคมศาสตร์ในระดับอุดมศึกษายังมีสภาพศึกษาแบบแยกส่วน (Functional หรือ Specialization) รู้หลักกฎหมาย (นิติศาสตร์) รู้หลักปกครอง หลักการพัฒนาชุมชน (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์) แต่ไม่รู้จักสังคมชนบทไทย หลักการปลูกพืชไปอยู่ทางสายวิทยาศาสตร์ (เกษตรศาสตร์) ยิ่งหลักการรักษาเยี่ยวยา ยิ่งถือเป็นเรื่องของคนที่เรียนท่องจำเก่งจะเรียนได้เท่านั้น (แพทยศาสตร์)

สังคมศาสตร์ที่เราเรียน ดึงไม่มีมิติที่จะให้คนรู้จักตนเอง และดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขสงบ ไม่ได้บอกให้เรารู้อย่างเท่าทัน ไม่สามารถใช้ศาสตร์ต่าง ๆ ให้อยู่เหนือตัวเองหรืออยู่เหนือโลกได้เลย แต่ภูมิปัญญาชาวบ้าน มันมีความหมายต่อคำว่าชีวิตที่ชัดเจน และเชื่อมโยงในทุกองค์ประกอบที่แวดล้อมชีวิต (Holistic view)

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๙ : ๑๔๕ - ๑๔๖) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ความรู้ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงสิ่งที่คนสมัยนี้เข้าใจกัน ซึ่งมักเป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น เรื่องนี้ เรื่องเฉพาะต่าง ๆ เรารู้กันมากมาย แต่ก็ไม่สามารถเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้เข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ชาวบ้านรู้เพราะว่าที่ชีวิตอย่างที่รู้ ความรู้ได้มาจากการดำเนินชีวิต คนสมัยใหม่รู้เพราะเล่าเรียนมามาก แต่ระหว่างความรู้กับการดำเนินชีวิตเป็นคนละเรื่องกัน เพราะโลกทัศน์ของคนสมัยนี้เป็นแบบแยกส่วน

ภูมิปัญญา มีสองลักษณะ มีลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน มีลักษณะที่เป็นรูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาในสามลักษณะที่สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
๒. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
๓. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้งสามลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกันคือชีวิตชาวบ้าน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (๒๕๓๐ : ๓๘) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในพุทธเกษตรกรรมกับศานติสุขของสังคมไทยว่า “ในประเทศหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติมายาวนานจะต้องมีปรัชญาแห่งชาติ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) จึงทำให้สืบทอดความเป็นประเทศหรือชุมชนมาได้”

ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือวัฒนธรรมพื้นฐานของเรา การพัฒนาความต่ำบนพื้นฐานที่มั่นคงและหาส่วนมาดกแต่งที่เหมาะสม หาใช่การพัฒนาที่ขาดรากฐานเดิมของตนเอง ซึ่งจะทำให้โยกคลอนได้ง่าย รัฐบาลและสาธารณะควรทำความเข้าใจความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมสนับสนุนให้นำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติ หรือความสมบูรณ์ของการศึกษา อันจะเป็นการฟื้นฟูบูรณะการเมืองของชาติ เพื่อความสมานฉันท์ของคนในชาติ การพัฒนาอย่างได้สมดุลและยั่งยืนและศานติสุขของสังคมไทย การเคารพภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมา ทำให้ชาวบ้านเคารพตนเองมากขึ้น ภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง และเป็นตัวของตัวเองในการตัดสินใจ ทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ คือ วัฒนธรรม

อภิชัย พันธเสน (๒๕๓๙) กล่าวว่าภูมิปัญญาหรือความรู้ในท้องถิ่นเปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปะทะและรุกรานจากวัฒนธรรมการเมือง เศรษฐกิจจากภายนอก การขาดการถ่ายทอด เนื่องจากการไม่เห็นความสำคัญทำให้เกิดการรับเอา

ความรู้จากภายนอกมาโดยปราศจากการไตร่ตรองและขาดความเข้าใจ ทำให้ความคิดดังกล่าวไม่สามารถต่อกับความรู้ดั้งเดิมได้ การรับมาปฏิบัติโดยปราศจากความเข้าใจ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย แต่การศึกษาในรูปแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ไม่สามารถทำให้คนชนบทมีพัฒนาการที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้ เนื่องจากความรู้สมัยใหม่กลายเป็นสิ่งแปลกปลอมในชุมชน เนื่องจากไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน

ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

๑. ทำให้เกิดความสงบสุข ทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง และสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
๒. ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเส้นทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี ในการลดการพึ่งพาสังคมภายนอก
๓. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย
๔. ใช้ในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่มบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน
๕. ทำให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่น รัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

ภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยรวมแล้วน่าจะหมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสังสรรค์ประสบการณ์ในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นโดยตรง ผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการความรู้รอบ ๆ ด้าน ผ่านกระบวนการเลือกสรร ปรับแต่ง ซึ่งมีทั้งความรู้ที่ได้รับสืบทอด และความรู้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตไทย เพราะเกิดจากรากฐานทางวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่สมดุลและยั่งยืน ทั้งสร้างความภาคภูมิใจให้ท้องถิ่น และถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่คนไทยมีอยู่

๓.๙ แนวความคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

ชัยอนันต์ (๒๕๕๐ : ๑๖ - ๒๑) กล่าวถึงทุนทางวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมคือทุน และเป็นทุนหลักของสังคม ซึ่งเมื่อเป็นทุนแล้วก็สามารถที่จะสะสมไว้ในลักษณะของคลังทางวัฒนธรรมได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในคลังทางวัฒนธรรมนี้ ก็จะถือว่าทำให้เกิดการลงทุนใหม่ ๆ หรือทำให้ทุนเดิม (มรดกทางวัฒนธรรม) สามารถรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมไว้ได้ ความมั่นคงทางจิตวิญญาณของคนจะอยู่ที่ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม อันเป็นจุดหมายที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ วัฒนธรรมที่เป็นทุนของสังคมหนึ่ง ๆ นี้มีมาช้านานแล้ว และไม่สามารถทำลายได้ แม้จะถูกครอบงำนับเป็นร้อย ๆ ปีก็ตาม รัฐจึงจะจ้องมีการลงทุนทางวัฒนธรรม เพื่อรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่และเพิ่มพูนทุนเดิมให้มีมากขึ้น ไม่เช่นนั้นทุนทางชีวิตนี้ก็จะหมดไปในที่สุด ฉะนั้นจะต้องมีการปรับให้

วัฒนธรรมพ้นจากการถูกกระทำและมีบทบาทรับ บทบาทรอง กลายมาเป็นฝ่ายกระทำ และมีบทบาทนำ บทบาทรุก ไม่เช่นนั้น วัฒนธรรมจะเป็นทุนของสังคมต่อไปไม่ได้ ดังเช่นที่กระบวนการเศรษฐกิจได้ทำลายเค้าเดิมของสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรมของสังคมอเมริกันไปเกือบจนหมดสิ้น

วัฒนธรรมจึงมีผลผลิตได้เพราะถือเป็นทุนชนิดหนึ่ง แต่เป็นผลผลิตด้านการสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นจึงต้องมีการลงทุนทางวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดยุทธศาสตร์ที่จะมารับกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และจะช่วยรักษาสันติสุขและความสุขแบบไทย ๆ ไว้ได้

การลงทุนทางวัฒนธรรม เป็นการผลิตบริการที่รัฐและผู้มีอำนาจดำเนินการเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะฉีดยาป้องกันความคิด ความเชื่อ คุณค่า เพื่อกล่อมเกล้าเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน ทั้งนี้ในบางกรณีการลงทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวไม่จำเป็นต้องเกิดจากรัฐเสมอไป หากแต่ภาคเอกชนและภาคประชาชนก็อาจมีบทบาทในการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อหวังผลกำไรในเชิงพาณิชย์หรือไม่ก็ได้

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (๒๕๔๐ : ๑๐๗ - ๑๑๒) อธิบายความหมายของคำว่าทุนทางวัฒนธรรม (Culture capital) ว่าเป็นเช่นเดียวกับทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นทุนที่นำไปสู่การผลิตและนำไปสู่การสะสมทุนมากขึ้นและถูกใช้เป็นทุนที่สอดประสานไปกับทุนอื่น ๆ เพื่อที่จะทำให้สามารถสะสมทุนจริง ๆ ได้อย่างสะดวกสบายมากขึ้น

อานันท์ กาญจนพันธ์ (๒๕๓๘ : ๒๗ - ๓๑) ได้เน้นหนักการลงทุนทางวัฒนธรรม ความคิด เพื่อพัฒนา โดยให้คำจำกัดความไว้ว่า การลงทุนทางวัฒนธรรมความคิดหมายถึงการเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาวิถีชีวิตของความเป็นมนุษย์เพราะการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ เช่น การเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว เกี่ยวกับระบบคุณค่า อุดมการณ์ ภูมิปัญญา และระบบสิทธิอำนาจซึ่งต้องปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องด้วยการลงทุนลงแรง เช่นเดียวกับการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจก่อนว่าสังคมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมมาก่อนทั้งสิ้นในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ศิลธรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา โดยอาศัยกระบวนการต่าง ๆ ๔ ประการ ได้แก่

๑. การเสริมสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนมีความรู้ในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน
๒. การเสริมสร้างประชาสังคม เพื่อดึงชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
๓. การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน
๔. การเคารพสิทธิความแตกต่างหลากหลายของพหุสังคม

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (๒๕๓๙) ได้เสนอแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม โดยนำแนวคิดเรื่องการฝังตัวของเทคโนโลยี (Embodied Technology หรือ Technological Embodiment) มาประยุกต์วิเคราะห์กับวัฒนธรรม และตั้งชื่อว่า “การฝังตัวของวัฒนธรรม” (Cultural Embodiment หรือ Embodied Culture) แม้ทุนบริการกำลังขึ้นมาเป็นทุนหลักในสังคมเศรษฐกิจโลกแทนที่ทุนอุตสาหกรรม แต่ทุนวัฒนธรรมกำลังขึ้นมาเป็นดาวรุ่งในสังคมเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมเก่า ทุนบริการนี้มีการเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมบางประเภท และสื่อนัยทางวัฒนธรรมด้วย และทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรมเหล่านี้เองที่เรียกว่า “ทุนวัฒนธรรม”

ทั้งนี้ ทุนวัฒนธรรมจะเติบโตใหญ่กล้าแข็งได้ จะต้องอาศัยการเติบโตของสินค้าวัฒนธรรม ซึ่งก็หมายความว่าสินค้าและบริการที่มีวัฒนธรรมฝังตัวอยู่ในนั้น เครื่องจักรที่มีนัยเทคโนโลยีฝังตัวอยู่เช่นใด สินค้าก็มีนัยทางวัฒนธรรมฝังตัวอยู่เช่นนั้น เช่น ละคร คอนเสิร์ต โอเปร่าแบบตะวันตก มีนัยทางวัฒนธรรมฝังตัวอยู่เพราะต้องการมารยาทในการดู ไม่เหมือนการดูลิเกหรือลำตัดในที่สาธารณะของไทยที่ไม่เคร่งครัดกับมารยาท

ทุนทางวัฒนธรรม (Pierre Bourdieu อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมัน : ๒๕๔๔) หมายถึงเกียรติคุณที่ได้มาจากการศึกษาอันประกอบด้วยสภาวะ ๓ ประการ คือ สิ่งที่ฝังตัวอยู่ในบุคคลหรือปัจเจก สิ่งที่ทำให้สินค้าทางวัฒนธรรมมีคุณค่าขึ้นมา และสิ่งที่ทำให้ปริญญาบัตร หรือวุฒิบัตรทางการศึกษามีคุณค่าขึ้นมา

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน (๒๕๔๔ : ๔๗) ได้สรุปนิยามของทุนทางวัฒนธรรมว่า สามารถมองได้หลายประการ ประการแรกเป็นทุนประเภทหนึ่งที่ควบคู่กับทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ประการที่สอง เป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยเฉพาะการลงทุนทางการศึกษาที่เอื้อประโยชน์กับชนชั้นที่เป็นใหญ่ในสังคม ประการที่สาม เป็นความรู้ที่สืบทอดกันไปโนคนแต่ละรุ่น ประการที่สี่เป็นทุนในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรมที่กำลังมีบทบาทสำคัญในสังคมเศรษฐกิจโลก และประการสุดท้าย เป็นทุนประเภทหนึ่งของสังคมที่ออกเงยได้ และมีบทบาทเป็นผู้กระทำในการสร้างความเป็นมนุษย์ที่แท้จริงขึ้นในสังคม

ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาจึงอาจจะถือได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง หรือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่มีกระบวนการถ่ายทอด สืบทอด ผลิตใหม่ และเรียนรู้ ปฏิบัติ ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทแวดล้อมและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

บุญยสฤกษ์ อเนกสุข (๒๕๕๓ : ๒๑) กล่าวถึงต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ควรประกอบด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมด้านโบราณคดี ซึ่งประกอบไปด้วยโบราณวัตถุและโบราณสถานที่บ่งชี้ถึงรากฐานทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ทั้งนี้ก็เพราะหลักฐานทางโบราณคดีเป็นสิ่งที่สะท้อนภูมิปัญญาของกลุ่มชนในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ต้นทุนทางวัฒนธรรมยังมีคติความเชื่อและ

ภูมิปัญญาของมนุษย์ที่สั่งสมมาและสะท้อนออกมาในรูปแบบต่าง ๆ กัน อาทิ คติความเชื่อในเรื่อง ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ส่งผลให้เกิดการจัดงานวันเข้าพรรษาและนำไปสู่การจัดงานแห่เทียนพรรษา ในที่สุด ภูมิปัญญาการทอผ้าไหม การหล่อโลหะ ฯลฯ และท้ายที่สุดได้แก่การบริหารจัดการ ต้นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์กรที่อำนวยให้เกิดการลงทุนทางวัฒนธรรมขึ้น อาทิ องค์กร ชนบ้าน ชำราชากร พ่อค้า ฯลฯ โดยอาศัยความชำนาญในสิ่งที่ตนเองถนัดเข้ามาก่อให้เกิดและ จัดงานขึ้น

นอกจากนี้เมื่อพูดถึงการลงทุนตามหลักเศรษฐศาสตร์ โดยปรับใช้กับทฤษฎีทาง วัฒนธรรมแล้ว การลงทุนทางวัฒนธรรมนับได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญแก่คุณค่าของวัฒนธรรม ในด้านต้นทุนทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และชนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความ เชื่อ ซึ่งเป็นต้นทุน (Input) ที่ประกอบได้ด้วยการลงทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติ การลงทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ การลงทุนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสังคม การลงทุน ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับชนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ และผู้บริหารจัดการ ต้นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดรายได้ ตลอดจนกำไร (profit) ทางสังคม เศรษฐกิจ และ การเมือง

ต้นทุนทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และชนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความ เชื่อ ในลักษณะของงานแห่เทียนพรรษาไม่ว่าจะเป็นการลงทุนที่เกี่ยวกับธรรมชาติซึ่งได้แก่ฤดูฝน ที่ทำให้พระภิกษุต้องอยู่จำพรรษา การลงทุนที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ได้แก่การบริจาคเงินเพื่อทำเทียน หรือจัดงานแห่เทียนพรรษา การลงทุนเพื่อสังคม อาทิ การระดมชาวบ้านในการหล่อเทียนพรรษา การลงทุนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม อาทิ ความเชื่อในการถวายแสงสว่าง ความเชื่อในการถวายซี่ผึ้ง องค์ความรู้ในการหล่อเทียน ตลอดจนหน่วยงานราชการ เอกชน ประชาชน และคุ้มวัดซึ่งเป็น ผู้บริหารจัดการการลงทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหากพิจารณาด้านต้นทุน (Input) ดังกล่าวมาลงทุนโดย ผ่านกระบวนการ (Process) การลงทุนแล้ว ในกระบวนการลงทุน อาทิ กระบวนการคิด สร้างสรรค์ในการประดับตกแต่งเทียนพรรษา การออกแบบรูปแบบงานแห่เทียนพรรษาในแต่ละปี ตลอดจนความร่วมมือในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เนื่องในงานแห่เทียนพรรษาแล้ว รายได้และกำไรที่เกิดขึ้นจากการลงทุนทางวัฒนธรรมจึงตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการก่อให้เกิดผลผลิต (Output) ของงาน เช่น เกิดประเพณี หนึ่งที่เรียกว่างานแห่เทียนพรรษา ซึ่งในแต่ละปีจะส่งผลให้มีการกระจายรายได้แก่สังคม ทั้งนี้ยังเป็นโอกาสของชาวบ้านในฐานะผู้จัดและร่วมงานสามารถทำบุญด้วย นอกจากนี้ยังมีผลลัพธ์ (Outcome) ที่เกิดขึ้นจากงานแห่เทียนพรรษา เช่น การเกิดแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด อุบลราชธานี เกิดการร้อยรัดความสัมพันธ์ในชุมชน จึงยังผลให้เกิดความสงบสุขของสังคม และ ชาวบ้านที่มีโอกาสทำบุญก็จะได้รับผลตอบแทนคือการได้บุญ นั่นเอง

จะเห็นว่าทุนทางวัฒนธรรมจะเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม ในส่วนที่เป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมในส่วนที่เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือ “โบราณคดี” เป็นรูปธรรมที่สามารถนำมาจำหน่ายเพื่อสนองความต้องการทาง เศรษฐกิจได้ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ การจำลองมาเป็นของที่ระลึก การปลูก จิตสำนึกทางวัฒนธรรม ฯลฯ ส่วนทุนทางวัฒนธรรมอีกประเภท ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็น แบบแผนพฤติกรรมภูมิปัญญา และทัศนคติ ซึ่งเป็นนามธรรมที่มีได้ถูกนำไปใช้เพื่อตอบสนอง ความต้องการทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นด้านสินค้าหรือการบริการ ทว่าเป็นการสั่งสมการรับรู้และ การแก้ไขปัญหาของคนที่สั่งสมตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ ความเชื่อเรื่อง ฮีตคอง การบริหาร จัดการต้นทุนทางวัฒนธรรม

ส่วนนิยามการลงทุนทางวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่า มีความหมาย ๒ นัยด้วยกัน นัยแรก เป็นการให้ความสำคัญกับคุณค่าของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นทุนเพื่อก่อให้เกิดผลทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งนี้อาศัยการเปลี่ยนระบบคิดของคนในชุมชนด้วยการปลูกฝังให้สังคม เกิดการเรียนรู้ การศึกษาและการวิจัยเพื่อให้แต่ละชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถตัดสินใจในการ พัฒนาต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้อง อาศัยการสนับสนุนจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว

๓.๑๐ แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ปริศนา โกลสุต (๒๕๓๔ : ๙) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนว่าเกิดจาก แนวความคิดที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ คือ

๑. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวล ส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
๒. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสภาพการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดัน ให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่มวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
๓. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่ม กระทำการที่สนองตอบความ เห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

กิตติเดช สุตรสุนทร (๒๕๓๗ : ๒๔๘ - ๓๐๒) กล่าวว่า ในปัจจุบันกฎหมายไทย ยังขาดการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วม มีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่หนึ่ง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยรัฐอาจมอบ หมายงานบางอย่างที่เอกชนทำได้ดีให้เอกชนรับไปทำ เช่น การกำกับและควบคุมมาตรฐานสินค้า เกษตร ส่วนรัฐบาลมีอำนาจตรวจสอบและยอมรับการรับรองที่ทำโดยเอกชนนั้น ลักษณะที่สอง มีความสำคัญอย่างยิ่งคือการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่มีประโยชน์ต่อรัฐ จะทำให้ รัฐบาลได้รับข้อมูล ทราบทัศนคติ ได้รับความร่วมมือและการยอมรับ ยินยอมปฏิบัติตาม

ศยามล ไกรยูรวงศ์ (๒๕๓๗ : ๔๓ - ๔๕) เสนอหลักการในการมีส่วนร่วมของประชาชน มีผลดีต่อทุกฝ่ายทั้งฝ่ายผู้เสนอโครงการ ผู้ได้รับโครงการและประชาชนที่ได้รับผลกระทบ หากแต่ต้องพิจารณาองค์ประกอบของประเภทของการเข้าร่วม ผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มใด ลักษณะการเข้าร่วม และผลของการเข้าร่วม ซึ่งรูปแบบวิธีการมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้ทั้งนั้นผู้มีอำนาจตัดสินใจต้องชั่งน้ำหนักอย่างรอบด้านมากกว่าการพิจารณาเฉพาะประโยชน์ที่จะได้รับกับความสูญเสียที่จะเกิดขึ้น เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องสนับสนุนและสร้างให้เกิดกระบวนการโดยมีบทบาทในการให้ข่าวสาร ข้อมูล ของโครงการต่าง ๆ และกระตุ้นให้ประชาชนได้ใช้วิจารณญาณในการพิจารณาทางเลือกในการพัฒนาควรเป็นไปในทิศทางใด โครงการที่จะเกิดขึ้นมีผลดีผลเสียมากน้อยเพียงใด มาตรการลดและแก้ไขปัญหาที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อยที่สุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต

จิรพล สินธุนาวา (๒๕๓๗ : ๓๐๓ - ๓๑๕) ได้กล่าวถึงแนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า แนวทางที่ควรจะต้องริเริ่มให้มีการปรับเปลี่ยนก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชน ภาคเอกชน และองค์กรอื่น ๆ ได้มีส่วนร่วม นับตั้งแต่การวินิจฉัยปัญหาการวิเคราะห์หาทางออกและแก้ไขปัญหานั้น ที่เคยทำโดยหน่วยงานของรัฐโดยลำพัง

ประดัด เวียนประยูร (๒๕๔๑ : ๒๕ - ๒๗) ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของจะต้องเริ่มจากภาวะการยอมรับปัญหา การตรวจพบปัญหา และเห็นสอดคล้องกันว่าปัญหาที่ตรวจพบนั้นจะต้องได้รับการแก้ไข โดยผู้แทนหน่วยงานรัฐจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในขั้นตอนต่าง ๆ เท่าที่จำเป็น และเป็นที่ต้องการเท่านั้น เพื่อให้เกิดกระบวนการอย่างต่อเนื่องของการรับรู้ และเป็นเจ้าของปัญหารวมทั้งผลจากปัญหาด้านต่าง ๆ ด้วยในกรณีของการพัฒนา เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนแรกคือการศึกษาแก่ประชาชนในด้านระบบนิเวศน์ ทรัพยากร และการใช้ประโยชน์และโครงการพัฒนาในภูมิภาคต่าง ๆ จะต้องเปิดเผยต่อสาธารณชนให้ได้ทำความเข้าใจ และแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่จัดทำขึ้น ซึ่งต้องดำเนินงานอย่างโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ โดยอาจจะจัดให้มีเวทีแสดงความคิดเห็นของประชาชนที่อาจจะได้รับผลกระทบ ผู้แทนหน่วยงานที่เป็นเจ้าของโครงการ ตัวแทนประชาชน และสื่อมวลชน เพื่อเปิดโอกาสให้มีการซักถามข้อข้องใจ แสดงออกอย่างเสรี

หน่วยงานของรัฐและเอกชนจะต้องเตรียมผู้ปฏิบัติให้มีความพร้อมที่จะดำเนินงานให้สอดคล้องกับกระแสการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้มีรายละเอียดเพียงพอมีการสื่อความหมายอย่างถูกต้อง และที่สำคัญมีความต้องการอยากฟังความคิดเห็นของประชาชนต่อโครงการและกิจกรรม เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของประชาชนในบทบาทหน้าที่ของผู้บริโภคต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและต่อการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนร่วมที่สำคัญของประชาชน คือ การแสดงความคิดเห็นว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการ และวิธีการในขั้นตอนต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นเพื่อเข้าใจปัญหาในโครงการหรือแผนงาน เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกระจายรายได้ กระจายโอกาสของการใช้ทรัพยากร กระจายการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ กระจายการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ที่จะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วม ความรู้สึกเป็นเจ้าของที่ได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม และความผูกพันที่อยากจะทำตามดูแล ปรับปรุงแก้ไขจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ ได้มีการกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดย “จัดตั้งองค์กรร่วม ๓ ฝ่าย คือ ชุมชน สถานประกอบการและภาครัฐบาล เพื่อทำหน้าที่เฝ้าระวังและกำกับดูแลป้องกันรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะในเขตเมือง เขตอุตสาหกรรม และแหล่งท่องเที่ยว”

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม (Eco-Tourism) โดยนักท่องเที่ยวจะต้องได้รับรู้จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ รวมทั้งท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย และนโยบายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่วนหนึ่งมีการวางแผนและปรับปรุง พัฒนากฎระเบียบองค์กร การจัดการด้านการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ เกิดการประสานงานเกี่ยวพันซึ่งกันและกันระหว่างรัฐ ภาคเอกชน และประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

สิ่งสำคัญในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาวิถีชีวิตนั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่แรกตัดสินใจในการเลือกกิจกรรม และต่อไปในขั้นของการวางแผนดำเนินการ การแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะต้องมีองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน ซึ่งจะทำการดำเนินงานได้รับความสนใจ ทุกฝ่ายรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม ส่งผลให้เกิดแรงผลักดันที่จะดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จ

๓.๑๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาด้านต่าง ๆ

ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ (๒๕๓๔ : ๖ - ๗) กล่าวถึงการศึกษาแนวคิดพื้นฐานของงานพัฒนาชุมชน นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาได้ลงไปทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและทำให้งานมีประสิทธิภาพ แนวความคิดขั้นพื้นฐานงานพัฒนาชุมชนมีดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation)

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงาน เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน เพราะงานพัฒนาชุมชนมิใช่เป็นบริการให้เปล่าของรัฐ แต่เป็นงานที่ทำโดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่าง

ภาคีรัฐบาลกับประชาชน นอกจากนี้ยังถือหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจวางแผนงานการปฏิบัติการ และร่วมบำรุงรักษา

๒. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-Help)

ปัจจุบันเรื่องการช่วยเหลือตนเองยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของแนวนโยบาย การพัฒนาชนบทที่ยากจน ที่ต้องการปรับปรุงให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น เช่น การเลือก โครงการประเภทที่ประชาชนยากจนสามารถร่วมกันทำอย่างได้ผลและเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารยา ตลอดจนการพยายามที่จะช่วยเหลือตนเองโดยมีรัฐ คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และจะช่วยเหลือประชาชนในส่วนที่เกินขีดความสามารถ ของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

๓. ความคิดริเริ่มของประชาชนเอง (Initiative)

ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน นักพัฒนาต้องใช้วิธีการแห่งประชาธิปไตย คือจะทำอะไรต้องให้ประชาชนให้ความเห็นชอบ มิใช่ เกิดจากคำสั่งโดยตรงหรือทางอ้อม นอกจากนี้ นักพัฒนาต้องหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษาให้ ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

๔. ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs)

ในการทำงานต้องการให้ประชาชนและองค์กรของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชนอย่าง แท้จริง ลักษณะงานหรือกิจกรรมจึงต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนเบื้องต้น เพื่อให้ เกิดความคิดที่ว่างานเป็นของประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

๕. การศึกษาภาคชีวิต (Life-Long Education)

งานพัฒนาชุมชนถือว่าเป็นกระบวนการให้การศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่ การพัฒนาคน การให้การศึกษา จึงต้องให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมทั้งดำรง ชีวิตอยู่ในชุมชน นักพัฒนาจึงต้องทำงานกับคนทุกเพศทุกวัย จนทำให้เกิดการพัฒนาสังคมของคน ปรัชญาและแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน ได้นำมาใช้เป็นหลักการในการ ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งนักพัฒนาต้องยึดเป็นแนวปฏิบัติที่สำคัญ คือ

๑. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน โดยนักพัฒนาจะต้อง เชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถที่แฝงเร้นอยู่ในตัว สามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิด วางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรจะเป็นเพียงผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มี อยู่ให้มากที่สุด

๒. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน โดยนักพัฒนาจะต้องยึดมั่นว่า นโยบายการพัฒนาชนบทและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องการสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ ซึ่งสามารถที่จะทำกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาบางประการได้ โดยอาศัยการช่วยเหลือตนเองของคนในชุมชน หรือหมู่บ้านเป็นหลัก ส่วนรัฐบาลนั้นจะคอยช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

๓. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เป็นการให้โอกาสแก่ประชาชนในชุมชนหรือหมู่บ้าน ได้ร่วมกิจกรรมตั้งแต่เริ่มคิด จนกระทั่งถึงการติดตามประเมินผลของการทำงาน ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

๔. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน จะต้องเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน และร่วมกันคิด ตัดสินใจว่าจะทำอะไร เมื่อตกลงกันแล้วก็ร่วมกันทำ โดยมอบหมายให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกัน งานจะมาจากประชาชนในชุมชนเอง ไม่ได้มาจากการถูกสั่งให้ทำ นักพัฒนาจะไม่ใช้วิธีการออกคำสั่ง แต่จะต้องให้การศึกษา ชักชวน เสนอความเห็น ให้ประชาชนได้พิจารณา วิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล และหาข้อสรุปตัดสินใจแก้ไขปัญหาเอง โดยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามวิถีแห่งประชาธิปไตย

เทพพนม เมืองแมน (๒๕๓๗ : ๓๑๖ - ๓๑๘) กล่าวถึงการพัฒนาแบบยั่งยืนว่า หมายถึง การพัฒนาที่ก่อให้เกิดการสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

บุญเทียน ทองประสาน (๒๕๓๑) กล่าวถึงแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมว่า จะประสบผลสำเร็จต้องเป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขสภาพปัญหาที่มาจากความต้องการของชาวบ้านและสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชุมชน จึงจะเป็นขบวนการที่มีความเป็นจริงรองรับและเกิดผลในทางปฏิบัติ

พัฒน์ สุจันงค์ (๒๕๒๔) กล่าวว่า การวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน ควรพิจารณาว่า ความต้องการใดที่มีความต้องการมากที่สุด ประชาชนต้องการมากที่สุด และจะมีการขัดแย้งน้อยที่สุดหากได้มีการลงมือทำการตามความพองใจนั้น

โฆสิต บั้นเปี่ยมรัษฎ์ (๒๕๒๖) กล่าวว่า ประเด็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับหลักการวางแผนพัฒนาไม่ประสบผลสำเร็จ คือ

๑. แนวนโยบายของรัฐไม่สอดคล้องกับสภาพข้อเท็จจริงในท้องถิ่นก็จะทำให้การพัฒนาไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

๒. ปัญหาเกี่ยวกับองค์กร ในการประสานงานระหว่างความต้องการของประชาชนกับ
แนวนโยบายส่วนรวมของรัฐ

นิคม จารุมณี (๒๕๓๖) ได้สรุปเกี่ยวกับบทบาทของการท่องเที่ยวต่อการส่งเสริมและ
พัฒนาเศรษฐกิจ ดังนี้

๑. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.
๒๕๒๕ เป็นต้นมา รายได้จากการท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้ลำดับที่ ๑ เมื่อเทียบกับรายได้จาก
สินค้าออกอื่น ๆ

๒. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปของเงินตราต่างประเทศนี้ มีส่วนช่วย
ในการสร้างเสถียรภาพให้กับดุลยภาพชำระเงิน เช่น ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ การท่องเที่ยวทำรายได้
เป็นเงินตราต่างประเทศ ๒๗,๓๑๗ ล้านบาทนั้น รายจ่ายจากการเดินทางท่องเที่ยวของคนไทย
เป็นเงินเพียงประมาณ ๗,๒๐๘ ล้านบาท ส่วนที่เกินดุลนี้จึงมีส่วนช่วยแก้ไขการขาดดุลในด้านอื่น
เป็นอย่างมาก

๓. รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง
สร้างงาน สร้างอาชีพมากมายและเป็นการเสริมอาชีพด้วยอาชีพที่เกิดต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว
เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือการผลิตอาหารไปจำหน่ายตามเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ ก็จะเป็น
เป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้เพิ่มเป็นอย่างดี หรือในเมืองท่องเที่ยวก็อาจจะเป็นผู้นำเที่ยวด้วย

๔. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างงาน สร้างอาชีพอย่างมากมายและ
กว้างขวาง เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ต้องใช้คนทำหน้าที่บริการ โดยเฉพาะในธุรกิจ
ทางตรง เช่น โรงแรม ภัตตาคาร บริษัทนำเที่ยว ฯลฯ ส่วนในธุรกิจทางอ้อมอาจเป็นอาชีพเสริม
เช่น หัตถกรรมพื้นบ้าน การใช้เวลาร่วมมารับจ้างก่อสร้าง เป็นต้น

๕. การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและนำเอาทรัพยากรประเทศ
มาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ใดก็จะต้องใช้จ่ายเป็นค่าอาหารซื้อ
ผลิตผลพื้นเมือง และหากพักแรมก็จะต้องใช้จ่ายเป็นค่าที่พัก เงินที่จ่ายออกไปนี้จะไม่ตกอยู่
เฉพาะกับโรงแรมแต่จะกระจายออกไปสู่เกษตรกรรายย่อยต่าง ๆ เมื่อหัตถกรรมพื้นเมืองขายเป็น
ที่ระลึกได้ก็จะมีคนนำวัสดุพื้นบ้านมาประดิษฐ์เป็นของที่ระลึกแม้จะเป็นรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ
แต่เมื่อรวมกันเป็นปริมาณมาก ๆ ก็เป็นรายได้สำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นการผลิตหรือที่
เรียกว่า Multiplier Effect ทางการท่องเที่ยวซึ่งอยู่ในลักษณะที่สูงมากเมื่อเทียบกับการผลิตสินค้า
หรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ

๖. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย อาจเรียกได้
ว่าเป็น Limitless Industry เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ

๗. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้า
อากาศเหมือนการเกษตรอื่น ๆ ผลผลิตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เสนอขายให้แก่นักท่องเที่ยว
คือความสวยงามของธรรมชาติ หาดทรายชายทะเล ป่าไม้ ภูเขา สภาพอากาศ และสิ่งที่มีมนุษย์

ก่อสร้างขึ้น เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม โบราณสถาน อาคารบ้านเรือนในท้องถิ่น ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชน เช่น ตลาดน้ำ ประเพณี สงกรานต์ ลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรมที่มีความยั่งยืนไม่ผันแปรหรือขึ้นอยู่กับสภาพฝนฟ้าอากาศ ดังเช่นการผลิตด้านเกษตรกรรม หรืออุตสาหกรรมอื่น ไม่ต้องลงทุนและใช้เทคโนโลยีเป็นจำนวนมาก ดังนั้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงได้รับการสนับสนุนและกระตุ้นจากองค์กรท่องเที่ยวโลกอย่างจริงจัง ที่จะทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนาได้สนใจและหันมาใช้ อุตสาหกรรมนี้เป็นประโยชน์เพิ่มเติมจากอาชีพเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมที่มีอยู่เดิม นับเป็นความได้เปรียบอย่างมาของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

๘. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว สังคมไทยเป็นสังคมของชาติเก่าแก่สืบเนื่องมาเป็นพันปี จึงมี วัฒนธรรมระเบียบประเพณี นาฏศิลป์ การละเล่น ฯลฯ ที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นเป็น มรดกตกทอดที่ควรแก่การนำออกเผยแพร่ฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้

๙. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวจากภูมิภาคหนึ่งไปยังอีกภูมิภาคหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือ ชาวต่างประเทศ ก็ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะได้ช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น โรงแรม ภัตตาคาร สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งก็ต้องมีผู้ลงทุนหลาย ๆ ลักษณะเป็น การสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นเหล่านั้น

๑๐. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นมาตรฐานที่ช่วยส่งเสริมความปลอดภัย และความ มั่นคงให้กับพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวจะเลือกเดินทางไปยัง ที่ใด จะต้องมั่นใจว่ามีความปลอดภัยและมั่นคงต่อชีวิตและทรัพย์สิน ฉะนั้นแหล่งใดที่นักท่องเที่ยว เข้าไปได้แหล่งนั้นจะต้องมีความปลอดภัยเพียงพอ

๑๑. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเสริมสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรีจิตและความ เข้าใจอันดี ด้วยเป็นหนทางที่มนุษย์ต่างสังคมได้มาพบปะทำความรู้จักและเข้าใจกัน เมื่อ ประชากรในประเทศเดียวกันมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยการเดินทางไปมาหาสู่กัน ผลก็คือ ความสามัคคีสมานฉันท์ของคนในชาติ ในทำนองเดียวกันการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็จะช่วย เสริมสร้างความเข้าใจอันดี ที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อนร่วมโลก ที่จะช่วยกันรักษาสัมพันธไมตรี ให้มั่นคงเป็นการช่วยจรรโลงสันติภาพแก่โลก

ประดับ เรียนประยูร (๒๕๕๑ : ๑๗) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีความหมายรวมถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Culture Tourism) ที่มุ่งเข้าไปสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ มุ่งเน้นการศึกษา วัฒนธรรมและอารยธรรมของมนุษย์ รวมถึงการท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นรูปแบบใหม่ของการท่องเที่ยวซึ่งมุ่งที่จะแก้ปัญหาในเรื่องความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวและยังมีแนวทางในการ

กระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปสู่ชนบท และส่งเสริมการอนุรักษ์เป็นการประนีประนอมระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากเอกสารเผยแพร่รายการท่องเที่ยวโดยเพื่อนธรรมชาติ ว่า Ecotourism มีแนวทางในการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปสู่ชนบทและส่งเสริมการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ และสมาคมท่องเที่ยวอนุรักษ์ธรรมชาติในสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายไปสู่แหล่งธรรมชาติต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจในวัฒนธรรม และธรรมชาติของสถานที่นั้น ๆ โดยไม่รบกวนและเปลี่ยนแปลงสภาพทางชีววิทยาของพื้นที่ โดยให้ชาวบ้านโดยรอบมีรายได้จากการท่องเที่ยว

พระอวยชัย อินทร์เมือง (๒๕๔๒) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ในเขตอำเภอบรบือ พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัด มี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในวัด และปัจจัยภายนอกวัด ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ สภาพทางกายภาพ คือ มีพื้นที่เหมาะสมอยู่ติดกับชุมชน เป็นพื้นที่ราบ ไม่เป็นอุปสรรคในการก่อสร้าง ขนาดพื้นที่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมภายในวัด มีอาคารเสนาสนะไว้จัดกิจกรรมอย่างพอเพียง สภาพป่าไม้ร่มรื่น มีสิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมสะดวก บุคลิกภาพของผู้นำสงฆ์เป็นที่เคารพเลื่อมใส ศรัทธา มีจริยวัตรที่สำรวม สุขุม เมตตา เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำสงฆ์ สุขภาพสมบูรณ์ไม่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ บริหารด้วยคุณธรรมยุติธรรม และให้อภัย มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาได้ตามความเหมาะสมของสังคมปัจจุบัน

ปัจจัยภายนอกวัด ได้แก่ กิจกรรมบริการชุมชน มีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมวันสำคัญทางราชการ และวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมบรรพชา และอุปสมบท หมู่ภาคฤดูร้อน กิจกรรมรักษาโรค กิจกรรมป้องกันยาเสพติด กิจกรรมการศึกษา และกิจกรรมสงเคราะห์ชุมชน โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม ดูแลอาคารสถานที่ของวัดซึ่งเป็นสมบัติของส่วนรวม และเข้าร่วมพัฒนาวัดในรูปของคณะกรรมการวัด

จากแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนนั้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพัฒนาให้เกิดความสมดุลและสอดคล้องระหว่างเศรษฐกิจ วิถีชีวิตของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม และต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ กำหนดแผน และกิจกรรม ด้วยวิธีทางประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และที่สำคัญประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น

บทที่ ๔
ผลการวิจัย

๔.๑ ประวัติความเป็นมาของเมืองบางกอก กรุงเทพมหานคร และพื้นที่บริเวณวัดระฆังโฆสิตาราม

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ บ้านเมืองสำคัญ ๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจำเป็นต้องอาศัยลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญที่สุด พระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็อาศัยการเดินทางเรือจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อเข้าไปยังพระนครศรีอยุธยา แต่แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม คดเป็นรูปโค้งเกือกม้า คือแม่น้ำไหลมาจากทิศเหนือผ่านเขตจังหวัดนนทบุรี มาถึงสถานีรถไฟบางกอกน้อย ก็ไหลวกไปทางทิศตะวันตก กลายเป็นคลองบางกอกน้อย พอถึงบางระมาดก็ไหลวกลงใต้ กลายเป็นคลองบางระมาดมาถึงวัดนวลนรดิศ แล้ววกมาทางตะวันออกเป็นคลองบางกอกใหญ่ เมื่อมาถึงวัดอรุณราชวรารามก็วกไหลเรื่อยลงไปทางทิศใต้จนออกทะเลที่ปากแม่น้ำ การที่ลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมไหลคดเคี้ยวเป็นรูปโค้งเกือกม้านั้นเอง เป็นเหตุให้สองฟากแม่น้ำนี้กลายเป็นที่ดอนขึ้นมา เป็นผลสืบเนื่องมาจากแม่น้ำนำตะกอนจากที่ต่าง ๆ ทางเหนือมาทับถมทุกปีในฤดูน้ำหลาก จึงเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ที่ราบลุ่มบางกอกนี้เป็นส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่าง ชุมชนเริ่มแรกของธนบุรี หรือที่รู้จักกันในชื่อ “บางกอก” จึงเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ บนที่ดอนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม การเดินทางผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงนี้จึงต้องเสียเวลามาก จำเป็นต้องจอดพักกันที่ย่านบางกอกก่อนที่จะเดินทางต่อไป จึงทำให้ย่านบางกอกทวีความสำคัญและขยายใหญ่มากขึ้น

ในบันทึกของลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่าสวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่งแม่น้ำทวนขึ้นไปถึงตลาดขวัญ(นนทบุรี) ทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยผลอาหาร คือ บรรดาผลหมาก ผลไม้ที่คนพื้นเมืองชอบบริโภค กันหนักหนา(จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม ๑ : ท.โกมลบุตร แปล : ๒๕๑๐ : ๑๔)

พ.ศ.๑๙๗๖ สมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นด่านขนอนของกรุงศรีอยุธยา ปรากฏในพระไอยการอาชญาหลวงระบุตำแหน่ง “นายขนอนทณบุรี”

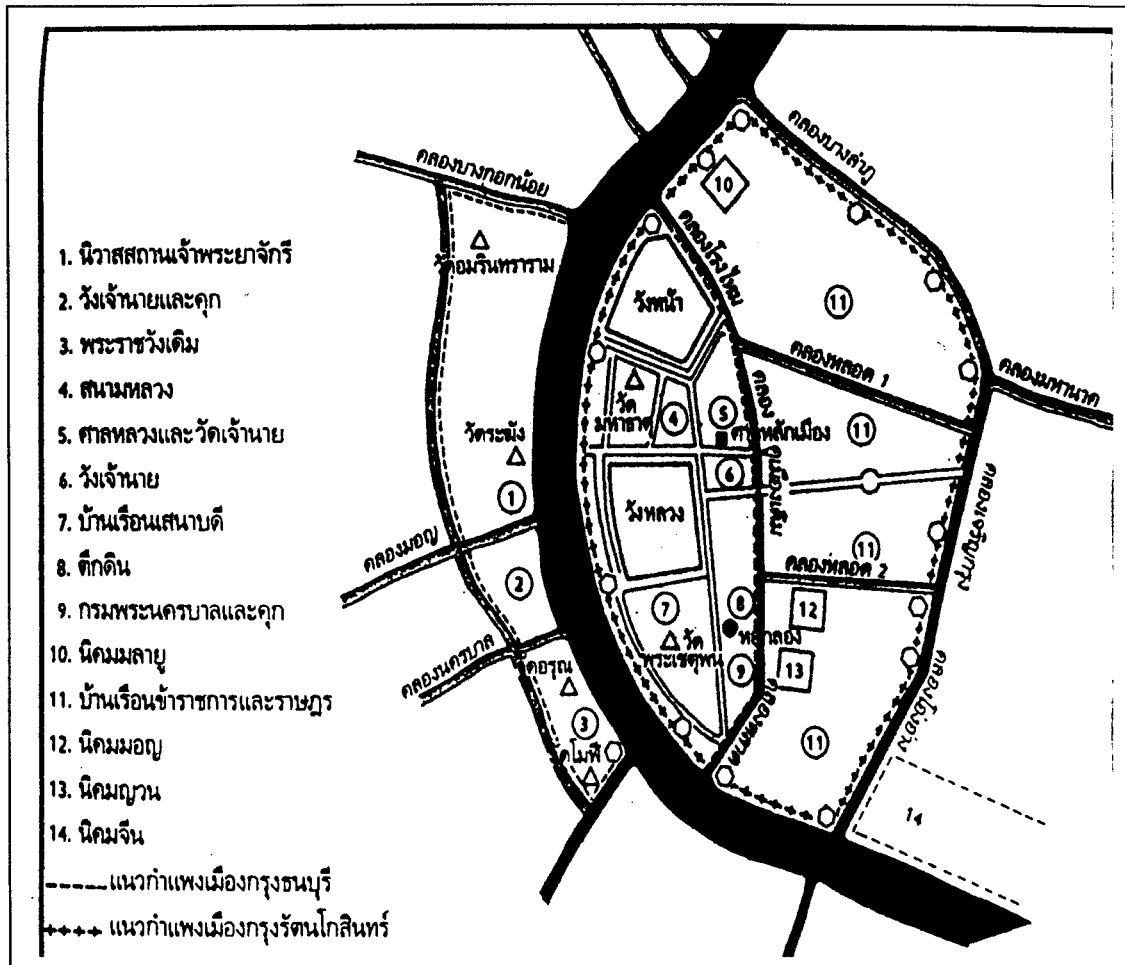
พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์(๒๕๑๕ : ๕๘๐) บันทึกว่า “ศักราช ๘๘๔ ปีมะโรง จัตวาศก ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้านั้น ก็ได้ขุดคลองบางกอกใหญ่ตำบลหนึ่ง” ศักราช ๘๘๔ ปีมะโรง ตรงกับ พ.ศ.๒๐๖๕ ซึ่งคลาดเคลื่อนกับหลักฐานการครองราชของ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ที่ทรงครองราชสมบัติในระหว่าง พ.ศ.๒๐๗๗ - ๒๐๗๙

การขุดคลองลัดนั้น ขุดตรงส่วนที่แคบที่สุด ที่ทุกวันนี้เรียกว่า ปากคลองบางกอกน้อยไปถึง ปากคลองบางกอกใหญ่ ปัจจุบันกลายเป็นลำแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงตั้งแต่หน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือหน้าสถานีรถไฟบางกอกน้อย ไปจนถึงวัดอรุณราชวราราม ส่วนแม่น้ำเจ้าพระยาสายดั้งเดิม ที่ผ่านย่านบางกอกได้แคบลง กลายเป็นคลอง “คลองบางกอกน้อย” และ “คลองบางกอกใหญ่” ใน ปัจจุบัน สาเหตุที่โปรดให้ขุดคลองลัด เนื่องจากในสมัยนั้นการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ เช่น จีน และโปรตุเกส มีความสมำเสมอมากขึ้น ราชสำนักกรุงศรีอยุธยาจึงให้ความสำคัญในเรื่องการคมนาคม การขุดคลองลัดจึงเป็นการอำนวยความสะดวกในการช่วยย่นระยะทางคมนาคมให้สั้นลง ผลที่ตามมา ก็คือ ย่านดังกล่าวกลายเป็นเกาะ และขยายชุมชนใหญ่ขึ้นเป็นบ้านเรือนและเรือกสวนมากมาย ในที่สุด กลายเป็นเมือง อยู่บริเวณสองฟากฝั่งคลองลัดที่กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

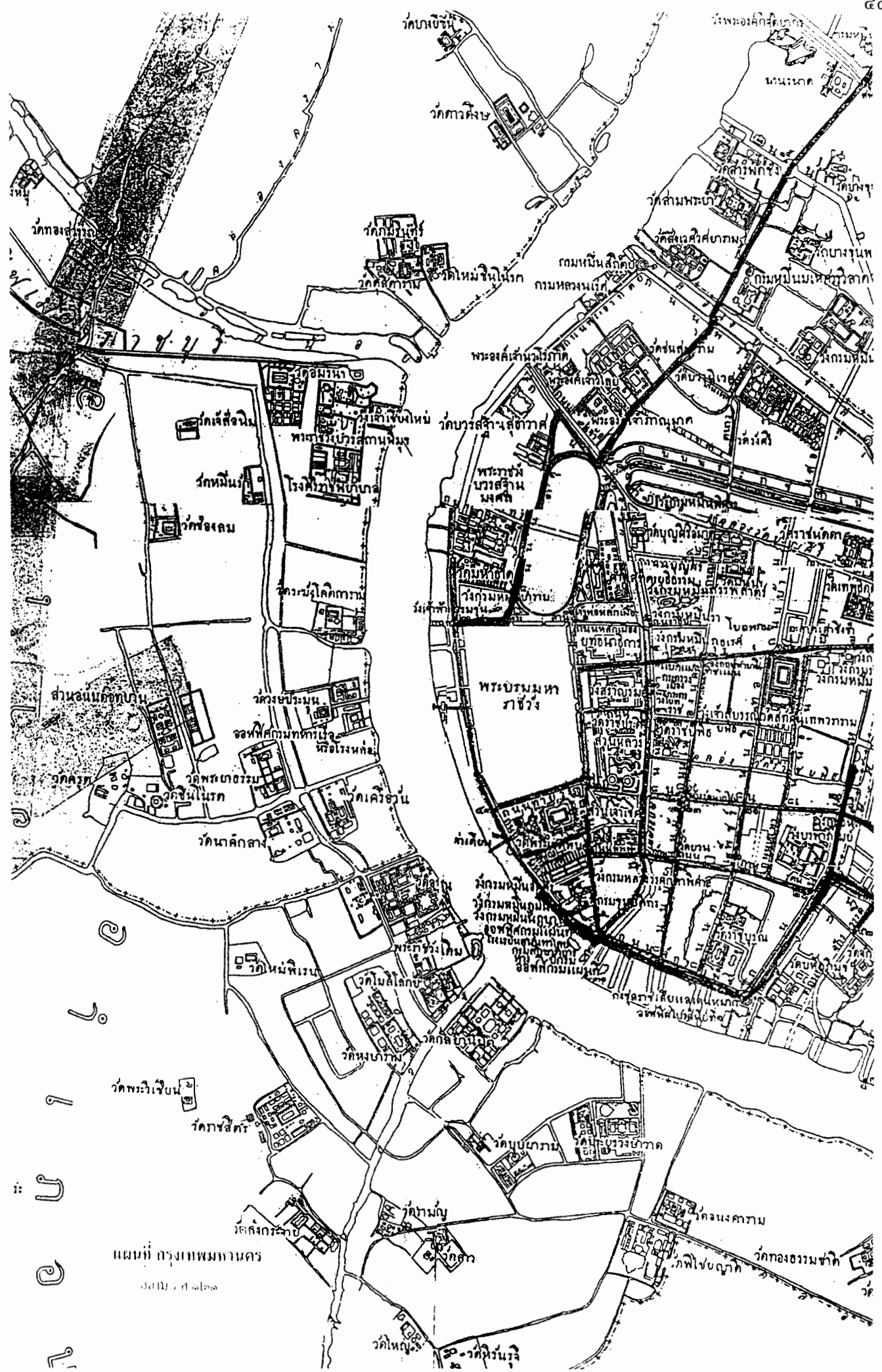
เกาะบางกอกอยู่ในตำแหน่งที่สามารถควบคุมเส้นทางการคมนาคมทางน้ำทั้งหมด จากภายนอก ที่จะไปอยุธยา จึงกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ พ.ศ.๒๑๐๐ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ยกฐานะ ด่านขนอนขึ้นเป็นเมืองทำหน้าที่ด่านทางทะเล ของอาณาจักรอยุธยา ชื่อว่า “เมืองทมนบุรีศรีมหาสมุทร” ทำหน้าที่ป้องกันศัตรูที่จะเข้ามาทางด้านใต้กรุงศรีอยุธยา และตรวจตราจับเก็บภาษีสินค้าที่ผ่านเข้า ออกจากการเป็นด่านขนอนและจุดพักเรือสินค้า ส่งผลให้มีชนต่างชาติเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองธนบุรี จำนวนมาก โดยเฉพาะชาวจีนมีมากกว่าชาติอื่น

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การค้าของไทยกับประเทศตะวันตกมีความเจริญมาก นิโคลาส แชร์แวนส บาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงบางกอกไว้ว่า “เป็นสถานที่อันมีความสำคัญ ที่สุดแห่งราชอาณาจักรสยามอย่างปราศจากข้อสงสัย เพราะว่าในบรรดาเมืองท่าด้วยกันแล้ว ก็เป็น แห่งเดียวเท่านั้นที่พอจะป้องกันข้าศึกได้” ในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ จึงโปรดให้สร้างป้อมค่ายขึ้นทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เรียกชื่อว่าป้อมบางกอก หรือป้อมวิไชยเณทร์ และให้กองทหารฝรั่งเศสอยู่ประจำการที่ป้อม หลังจากการสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ป้อมทั้งสองกลายเป็นสมรภูมิต่างทหารของพระเพทราชา และทหารฝรั่งเศสประจำป้อม ในที่สุด ทหารฝรั่งเศสยอมถอนกำลังออกจากราชอาณาจักร

พ.ศ. ๒๓๑๐ หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่า และพ.ศ.๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช ยึดกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้แล้วนั้น ทรงประสงค์จะทำการปฏิสังขรณ์อยุธยา ให้เป็นราชธานีดั้งเดิม แต่เกิดพระสุบินนิมิตว่า “พระมหากษัตริย์แต่ก่อนมาขับไล่มิให้อยู่” จึงได้ย้าย โพล์พลจากกรุงศรีอยุธยา โดยนำผู้มีความรู้ความสามารถหลากหลายแขนงที่ยังหลงเหลืออยู่ รวมทั้ง ชนชาติมอญ ลาว มาสร้าง “กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร” เป็นราชธานีแห่งใหม่ และสร้างพระตำหนัก ที่ประทับทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณป้อมวิไชยเณทร์ โดยให้เรือและเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็น “ป้อมวิไชยประสิทธิ์”

แผนที่ แสดงแนวคลองและกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์สมัยแรก
 (ที่มา : สำนักราชเลขาธิการ สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง)

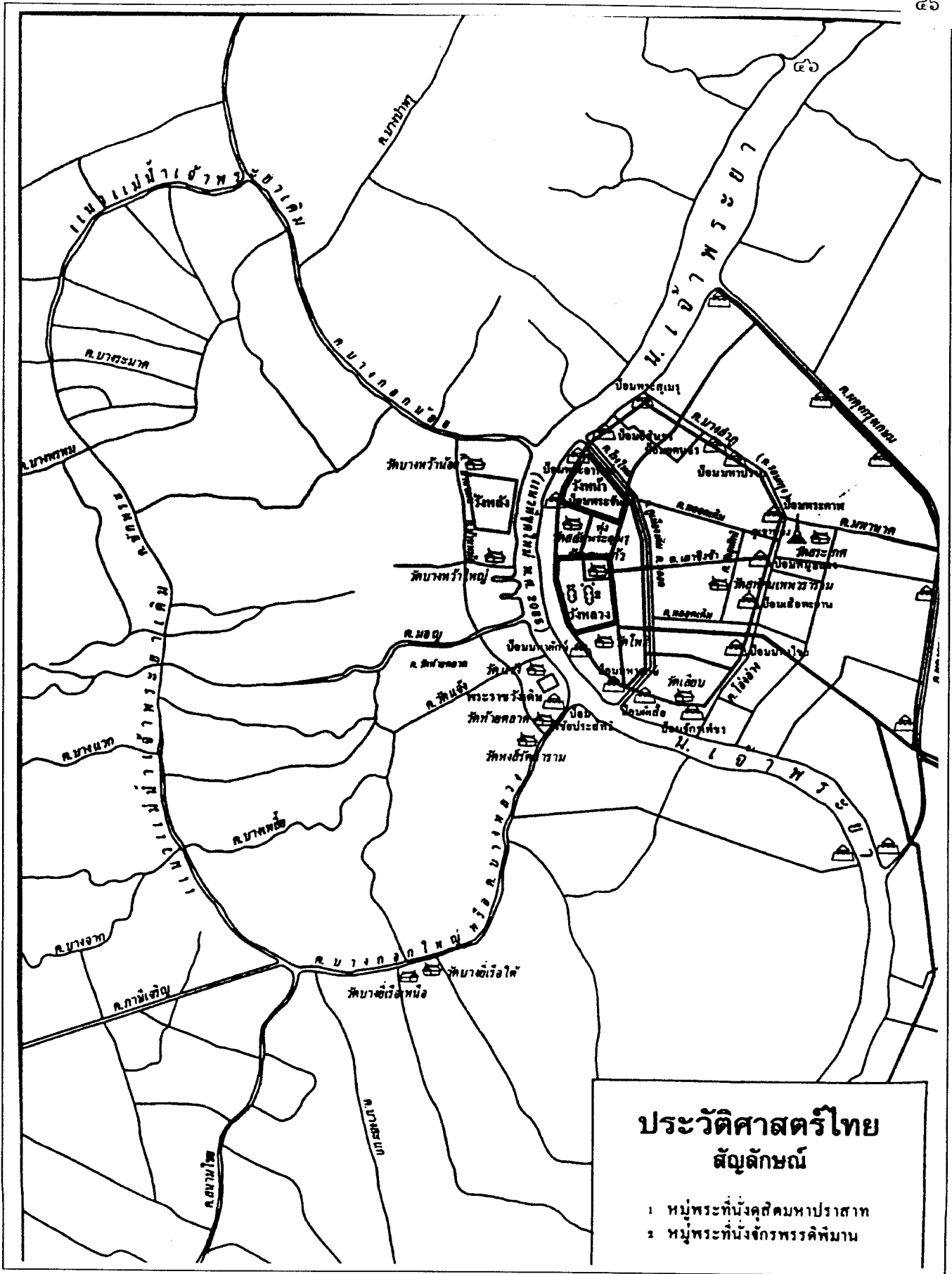

แผนที่ กรุงเทพมหานคร
วัดพนม

๖
๕
๔
๓
๒
๑

วัดโพธิ์
วัดสุทัศน์

วัดทองนพคุณ
วัดสุทัศน์

แผนที่ แสดงที่ตั้งกรุงธนบุรี - กรุงเทพฯ
 (ที่มา : ประเสริฐ วิทยารัฐ และคณะ)

ชัยภูมิเด่นของกรุงธนบุรีอยู่ที่ทำเลที่ตั้ง เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านควบคุมเส้นทางเดินเรือเข้าออก อีกทั้งเป็นเมืองที่มีป้อมปราการ และวัดวาอารามอยู่จำนวนมากแล้ว ไม่จำเป็นต้องเสียเวลาก่อสร้างขึ้นใหม่ รวมทั้งตั้งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำหากเพลิงพล้ำในการศึกก็สามารถหลบหลีกศัตรูออกสู่ทะเลได้สะดวก ขอบเขตของราชธานีแห่งใหม่นี้ครอบคลุมสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ขุดคูและสร้างกำแพงเมืองทั้งสองฝั่ง พื้นที่ในกำแพงเมืองฟากตะวันตกเริ่มตั้งแต่เขตเมืองธนบุรีเดิม ริมคลองบางกอกใหญ่ไปจนถึงบริเวณหลังวัดบางหว้าน้อย (วัดอมรินทราราม) ริมคลองบางกอกน้อย ส่วนฟากตะวันออกเริ่มตั้งแต่ศาลเทพารักษ์หัวโศด (เชิงสะพานพระปิ่นเกล้าฝั่งพระนคร) เลียบตามแนวคูเมือง (คลองคูเมืองหลังกระทรวงมหาดไทย) ไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองตลาด พร้อมกันนั้นได้กันพื้นที่ในกำแพงเมืองธนบุรีเดิมไว้เป็นเขตพระราชวัง

ปลายสมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สภาพบ้านเรือนและสวนในธนบุรีจึงกลายเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของบรรดาเจ้านายขุนนาง เป็นย่านตลาด และเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ

ในสมัยนี้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พระนามเดิมทองด้วง) ได้เคยเข้ารับราชการ และทรงตั้งบ้านเรือนอยู่แถววัดระฆังโฆสิตาราม (วัดบางหว้าใหญ่)

ตำแหน่งที่ประทับของพระองค์ แต่เดิมอยู่ที่วัดระฆังโฆสิตารามไปเล็กน้อย สมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่เสด็จไปประทับเหนือวัดระฆังโฆสิตาราม บริเวณที่เรียกว่า ตำบลบ้านปูน ทรงทำสวนมังคุดและลิ้นจี่ สมเด็จพระพี่นางพระองค์น้อยเสด็จไปจอดแพค้าขายที่ปากคลองบางกอกใหญ่ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข และกรมพระราชวังหลัง (พระราชนัดดา) ประทับอยู่ที่วังสวนลิ้นจี่ พระอนุชาของค์อื่น ๆ ก็มีพระตำหนักที่ประทับอยู่ในบริเวณสวนมังคุดที่บ้านปูน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ขณะมีพระชนมายุ ๒ พรรษา ก็ทรงประทับอยู่กับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ.๒๓๒๕ รัชกาลที่ ๒ มีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา และได้รับสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม (ของกรุงธนบุรี)

เจ้าจอมมารดาเรียบ (กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระชนนีของรัชกาลที่ ๓) ได้ทำราชการในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ตั้งแต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ก็เสด็จประทับอยู่ ณ บ้านหลวงเดิมแถววัดระฆังโฆสิตาราม ครั้นเมื่อรัชกาลที่ ๒ เสด็จไปประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม เจ้าจอมมารดาเรียบก็ตามเสด็จไปด้วย

กรมพระราชวังหลังทิวงคต ใน พ.ศ.๒๓๔๙ พระโอรส พระธิดา และเชื้อพระวงศ์ของกรมพระราชวังหลัง ยังทรงประทับอยู่ที่วังหลังนี้ จากคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่าเจ้านายวังหลังทรงเป็นกำลังสำคัญในการสู้รบมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นอกจากจะทรงเก่งกล้าในการรบแล้วยังทรงมีวิชาการทางไสยศาสตร์ มีอาคม และอยู่ยงคงกระพันชาตรี

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกสงครามว่างลง เจ้านายวังหลังต่างพลัดพรากแยกย้ายกันไป เสด็จออกต่างจังหวัดบ้าง เข้าวัดบ้าง ที่เสด็จเข้าวัดมีอยู่พระองค์หนึ่ง ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม ต่อจากสมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังษี) คือ หม่อมเจ้าทัต เสนีย์วงศ์

เมื่อแยกกันออกไป วังหลังจึงหมดสิ้นผู้ที่สามารถปกครองไว้ได้ สภาวังจึงทรุดโทรมลง พ.ศ.๒๓๗๒ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรักษ์ พระโอรสพระองค์เล็กของสมเด็จพระที่นั่ง เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ ได้ทรงซื้อที่ดินสวนมังคุด ทรงประทับอยู่ได้เพียงปีเดียว ก็ประชวรพระยอที่พระปฤษฎางค์สิ้นพระชนม์ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ (หม่อมเจ้าชะอุ่น อิศรางกูร) พระโอรสพระองค์ใหญ่ ทรงครอบครองวังต่อมา คนทั้งหลายเรียกวังตรงสวนมังคุดว่า “วังกรมเทวา” เมื่อกรมหมื่นเทวานุรักษ์สิ้นพระชนม์ ในรัชกาลที่ ๔ หม่อมเจ้าในกรมขุนอิศราณูรักษ์และเชื้อสายอยู่กันต่อมา

ส่วนทางสวนลั่นจี่ บ้านปูน ที่อยู่เหนือขึ้นไปนั้น ได้กลายเป็นวังร้างยิ่งขึ้น ต่อมามีการซื้อขายเปลี่ยนมือกันมา ตรงที่ต่อจากสวนมังคุดส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียนสตรี ชื่อว่า “โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง” โดยหม่อมแฮร์เรียด เอ็ม เอ๊าส์ เป็นผู้สร้างขึ้น สมัยนั้นชาวบ้านมักจะเรียกว่า “โรงเรียนแฮมมโคลี” เปิดสอนเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๗ ต่อมาโรงเรียนได้ย้ายไปอยู่ที่ซอยวัฒนา ถนนสุขุมวิท แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย” บริเวณที่เป็นสวนลั่นจี่ สวนมังคุด และบ้านปูน คนเลยเรียกรวมกันว่า “วังหลัง” มาจนทุกวันนี้

ถัดโรงเรียนกุลสตรีวังหลังไปทางเหนือยังเป็นที่รกร้างอยู่ เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอศิริราชกุมภภัณฑ์ พระราชโอรสองค์ที่ ๕๓ ลำดับที่ ๕ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้สิ้นพระชนม์ลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแบ่งวังหลังไปสร้างเป็นโรงพยาบาลศิริราช ให้เป็นอนุสรณ์คำนึงถึงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้น

ส่วนที่ทางเหนือสุดจรดลำคลองบางกอกน้อย เป็นที่ตั้งของสถานีรถไฟสายใต้ เรียกว่าสถานีรถไฟบางกอกน้อย การเวนคืนที่วังหลังครั้งแรกเพื่อสร้างโรงพยาบาลนั้น ทำให้ทายาทสกุล “ปาละกะวงค์” ต้องย้ายออกมาอยู่นอกกำแพงโรงพยาบาลด้านใต้ และต่อมาเวนคืนที่ดินสร้างทางรถไฟเมื่อพ.ศ.๒๔๔๓

ราชสกุลที่สืบเชื้อสายโดยตรงมาจากกรมพระราชวังหลัง มีอยู่สองราชสกุล คือ “ปาละกะวงค์” และ “เสนีย์วงศ์” แต่ทั้งสองราชสกุลนี้ไม่ได้รวมกันอยู่แถวนั้น ต่างแยกย้ายไปอยู่ที่อื่น ๆ หมด ยังมีราชสกุลที่ยังคงเหลืออยู่ในบริเวณนั้นตลอดมา คือ ราชสกุล “อิศรางกูร” ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรักษ์ (เจ้าฟ้าเกศ) ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน

พระเทพญาณเวที เจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม กล่าวว่า เมื่อท่านอายุ ๑๒ ปี ท่านเคยบวชหน้าไฟให้ หม่อมเจ้าหญิงหญิง ซึ่งเป็นพระธิดาในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรักษ์ ซึ่งท่านสิ้นชีพตักษัย เมื่อพระชนมายุได้ ๙๐ ปี พระราชทานเพลิงศพที่วัดระฆังโฆสิตาราม เดิมที่ตรงวังกรมขุนอิศราณูรักษ์เป็นสวนมังคุดมีพื้นที่ไปจนถึงตรอกบ่อน แบ่งเป็น ๒ วัง วังผู้หญิง กับวังผู้ชาย ถัดจากวังกรมขุนอิศราณูรักษ์

เป็นวังหลัง มีเขตตั้งแต่ตรอกบ่อนถึงโรงพยาบาลศิริราช และมีวังเจ้าลาว หรือวังพระเจ้าเชียงใหม่ อยู่ต่อจากวังหลังอยู่ในโรงพยาบาลศิริราช มีตำหนักอยู่เวลาญาติเจ้าดารารัศมี (พระชายาในรัชกาลที่ ๕) ลงมาจากเชียงใหม่จะมาพักที่นี่ หลังโรงพยาบาลศิริราชมีตรอกเดิมเรียกว่าตรอก โรงบ่อน(โรงยา) ปัจจุบันเรียกตรอกวังหลัง ส่วนถนนด้านข้างโรงพยาบาลเดิมเรียกถนนเข้าวังหลัง เปลี่ยนมาใช้ชื่อถนนพรานนก เมื่อพ.ศ.๒๔๘๐

คนแถวย่านวัดระฆัง วังหลัง บ้านปูน บ้านขมิ้น แต่ก่อนเป็นญาติและเป็นบ่าวไพร่ในวังจับจองที่อยู่กันตามสบายจนรุ่นลูกรุ่นหลาน เมื่อเริ่มมีโฉนดที่ดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพ.ศ.๒๔๔๔ ต่างก็ยึดโฉนดที่ดินตามที่อยู่กันไป เมื่อมีประชาชนบริเวณนั้นมายื่นขอโฉนดหลายราย กรมราชเลขาธิการตัดสินใจว่า ที่วังหลังเป็นที่หลวงห้ามซื้อขาย โดยทำแผนที่ “วังหลัง” ที่ดินตั้งแต่ด้านเหนือจรดคลองบางกอกน้อย ด้านใต้จรดวัดระฆังโฆสิตาราม ด้านตะวันออกจรดแม่น้ำเจ้าพระยา และด้านตะวันตกจรดถนนบ้านขมิ้น แผนที่ดังกล่าวทำให้เกิดฎีกาของประชาชนจึงมีการสำรวจพื้นที่ใหม่ และเห็นว่าที่ในกำแพงวังหลัง และที่ระหว่างกำแพงโรงพยาบาลกับถนนฉางเกลือเคยใช้เป็นขานวังจากฉางเกลือ(ที่เก็บเกลือสำหรับพระนคร)ไปทางตะวันตกถึงถนนบ้านขมิ้น เป็นที่เก็บเสบียงอาหาร และให้บ่าวไพร่อาศัย ด้านตะวันตกของโรงพยาบาลถึงถนนบ้านขมิ้นเป็นสนามม้าวังหลัง ซึ่งที่ทั้งหมดนี้เป็นที่วังหลังใช้สร้างโรงพยาบาลและสถานีรถไฟหมดแล้ว ที่เหลืออยู่มีผู้คนสร้างบ้านเรือนอยู่เป็นปีกแผ่นแล้วจึงไม่เวนคืน ก่อนที่หลวงจะเข้ามาเวนคืนที่ดินนั้น ที่วังเก่าย่านนี้มีชาวบ้าน ข้าในวัง และขุนนาง ได้เข้ามาจับจองและซื้อขายที่ดินอยู่อาศัยกันหนาแน่นแล้ว โดยตั้งเป็นชุมชนมีทั้งตลาด โรงบ่อน โรงยาฝิ่น โรงหนัง โรงเรียน การที่หลวงมาอ้างสิทธิในที่ดินย่านนี้ จึงทำให้เกิดการซื้อขายเปลี่ยนแปลงจนแทบไม่เหลือร่องรอยเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ตัดถนนเส้นแรกในฝั่งธนบุรี จากวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ไปถึงวัดบางบัว ปัจจุบันเป็นถนนอรุณอมรินทร์ เมื่อมีถนนตัดผ่านทำให้การเดินทางสะดวกขึ้น ผู้คนจึงเข้ามาอยู่อาศัยกันหนาแน่น การเรียกชื่อชุมชนจึงมักนำจุดเด่นที่มีชื่อเสียงมาใช้เรียกชื่อชุมชน ส่วนมากเป็นชื่อตามอาชีพ หรือสถานที่ ปัจจุบันมีชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงชุมชนวัดระฆัง ได้แก่ ชุมชนตรอกวังหลัง ชุมชนบ้านขมิ้น ชุมชนบ้านช่างหล่อ ชุมชนวัดพระยาทำ ชุมชนเหนือวัดสีหโกธสร ชุมชนวัดวิเศษการ ชุมชนวัดฉิมพายิกาวาส เป็นต้น อาชีพดั้งเดิมของชุมชนเหล่านี้ คือการทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะสวนละมุด การทำตุ๊กตาแขนอ่อน หรือตุ๊กตาขาววัง การทำขมิ้นผง การหล่อพระ งานช่างปิดทอง การบุขนลงหิน การแสดงหุ่นกระบอก การเชื่อมมะตูม การทำข้าวหลามตัด เป็นต้น งานฝีมือเหล่านี้มีชื่อเสียงเลื่องลือ จนใช้เป็นคำเรียกชื่อชุมชนที่ประกอบอาชีพ และมีการกล่าวขานถึง เช่น “อ้อยเงินบางใหญ่ อ้อยไทยบางไค้ วัด ข้าวหลามตัดวัดระฆัง” จึงนับได้ว่าชุมชนย่านนี้เป็นชุมชนอุตสาหกรรมที่สำคัญ

บ้านปูน เรียกตามอาชีพที่ทำปูนขายด้วยการเผาหินปูนสำหรับทำปูนแดงกินกับหมาก อาชีพนี้เลิกไปเมื่อรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายให้ประชาชนเลิกกินหมาก บ้านปูนหรือวังบ้านปูนสูญหายไปอย่างไรไม่มีใครทราบ สันนิษฐานว่าจะตั้งอยู่บริเวณที่เป็นที่ตั้งโรงเรียนสุภัทรา

ส่วนบริเวณบ้านขม้นมีตลาดบกที่เก่าแก่ขนาดใหญ่เรียกว่าตลาดบ้านขม้น มีโรงขม้นตั้งอยู่ท้ายตลาด ราวพ.ศ.๒๔๘๐ ตลาดบ้านขม้นจะมีลักษณะเป็นแผงขายของแบกะดิน ตลอดสองฝั่งถนน คนที่อยู่เรือนแถวริมถนนก็ขายของหน้าบ้านตัวเอง ต่อมาสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เข้ามาสร้างโรงตลาดอยู่ติดกับกรมอุทการเรือ คนจีนย้ายเข้ามาเช่าบ้านเพื่อค้าขายกันมากขึ้น จึงเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีเรือแจว เรือจ้างจากท่าช้างข้ามมาจอดที่ท่าตลาดในคลองวัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งเดิมเรียกว่าคลองบ้านขม้น คนสวนแถวบางขุนนนท์ก็หาบของมาขายที่ตลาดนี้ นอกจากนี้บ้านขม้นยังมีโรงยาฝิ่นขนาดใหญ่ มีโรงบ่อนเบี้ยหลวงซึ่งปลูกในพื้นที่วังเก่าของตระกูลอิศรางกูร และมีโรงหนังบ้านขม้น ของพระยารัตยานุรักษ์ (ม.ร.ว.นุช อิศรางกูร) เป็นโรงไม้ ฉายหนังบ้าง แสดงละครร้องบ้าง ฉายประมาณสองทุ่ม เลิกประมาณสองยาม ภายในโรงหนังด้านข้างเป็นอฒจันทร์ ตรงกลางเป็นม้านั่งชั้นบนเป็นชานโถงเด็กเล็กเข้าไปนอนเล่นได้ จุคนได้มากมีคนเข้าชมเต็มทุกคืน พวกนักดนตรีพิณพาทย์เข้ามาเช่าห้องแถวอยู่บริเวณนี้ หน้าโรงหนังมีอาหารขาย เช่น โจ๊ก เจปโป ข้าวมันไก่ หอยแมลงภู่ ขายกันคึกคักเป็นตลาดกลางคืนแหล่งเดียวบริเวณนี้ อยู่ในความดูแลของเจ้ากรมนคราธร กระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่พระนครตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ บ้านขม้นนอกจากจะเป็นแหล่งทำขม้น ผงขายแล้ว ยังเป็นแหล่งทำดินสอพอง และเป็นถิ่นดนตรีไทย

หลังจากมีการตัดถนนพรานนกเชื่อมถนนอรุณอมรินทร์กับถนนอิสรภาพและเจริญสนิทวงศ์ ถนนสายแรกและสายหลักจึงกลายเป็นสายรองสำหรับคนในละแวกนั้นใช้สัญจร ตลาดบ้านขม้นจึงซบเซาลง และเมื่อมีการเวนคืนที่ดินย่านบ้านขม้น-วัดอรุณราชวราราม เมื่อพ.ศ.๒๔๘๖ เพื่อใช้ในกิจการทหารเรือ พ่อค้าแม่ค้าต่างก็ย้ายไปอยู่ที่ตลาดบางกอกน้อยที่เกิดขึ้นใกล้ ๆ ถนนพรานนก จนตลาดบ้านขม้นร้างไปที่สุดในที่สุด ปัจจุบันตลาดบ้านขม้นเป็นที่พักรถแท็กซี่

ลานมะเกลือย่านวัดระฆังโฆสิตาราม การทำกิจการย้อมผ้ามะเกลือมักจะมีเจ้าของกิจการเป็นคนจีน เข้ามาเช่าที่รกร้างว่างเปล่าหรือที่สุสานของวัด ตั้งโรงงานย้อมผ้าแพรด้าด้วยลูกมะเกลือ โดยจ้างแรงงานในแถบนั้น ผ้าที่ย้อมใช้ผ้าแพรสีขาวมีลายดอกส่งมาจากเมืองเชียงใหม่ และใช้มะเกลือแก่ (สีเขียวเข้มขนาดเท่าลูกมะขามป้อม) ที่ส่งมาจากอยุธยา สระบุรี ลพบุรี ในการย้อม โดยตำมะเกลือด้วยครกกระเดื่องนำมาหมักกับน้ำในถังไม้ขนาดใหญ่ผสมเกลือ และเปลือกไม้สีน้ำตาล(เป็นเปลือกไม้ที่ใช้ย้อมอวน) หมักไว้ ๑ วัน จึงใช้ขุบกี้หวายตักกากออกแล้วนำผ้าทั้งพับแช่ลงไปในถังหมัก ๑ คืน จึงนำมาซักโดยกองผ้าไว้บนชั้นบันไดไม้ที่ทำลงในแม่น้ำ แล้วซักด้วยการใช้ไม้ทุบแล้วยกขึ้นตากโดยไม่บิด คลี่ผ้าออกตากกับพื้นที่มีกากมะเกลือโรยไว้กันเปื้อน ต้องกลับผ้าทุกชั่วโมง แห้งแล้วนำมาย้อมซ้ำทำเช่นนี้ ๔ - ๕ ครั้ง การย้อมผ้ามะเกลือจึงจำเป็นต้องใช้ที่ลานกว้างหลายสิบไร่ติดแม่น้ำเพราะต้องใช้น้ำในการย้อมและซักผ้า และใช้ที่ดินในการทำลานตากผ้าจำนวนมาก ค่าเช่าที่จึงเป็นรายได้ที่สำคัญของวัดในสมัยนั้น ย่านฝั่งธนบุรีมีลานมะเกลืออยู่หลายวัด เพราะผู้คนในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ นิยมมุ่งกางเกงแพรด้า ที่เรียกกันว่า “ปังลิ้น” ทั้งผู้หญิงผู้ชาย และการย้อมผ้าสีดำนั้นใช้มะเกลือย้อมได้อย่างเดียว สีอื่นย้อมไม่ติดทน พ.ศ.๒๔๙๐ คนไทยเลิกนิยมมุ่ง

ปึงลัน การย้อมมะเกลือจึงซบเซาลงและเลิกไปในที่สุดเมื่อพ.ศ.๒๕๐๓ เนื่องจากประเทศจีนเป็นคอมมิวนิสต์และห้ามส่งผ้าไหมออกนอก

บริเวณลานมะเกลือย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ใต้แก่ พื้นที่ด้านเหนือของวัดระฆังโฆสิตาราม ไปจนถึงบริเวณที่ตั้งโรงเรียนอนุบาลสุภัทรา และภัทราวดีเธียเตอร์ในปัจจุบัน ลานตากผ้าหรือที่เรียกว่า “ลานนอก” คือลานจอดรถของวัดระฆังโฆสิตาราม บริเวณโรงเก็บผ้าและที่ย้อมผ้า (เรียกว่าหัวกระเดื่อง) ซึ่งเป็นโรงเรือนหลังคาจากอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “ลานใน” คือบริเวณที่ตั้งของภัทราวดีเธียเตอร์

ส่วนข้าวหลามตัดวัดระฆัง และการทำตุ๊กตาชาววัง ที่เคยโด่งดังในย่านนี้เมื่อในอดีตนั้นคนที่อยู่ย่านนี้ในปัจจุบันแทบไม่มีใครรู้จัก รวมทั้งการเชิดหุ่นกระบอกของคุณยายชิ้น ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษก็ได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น ซึ่งทำให้แหล่งเรียนรู้อีกแหล่งหนึ่งสูญหายไป

เอกสารกระทรวงนครบาล ระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๑๔ - ๒๔๖๔

เอกสารของกระทรวงนครบาล จะคัดมาเฉพาะที่เกี่ยวกับที่ดินย่านวัดระฆังโฆสิตารามและสถานที่ใกล้เคียง ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดิน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เริ่มที่มีการออกโฉนดที่ดิน การเวนคืนที่ดินหลวงเพื่อทำสถานที่ราชการ และความเจริญของชุมชนในสมัยนั้น

ประวัติเอกสาร ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดการปกครองแบบจตุสดมภ์ คือเวียง วัง คลัง นา คำว่า “เวียง” หมายถึงนครบาล มีหน้าที่ราชการปกครองท้องที่ และดูแลทุกข์สุขของราษฎรทั้งปวง ต่อมาได้เปลี่ยนนามเป็นกรมเมือง ราชการนี้มีสืบต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ในพ.ศ.๒๔๒๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเป็น “คอมมิสชันเนอร์นครบาล” ขึ้นให้มีหน้าที่ดูแลรักษาพระนครและพิจารณาความนครบาล ซึ่งในพ.ศ.๒๔๓๕ ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ยุบเลิกคอมมิสชันเนอร์ตั้งกรมพระนครบาลขึ้นเป็นกระทรวงนครบาล และทรงแต่งตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนเรศฤทธิ์ (ต้นราชสกุลกฤดากร) เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล แบ่งหน่วยงานออกเป็นกรมกองตระเวน กรมรักษาความสะอาด กรมพระสุรัสวดี กรมนักโทษ ต่อมาใน พ.ศ.๒๔๓๙ ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะนครบาลสำหรับบังคับและรักษาการมณฑลกรุงเทพฯ เพื่อทำนุบำรุงท้องที่ในมณฑลกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังทรงแต่งตั้ง “สมุหพระนครบาล” ขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่งเป็นผู้รักษาราชการในกรุงเทพฯ หลังจากนั้นได้โอนราชการ “กรมสุขาภิบาล” จากกระทรวงเกษตราธิการมาไว้ในกระทรวงนครบาล รวมทั้งการโยธาด้วย

ในสมัยเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดี ได้เริ่มจัดการปกครองท้องที่โดยใช้วิธีการปกครองเมืองต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพฯอย่างเดียวกับการจัดรูปมณฑลเทศาภิบาลของกระทรวงมหาดไทย โดยกำหนดท้องที่ในจังหวัดกรุงเทพฯเป็น อำเภอชั้นนอก และอำเภอชั้นใน อำเภอชั้นนอกให้มีกรรมการอำเภอและกำนันผู้ใหญ่บ้านปกครอง เหมือนอย่างหัวเมืองกระทรวงมหาดไทย อำเภอชั้นในคือพระนคร และธนบุรี มีแต่กรรมการอำเภอขึ้นตรงต่อกระทรวงโดยไม่ต้องมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ในพ.ศ.๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการโอนราชการ เรือนจำทั่วประเทศเข้าไว้ในกระทรวงนครบาล ตั้งเป็นกรมใหญ่ เรียกว่า กรมราชทัณฑ์ และโอนกรม ตำรวจภูธรเข้ามารวมกับตำรวจนครบาล เป็นกรมตำรวจภูธรและนครบาล และย้ายกรมเจ้าท่าจาก กระทรวงพระคลังมาขึ้นกับกระทรวงนครบาล นอกจากนี้ยังมีงานต่างกระทรวงซึ่งเสนาบดีกระทรวง นครบาลจะต้องจัดทำในฐานะที่เป็นเทศาภิบาลมณฑลกรุงเทพฯ อีกเช่น งานสถิติ งานการศึกษาและ สรรพากร

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า การปกครองท้องที่นั้นแยก ย้ายกันอยู่หลายกระทรวง คือพระนครอยู่ในหน้าที่นครบาล แต่หัวเมืองอื่น ๆ อยู่ในมหาดไทย ควร จะรวมหน้าที่การปกครองท้องที่ทั้งในกรุงและหัวเมืองไว้แห่งเดียวกัน ดังนั้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๔๖๕ ทรงมีพระบรมราชโองการให้รวมราชการกระทรวงนครบาลเข้ากับกระทรวงมหาดไทย ต่อมาได้โอนกรมราชทัณฑ์ไปขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม โอนงานสรรพากรนอกไปขึ้นกับกระทรวง พระคลัง เป็นอันว่ากระทรวงนครบาลได้ล้มเลิกไปตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๕

เอกสารกระทรวงนครบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ กองจดหมายเหตุแห่งชาติได้รับมอบจาก กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๕ เอกสารชุดนี้มีจำนวนมากกว่า เอกสารชุดอื่น ๆ และ ส่วนมากอยู่ในสภาพที่ชำรุด เป็นเอกสารที่เกี่ยวกับราชการภายในของกระทรวงนครบาล และที่ เกี่ยวกับการใช้พระราชบัญญัตินคราภิบาล เอกสารเกี่ยวกับการบริหารงานราชการหัวเมือง มณฑล กรุงเทพฯ เช่น นนทบุรี ปทุมธานีเขตเขื่อนคันฉ่อง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เกี่ยวกับการจัดเก็บ ภาษีอากรในมณฑลกรุงเทพฯการปกครองท้องที่ กรมตำรวจ เอกสารที่เกี่ยวกับเรื่องที่ดิน การสุขาภิบาล การทำนุบำรุงทางคมนาคมในสมัยนั้น การปราบปรามอั้งยี่ และเอกสารที่เกี่ยวกับกงสุลชาติต่าง ๆ เอกสารกระทรวงนครบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีจำนวน ๑๐๓๗ ก่อง (๒๑๔๕๒ ปึก) มี ๑๙ ชุด

เอกสารสำคัญสำหรับที่ดิน ได้แก่ เอกสารการขอยุ่อาศัยในที่หลวง เอกสารการซื้อขาย แลกเปลี่ยนที่ดินของหลวงและของเอกชน การร้องทุกข์เพื่อขอเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน การขอหนังสือ สำคัญสำหรับที่ดินใหม่ การขออนุญาตขุดดินฝังท่อเพื่อเป็นท่อส่งน้ำจากคลองวัดระฆังโฆสิตาราม เข้าที่สวน การขอตั้งโรงรับจำนำใกล้กับสถานที่ตั้งบ่อน และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑๙ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๙

หลวงสโมษรพการ เจ้าพนักงานใหญ่กรมโยธาธิการ แจ้งความมายังประแดงจันทอักษร เสมียนตรากรมพระนครบาลทราบ

ด้วยจะก่อสร้างโรงฝิ่นขึ้นใหม่ที่ตำบลอู่กำปั่นเหนือวังหลังใกล้คลองบางกอกน้อย แต่เกิดขวาง ด้วยบ้านเรือนราษฎรที่ตั้งอยู่ในเนื้อที่ และแพที่หน้าทำนนั้น ขอได้บอกกล่าวป่าวร้องให้เรือนโรงร้าน และแพที่ตำบลนั้นไปเสีย

๑๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑

เจ้ากรมสารบรรณ แจ้งความมายังพระอาณัติดินรากร ผู้แทนราชปลัดทูลฉลองกระทรวงเมือง
ทราบ

ด้วยมีรับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอฯ รองเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ขอให้กรมพระนครบาล
ไล่เรือนและแพซึ่งปลุกจอดปิดบังโรงยาฝิ่นหลวงให้เรือถอนไปในกำหนด ๒ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑
พฤษภาคม ไปสิ้นสุดเพียงสิ้นเดือนมิถุนายน บัดนี้เจ้าพนักงานโรงต้มฝิ่นหลวงทำรายงานยื่นว่า พวก
แขกซึ่งปลุกเรือนจอดแพบังออฟฟิศโรงต้มฝิ่นนั้นยังหาเรือถอนไปไม่ และเรือซึ่งจะบรรทุกด่านและฝิ่น
ดิบ เข้าออกก็ยาก ด้วยพวกแขกทำสะพานทอดตั้งแต่เรือนลงไปถึงแพ เรือเข้าออกกระทบเข้าก็เกิด
ทะเลาะทู่มเถียงกัน ขอได้สั่งให้เจ้าพนักงานกรมพระนครบาลจัดการให้ตลอดไป

๑๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒

ขุนอักษรสมบัติเสมียนตรากรมท่า แจ้งความมายังหลวงศุภสารพินิจเสมียนตรากรมพระ
นครบาล

เรื่อง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ มีรับสั่งว่า มิสเตอร์อาเอมบอยด์
กงสุลอเมริกัน มีหนังสือมาว่า บอกออฟฟิเชอร์มิชชันออฟดิเพรส มิติเรียนโซซ กรุงยูโนเตดสเตต
คนในบังคับอเมริกันจะซื้อที่ดินหลวงชนศักดิ์ ตำบลเคียงกำแพงวังหลังในทิศใต้ริมลำน้ำเจ้าพระยา
ฝั่งตะวันตก กรุงเทพฯ ซึ่งจะตั้งเป็นโรงเรียนสอนหนังสือ ยาว ๗๐ ฟิต กว้าง ๒๐ ฟิต จะขายเป็นเงิน
๑๓ ชั่ง ที่บ้านรายนี้เดิมเป็นของหลวงชนสารสิทธิผัว ฌนอมภรรยา ได้ขายให้หลวงชนศักดิ์ เพราะที่
รายนี้ใกล้ชิดติดกับบ้านหลวงชนศักดิ์ ๆ อนุญาตให้นายแจ่มมหาดเล็ก ผู้บุตรเป็นผู้จัดขาย

๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๘

พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
นเรศวรวรฤทธิ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยมีลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๐ กันยายน รศ.๑๑๘ โปรดเกล้าฯ ให้สอบสวนที่หลวงซึ่งหลวง
ชนินทร์ภักดี ขออาศัยนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งหม่อมอนุยนต์ศิริวงษ์ ให้เร่งวัดตรวจสอบที่รายนี้ตาม
รับสั่ง และได้ทำแผนที่ พร้อมสำเนาหนังสือ

วันที่ ๑๕ กันยายน รศ.๑๑๘ หลวงชนินทร์ภักดี กรมพระอาลักษณ์ ขอพระราชทานกราบ
บังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยที่วังพระประพันธวังเธอ กรมขุนอิศราบุรี
ซึ่งโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ พระประพันธวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ บิดาของข้าพระพุทธเจ้า
อยู่ต่อมานั้น ครั้นพระประพันธวังเธอ กรมหมื่นเทวานุรักษ์สิ้นพระชนม์แล้ว ได้แบ่งออกเป็นสาม
ส่วน พระราชทานแก่หม่อมราโชทัย(กระต่าย)และพี่น้อง อาศัยอยู่ต่อมาส่วนหนึ่ง โดยยาวตามหน้าวัง
๑๙ วา ตั้งแต่ถนนหน้าวังยื่นขึ้นไปถึงกำแพงหลังวัง ๒ เส้น ๘ วา ครั้นหม่อมราโชทัย(กระต่าย)
ถึงแก่กรรมแล้ว พี่น้องก็พากันไปอยู่ในที่อื่น และถึงแก่กรรมไปบ้าง คงอยู่แต่หม่อมราชวงศ์ลม้าย
ที่ข้าพระพุทธเจ้า ครั้นเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๐๙ หม่อมราชวงศ์ลม้ายได้ยกไปอยู่ในที่อื่น

ข้าพระพุทธเจ้ากับหม่อมราชวงศ์ล้นเกล้าฯ จึงทำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานถวาย
ที่นั่น ทรงเซนพระราชหัตถเลขาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่อาศัยไปก่อน

ครั้งนี้ ที่บ้านข้าพระพุทธเจ้าซึ่งตั้งอยู่ในคลองผดุงกรุงเกษมฝั่งเหนือ มีเนื้อที่รวมได้ ๒๐๐
วาจตุรัส เป็นที่ซึ่งจะต้องพระราชประสงค์ เจ้าพนักงานเรียกข้าพระพุทธเจ้าไปว่ากล่าวให้ราคาवाल ๔
บาท ข้าพระพุทธเจ้าได้เที่ยวหาซื้อที่อยู่ใหม่ ก็มีแต่ราคาแพงเหลือเกินจะหาในราคาขอมเยา ตามทุน
รอนที่มีอยู่แต่น้อยนั้นหาไม่ได้ ที่ริมถนนและคลองใหญ่ก็ราคาวาหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๑๔ บาท ที่อยู่ตาม
ถนนและคลองเล็ก วาหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๑๐ บาท ข้าพระพุทธเจ้าได้หาซื้ออยู่จนบัดนี้ก็ยังไม่หาได้แห่งใดไม่
ครั้งข้าพระพุทธเจ้าจะรอลงชื่อต่อไป ก็เกรงจะไม่ทันพระราชประสงค์ พระราชอาญาไม่พ้นเกล้าฯ
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าที่ในส่วนหม่อมราชวงศ์ยัย(กระต่าย) ยังว่างอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทาน
อยู่อาศัยรับราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไป ส่วนเงินค่าที่ตามเจ้าพนักงานคิดให้ นั้นจะได้รับ
พระราชทานพอเป็นกำลังค้าเรือนและปลูกสร้างขึ้นใหม่เท่านั้น

๘ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

หลวงวิมลสัจจารักษ์ ขอทำหนังสือบริคลสัญญาขายที่ดินให้ไว้แก่พระธนากรกิจการ ปลัดบัญชี
ผู้แทนพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล จัดซื้อไว้เป็นที่หลวง

หลวงวิมลสัจจารักษ์ มีที่ดินอยู่ตำบลริมลำน้ำเจ้าพระยา หน้าป้อมพระราชวังหลัง กรุงเทพฯ
เป็นที่มรดกจากบิดา ด้านเหนือยาว ๒๖ วา ๑ ศอก ด้านใต้ยาว ๒๖ วา ๑ ศอก ด้านตะวันออกกว้าง
๗ วา ๒ ศอก ด้านตะวันตกกว้าง ๖ วา ๑ ศอก คิดเป็นสะแคววาได้เนื้อที่ ๑๗๘ วา ๓ ศอก ขอ
ทำหนังสือบริคลสัญญาขายให้เป็นสิทธิ์แก่พระธนากรกิจการ ปลัดบัญชีผู้แทนพระเจ้าน้องยาเธอ
เสนาบดีกระทรวงนครบาล ผู้จัดซื้อไว้เป็นที่หลวง โปรดเกล้าฯ พระราชทานราคาค่าที่ให้วาละ ๒๐
บาท รวมเป็นเงิน ๓,๕๗๕ บาท

๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

ขุนภักดีบุรินทร์ นายอำเภอ ทำรายงานเสนอพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง รองอธิบดี
เรื่อง อำแดงรอด ได้รับจำนำที่บ้านตำบลริมวัดระฆัง จากอำแดงพัน ที่ทิศตะวันออกกว้าง
๑๗ วา จดที่บ้านหม่อมเจ้าชมสาย บิดาหม่อมราชวงศ์ ลุ่น ทิศตะวันตกกว้าง ๑๗ วา จดที่บ้าน
เจ้าของที่ ทิศเหนือกว้าง ๑๗ วา ๑ ศอก จดถนนตรอกตันจัน ทิศใต้กว้าง ๑๗ วา ๑ ศอก
จดลำปะโดง ได้ว่าจ้างอำเภอกำหนดสัญญาจำนำไว้แก่อำแดงรอด เป็นเงินสามตำลึง ได้เก็บหนังสือ
สัญญาไว้ในหีบ ครั้นวันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ.๑๒๐ ได้ตรวจค้นดู เห็นหนังสือสัญญาจำนำที่กล่าวนี้
เป็นอันตราขายโดยปลวกกัดกินเป็นชิ้น จึงได้เอาหนังสือจำนำที่เป็นอันตราขายนี้ ไปสาบาลตัวทำคำ
กฎหมายค้ำบับไว้ต่อขุนรักษาราชภูรอำเภอกองที่ฉบับ ๑ แจงอยู่ในคำกฎหมายค้ำบับนั้นแล้ว จะขอ
หนังสือสำหรับที่รายนี้ใหม่

๓ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึงพระยาอินทราธิบดี
ลีหราชรองเมือง รองอธิบดีกรมกองตระเวน

เรื่อง อำแดงเจียม ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านขมิ้น หลังวัดระฆังโฆสิตาราม แขวงกรุงเทพฯ
ท้องที่ขุนรักษาราชภูร์ปลัดอำเภอ มีบ้านอยู่แห่งหนึ่ง ด้านเหนือยาว ๑๐ วา ๒ ศอก ติดท่านสมบุญ
ด้านตะวันออกติดวัดระฆังโฆสิตาราม ยาว ๑๕ วาศอก ด้านใต้ติดถนนหลวง ยาว ๑๐วา ๒ ศอก
ด้านตะวันตกติดที่กรมหมื่นภูทศร ยาว ๑๕ วาศอก เป็นที่มรฎกจากมารดาและได้ปกครองมา
ประมาณ ๔๖ ปี จะขอหนังสือสำหรับที่รายนี้ไว้เพื่อเป็นหลักฐาน

๔ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

หลวงนรพรคพฤติกร ปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ
เสนาบดีกระทรวงนครบาล ทราบฝ่าพระบาท

เรื่อง หลวงวิจิตรธรรมสัจจกร นายอำเภอตำบลเกาะ คลองบางกอกน้อย รายงานว่า วันที่ ๓
มีนาคม ๑๒๑ เวลา ๘ ทุ่มเศษ เกิดเพลิงไหม้ที่โรงนายขึ้น อำแดงห้วง ซึ่งเช่าที่ อำแดงพลับ ปลูกอยู่
ริมถนนหลวงตำบลหลังวัดระฆังโฆสิตาราม สอบถามได้ความว่า นายเจ๊กบุตรนายขึ้นอำแดงห้วง
นอนสูบยาฝิ่นในห้องโรง ตะเกียงที่สูบยาฝิ่นล้มลงดับเพลิงไม่ทัน เพลิงตะเกียงได้ติดลามไหม้ขึ้นถึง
หลังคาโรงและเรือน ลามไปติดเรือนอำแดงพลับ เป็นเรือนเสาไม้แล่นเครื่องบนไม้จริง ฝากระดาน
๓ ห้อง ๑ หลัง ๒ ห้อง ๒ หลัง กับโรงเครื่องผูก ๒ ห้อง ๑ หลัง ซึ่งนายขึ้นอำแดงห้วงอาศัยอยู่
รวม ๔ หลัง และเพลิงลามไหม้ติดจั่วศาลาเล็กวัดระฆังฯ เพลิงไหม้จั่วแอลอกไก่อยาว ๒ ศอก กว้าง
๖ ศอก กรมทหารเรือและพลตระเวนได้ช่วยกันดับเพลิงได้ ขุนรักษาราชภูร์ ปลัดอำเภอได้เรียกเงิน
ค่าอาญาเพลิงแก่อำแดงห้วงมารดานายเจ๊ก ๖ บาท

มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

หม่อมราชวงศ์สุน บูตรหม่อมเจ้าชุมสาย ทำหนังสือยื่นต่อพนักงานนายเวร ขอนำเรื่องขึ้น
กราบทูลพระเจ้านั่งยาเธอเสนาบดีกระทรวงนครบาล

เรื่อง ที่ดินตำบลวังหลัง ซึ่งได้รับมรดกจากบิดา ทิศตะวันออกยาว ๔ วา ๕ คืบ จดถนน
เจ้าขุนเนรทิศตะวันตกยาว ๔ วา ๑ ศอก จดที่อำแดงขลิบ ทิศเหนือกว้าง ๒ วา ๓ ศอก ๑ คืบ
จดกำแพง ทิศใต้ กว้าง ๒ วา ๓ ศอก ๑ คืบ จดที่อำแดงขลิบ แต่ยังไม่หนังสือสำหรับที่ จึงขอ
หนังสือสำหรับที่รายนี้

๑๘ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หลวงวิจิตรธรรมสัจจกร ทำรายงานยื่นต่อ หลวงนรพรคพฤติกร ปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ

เรื่อง ที่ดิน บ้านเรือน และโรงปูน ของอำแดงตุ้ย หนูชมหลาน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านปูน
บ้านเรือนกว้าง ทิศเหนือ ๒ วา ๑ ศอก จดที่บ้านนายสาย จางวาง ทิศใต้กว้าง ๒ วา ๑ ศอก จดที่
บ้านอำแดงสมบุญ ทิศตะวันออกกว้าง ๔ วา ๒ ศอก จดที่บ้านอำแดงวัน ทิศตะวันตกกว้าง ๔ วา
๒ ศอก จดที่บ้านนายกรุ่น ที่โรงปูน ทิศเหนือกว้าง ๒ วา จดที่บ้านนายใจ ทิศใต้กว้าง ๒ วา จดที่บ้าน

นายใจ ทิศตะวันออกกว้าง ๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ จดที่อำเภอแดงวัน ทิศตะวันตกกว้าง ๓ วา ๒ ศอก ๑ คืบ จดที่บ้านนายสาย ที่บ้านเรือนและโรงปูน พัน ซึ่งเป็นยาได้ทำพิไนยกรรมยกให้ แต่หนังสือสำหรับที่ดิน ปลวกกัดทำลายสูญหายไปช้านาน ปลัดท้องที่ปิดประกาศที่ดินรายนี้ในที่ประชุมชนโดยเปิดเผย ไม่มีผู้ใดทักท้วงว่ากล่าวประการใด และหาได้เกี่ยวเป็นที่หลวงแลที่วิวาทไม่

๒๐ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

อำเภออ่วมอายุ ๕๐ ปี เป็นหญิงหม้าย ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านขมิ้น ท้องที่ขุนรักษาราชา อำเภอกวน จังหวัดพะเยา ขอประทานทำเรื่องราวยื่นต่อท่านเจ้าพนักงานเวรรับ เพื่อกราบเรียนท่านพระยาอินทราโยธินสิทธราชรองเมืองทราบ

อำเภออ่วมยกที่ดินและบ้านเรือน ให้กับนายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์กระจ่างผัว จินภรรยา ซึ่งเป็นบุตรสาวและบุตรชาย แต่หนังสือสำหรับที่รายนี้ยังไม่มี ขอได้สั่งเจ้าพนักงานอำเภอในท้องที่วัดที่ดินบ้านเรือนและทำสัญญายกให้กับบุตรชาย บุตรสาว

๒๒ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หลวงวิจิตรธรรมสัจจกร ทำรายงานเสนอต่อหลวงนรพรคพฤติกรปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ เรื่อง พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรพินดีเณษภาค ขอให้หนังสือสำหรับที่ของพระองค์ที่ดินตำบลตรอกตันจันทร์ ซึ่งยกกันทำเป็นร่องปลูกต้นผลไม้ คือมีต้นหมาก มะพร้าว กล้วย เนื้อที่ใกล้เคียงแจ้งในแผนที่แล้ว

๒๔ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หลวงนรพรคพฤติกร ปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดินทร์ราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่อง นายอำเภอ ทหารมหาดเล็กสังกัดชั้นอยู่กับพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นนครไชยศรีฯ ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านขมิ้น ได้รับมรดกจากนายหรั่ง อำเภอพลัด บิดามารดา ประมาณหลายปีแล้ว ที่บ้านเรือน ทิศตะวันออกกว้าง ๗ วา จดที่นายเรีย ทิศตะวันตกกว้าง ๓ วา ๑ ศอก จดตรอกทางเดิน ทิศเหนือกว้าง ๓ วา ๓ ศอก จดที่อำเภอแดงอินจตหักย่อ ทิศใต้กว้าง ๖ วา ๒ ศอก จดที่นายवाद ยังไม่มีหนังสือสำหรับที่เป็นหลักฐาน นายอำเภอขอหนังสือสำหรับที่ดิน

๒๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หลวงนรพรคพฤติกร ปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดินทร์ราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่อง ที่ดินตำบลบ้านปูน ซึ่งอำเภอสุนัหม้ายได้รับมรดกจากนายภู อำเภอทิม บิดามารดา ทิศตะวันออกกว้าง ๔ วา จดลำน้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกกว้าง ๓ วา ๑ ศอก จดที่อำเภอแดงวัน ทิศเหนือกว้าง ๑๔ วา ๑ ศอก เคียงที่นายใจที่อำเภอสุนัหม้าย ทิศใต้กว้าง ๑๔ วา ๑ ศอก เคียงที่นายน้อย ภายหลังเป็นความกับนายแมง จนถึงที่สุดศาลฎีกาตัดสินให้ที่เป็นสิทธิ์แก่อำเภอสุนัหม้าย ๗ ปกครองอยู่จนทุกวันนี้ หาได้เกี่ยวเป็นที่หลวงแลที่วิวาทไม่ อำเภอสุนัหม้าย ขอหนังสือสำหรับที่

๒๓ พุทธศักราช รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ขุนตระการภูวกรรม พนักงาน(๑) กรมแผนที่ ทำหนังสือยื่นต่อขุนรักษาราชปลัดอำเภอ เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าถวายพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล

เรื่อง ขุนตระการภูวกรรม ขอนหนังสือสำหรับที่ดินตำบลบ้านขมิ้น ท้องที่ขุนรักษาราช ปลัดอำเภอกรุงเทพฯ ด้านตะวันออกยาว ๕ วา ๒ ศอก ติดถนนหลวง(ถนนบ้านขมิ้น) ด้านเหนือ กว้าง ๔ วา ๒ ศอก ติดกับที่บ้านอำแดงเปลี่ยน ด้านใต้กว้าง ๔ วา ๒ ศอกติดกับที่บ้านนายริด อำแดงอ่อง ด้านตะวันตกยาว ๕ วา ๑ ศอก ติดกับบ้านอำแดงเนย ที่บ้านรายนี้ได้รับมรดกมาจาก บิดาอยู่มาประมาณ ๔๐ ปีแล้ว แต่หนังสือสำหรับที่ยังไม่มี ขอประทานหนังสือสำหรับที่ไว้เป็น หลักฐาน

๓๐ พุทธศักราช รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หลวงนรพรตพฤติกร ปลัดกรมผู้ช่วยการอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดีสีหราช รองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่อง อำแดงเอี่ยม เป็นหญิงหม้าย ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านขมิ้น ได้รับมรดกที่ดินจากบิดา มารดา ขอนหนังสือสำหรับที่เพื่อเป็นหลักฐาน

๕ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓

หลวงวิถีสรรพสัจจกร ทำรายงานเสนอต่อหลวงนรพรตพฤติกรเจ้ากรมกองอำเภอ

เรื่อง หลวงเทพธรรมาสามี ผึ่งภรรยา ตั้งบ้านเรือนอยู่หลังวัดระฆังโฆสิตาราม ได้ซื้อที่ดิน ไร่จากผู้มีชื่อหลายราย และเก็บหนังสือสัญญาซื้อที่ดินรายนี้หาเห็นไม่ หายไป ได้ไปศาลบาลตัว ทำคำตราสิน ไร่ต่อขุนยี่สารภักดีอำเภอท้องที่ ที่ดินตำบลนี้หาได้มีหนังสือสำคัญสำหรับที่ไม่ ขอให้ ส่งพนักงานอำเภอไปสอบวัดเนื้อที่ดินแล้วทำหนังสือสำหรับที่ให้ได้ยึดถือไว้ เพื่อเป็นหลักฐานในการ ชำงหน้าต่อไป ทิศตะวันออกยาว ๗ วา ๒ ศอก จดคลองวัดระฆัง ทิศตะวันตกยาว ๑๕ วา จดถนนบ้านหล่อ ทิศเหนือกว้าง ๒๗ วา ๒ ศอก เคียงที่นายศุก ทิศใต้กว้าง ๒๗ วา ๒ ศอก เคียงคลองสวนหลวง

๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔

พระประชาภิจักริการณ เจ้ากรมกองอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดีสีหราช รองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่อง อำแดงจิว สามีชื่อนายคล้อย สังกัดชั้นกรมพระตำราช ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบล คลองวัดระฆัง ได้รับมรดกจากหลวงรักษาจตุรงค์บิดา อิมมารดา ซึ่งถึงแก่กรรมประมาณ ๒๗ ปี อำแดงจิวได้ปลูกบ้านเรือนปกครองในที่รายนี้มาประมาณหลายสิบปี ยังหาได้มีหนังสือสำหรับที่ ที่ดินทิศตะวันออกยาว ๑๒ วา ๑ ศอก ๑ คืบ จดถนนหลังอุ้งเรือโรงหล่อหลวง ทิศตะวันตกยาว ๑๒ วา ๑ ศอก ๑ คืบ จดที่บ้านกลื่นชรัวยาย ทิศเหนือกว้าง ๗ วา ๒ ศอก จดคลองวัดระฆัง ทิศใต้กว้าง ๗ วา ๒ ศอก จดที่บ้านกลื่นชรัวยาย

๑๐ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔

หลวงนรพรคพฤติกรเจ้ากรมกองอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่องอำแดงเคลือบพี อำแดงหนายน้อง มีที่บ้านอยู่ตำบลหลังวัดระฆังโฆสิตาราม ได้รับมรดกที่ดินจากบิดามารดาปกครองต่อมา แต่หนังสือสำหรับที่ไม่มี ขอหนังสือสำหรับที่รายนี้ แต่หลวงสำแดงศรผลาญ ที่อำแดงเคลือบและอำแดงหน่าย ร้องคัดค้านว่าชี้เขตที่ล้ำเข้าไปในที่ของหลวงสำแดงศรผลาญ จึงไม่ยอมให้รังวัด จะให้รังวัดแต่เพียงนำชายคาเรือนตกของอำแดงเคลือบอำแดงหน่าย ๆ ก็ไม่ยอม จะให้รังวัดเนื้อที่ตามอำแดงเคลือบอำแดงหนายนานี้ต่างโต้แย้งซึ่งกันเกิดเป็นเหตุขัดขวางอยู่ดังนี้ จึงให้ยกเรื่องราวฉบับนี้เสีย

๑๗ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕

พระประชากรกิจวิจารณ์เจ้ากรมกองอำเภอ เรียนเจ้าคุณพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

เรื่อง ที่สวนตำบลตรอกศาลาตันจัน ถนนบ้านขมิ้น ซึ่งนายเรือโทผู้ช่วยหม่อมราชาทัชขออนุญาตขุดดินฝังท่อข้ามถนนบ้านขมิ้นลงในคลองวัดระฆัง กว้าง ๓ ศอก ลึก ๓ ศอก ตั้งแต่มุมสวนด้านตะวันออกตรงไปตามริมถนนศาลาตันจัน จดถนนบ้านขมิ้น โดยยาว ๕ วา ขุดต่อจากถนนตันจันไปตามกว้างถนนบ้านขมิ้นยาว ๓ วา ขุดจากถนนบ้านขมิ้นถึงริมคลองวัดระฆังยาว ๑๖ วา จะขุดแลถมดินให้สำเร็จในวันเดียวเมื่อขุดถึงถนนเพียงใดจะเอาไม้พาดเป็นสะพานให้ราษฎรเดินไปมาชั่วคราวหนึ่ง แล้วนำพวกจีนที่รับจ้างขุดมาสอบถามว่ารับวันเดียวจะทำให้แล้วได้ ผู้ใกล้เคียงพากันพอใจที่ฝังท่อน้ำเข้าในสวน เพื่อชาวบ้านจะได้อาศัยน้ำใช้ แลเมื่อมีเหตุเกิดอัคคีภัย แลอนุญาตให้ชาวบ้านใช้น้ำโดยสะดวก ไม่ห้ามหวงประการใด

๒๐ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๖

เจ้ากรมกองอำเภอ ขอประทานกราบเรียนท่านพระยาสุขุมนัยวินิต เสนาบดีกระทรวงนครบาล ด้วยนายอำเภอบางกอกน้อยยื่นรายงานว่า วันที่ ๑๗ มีนาคมศกนี้ เวลา ๓ ยาม เกิดเพลิงไหม้เรือนของหม่อมหลวงสาอาง ๑ หลัง ซึ่งแซกรำสรูป เข้าอยู่ตำบลในตรอกตันจันท์บ้านขมิ้น เรือนที่เพลิงไหม้เป็นเครื่องผูก ๓ ห้อง หลังคามุงจากฝาและพื้นไม้สังคโปร์ คิดเป็นราคา ๒๐๐ บาท

หมื่นนราพิทักษ์ปลัดอำเภอ ได้สอบถามแซกรำสรูปผู้เช่าให้ถ้อยคำว่า เมื่อเวลาที่เพลิงไหม้ แซกรำสรูปไม่อยู่ ไปรับจ้างดูการอยู่ที่บ่อนวังหลัง แซกรำสรูปอยู่แต่ผู้เดียว ในวันนั้นเวลา ๗ ทุ่มแซกรำสรูปได้กลับมาเรือนหุงอาหารรับประทานแล้วได้ติดเพลิงสู่มั่วที่พื้นดินข้างเรือน ๑ กอง เพราะเลี้ยงโคไว้ แซกรำสรูปทิ้งเรือนไว้ ครั้นเวลา ๓ ยามแซกรำสรูปเห็นแสงเพลิงสว่างทางเรือน กลับมาเพลิงไหม้เรือนจวนจะหมดหลังแล้ว ทั้งกองตระเวนโรงพักวัดอำมรินทร์ และชาวบ้านได้ช่วยกันดับเพลิงเพลิงจึงสงบลง แต่เรือนที่เพลิงไหม้ปลุกอยู่ในตรอกตันจันท์ เป็นที่ลับและที่กำบังกอไผ่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๓ เส้น โคนุ้สีแดงตาย ๑ โคนุ้ ราคา ๔๐ บาท หม่อมหลวงสาอางเจ้าของเรือนหาได้สงสัยผู้หนึ่งผู้ใดลอบเอาเพลิงมาจุด และไม่มีสาเหตุโกรธเคืองกับผู้ใด

๒๙ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึงพระภักดีพิริยภาคย์
เจ้าพนักงานผู้จดทะเบียนโรงจำนำ

เรื่อง จินแต่ชะเฮง ในบังคับโปรตุเกส ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลตลาดบ้านขมิ้น ท้องที่ขุนรักษา
ราชอำเภอ แขวงกรุงเทพ สีแยกหลังโรงหล่อ กรุงเทพฯ ได้รับใบอนุญาตตั้งโรงรับจำนำที่ตำบลสี
แยกบ้านขมิ้นตั้งแต่ ๑ มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ แต่ผลประโยชน์รับจำนำหาพอกับการที่จะ
ตั้งโรงจำนำ จึงขอย้ายไปตั้งที่ตำบลนำบ่อน บ้านขมิ้น ตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ ให้ออก
ใบอนุญาตให้ เพราะเป็นตำบลที่กำหนดยอมให้ตั้งโรงจำนำ

๓๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

พระภักดีพิริยภาคย์ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวง
นครบาล ทราบฝ่าพระบาท

เรื่องเงินเซ่ง ยี่ห้อคี่ฮอง เกิดที่เมืองแต้จิ๋ว อยู่ในบังคับสยาม ตั้งร้านขายของอยู่ที่ตำบลนำบ่อน
วังหลัง ยื่นเรื่องต่อพระภักดีพิริยภาคย์ เจ้าพนักงานผู้จดทะเบียนโรงจำนำ ว่าที่นำบ่อน วังหลัง มีโรง
จำนำตั้งอยู่แล้ว ๑ โรง และที่ตำบลนี้เป็นที่ประชุมชนมาก ขอดตั้งโรงจำนำขึ้นใหม่อีก ๑ โรง ตั้งแต่
๑ กันยายน ๑๒๑ เป็นต้นไป ที่ตำบลนี้มีอยู่ ๑ โรง จะตั้งอีกโรงหนึ่งก็ได้ แต่โรงจำนำในกรุงเทพ
เดี๋ยวนี้มีอยู่ ๔๒ โรง มากพออยู่แล้ว

๙ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึงพระภักดีพิริยภาคย์
ให้ออกใบอนุญาตตั้งโรงรับจำนำ ตั้งแต่ ๑ กันยายน ร.ศ. ๑๒๑

๔ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

พระภักดีพิริยภาคย์ขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ, เสนาบดีกระทรวงนครบาล
ทราบฝ่าพระบาท

เรื่อง จินบุณเป็ง ยี่ห้อเชียงสุน บังคับสยาม ขออนุญาตตั้งโรงรับจำนำกระทำการตาม
พระราชบัญญัติที่ตำบลบ่อนบ้านขมิ้น แต่ที่ตำบลนี้มีโรงจำนำตั้งอยู่ ๓ โรงแล้ว และโปรดเกล้าฯ
ให้ออกใบอนุญาตให้ตั้งโรงรับจำนำได้ เสียค่าใบอนุญาต ๕๐ บาท ส่งยังหม่อมเจ้าจรุศุภสวัสดิ์
เจ้าพนักงานผลประโยชน์กรมสรรพากร

๒๙ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕

พระภักดีพิริยภาคย์ ปลัดกรมสอดแนม ขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ,
เสนาบดีกระทรวงนครบาลทราบฝ่าพระบาท

เรื่อง วันที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๔ ได้ออกใบอนุญาตให้ จินฮะ ทำการรับจำนำแทนจินเสง
ยี่ห้อยู่เสง โรงจำนำตำบลบ่อนบ้านขมิ้น ซึ่งไปเมืองจีน บัดนี้ จินฮะยื่นเรื่องราวว่า จินเสงได้กลับมาจาก
เมืองจีนแล้ว จะขอเปลี่ยนชื่อให้จินเสง เป็นเจ้าของโรงจำนำต่อไป ได้เปลี่ยนใบอนุญาตใหม่ให้แก่จิน
เสงเป็นเจ้าของโรงรับจำนำตามเดิม

๒๘ มิถุนายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙

ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล ถึงพระยาอิศรพันธ์โสภณ ปลัดทูลฉลองกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

เรื่อง กรมกองตระเวน ขอรับเงินค่าจ้างพลตระเวนที่รักษาบ่อนบ้านทวาย และบ่อนบ้านขมิ้น เป็นเงิน ๑๖๒ บาท ๙๕ สตางค์ ที่หลวง ที่ของรัฐบาล ไม่ต้องเสียค่าจ้างตระเวน แลที่บ่อน ๒ ตำบลนี้เป็นที่ของรัฐบาล แต่เฝ้าอยู่นานจึงจำเป็นต้องคิดเอาค่าจ้าง

๒๙ กรกฎาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๙

เสนาบดีกระทรวงนครบาล ถึงมิสเตอร์อิริก. เซน. เฮ ลอซัน ผู้บังคับการกรมกองตระเวน แจ้งว่ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติส่งเงินมาให้แล้ว

จากเอกสารดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม บ้านปูน บ้านขมิ้น ส่วนมากเป็นที่มรดกตกทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับของหลวง มีการให้เช่า การรับจำนำ และซื้อขายที่ดินสะสมไว้ ส่วนที่ตำบลตลาดบ้านขมิ้น เป็นที่ชุมชนที่มีความเจริญทางด้านการค้าและแหล่งบันเทิงมาก่อนย่านใกล้เคียง จึงมีพ่อค้าชาวจีนเข้ามาตั้งบ่อน และโรงจำนำ หลังจากสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อยได้ ๒ ปี ความเจริญแถวบ้านขมิ้นซบเซาลง พ่อค้ายนายโรงได้ทยอยย้ายไปอยู่แถวสถานีรถไฟบางกอกน้อย ย่านวังหลังซึ่งเป็นที่ชุมชนและมีบ่อนอยู่เช่นกัน จึงมีการขอตั้งโรงรับจำนำ นำบ่อน วังหลังเพิ่มขึ้นเนื่องจากเป็นที่ค้าขายแหล่งใหม่ ส่วนพื้นที่บริเวณวัดระฆังโฆสิตารามเริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นเช่นกัน เพราะปากคลองวัดระฆังโฆสิตารามมีอยู่ต่อเรือ มีท่าเรือจ้างข้ามฟากไปท่าช้างวังหลวง จึงเป็นย่านที่มีผู้คนมาติดต่อการค้า ทำงาน จึงเป็นทำเลค้าขายได้เพราะเป็นทางผ่านใกล้วัดและติดคลองวัดระฆัง และการที่มีบ้านเรือนให้เช่าและถูกไฟไหม้ลามจนติดศาลาวัด ทั้งที่บริเวณด้านหลังวัดแต่เดิมเป็นป่าช้า แสดงให้เห็นว่าบริเวณวัดได้มีผู้คนเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ติดกับวัดแล้ว ส่วนบริเวณวังบ้านปูนเดิมกลับเป็นที่ที่ถูกทิ้งร้าง อยู่ห่างระหว่างชุมชนย่านวังหลังกับวัดระฆังโฆสิตาราม เมื่อชุมชนบ้านขมิ้นเจียบเหงาลง ความเจริญทั้งหลายกลับมารวมอยู่ที่ชุมชนวังหลังและขยายพื้นที่ออกมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นชุมชนที่มีบ้านเรือนอยู่หนาแน่นเช่นในปัจจุบัน

ศาลากลางบางกอกหลวง

แพทยสถาน
บางกอกหลวง

แพทยสถาน
บางกอกหลวง

แพทยสถาน
บางกอกหลวง

ศาลากลางบางกอก

เรือนแพพระกุศล
บางกอก ๖ หลัง
หน้าโรงเรียน

เรือนแพพระกุศล
บางกอก ๖ หลัง
หน้าโรงเรียน

เรือนแพพระกุศล
บางกอก ๖ หลัง
หน้าโรงเรียน

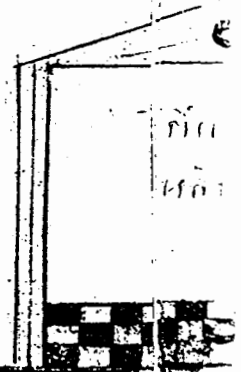
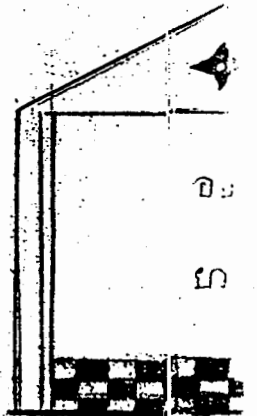
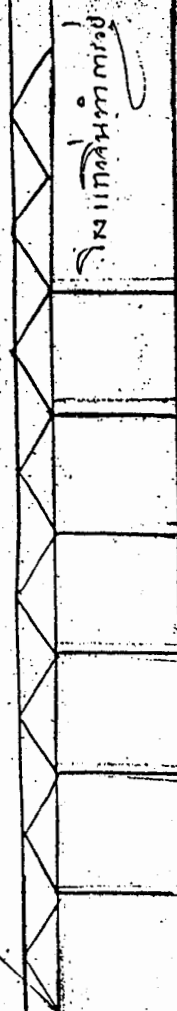
เรือนแพพระกุศล
บางกอก ๖ หลัง
หน้าโรงเรียน

เรือนทอขบขร
ศิริราช ๖ หลัง
ภาคเหนือของต.จตุร

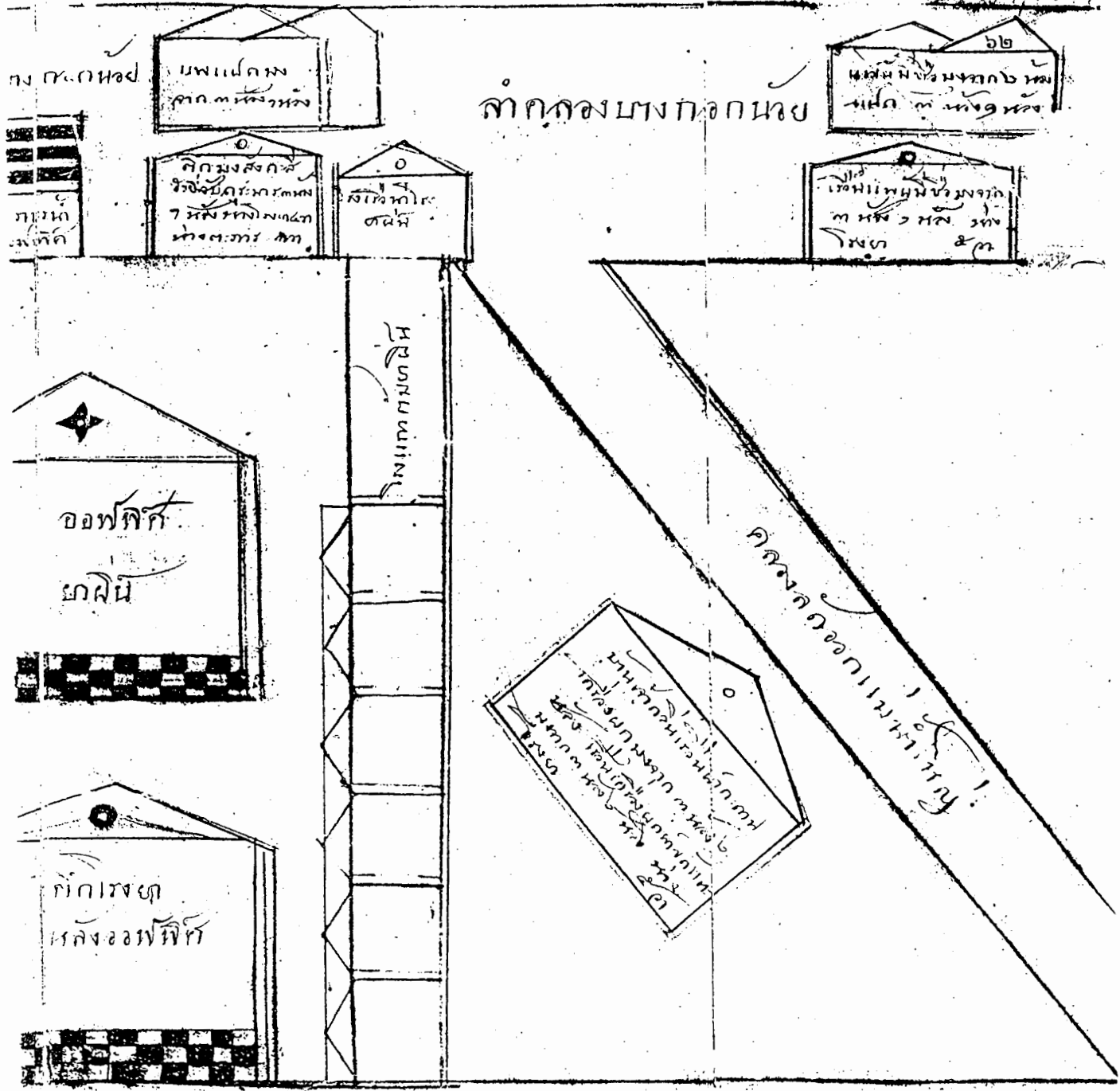
เรือนทอขบขร
ศิริราช ๖ หลัง
ภาคเหนือของต.จตุร

เรือนทอขบขร
ศิริราช ๖ หลัง
ภาคเหนือของต.จตุร

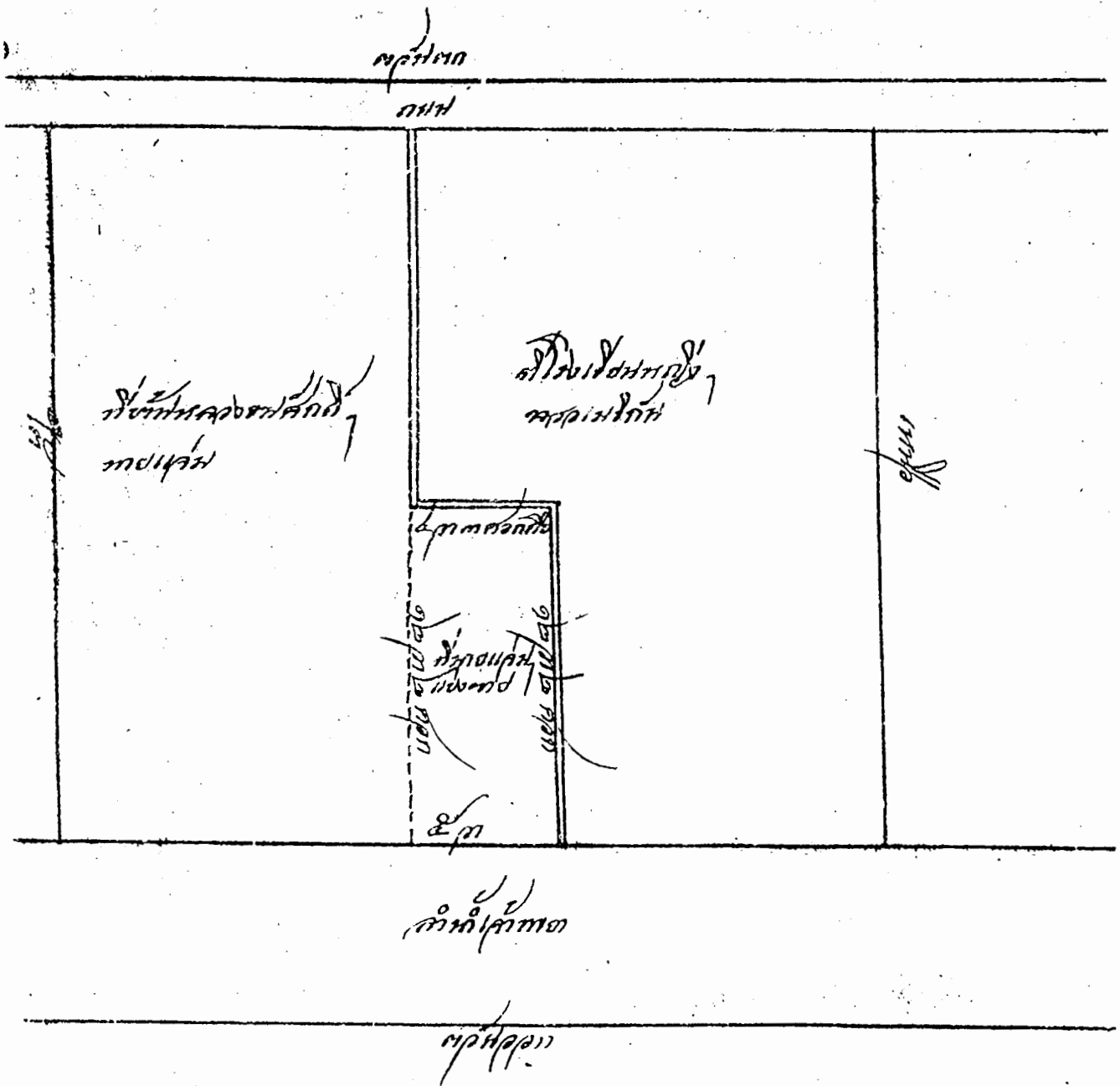
ถนนวงเวียน

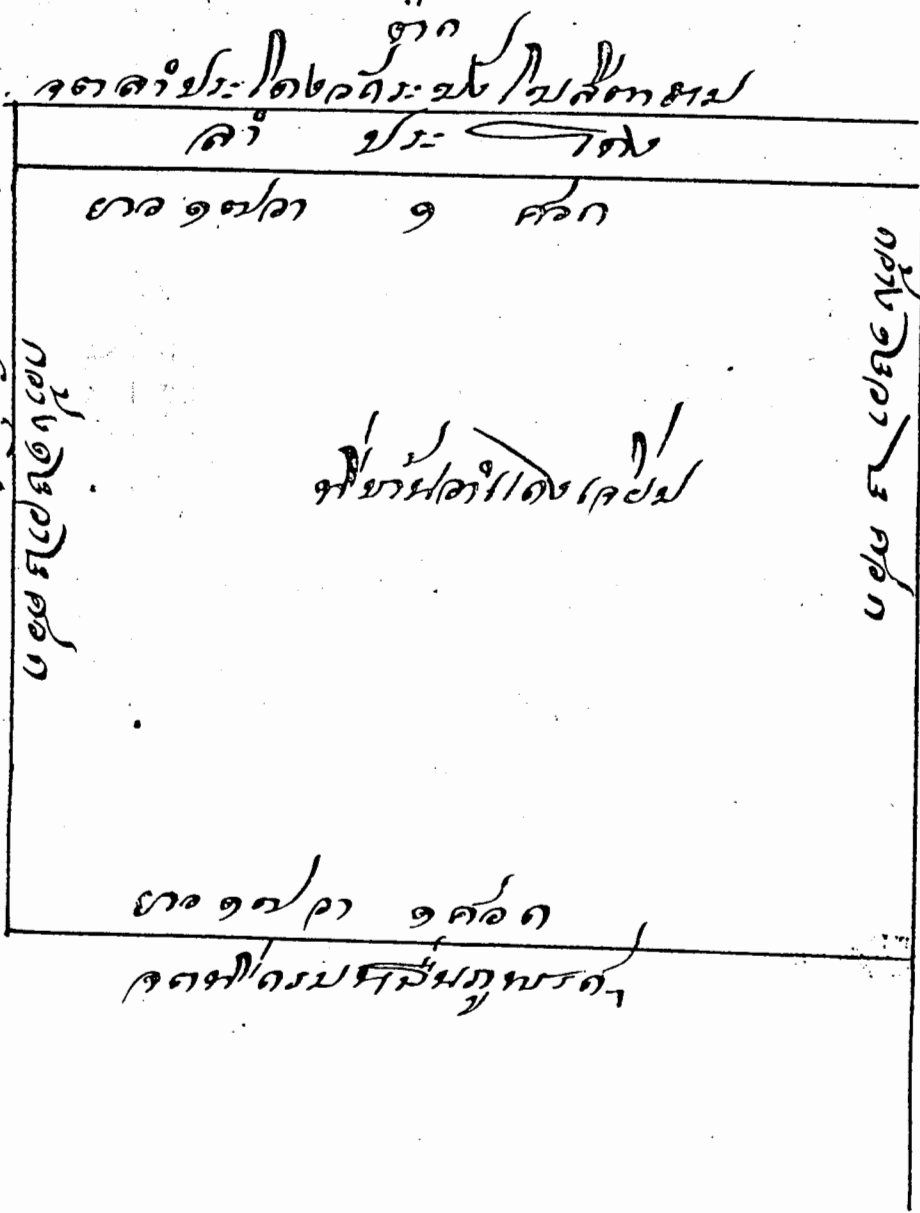
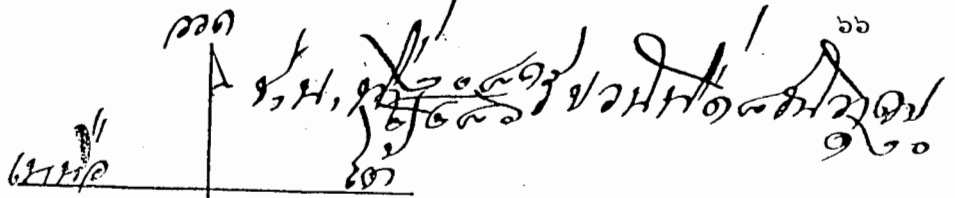
52178-1/1991

กรมการโยธาธิการ

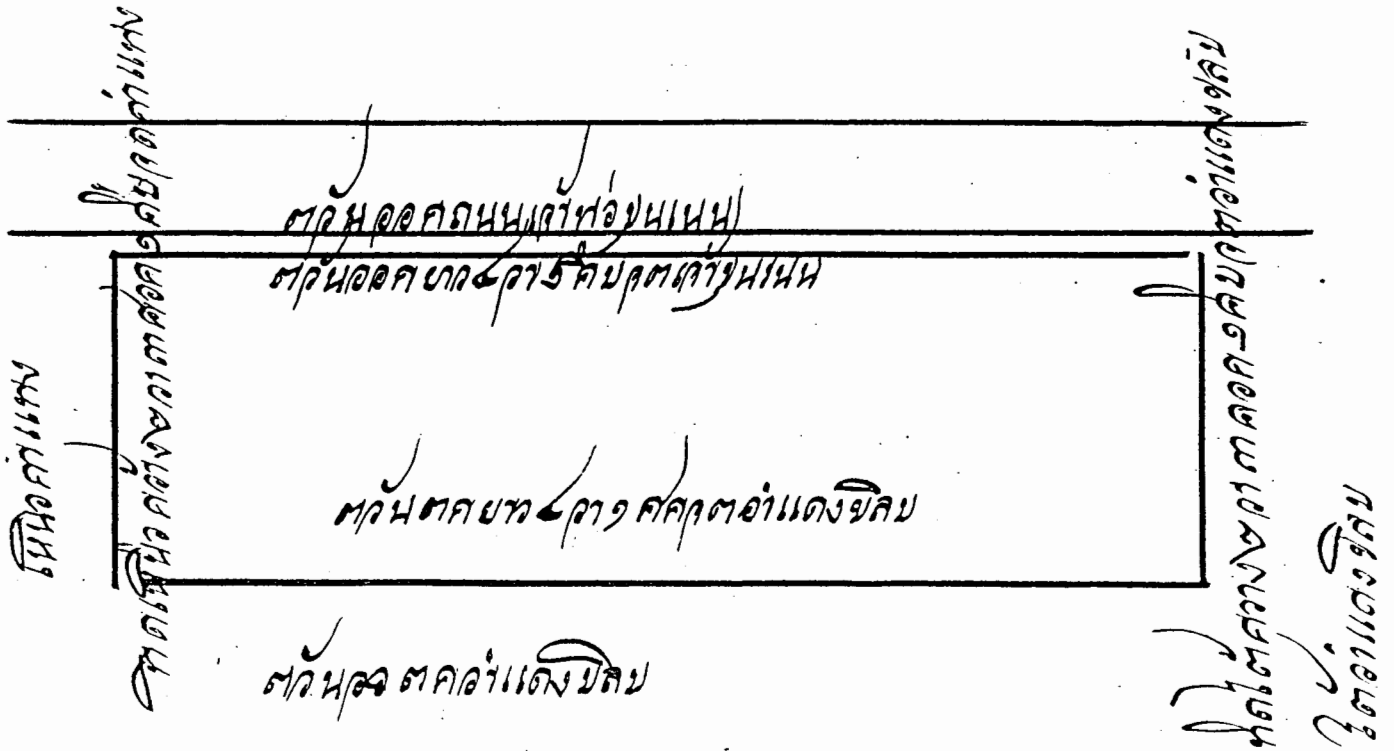
ชื่อผู้สัญญา	บุตรภรรยา	อายุ	ตำแหน่ง	รูปพรรณ	สำคัญหมาย
ทองแจ่มพาด เล็กบรรพต อนงค์สีทอง หม่อมองค์ใหม่ มีประนงคอง พองามสีทอง สีประนงสี	บุตรภรรยา ทองแจ่ม	อิสี่ห้า สามสิบห้า		สีน้ำตาล สีน้ำตาล	หน้าตัก หน้าตัก

คอกดำประโต๒คอกครึ่งใบสี่เหลี่ยม

คอกดำประโต๒คอกครึ่งใบสี่เหลี่ยม

๗.
๖๘
๑๕ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ทศเหนือ

๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ
ทศเหนือ
๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ
๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ
๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ
๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ

๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ

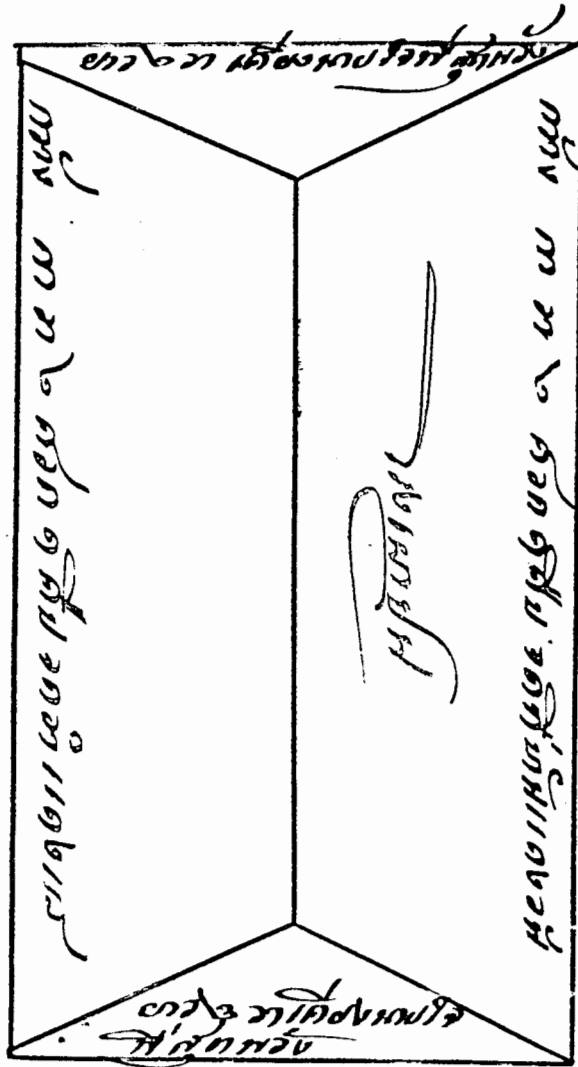
๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ

๓๖ ๓ ๑ สวรรค์เคียงที่หนบ

๖๗
๑๒๒๖
๑๒๒๖

๑๘ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

กลอนสี่

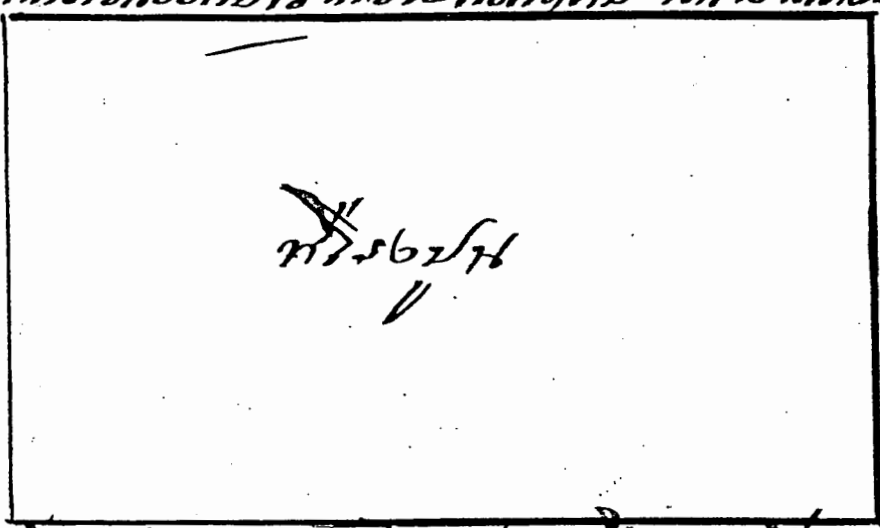

น้ำใส่น้ำ

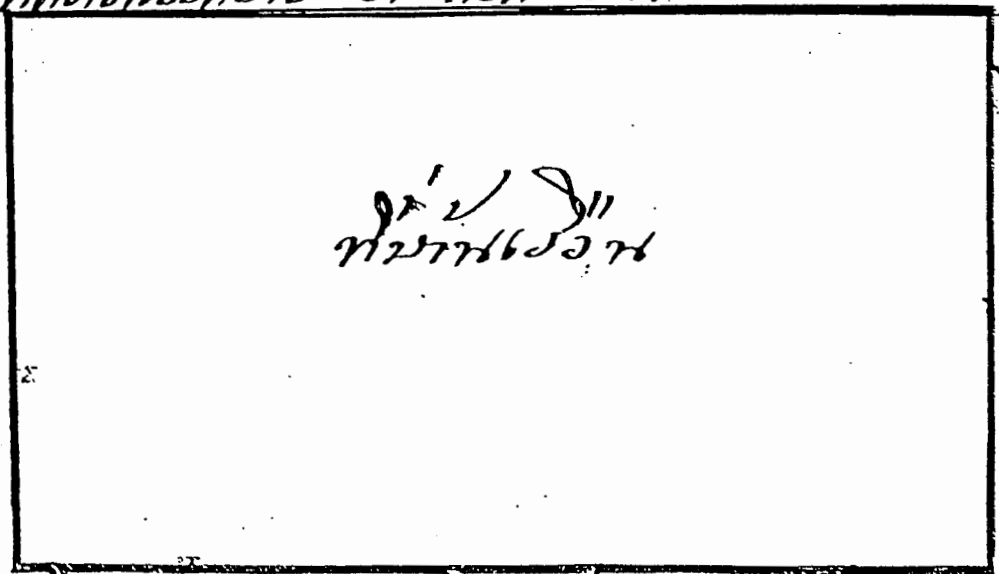
น้ำใส่น้ำ

๑๘ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ที่ดินของนาย...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...

ที่ดินของนาย...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...
 ที่ตั้งนอกเขต ตำบล...

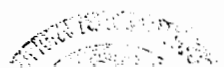
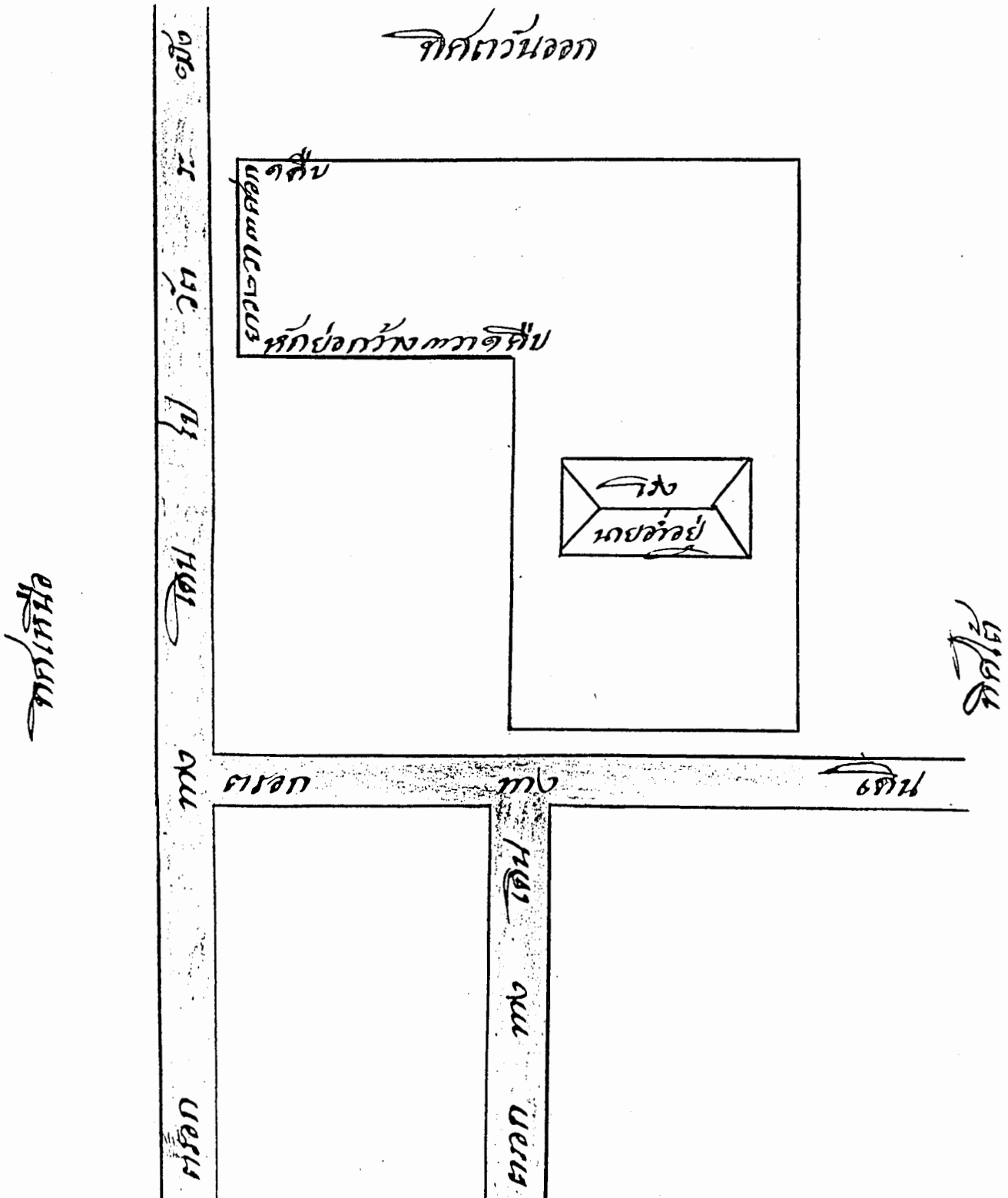

๗๑
ที่ ๕๕๖ กรมที่ดิน กรุงเทพมหานคร

๒๔ กรกฎาคม รตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

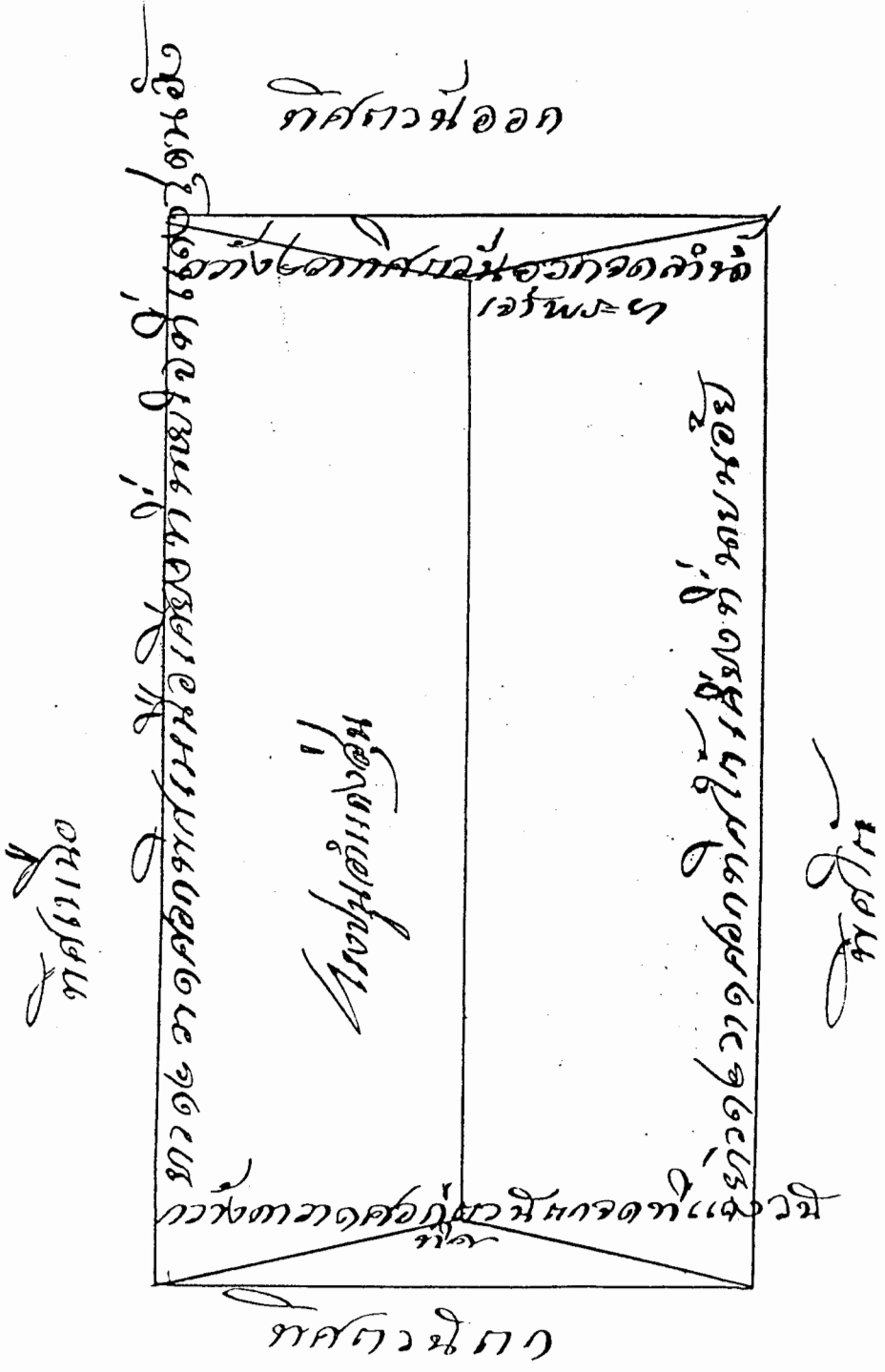
ที่ ๑๐๖๗/๑๙๖๕ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๑๒๒

ที่ดินออก

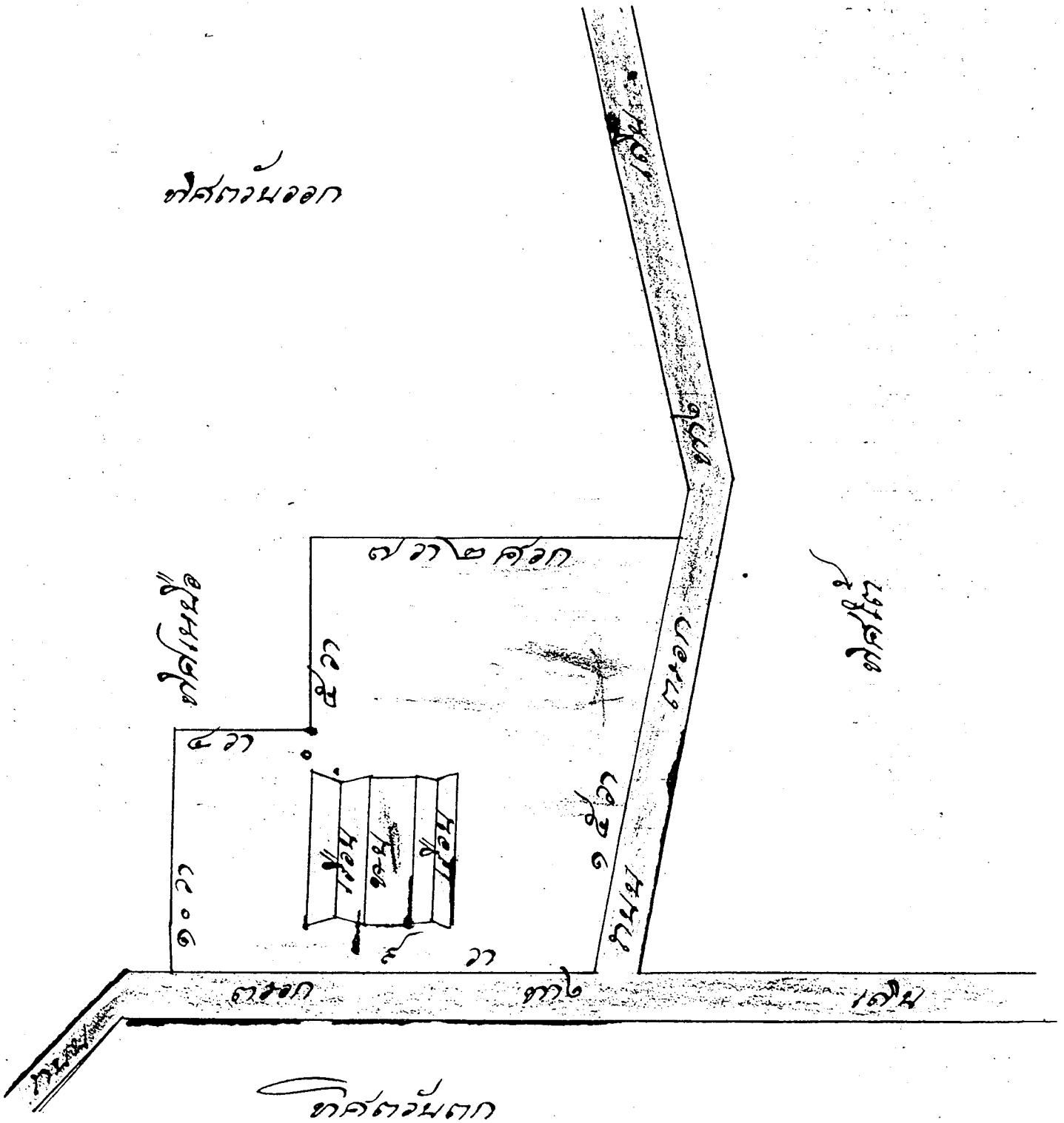
อ.ภ. ที่ ๒๐๙๕ ราชภัฏ ๑ จ. พุคจิกายน ๑๖๒

ภาคทวนออก ๒๐ พุคจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

ที่ดิน ๓๐ ไร่ ๓๐๐ ตารางวา
เลขที่ ๒๑๕๒ ถนน ๒๔ พฤศจิกายน ๑๒๒
๕๒๓๐

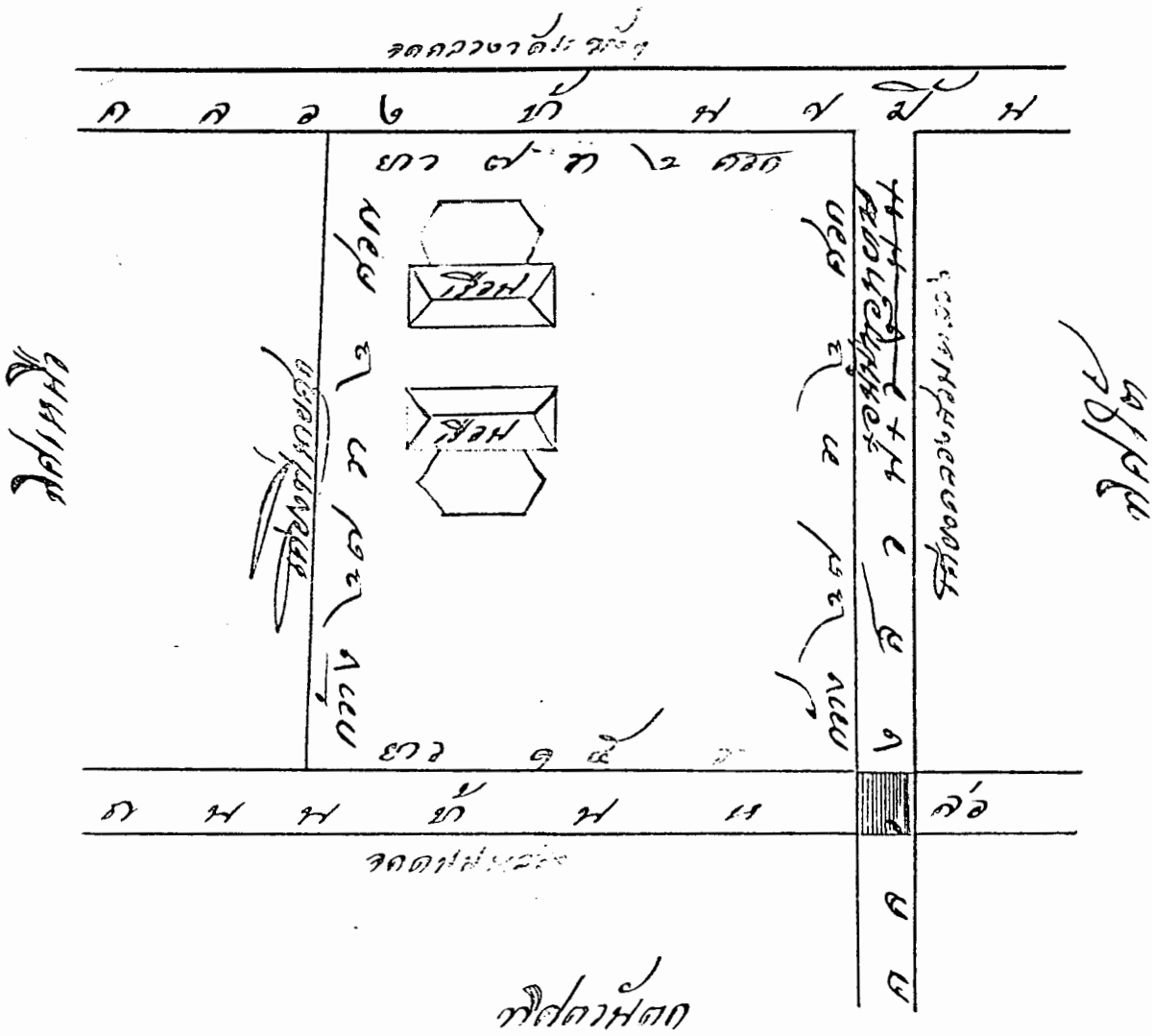
๓๐ พฤศจิกายน รตนโกสินทร์ศก ๑๒๒

หน้า ๑๐๐๕ ของหนังสือพิมพ์
ป.น. ที่ ๓๐๑๕๖ ของสำนักงาน
๕๒๕๖

๕ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓

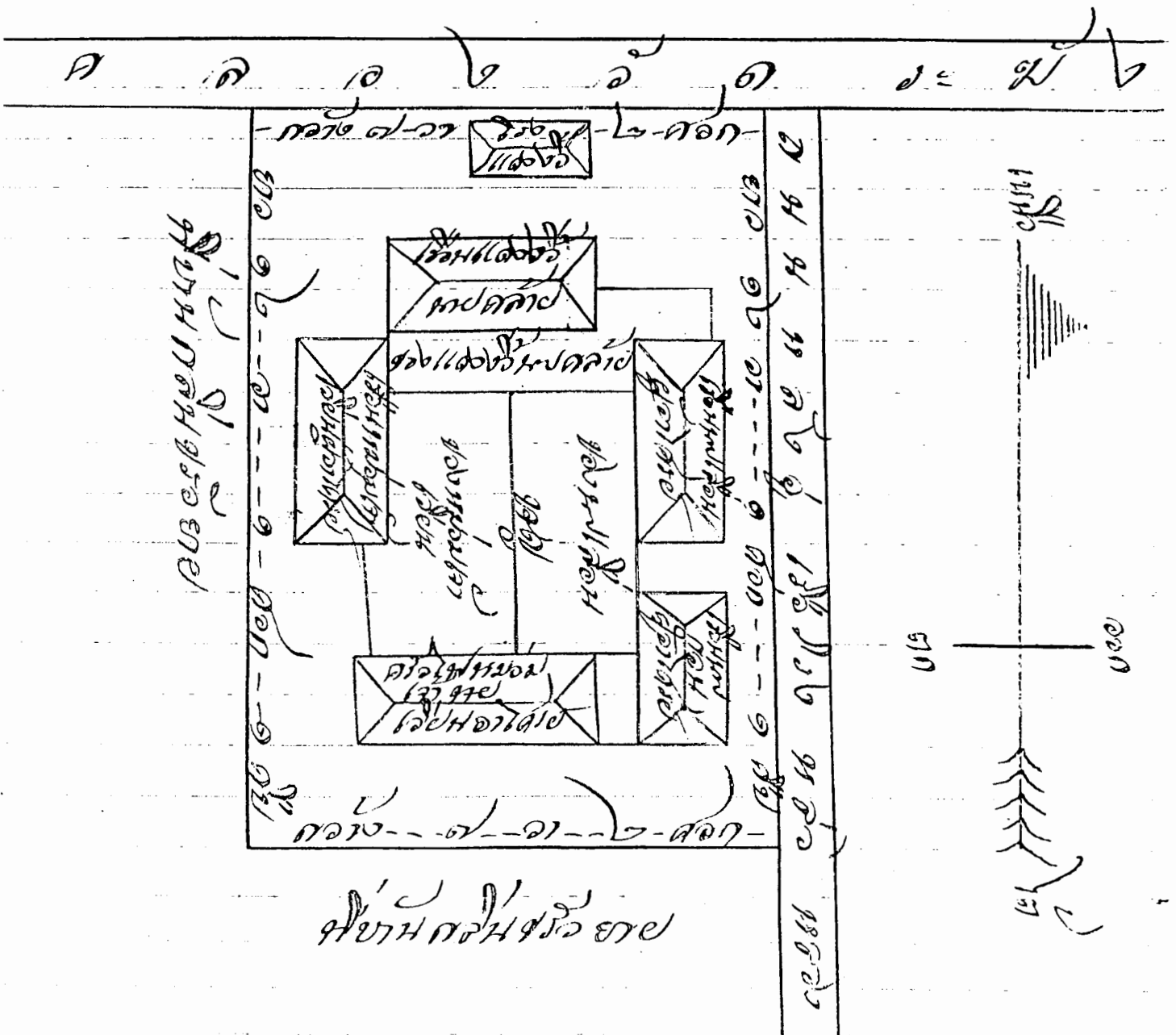
พืดแก้วออก

พื้นที่ ๑๕๐๐ ไร่ หมู่ ๗ ตำบล ๑๖๔

๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔

๑๕๐๐ ไร่ หมู่ ๗ ตำบล ๑๖๔
๓๖๑๖

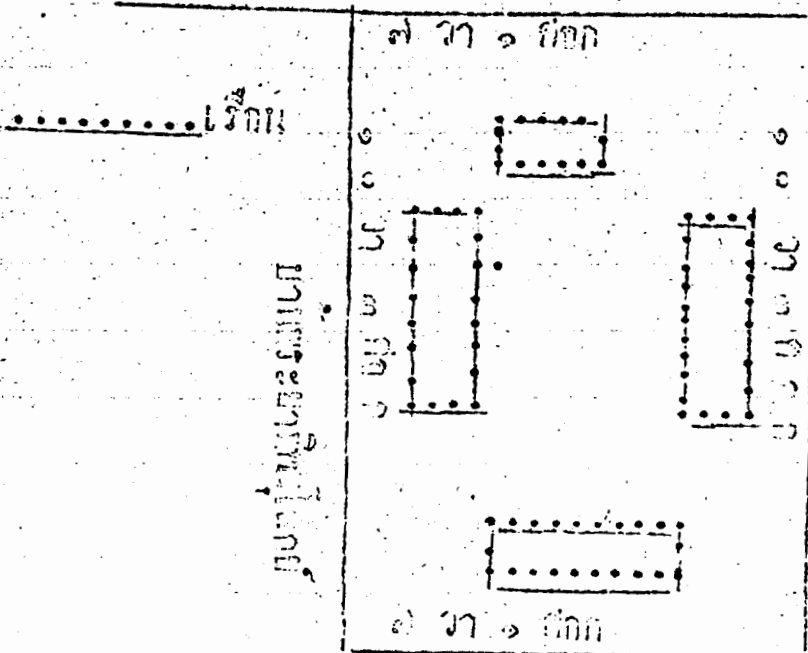

๗๗
หน้า ๖๗๑ ของหนังสือพิมพ์
๖๒๔

๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔

(ก)

ก ล ก ง จ ด ฐ ฎ ฌ ญ

ภาชนะบรรจุไม้

๗ ๖๓ ๑ กอก
ภาชนะบรรจุไม้

๗ ๖๓ ๑ กอก

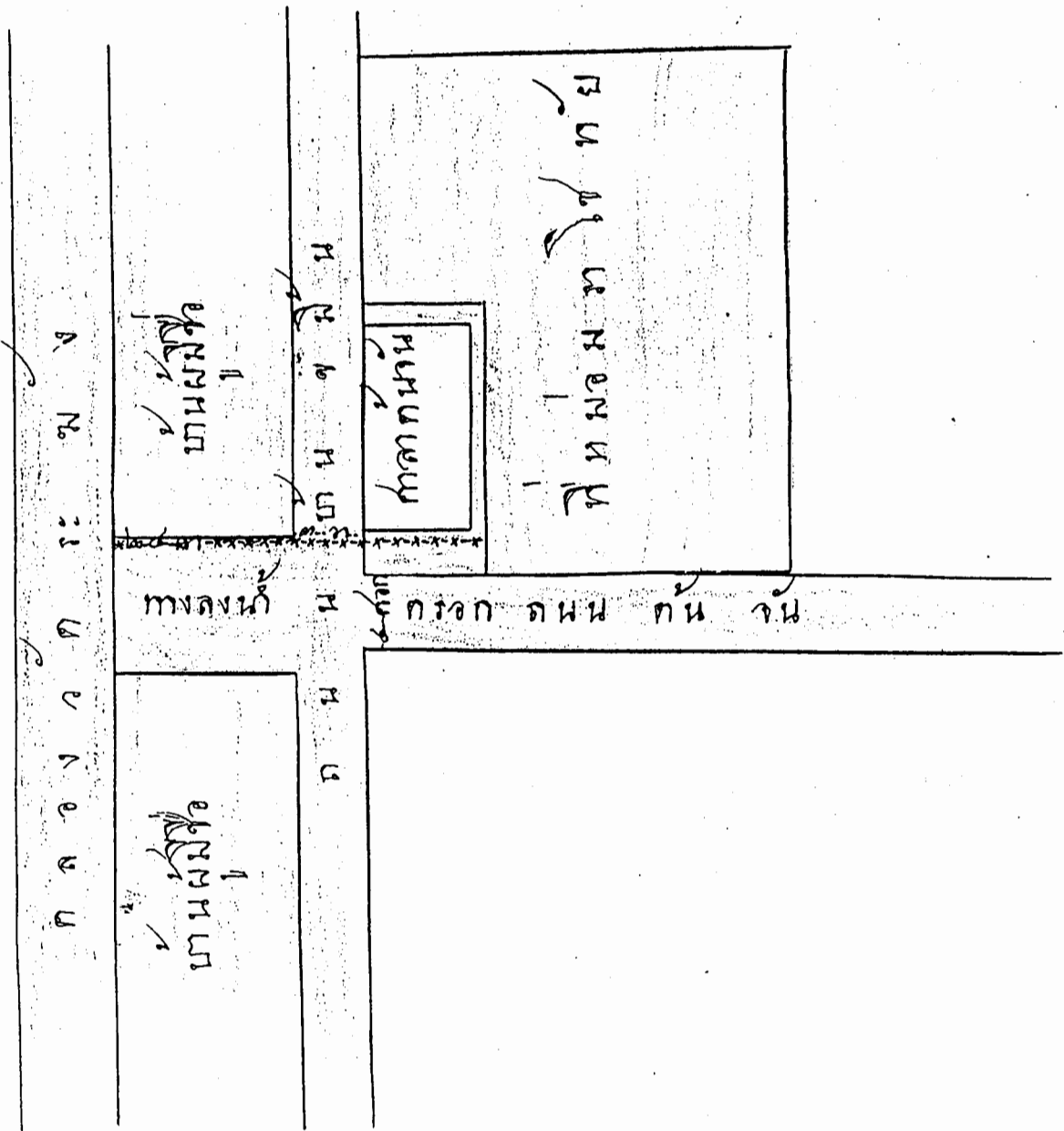
มีบริเวณพื้นที่ ๑๐ ไร่ ๑๐ งาน ๑๐๐ ตารางวา ๗๕

← หมายถึง รั้ว

บ้าน

ถนน

๑๗ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕

๔.๒ ประวัติความเป็นมาของเขตบางกอกน้อย

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงอำเภอแขวงบางกอกน้อย ในเอกสารของกระทรวงนครบาล ลงวันที่ ๙ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๑ (พ.ศ.๒๔๓๖) กล่าวถึง ขุนภักดีบุรินทร์ นายอำเภอ ทำรายงานต่อหลวงนรพรตพิศุทธิ์ผู้ช่วยการอำเภอ เรื่องการหาสถานที่ปลูกที่ว่าการนายอำเภอแขวงบางกอกน้อย ว่าได้ทำการสำรวจพื้นที่แล้วพบว่าพื้นที่หน้าเมรุวัดสุวรรณารามริมคลองบางกอกน้อย เป็นที่ว่างห่างทางรถไฟสายเพชรบุรีประมาณ ๕ เส้นเศษ สมควรตั้งที่ว่าการได้ เพราะเหตุว่าเป็นที่ประชุมชนไปมาโดยมาก พร้อมทำแผนที่ประกอบ แต่จากประวัติที่สำนักงานเขตบางกอกน้อยบันทึกนั้น ไม่ได้กล่าวว่าสร้างเมื่อใด กล่าวแต่ว่าเขตบางกอกน้อย เดิมมีชื่อเรียกว่า “อำเภออมรินทร์” เป็นชื่อเรียกตามประกาศกระทรวงนครบาล ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๘ ลงนามประกาศโดยมหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า นามอำเภอ บางแห่งยังไม่เหมาะแก่นามตำบลอันเป็นหลักฐานมาแต่โบราณ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มีประกาศให้เปลี่ยนนามอำเภออมรินทร์ เรียกว่าอำเภอบางกอกน้อย อำเภอหงษารามเรียกว่าอำเภอบางกอกใหญ่ อำเภอราชคฤห์ เรียกว่าอำเภอบางยี่เรือ อำเภอบุณยาราม เรียกว่าอำเภอคลองสาน

พ.ศ.๒๔๕๙ อำเภอบางกอกน้อย แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๘ ตำบล คือ

๑. ตำบลบางอ้อ
๒. ตำบลบางพลัด
๓. ตำบลบางบำหรุ
๔. ตำบลบางยี่ขัน
๕. ตำบลบางขุนนนท์
๖. ตำบลบางขุนศรี
๗. ตำบลศิริราช
๘. ตำบลบ้านช่างหล่อ

พ.ศ.๒๕๑๕ ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๕ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๕ ยกเลิกหน่วยการปกครองเดิม คือ จังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร และจังหวัดธนบุรี เป็นหน่วยการปกครองเดียว เรียกว่า “กรุงเทพมหานคร” และได้เปลี่ยนจาก “อำเภอบางกอกน้อย” มาเป็น “เขตบางกอกน้อย” ตั้งแต่วันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๕

๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๒ กระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตบางกอกน้อย เหลือเพียง ๔ แขวง คือ แขวงศิริราช แขวงบ้านช่างหล่อ แขวงบางขุนศรี และแขวงบางขุนนนท์

๑๒ ธันวาคม ๒๕๓๔ กระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตบางกอกน้อย เพิ่มเป็น ๕ แขวง คือเพิ่มแขวงอรุณอมรินทร์ ซึ่งเดิมคือแขวงบางยี่ขันและแขวงบางบำหรุ ในพื้นที่เขตบางพลัด

๗๕๖/๑๖๑

ทำราชการภายในของพนักงาน

ฉบับที่ ๕ ของนายหม่อมราชวงศ์...

ทำราชการภายในของพนักงาน

งานภายในของพนักงาน

นายหม่อมราชวงศ์...

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

ทำราชการภายในของพนักงาน

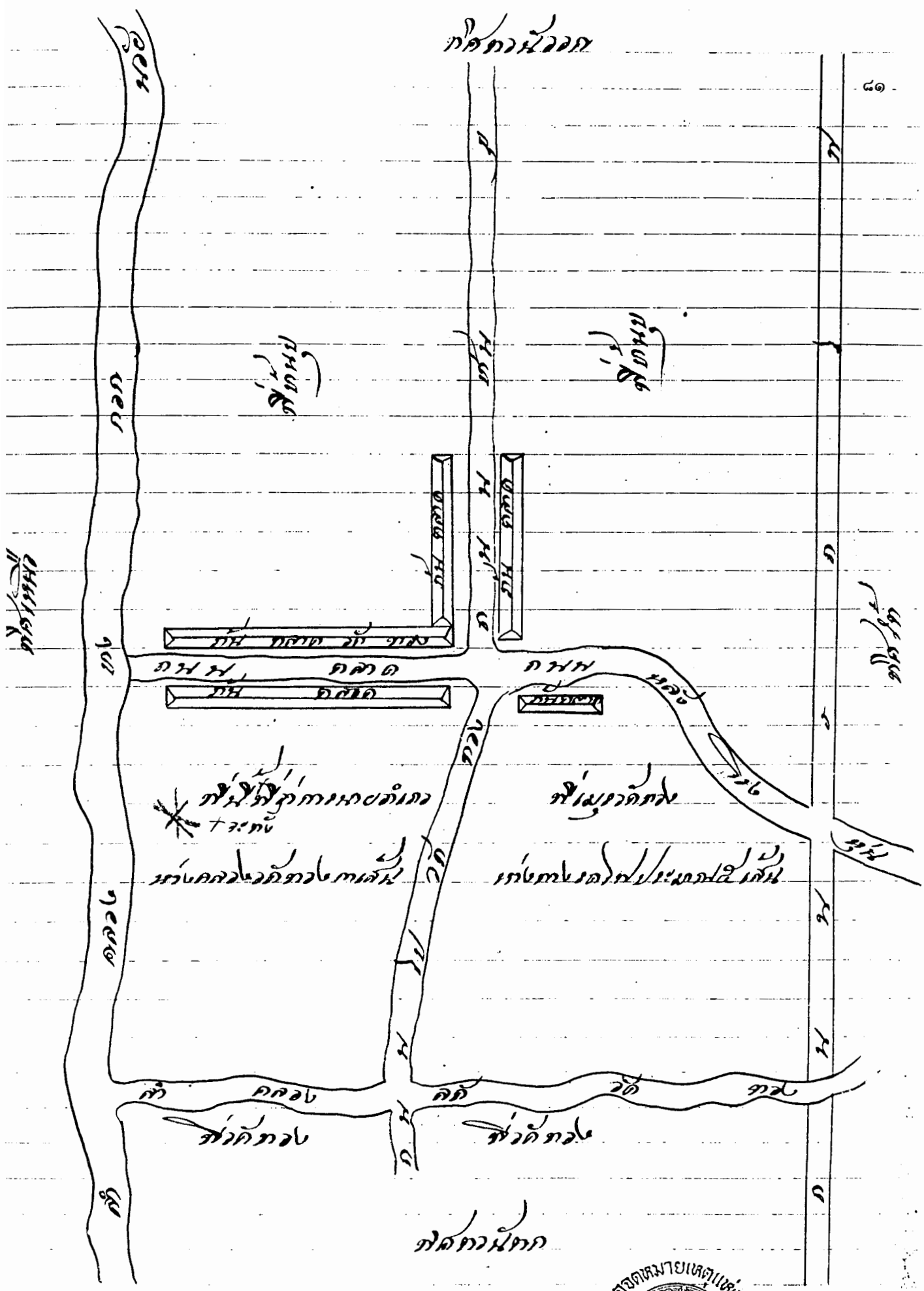
ทำราชการภายในของพนักงาน

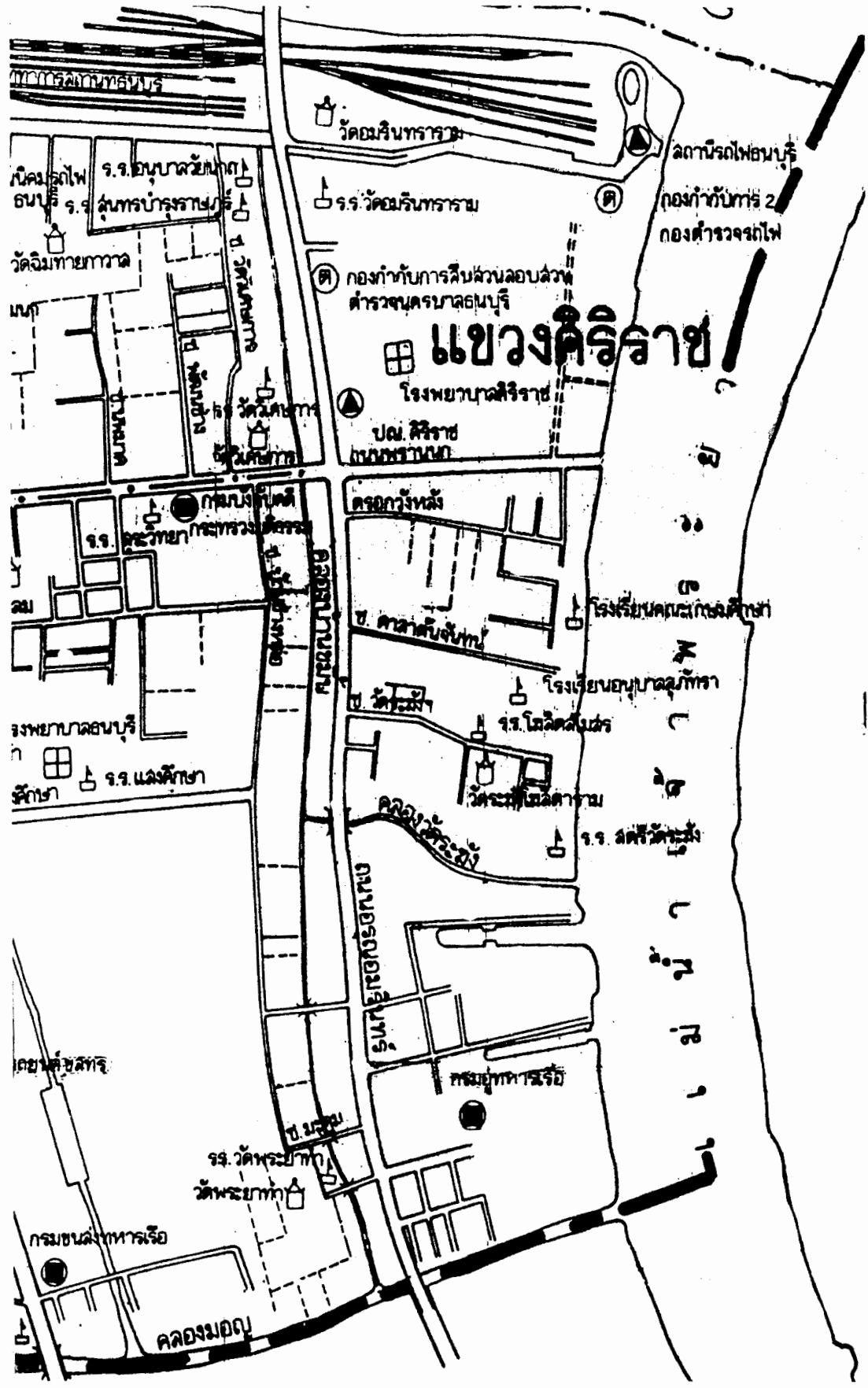
ทำราชการภายในของพนักงาน

חברת הכרית

9

แผนที่ แขวงศิริราช (ข้อมูล : เขตบางกอกน้อย)

อาณาเขตของเขตบางกอกน้อย คือทิศเหนือจดเขตบางพลัด ทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยาและเขตพระนคร ทิศตะวันตกจดคลองมอญและเขตบางกอกใหญ่ ทิศใต้จดคลองชักพระและเขตตลิ่งชัน มีพื้นที่รวม ๑๑,๙๔๔ ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม

- มีคลอง ๓๐ คลอง ที่สำคัญได้แก่ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองมอญ
- มีถนนสำคัญ ๗ สาย ได้แก่ ถนนจรัลสนิทวงศ์ ถนนอิสรภาพ ถนนพรานนก ถนนบางกอกน้อย-ตลิ่งชัน ถนนอรุณอมรินทร์ ถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้า และถนนพระบรมราชชนนี
- มีสถานีรถไฟธนบุรี
- มีวัด ๓๑ วัด วัดที่ตั้งในแขวงศิริราช มี ๕ วัด ได้แก่ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอมรินทราราม วัดสุวรรณาราม วัดวิเศษการ วัดฉิมพายิกาวาส
- มีมัสยิด ๒ แห่ง
- มีศาลเจ้า ๒ แห่ง
- มีศาลาโรงธรรม ๒ แห่ง
- มีโรงพยาบาลศิริราช และโรงพยาบาลเอกชน ๔ แห่ง ศูนย์บริการสาธารณสุข ๑ แห่ง
- มีสถานศึกษา ๖๐ แห่ง
- มีศูนย์การค้า ๒ แห่ง
- มีประชากร ๑๕๗,๑๑๔ คน (สถิติ เมษายน ๒๕๔๕)
- มีจำนวนบ้าน ๓๙,๑๔๕ หลัง

เดิมประชาชนชาวบางกอกน้อยส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะปลูก ทำสวนผลไม้ เพาะพันธ์ไม้ชายดังกกล่าวไว้ใน ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ (๒๕๑๕: หน้า ๑๖๕ - ๑๙๐) พื้นที่สวนมิได้ปลูกไม้ผลดีไปเสียทุกหนทุกแห่ง หากขึ้นอยู่กับย่านนั้น ๆ ว่าเหมาะสมกับผลไม้ชนิดใด

ที่ดินปลูกต้นทุเรียน มังคุด มะม่วง มะปราง ลางสาด หมากร พลุค่างทองกลางต้น ๗ พันธุ์นี้เข้าอากรใหญ่ ต้นใดมีจำนวนในทีนั้นมากก็เรียกว่าสวนกิ่ง

ในตำบลวัดทองล่างปลูกทุเรียนมาก ก็เรียกว่าสวนทุเรียน ในตำบลนี้ต้นทุเรียนงอกงามได้ผลมากมีรสดีกว่าที่ตำบลอื่น จึงมีชื่อทุเรียนเป็นคุณพิเศษของตำบลนี้

แต่ก่อนทุเรียนบางบอน ในคลองบางกอกน้อยมีบางผักหนาม เป็นต้น เป็นทุเรียนดีมีชื่อจำเพราะต้นนั้น พันธุ์นั้น ผลโตงาม พูใหญ่ สีเนื้อเหลืองแต่หยาบ รสมันกว่าหวาน ชื่อขายกันได้ราคา เรียกว่าทุเรียนบางบอน

ครั้นภายหลังน้ำท่วมบ้าง ความเจริญบ้างทำให้สวนกลายเป็นบ้านอยู่อาศัย ทุเรียนบางบอนจึงได้เสื่อมทรามลง

จากทุเรียนบางบอน ก็ยังมีต้นไม้ล้มลุก คือ อ้อยจีน แต่ก่อนอ้อยจีนตำบลบางใหญ่ ในคลองบางกอกน้อย เป็นอ้อยที่มีรสหวานกว่าที่อื่น จนลูกจ้างที่ขายเร่ร้องเป็นคำลอนกระทบกันว่า “ชื่ออ้อยจีนบางใหญ่ อ้อยไทยบางโค้วัด ข้าวหลามตัดวัดระฆัง แม่เอ๊ย”

แต่เดี๋ยวนี้อ้อยเงินบางใหญ่นั้นเสื่อมทรามไป ตามสภาพบ้านเมือง และข้าวหลามตัดวัดระฆัง ก็ไม่มีแล้ว

นอกจากอ้อยเงินแล้วยังมีผลฝรั่ง มีผลและรสดี ปลูกอยู่ที่บางเสาธง เมื่อพิจารณาจากเรื่องสวนในสยามของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์แล้ว จะเป็นลักษณะที่มีความสัมพันธ์กันอย่างน้อย ๒ เรื่อง คือ

บางบน — บางล่าง — และสวนใน — สวนนอก

บางบน เป็นชื่อเรียกเรียกสวนกลุ่มที่อยู่ในคลองบางกอกน้อย

บางล่าง เป็นชื่อเรียกเรียกสวนกลุ่มที่อยู่แถบดาวคะนองต่อบางขุนเทียน

ทั้งบางบน และบางล่างนั้น ชาวสวนแต่ก่อนปลูกพืชคล้ายคลึงกัน เช่น ทุเรียน หนาก ฯลฯ

แต่มีรสชาติต่างกันออกไปตามลักษณะน้ำและดิน

สวนใน หมายถึงสวนตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี หรือบางกอก ลงไปจนถึงเมืองพระประแดง

สวนนอก หมายถึงสวนตามลำน้ำแม่กลอง มีบางข้าง เป็นต้น (สาส์นสมเด็จ : ๒๕๐๕ : หน้า ๑๑๘) ซึ่งเรียกให้คล้องจองกันว่า “สวนในบางกอก สวนนอกบางข้าง” หรือ “บางข้างสวนนอก บางกอกสวนใน”

ประจักษ์พยานที่ให้เห็นว่าบางกอกนั้นเต็มไปด้วยเรียกสวนไร่นาที่อุดมสมบูรณ์นั้นระลึกได้จากเพลงกล่อมเด็กในสมัยนั้นบทหนึ่งมีคำร้องว่า

“ค่างควายเอยบินมายึด ๆ คำ ๆ มีด ๆ จะไปสวนไหน จะไปสวนนอกเก็บลูกมะกอกมาฝาก บ้างเนื้อจะไปสวนในเก็บลูกมะไฟมาฝากบ้างเนื้อ”

แต่ปัจจุบันที่ดินในเขตบางกอกน้อยมีราคาสูงมาก มีการซื้อขายเพื่อสร้างบ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ ศูนย์การค้า ฯลฯ ทำให้พื้นที่การเพาะปลูกลดน้อยลง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจและสังคมทำให้ประชาชนเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น เช่น คำขาย พนักงานบริษัท ตลอดจนรับราชการ เป็นต้น

๔.๓ ประวัติความเป็นมาของวัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๐ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ด้านหน้าวัดทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ตรงข้ามท่าช้างวังหลวง ด้านใต้จนคลองวัดระฆังระหว่างกรมอุทการเรือ ด้านเหนือและตะวันตกจดที่เอกชน มีเนื้อที่ทั้งหมด ๓๑ ไร่ ๑ งาน ๑๓ ตารางวา

เป็นวัดโบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ “วัดบางว่าใหญ่” (บางแห่งเรียกบางหัวใหญ่) ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดสร้าง เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปฏิสังขรณ์ แล้วยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง อาณาณาพระอาจารย์ศรีผู้ทรงคุณทางวิปัสสนาธุระมาจาก นครศรีธรรมราช โปรดให้ครองวัดนี้ และให้มีการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดนี้ ต่อมาทรง

สถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชในปลายรัชกาล สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ถวายวิสัชนาไม่เป็นที่ถูกพระราชหฤทัย จึงถูกลงพระราชอาญาและถอดสมณศักดิ์ พร้อมกับพระพิมลธรรม วัดโพธาราม และพระพุฒาจารย์ วัดบางว่าน้อย สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ได้หนีราชภัยไปอยู่กรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี โปรดให้อาราธนากลับมาครองวัดบางว่าใหญ่อีกครั้ง และสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชตามเดิมนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดฯ ให้พระสงฆ์วัดบางว่าใหญ่เข้ารับบิณฑบาตในพระราชวัง ผลัดเวรกับพระสงฆ์วัดโพธาราม(วัดพระเชตุพน) ซึ่งวัดบางว่าใหญ่เป็นวัดในความอุปถัมภ์ของเจ้านายในวังหลัง เพราะสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี(สา) พระเชษฐภคินีของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นพระชนนีของกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ทรงมีตำหนักที่ประทับอยู่ติดกับวัดนี้ จึงทรงปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ร่วมกับ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในครั้งนี้มีการขุดพบระฆังลูกหนึ่งที่มีเสียงไพเราะกังวาน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงขอไปไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยทรงสร้างระฆังมาชดเชย ๕ ลูก และพระราชทานนามวัดใหม่เป็น “วัดระฆังโฆสิตาราม” และเพื่อเป็นการฟื้นฟูแบบแผนประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยาที่มีชื่อ “วัดระฆัง” อยู่ใกล้วังหลวงเช่นกัน ทรงบริเวณที่ขุดพบระฆังได้โปรดฯ ให้ขุดเป็นสระน้ำเพื่อประดิษฐานหอไตร หอไตรนี้เดิมคือพระตำหนักและห้องของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า เมื่อครั้งรับราชการเป็นที่พระราชวรินทร์ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

วัดระฆังโฆสิตาราม ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพราะเกิดเพลิงไหม้เสนาสนะสงฆ์ ลูกกลมจากทิศใต้ฮ่อมไปยังทิศตะวันตก และไหม้ตำหนักทองอันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพระราชวังเดิม ซึ่งรัชกาลที่ ๑ โปรดให้รื้อมาปลูกไว้ที่วัดระฆังโฆสิตารามเพื่อเป็นตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ได้สร้างพระอุโบสถขึ้นอีกหลังหนึ่งให้ใหญ่กว่าเดิม แล้วยกพระอุโบสถเดิมเป็นวิหาร ขยายเขตวัดด้านเหนือให้กว้างออกไป และสร้างเสนาสนะสงฆ์เพิ่มขึ้นอีกมากมาย ทั้งยังทรงนำพระเศวตฉัตร ๙ ชั้นที่กันพระประธานองค์เก่าในพระอุโบสถเดิม มากันถวายพระประธานองค์ใหม่ด้วย

พระเศวตฉัตรดังกล่าวนี้ มีประวัติว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประชวรใกล้จะสวรรคต ได้มีพระราชดำรัสว่า พระเศวตฉัตรที่กันพระเมรุมาศ เมื่อเสร็จการพระเมรุแล้วให้นำไปถวายพระประธานวัดระฆังโฆสิตาราม พระเศวตฉัตรที่วัดระฆังนี้ได้รับการเปลี่ยนมาแล้ว ๒ ครั้ง คือในรัชกาลที่ ๖ และในรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๐๔

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อวัดระฆังโฆสิตาราม เป็น “วัดราชคัณทียาราม”(คัณทิ แปลว่า ระฆัง) แต่ไม่มีคนนิยมจึงยังคงเรียกกันว่า “วัดระฆัง” จนปัจจุบัน

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญยิ่งด้วยเหตุผลหลายประการ โดยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ และเป็นแหล่งรวบรวมโบราณสถานชั้นเอกอันทรงคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทั้งยังเป็นสำนักแห่งสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะ ผู้เป็นที่เคารพเลื่อมใสอย่างสูงของคนทั่วไปอีกหลายองค์ วัดระฆังโฆสิตาราม จึงเป็นวัดที่ได้รับการทะนุบำรุงและบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ในทุกรัฐกาลจนทุกวันนี้ และกรมศิลปากรขึ้นทะเบียนวัดระฆังโฆสิตารามเป็นโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ จึงหมายรวมถึงโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ในวัดทั้งหมด

สภาพของวัดระฆังโฆสิตารามในอดีตนั้น มีคำพูดคล้องจองที่ผู้คนพูดเกี่ยวกับวัด ว่า “วัดสระเกศรั้งรั้ง วัดแจ้งรั้งกา วัดระฆังรั้งหมา” เพราะที่วัดสระเกศสมัยก่อนมีศพคนทิ้งไว้ให้” รั้งกิน วัดแจ้งเวลาเย็นอีกจะกลับมานอนรั้งที่วัดแจ้งรวมทั้งวัดโพธิ์ด้วย ส่วนวัดระฆังมีหมามาก ตอนเย็นหรือเช้ามืดพระภิกษุท่านตีระฆัง - กลอง หมาจะหอนรับเสียงเยือกเย็นน่ากลัว

ทางเข้าวัดจะมีตรอกวัดระฆังเป็นทางเข้า ผ่าน “ถาน” หรือส้วม ชาวบ้านจึงเรียกว่า ตรอกถาน เป็นส้วมเปิดสำหรับพระภิกษุใช้ มีกลิ่นรุนแรง ชาวบ้านขมื่นนิยมมาใช้ ผ่านป่าช้า ผ่านโรงเรียน “ครูง่อย” สอนเด็กเล็กเปรียบเหมือนโรงเรียนอนุบาลสมัยนั้น ผ่านกุฎีหลวงตาอันซึ่งเก็บโลงศพไว้ได้ดูนมากมาย ตรงข้ามกุฎีหลวงตาอันจะเป็น “หอไตร” อยู่กลางสระเต่า ปัจจุบันหอไตรย้ายไปอยู่ ณ บริเวณโบสถ์วัดระฆัง ลานด้านเหนือของสระเต่าเป็นลานว่างสำหรับตั้งเมรุเผาศพชนิดชั่วคราว ถอดประกอบได้ มีบริเวณสร้างโรงโชน ละคร หนัง ภาพยนตร์สำหรับงานศพ การเผาศพจะต้องเผาหลัง ๒๔.๐๐ น. เพราะอาจมีกลิ่นและใกล้พระบรมมหาราชวัง ด้านตะวันตกเฉียงใต้จะมี “บ่อโพง” คือบ่อน้ำสาธารณะที่ชาวบ้านมาตักน้ำไปใช้ และมาอาบน้ำโดยเฉพาะพวกผู้ชายจะถือจานสบู่ นุ่งผ้าขาวม้ามาอาบมาคุยกันที่นี่ บ่อนี้ยังอยู่แต่สภาพทรุดโทรมสกปรก ด้านตะวันออกของบ่อโพงจะมีคูเล็ก ๆ พอที่เรือพระบิดพบตเข้าออกได้ มีศาลาคร่อมคูเรียกว่า “ศาลาโกหก” ชาวบ้านนิยมนั่งคุยสรวลเสเฮฮา กัน ด้านใต้ของวัดระฆังเป็นคลองเรียกว่าคลองวัดระฆัง จะมีซุงของกรมยุทธโยธาทหารเรือ(กรมอู่) ผูกไว้ในคลอง ปากคลองมีอุ้ตเรือขาววางตั่ง และมีท่าเรือจ้างข้ามฟากไปท่าช้างวังหลวง ด้านเหนือมีลานมะเกลือจุดตรอกศาลาต้นจันทร์ และบริเวณวังหลังเป็น บ่อนดีโก้ กัดปลา เป็นแหล่งชุมนุมของชายชาตินักเลง นุ่งโสร่งใส่เสื้อคอกลมคาดผ้าขาวม้า ตามแขนมีรอยสักรูปมังกร และเลขยันต์

ส่วนศาลาทำน่าน้ำวัดระฆังจะมีรูปปั้นเจ้าเอกทหารเรือตั้งอยู่ ๒ ซ้าง และมีต้นโศกขึ้นอยู่ ทำน่าน้ำชาวบ้านจึงเรียกว่า “ท่าต้นโศก” เป็นทำน่าน้ำสาธารณะที่ชาวบ้านใช้อาบน้ำในแม่น้ำ สภาพดังกล่าวนี้ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากบางอย่างสูญหายไปไม่มีร่องรอยเหลือไว้ บางอย่างทรุดโทรมไปมากและบางอย่างปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปไม่อยู่ในสถานที่เดิม

ปัจจุบันนอกจากภายในวัดจะมีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมายแล้ว ทางวัดยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งดูแลโดย พระมหาสมคิด ปิยวณฺเณ จัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์ สามเณร ชี และประชาชนทั่วไป มีการจัดการเรียนการสอนเป็น ๒ แผนก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม

วิชาที่สอน ได้แก่

ภาษาบาลี สำหรับ พระสงฆ์ สามเณร เพื่อเรียน บาลีไวยากรณ์ ประโยค ๒ - ๔
 ธรรมศึกษา สำหรับ พระสงฆ์ สามเณร และฆราวาส เรียนเกี่ยวกับ เบญจศีลเบญจธรรม
 นักธรรม แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ นักธรรมตรี - โท - เอก (เทียบ ป.๖) เรียนเกี่ยวกับวิชา
 ธรรมะ เรียงความ พุทธะ พระวินัย

อภิธรรม เรียนเรื่อง จิต เจตสิก รูป นิพพาน

แผนงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๕ จะเปิดเรียนแผนกบาลี
 ในวันที่ ๔ มิถุนายน และเปิดเรียน แผนกธรรม ในวันที่ ๒ สิงหาคม มีการสอบวัดผล ได้แก่
 สอบธรรมสนามวัด เดือนตุลาคม สอบธรรมสนามหลวง เดือนพฤศจิกายน สอบบาลีสสนามหลวง
 เปรียญธรรม ๖ - ๙ และสอบบาลีสสนามหลวงประโยค ๑ - ๒ และเปรียญธรรม ๕ เดือนกุมภาพันธ์
 ซึ่งก่อนสอบสนามหลวงจะมีการอบรมก่อนสอบโดยมีลักษณะคล้ายทบทวนทดสอบก่อนสอบจริง
 และให้อาบาท

การจัดให้มีการเทศน์ปุจฉาวิสัชนา ๓ ธรรมาสน์ ประจำวันพระตลอดปี ณ พระอุโบสถวัด
 ระฆังโฆสิตาราม เวลา ๑๙.๐๐ น. เรื่องที่เทศน์ได้แก่ พระปิโสดิกอภิกขลัก หญิงสหายของนาง
 วิสาขา นางสิริมา พระนางรูปนันทาเถรี พระนางมัลลิกาเทวี พระโลหุทายีเถระ โพธิราช
 กุมาร พระอุณันทสาภยบุตร มารดาของพระกุมารกัสสปะเถระ ธิดาของนายช่างทูก นาง
 จัญจมาณวิกา และ อสทิสถาน ผู้เทศน์ต้องเป็นนักธรรมชั้นโท ผู้เข้าฟังจะเป็นประชาชนทั่วไป

ปัจจุบันวัดระฆังโฆสิตาราม วมหาวิหาร มีพระและเณรรวมกันประมาณ ๗๐ รูป แบ่งการ
 ปกครองเป็น ๙ คณะ มีรายได้จากการทำบุญบริจาค การทอดกฐิน การจำหน่ายพระเครื่อง และการ
 เข้าที่จอดรถ

๔.๔ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งสำคัญภายในวัดระฆังโฆสิตาราม

๔.๔.๑ พระอุโบสถ เป็นศิลปะสมัยรัชการที่ ๑ หลังคาลด ๓ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์
 และคันทวย สลักเสลาอย่างสวยงาม บริเวณมุขด้านหน้าและหลัง ทำปีกนกคลุมมุขอยู่ในระยະไซรา
 หน้าจั่ว ตอนใต้จั่วหรือหน้าบันที่จำหลักลายพระนารายณ์ทรงครุฑ ประดับลายกระหนกปิดทองอย่าง
 ประณีต เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๒ ช่องแทนแผงแรกคอสอง เหนือประตูหน้าต่างรอบพระอุโบสถติด
 กระจังปูนปั้นปิดทองทำเป็นรูปชุ่มบนบานประตูหน้าต่าง

ด้านนอกเขียนลายรดน้ำปิดทองมีรูปประฆังเป็นเครื่องหมาย ด้านในเขียนภาพทวารบาลยืน
 แทนระบายสิ่งดงามมาก บริเวณฝาผนังภายในพระอุโบสถโดยรอบเขียนภาพจิตรกรรมที่ได้รับยกย่อง
 ว่าฝีมืองามมาก โดยผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ และภาพ
 เตียรถีย์ทำแข่งรัศมีกับพระพุทธองค์

ด้านหลังพระประธานเขียนภาพพระมาลัยขณะขึ้นไปมัสการพระมหาจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เบื้องล่างเป็นภาพสัตว์นรกในอาการต่าง ๆ ภาพฝาผนังส่วนที่เหลือเบื้องบนเขียนเป็นเทพชุมนุม ตอนล่างเขียนภาพทศชาติ ซึ่งเขียนได้อย่างมีชีวิตชีวาอ่อนช้อยและแสงสีเหมาะสมกับเรื่องราว ภาพเหล่านี้เขียนโดย พระวรรณวาดจิตร (ทอง จารูจิตร) จิตรกรเอกในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อราว พ.ศ.๒๔๖๕ ครั้งมีการบูรณะซ่อมแซมพระอุโบสถในรัชกาลนั้น

๔.๔.๒ พระประธาน เป็นพระพุทธรูปเนื้อทองสำริด ปางสมาธิหน้าตักกว้างประมาณ ๔ ศอกเศษ ประวัติน่าสร้างมาจากที่อื่นเป็นท่อน ๆ แล้วจึงนำมาเชื่อมต่อกันในโบสถ์ เบื้องพระพักตร์มีรูปพระสาวก ๓ องค์ นั่งประนมมืออุทธรณ์พระพุทธรูป พระประธานองค์นี้ได้รับยกย่องว่างามมากจนปรากฏว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดระฆังโฆสิตาราม ได้ทรงมีพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าใกล้ชิดว่า “ไปวัดไหนไม่เหมือนมาวัดระฆัง พอเข้าประตูโบสถ์พระประธานก็รับฟ้าทุกที” ด้วยเหตุนี้จึงทรงถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปรีดิบัตรราชวราภรณ์ และมหาปรมาภรณ์ช้างเผือกแก่พระประธานองค์นี้เป็นพิเศษ

๔.๔.๓ หลวงพ่อขาว เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่วัดระฆังโฆสิตาราม โครงสร้างด้านในสานด้วยไม้ไผ่ ปอกด้วยปูนปั้น ประดิษฐานอยู่ด้านหลังพระอุโบสถหลังเก่า

๔.๔.๔ พระวิหาร คือพระอุโบสถหลังเก่า ก่ออิฐถือปูน หลังคาลาดเป็นมุขด้านหน้า ขนาดไม้ใหญ่หนักภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ รวมทั้งพระประธานองค์เดิมของวัดซึ่งแต่เดิมเป็นพระพุทธรูปศิลาองค์เล็ก ต่อมาสมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) ได้ปั้นปูนหุ้มพระพุทธรูปใหม่ให้ใหญ่กว่าองค์เดิม

๔.๔.๕ พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี) ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ติดคันทวยตามเสาอย่างสวยงาม หน้าบันทั้ง ๒ ด้านจำหลักรูปฉัตร ๓ ชั้นอันเป็นเครื่องหมายพระยศสมเด็จพระสังฆราช เดิมพระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี) และพระวิหารสมเด็จพระสังฆราช เป็นศาลารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคามุงกระเบื้องปูนซีเมนต์ เป็นศาลาสำหรับลงพระบังคน คือเมื่อในหลวงเสด็จทอดผ้าพระกฐิน เจ้าพนักงานจะมากันพระวิสูตร แล้วเอาหม้อพระบังคนทั้งหนักและเบาวางไว้ เพื่อว่าในหลวงจะได้เสด็จเข้าในที่นั้นได้ พ.ศ.๒๕๐๔ จึงได้สร้างต่อท้ายออกไปแล้วใส่ข้อฟ้าใบระกา เพื่อประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระสังฆราช (สี) ซึ่งเดิมบรรจุอยู่ในรูปพระศรีอาริยมุตไตรยประดิษฐานในซุ้มพระปรารักษ์ของวัดระฆังโฆสิตาราม ต่อมาได้ย้ายมาไว้ที่พระวิหารที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อยกย่องพระเกียรติของพระองค์ ปัจจุบันพระวิหารนี้ได้ใช้ประโยชน์เป็นห้องสมุดของวัดอีกส่วนหนึ่ง

๔.๕.๖ พระวิหารสมเด็จพระเจ้า เป็นพระวิหารทรงเดียวกัน ตั้งอยู่ตรงข้าม มีเครื่องหมายสำคัญที่หน้าบันทั้งสองข้างเป็นรูปพัตยศจาริกอักษรไว้ว่า “พระวิหารสมเด็จพระเจ้า ๒๕๐๓” เดิมเป็นศาลารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคามุงกระเบื้องปูนซีเมนต์ เป็นศาลาเปลื้องเครื่อง คือเวลาในหลวงเสด็จทอดผ้าพระกฐิน แต่ก่อนมักทรงเครื่องพระมหากฐิน จะเสด็จเข้าในศาลาทรงเครื่องพระมหากฐิน ทรงถอดฉลองพระบาท แล้วจึงเสด็จเข้าในพระอุโบสถ สร้างต่อเติมพร้อมพระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี) เป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระราชาคณะของวัดนี้ ๓ องค์ คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนีวงศ์) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนีวงศ์)

๔.๕.๗ พระปราสาท ตั้งอยู่หน้าพระวิหาร (พระอุโบสถเก่า) รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างร่วมพระกุศลกับสมเด็จพระพี่นาง สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงยกย่องว่าเป็นพระปราสาทที่ทำถูกแบบแผนที่สุดในประเทศไทย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใด แต่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เมื่อคราวปฏิสังขรณ์และเปลี่ยนนามวัด พระปราสาทองค์นี้จัดเป็นพระปราสาทแบบสถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์ยุคต้นที่มีทรวดทรงงามมาก จนยึดถือเป็นแบบฉบับของพระปราสาทที่สร้างในยุคนี้

๔.๕.๘ หอระฆัง สร้างเป็นรูปจตุรมุข ระฆัง ๕ ลูกที่แขวนอยู่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นสัญลักษณ์ของวัดนี้โดยเฉพาะ

๔.๕.๙ ศาลาการเปรียญ เป็นศาลาก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่มีหน้าบันเป็นลายปูนปั้นสวยงามมาก เป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่มีชื่อฟ้า ใบระกา มีอิทธิพลของสถาปัตยกรรมยุโรปเข้ามา ปัจจุบันใช้เป็นสถานที่ฝึกกรรมฐานของแม่ชีและอุบาสิกา

๔.๕.๑๐ พระเจดีย์ ๓ องค์ สร้างโดยเจ้านายวังหลัง ๓ องค์ คือ กรมหมื่นนราเทเวศร์ (พระองค์เจ้าชายपाल ต้นสกุล ปาลกะวงศ์) กรมหมื่นนเรศร์โยธี (พระองค์เจ้าชายบัว) และกรมหมื่นเสนีย์บริรักษ์ (พระองค์เจ้าชายแดง ต้นสกุล เสนีวงศ์) สร้างโดยเสด็จพระราชกุศลรัชกาลที่ ๓ เมื่อคราวสร้างพระอุโบสถ เป็นเจดีย์ย่อเหลี่ยมไม้ ๒๐ ทรงจอมแห ทรวดทรงงดงามมากแต่เป็นเจดีย์ขนาดย่อม

๔.๕.๑๑ ตำนกแดง เป็นเรือนไม้สักฝาปะกน กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทรงยกถวายวัดระฆังโฆสิตารามเพื่อปลูกกุฎิสงฆ์ ปัจจุบันอยู่ภายในบริเวณคณะ ๒ เชื่อกันว่าเป็นตำหนักสำหรับทรงกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สันนิษฐานจากพระราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้า

บรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อเสด็จมาทอดพระเนตรกุฏินี้ว่า “นี่เป็นตำหนักปรกของพระเจ้ากรุงธนบุรี” หลักฐานที่นำมาอ้างอิงคือ ฝาประจันที่ไขกันห้องภายในตำหนักเดิมเขียนรูปอสุรกายต่างชนิด และมีภาพพระภิกษุเจริญกรรมฐาน ซึ่งสอดคล้องกับพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่ปัจจุบันภาพเหล่านี้ลบเลือนไปหมดแล้ว มีการบูรณะครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ และครั้งที่ ๒ เมื่อพ.ศ.๒๕๒๙

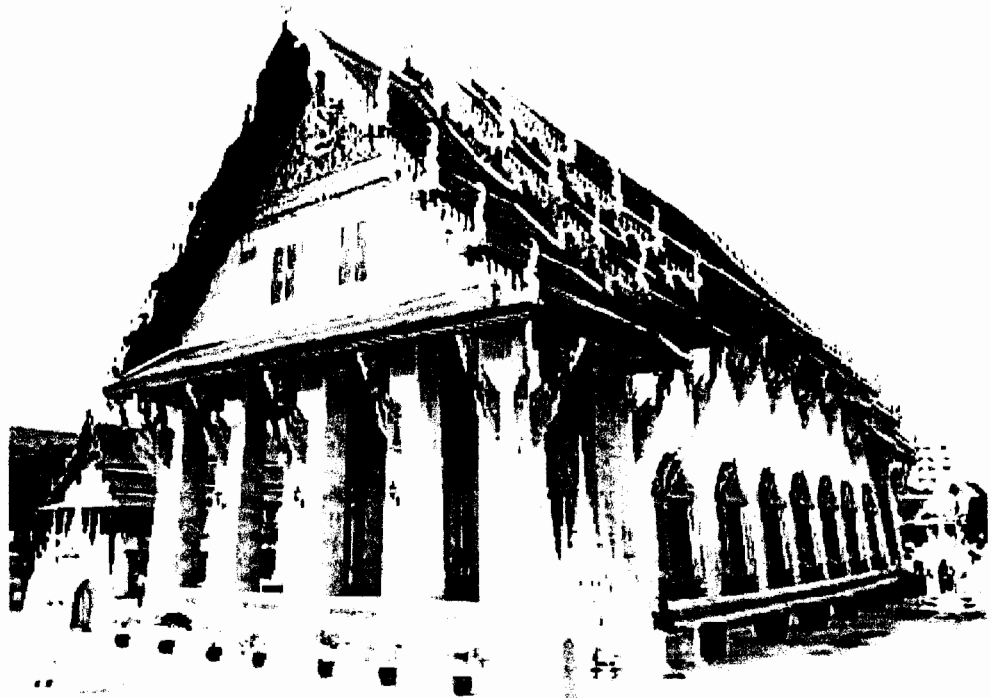
๔.๔.๑๒ หอไตรหลังเล็ก อยู่หน้าตำหนักแดง เป็นเรือนไม้ฝาปะกนปิดทอง ทาสีเขียวสด ประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำสวยงามมาก

๔.๔.๑๓ หอไตรหลังใหญ่ หรือเรียกว่า “ตำหนักจันทน์” เป็นปูชนียสถานชั้นเอกของวัด ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมไทยอย่างยิ่ง ตามประวัติกล่าวว่าเดิมเป็นตำหนัก และหอประทับนั่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงรับราชการเป็นที่พระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกฝ่ายขวา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงเรือไปถวายวัดบางว่าใหญ่ในคราวเสด็จเป็นแม่ทัพไปตีเมืองโคราช ต่อมาเมื่อ เสด็จขึ้นเสวยราชย์ ทรงมีพระราชประสงค์จะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงสวยงามยิ่งขึ้นเพื่อใช้เป็นหอพระไตรปิฎก จึงโปรดให้ขุดพื้นที่บริเวณที่พระบั้งออกเป็นรูปสี่เหลี่ยม ก่ออิฐกันเป็นสระแล้วรื้อพระตำหนักจากที่เดิมมาปลูกลงในสระ โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเป็นผู้อำนวยการ เมื่อแล้วเสร็จโปรดให้มีการสมโภชและปลูกต้นจันทน์ไว้ ๘ ต้น (ปัจจุบันเหลืออยู่เพียงต้นเดียว) จึงเป็นเหตุให้เรียกว่า “ตำหนักจันทน์” หอไตรโบราณจะปลูกในสระเพื่อกันมด ปลวก หรือแมลงกัดกินหนังสือ

ลักษณะของหอไตรหลังนี้เป็นตำหนัก ๓ หลังแฝด มีระเบียงด้านหน้า ฝากระดานหลังคามุงกระเบื้อง ชายคามีกระจังรูปเทพพนมเรียงรายเป็นระยะ บานประตูนอกชานและซุ้มเบ็องบนแกะสลักลายดอกไม้ บานประตูหอกกลางแกะลายนกทวารวดี ประกอบด้วยลายกระหนกเครือเถา บานประตูหอขวาเขียนลายรดน้ำปิดทองฝาปะกนภายในเขียนภาพรามเกียรติ์ ฝีมือพระอาจารย์นาคจิตรกรเอก ในรัชกาลที่ ๑ ภายในตู้พระไตรปิฎกเขียนลายรดน้ำปิดทองฝีมืองดงาม ๒ ตู้

ปัจจุบันหอไตรหลังนี้ทางวัดได้ย้ายเข้ามาปลูกไว้ใหม่ภายในบริเวณกำแพงแก้วเมื่อพ.ศ.๒๕๐๐ อยู่ด้านหลังทางทิศตะวันตกของพระอุโบสถ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุสำคัญของชาติพร้อมทั้งโบราณสถานอื่น ๆ ในวัดตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๘

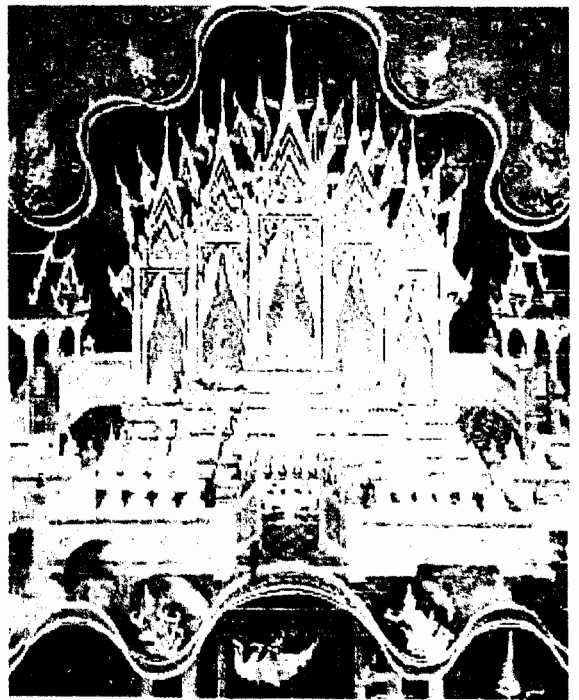
๔.๔.๑๔ ต้นโพธิ์ลังกา เป็นต้นโพธิ์พันธุ์ลังกาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับมาในรัชสมัยของพระองค์จากประเทศลังกาหลายกิ่ง และทำการสมโภชที่พระที่นั่งดุสิต

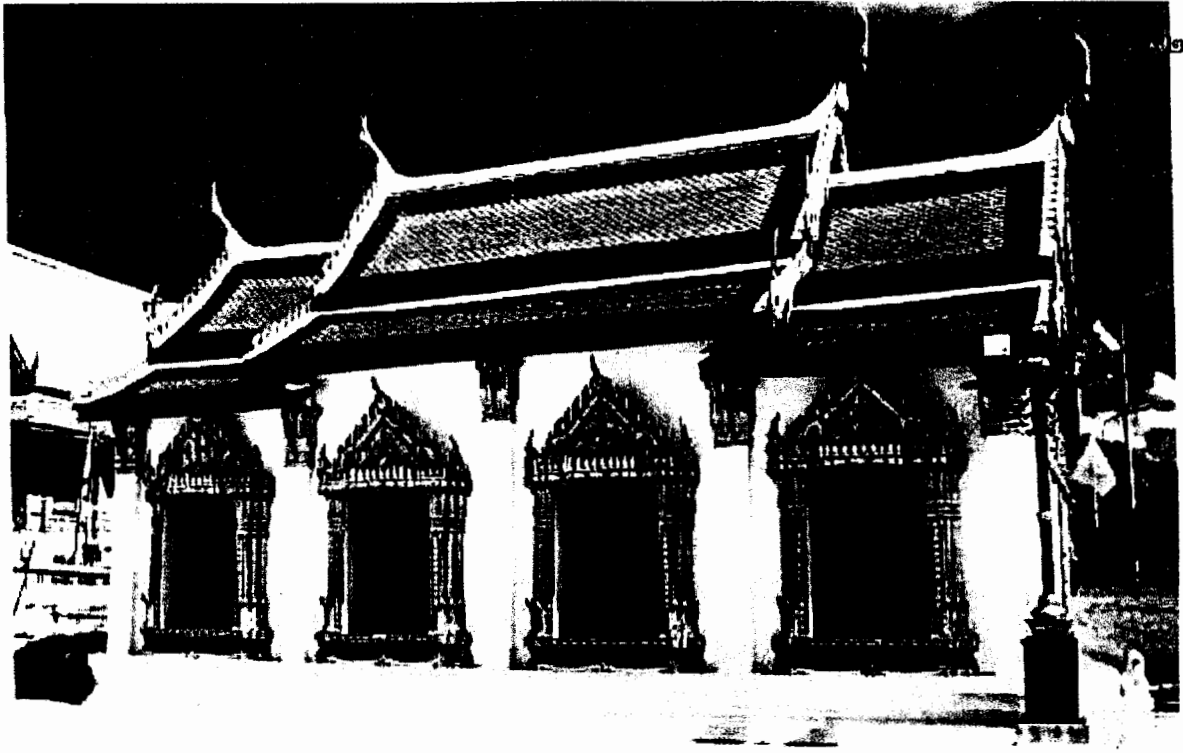
พระอุโบสถ

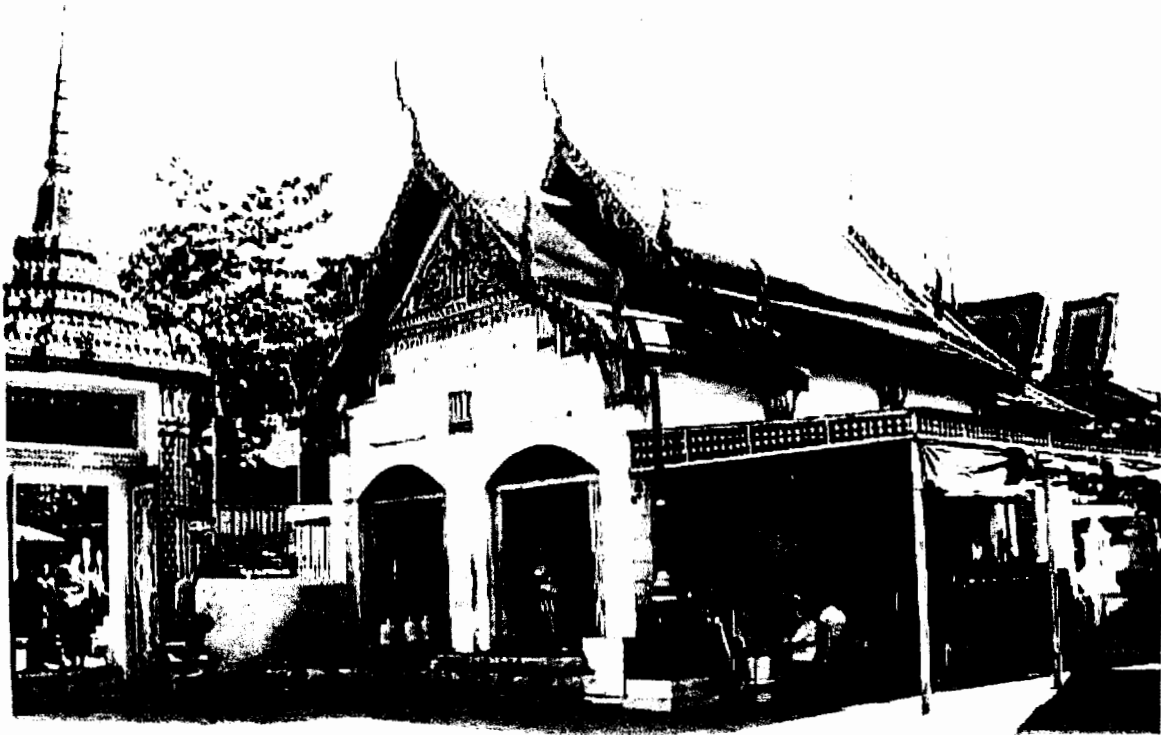
พระประธาน

ภาพจิตรกรรม

พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี)

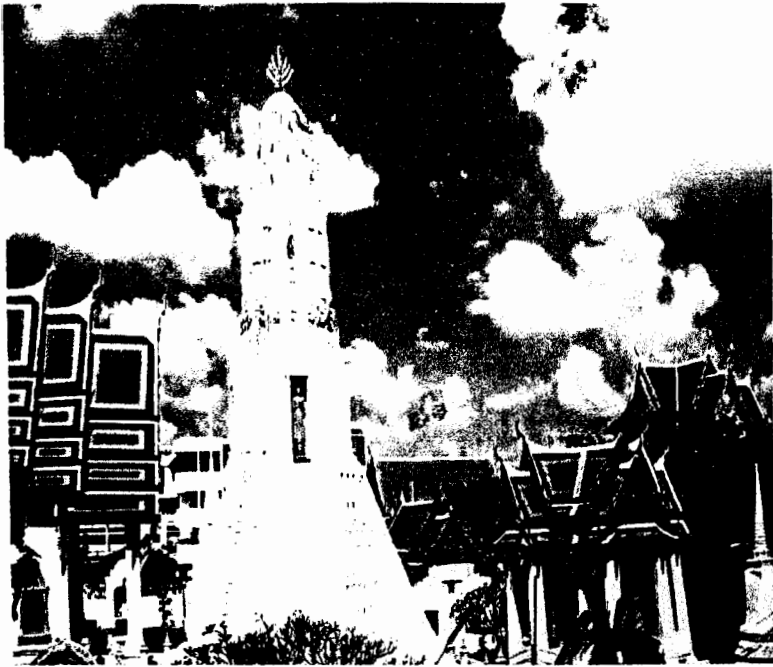
พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช

พระอุโบสถหลังเก่า

ตำหนักแดง

พระปรางค์

พระเจดีย์

ต้นโพธิ์ลังกา

หอร่มมิ่ง

หอพระไตรปิฎก (ตําหนักจันทร)

หอไตรหลังเล็ก

หอพระไตรปิฎก

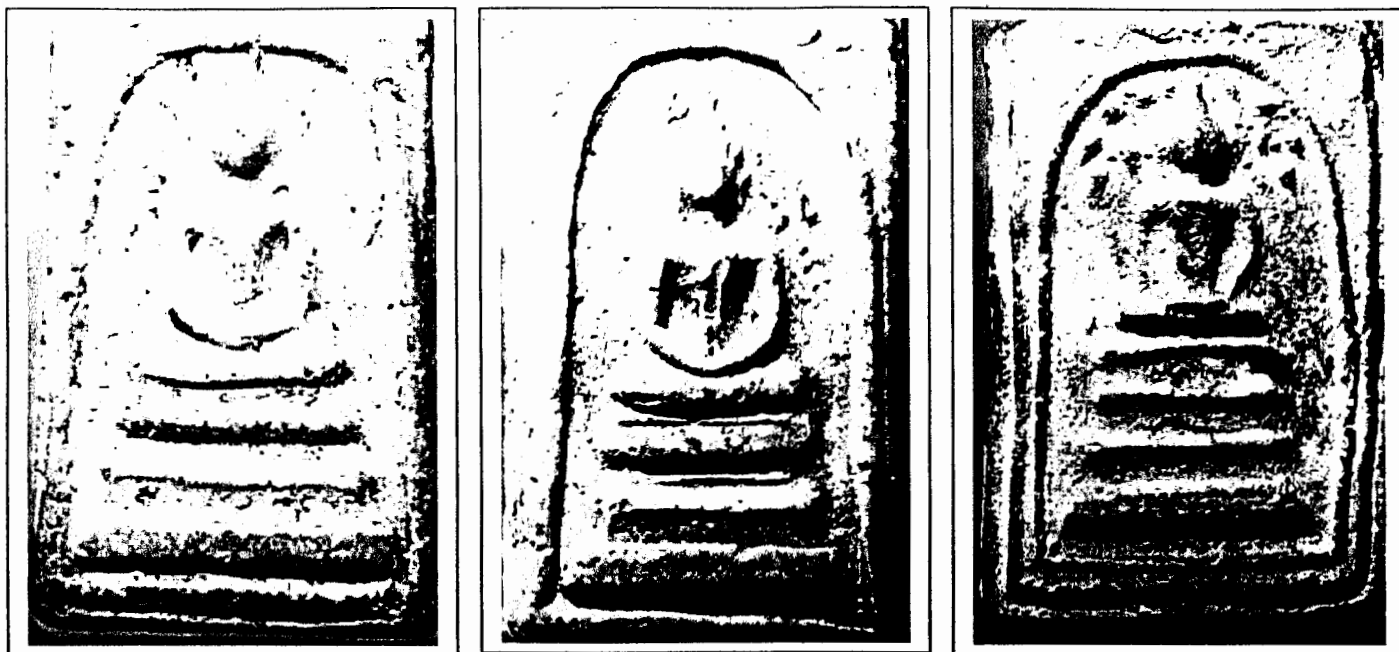
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

หอพระไตรปิฎกเดิมเป็นพระนิเวศสถานในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงสร้างวัดระฆังโฆสิตารามขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๗ เพื่อเสด็จออกทรงรับบิณฑบาตในเช้าวันพระทุกวันพระที่ ๓ และ ๕ ในพระอารามเดิม เมื่อถึงทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงย้ายมาประทับที่วัดสุทัศน์เทพวราราม และทรงย้ายมาประทับที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดระฆังโฆสิตารามขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดระฆังโฆสิตารามขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหอพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดระฆังโฆสิตารามขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ป้ายประวัติหอไตร

บ่อเต่า

พระสมเด็จวัดระฆัง

บ่อน้ำมนต์

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนีวงศ์)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร)

หลวงพ่อดาว

มหาปราสาท เมื่อสมโภชแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พระอารามหลวงต่าง ๆ สังฆการีจึงออก ฎีกาถึงสมเด็จพระพุฒาจารย์โต ให้ไปปรับตันโพธิ์ สมเด็จพระโตบอกไปว่า ถ้าในหลวงมีพระราชศรัทธา ก็ให้เสด็จมาปลูกเอง ท่านไม่ไป ตามประวัติกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จนำ ตันโพธิ์มาเอง โดยลงเรือพระที่นั่งมาถึงกลางแม่น้ำ มีคนไปบอกสมเด็จพระโต จึงไปปรับเสด็จที่ทำตันโคก แล้วนำเสด็จมาปลูกตันโพธิ์ด้วยพระองค์เอง ในที่ที่ปรากฏในปัจจุบันนี้

๔.๔.๑๕ บ่อน้ำมนต์สมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังสี)

เป็นบ่อน้ำรูปทรงสี่เหลี่ยมกว้างประมาณเมตรครึ่ง ยาว ๒ เมตร ตั้งอยู่ที่คณะ ๖ มีประวัติว่าสมเด็จพระโตได้เสกคาถาอาคมไว้ที่ก้อนอิฐ ๓ ก้อน ก้อนหนึ่งได้ทิ้งไว้ในบ่อน้ำภายในวัด ซึ่งมี คุณทางเมตตามหานิยม สันนิษฐานว่าเป็นบ่อนี้ จึงเรียกกันว่าบ่อน้ำมนต์สมเด็จพระโต ปัจจุบันทางวัดได้ โบกปูนติดราวลูกกรงกันไว้โดยรอบสูงประมาณ เมตรครึ่ง มีชาวบ้านเข้ามาเที่ยวชมและนำมนต์ไป บูชาบ้างแต่ไม่มากนัก ชาวบ้านบางคนกล่าวว่ามีบ่อศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมด ๓ บ่อ บ่อที่ ๒ ได้ถมเพื่อสร้าง กุฏิไปแล้ว บ่อที่ ๓ อยู่ที่ซอยแปดคด คณะ ๓ บ่อนี้น่าจะหมายถึงบ่อโพง ซึ่งเดิมเป็นบ่อน้ำธรรมชาติ

๔.๔.๑๖ บ่อเต่า

เป็นบ่อน้ำรูปทรงสี่เหลี่ยม กว้างยาวประมาณ ๖ เมตร ตั้งอยู่บริเวณหลังพระวิหาร เดิมชาวบ้านใช้เป็นที่ทำบุญปล่อยเต่าเพื่อสะเดาะเคราะห์ ปัจจุบันยังคงเลี้ยงเต่าอยู่ แต่ไม่มีผู้นิยม นำเต่ามาปล่อยในบ่อ เนื่องจากบ่อมีขนาดไม่ใหญ่มาก น้ำถ่ายเทไม่ได้ ขาดการดูแลทำความสะอาด ทำให้น้ำมีสีเขียวเข้ม จึงไม่มีคนเข้ามาเที่ยวชม

๔.๕ บุคคลสำคัญของวัดระฆังโฆสิตาราม

๔.๕.๑ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ซึ่งรู้จักกันดีในนามของ “สมเด็จพระโต” หรือ “หลวงพ่โต” พระเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและทรงคุณทางวิปัสสนาธุระ ทั้งมีอภินิหาร มาก พระเครื่อง “สมเด็จพระโต” ของท่านเป็นที่นิยมกันว่าศักดิ์สิทธิ์และล้ำค่าอย่างยิ่ง

สมเด็จพระโต เป็นคนที่เกิดอายุได้ ๕ รัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นโอรส ของรัชกาลที่ ๑ มีแม่เป็นชาวบ้านธรรมดา ไม่ปรากฏชื่อ เกิดที่จังหวัดอยุธยา โอรสองค์แรกของรัชกาล ที่ ๑ อายุได้ประมาณ ๙ ขวบ สมเด็จพระโตจึงเกิด สมเด็จพระโตท่านเป็นคนอัจฉริยะภูมิปัญญาแตกฉาน ตั้งแต่ เด็ก โตขึ้นบวชเณรก็มีผู้อุปถัมภ์ค้ำชูมาโดยตลอด ไม่เคยยุ่งเกี่ยวทางด้านโลกีย์ เป็นเด็กว่านอนสอน ง่าย มีเหตุมีผล ชอบคิดวิเคราะห์สติปัญญาจึงแตกฉาน พออายุครบจึงบวชเป็นพระ เป็นที่ขอบพอรัก ไคร่ของผู้ใหญ่จนถึงกษัตริย์จัดเป็นนาคหลวง เมื่อบวชเป็นพระแล้ว ได้เที่ยวสั่งยุกรมุ่งศึกษาหาอาจารย์ ต่าง ๆ ที่คงแก่เรียนด้านวิปัสสนากรรมฐาน สมณะ ชอบเดินธุดงค์พงไพร มีความรู้แตกฉานในพระ ไตรปิฎกต่าง ๆ พระอาจารย์ของสมเด็จพระโตองค์หนึ่ง คือสมเด็จพระสังฆราชสุกโกเถื่อน ซึ่งเป็นพระ วิปัสสนาญาณกรรมฐาน

สมเด็จพระโต ได้ศึกษาเชี่ยวชาญทั้งในทางคัมภีร์ และวิปัสณาธุระ นับว่าท่านเป็นอัจฉริยบุรุษ เห็นจะเป็นเพราะท่านเชี่ยวชาญในสองธุระประกอบกันจึงเกิดเสียงเลื่องลือกันว่า ท่านทรงคุณในวิชาคุณานุภาพศักดิ์สิทธิ์ นามันต์หรือเครื่องวิद्याคมของท่านศักดิ์สิทธิ์ แก่โรคต่าง ๆ คุ่มกันสรรพภัย ค้ำชายดี ทางเมตตามหานิยม อนึ่งว่ากันว่า ท่านทรงคุณวิเศษถึงสามารถทำสิ่งที่เหลือวิสัยมนุษย์สามัญให้สำเร็จได้ เช่น ทำให้คลื่นลมสงบ ห้ามฝน ย่นหนทาง

สมเด็จพระโตคิดริเริ่มสร้างพระขึ้นมา ตอนท่านยังไม่ได้ยศสมเด็จพระโต รูปทรงแบบพิมพ์พระสมเด็จพระโตที่ท่านสร้างตอนนั้น เป็นรูปคุดหอย จับผงมาปั้นเป็นก้อนยาว ๆ แล้วก็วนเป็นก้นหอย บางพิมพ์เป็นรูปปู รูปต่าง ๆ ปลุกเสกแจกชาวบ้าน ซึ่งท่านจะปลุกเสกเพียงผู้เดียว ท่านได้ไปจำวัดหลายวัด พระสมเด็จพระโตของท่านจึงมีชื่อเรียกต่างกันไป

คุณธรรมของสมเด็จพระโตที่นับว่ายอดเยี่ยมอย่างหนึ่ง คือ มักน้อยสันโดษ เมื่อได้ลาภสักการะในทางเทศนาจะนำไปสร้างปูชนียสถานต่าง ๆ ดังนี้

พระนอนองค์ใหญ่ ที่วัดสะตือ(เหนือท่าเรือพระพุทธบาท) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าท่านได้เกิดที่นั่น

พระนั่งโต(องค์เดิม) ที่วัดไชโย จังหวัดอ่างทอง เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าท่านสอนนั่งได้ที่นั่น สร้างวัดอินทวิหาร ที่บางขุนพรหม จังหวัดพระนคร พร้อมกับสร้างพระโตยืน ๑ องค์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าท่านสอนยืนเดินได้ที่นั่น

นอกจากนี้สมเด็จพระโต ได้สร้างพระนั่งกลางแจ้ง ไว้ที่วัดพิศตะเพียน จังหวัดอยุธยา พระยืนไว้ที่วัดกลาง ตำบลคลองข่อยใต้ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พระเจดีย์นอน ไว้ที่วัดละครท่า ตำบลบ้านช่างหล่อ จังหวัดธนบุรี ๑ องค์

ท่านได้สร้างถาวรวัตถุไว้มากมาย และที่เชิดชูเกียรติคุณยิ่งของท่าน คือ สร้างพระพิมพ์ด้วยผงวิเศษ ที่เราเรียกกันว่า “พระสมเด็จพระโต” จัดได้ว่าเป็นเยี่ยมยอดในบรรดาพระเครื่องรางต่าง ๆ ในยุคนี้ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ถาวร จึงจัดสร้างพระพิมพ์จำนวนถึง ๘๘,๐๐๐ องค์เท่าจำนวนพระธรรมชั้นตรี แล้วให้นำไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์วัดต่าง ๆ คือ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดชีปะขาว (วัดศรีสุธาราม) วัดไชโย วัดตะไกร(แขวงกรุงเก่า) เรียกที่บรรจุตามนามวัดว่า กรวัดระฆัง กรวัดชีปะขาว กรวัดตะไกร เป็นต้น

คุณธรรมของสมเด็จพระโตที่ปรากฏอยู่เสมอ คือ เป็นผู้ที่มีกิริยาวาจาอ่อนน้อมต่อคนและสัตว์ เช่น คราวหนึ่งท่านเดินไปพบสุนัขตัวหนึ่งนอนขวางทางอยู่ ท่านพูดขึ้นว่า “โยมจำ ขอฉันไปที่เถอะจ๊ะ” แล้วท่านก็ก้มกายเดินหลีกทางไป

ท่านเป็นผู้หนักแน่นมั่นคงมีขันติ สงบจิตระงับใจเมื่อพบเหตุการณ์ที่เป็นเหตุแห่งความโกรธ มีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งบ่าวของพระยาคนหนึ่งเสพสุรามินเมา เข้าไปหาสมเด็จพระโต ถามว่า “นี่หรือคือสมเด็จพระโตที่เขาเลื่องลือกันว่ามิวิชาอาคมชั้ว อยากจะลองดื่มนัก” พอพูดขาดคำก็ตรงเข้าชก แต่ท่านหลบก่อนจึงชกไม่ถูก ท่านบอกให้บ่าวผู้นั้นหลบหนีไปด้วยเกรงว่ามีคนพบเห็นจะถูกจับกุมมีโทษ ความนั้นทราบถึงพระยาจึงลงโทษบ่าวคนนั้นโดยเอาโซ่ล่ามไว้ กับขอนไม้ที่สนามหญ้าหน้าบ้าน สมเด็จพระโตได้

ไปเยี่ยม เอาเงิน ๑ สลึงพร้อมอาหารคาวหวานไปให้บ่าวคนนั้นทุกวัน ฝ่ายพระยาคิดว่าจะรอยท่านจะ
มาขอให้ยกโทษโดยทางอ้อมจึงปล่อยบ่าวนั้นให้เป็นอิสระ

ท่านเป็นคนเจ้าระเบียบรักสวยรักงาม เมื่อไปพบเห็นที่ใดซึ่งพระเนรทำสกปรก เช่น ทิ้งเปลือก
เมล็ดผลไม้ไปทางหน้าต่างกุฎิ ท่านก็เก็บกวาดจนสะอาดเรียบร้อย พระเนรรู้เข้าก็ไม่กล้าทำอีก

นอกจากนี้ยังทรงคุณวิเศษในทางพยากรณ์ เป็นที่นับถืออย่างแพร่หลายของคนทั่วไป
ที่นับว่าเป็นเรื่องสำคัญ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และเรื่องเกี่ยวกับการ
เปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายของข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น

สมเด็จพระโต จึงนับว่าเป็นอัจฉริยบุรุษที่หาได้ยาก ท่านอาพาธและมรณภาพในเวลาเที่ยงคืนวันที่
๒๒ มิถุนายน ๒๔๑๕ อายุได้ ๘๕ ปี แม้ท่านจะมรณภาพไปเกินกว่า ๑๐๐ ปีแล้วก็ตาม
แต่คุณงามความดีของท่านยังเป็นที่กล่าวขานจนถึงทุกวันนี้

๔.๕.๒ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนิงค์) เป็นพระเถระที่มีพระเกียรติคุณ
ปรากฏอีกองค์หนึ่ง ในรัชกาลที่ ๔ ทรงได้รับการสถาปนาเป็นหม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลันท์
ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ถวายเจ้านายโดยเฉพาะ เป็นเหตุให้พระเครื่องที่ทรงทำร่วมกับสมเด็จพระ
พุฒาจารย์ (โต) ผู้เป็นอาจารย์ ได้รับขนานนามว่า “สมเด็จพระปิลันท์” และมีชื่อเสียงควบคู่กันมา

๔.๕.๓ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) ผู้มีชื่อเสียงในการเทศนา
วิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชี่ยวชาญการเทศน์มหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ตั้งแต่ยัง
เป็นสามเณรมีอายุได้ ๑๔ ปี เท่านั้น และสำเร็จเป็นเปรียญ ๔ ประโยคในเวลาต่อมา เมื่อครั้งเป็นที่
พระพิมพ์ลธรรม ท่านได้รับพระราชทานสุพรรณบัฏเป็นพิเศษกว่ารองสมเด็จพระราชาคณะองค์อื่น ๆ
และเมื่อมรณภาพในรัชกาลที่ ๖ ก็ได้รับการพระราชทานเพลิงที่พระเมรุสนามหลวงเป็นเกียรติยศด้วย

๔.๖ เรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิปัญญา และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสมเด็จพระพุฒาจารย์
(โต พรหมรังสี)

๔.๖.๑ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้สร้างพระราชวัง พระที่นั่ง และพระเจดีย์วิหารที่บนเขา
มหาสมณะ จังหวัดเพชรบุรี พระราชทานนามเรียกรวมกันว่า “พระนครคีรี” (และเขามหาสมณะนั้น
พระราชทานนามใหม่ว่าเขามโหศวรรย์) ในจดหมายเหตุของหมอบรัดเล(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒
หน้า ๕๒) กล่าวว่า โปรดฯ ให้เฉลิมพระราชมณฑลที่พระนครคีรี พร้อมกับบรรจุพระบรมธาตุใน
พระเจดีย์ศิลา เมื่อเดือนพฤษภาคม ปีจอ พ.ศ.๒๔๐๕ สมเด็จพระโต ได้ไปในงานพระราชพิธีนั้นด้วย
ขากลับท่านออกเรือจากปากอ่าวบ้านแหลมจะข้ามมาอ่าวแม่กลอง เวลานั้นคลื่นลมจัดมาก ชาวบ้าน
ห้ามท่านก็ไม่ฟัง ท่านได้ออกมาที่หน้าแก่งเรือโบกมือไปมา ไม่ช้าคลื่นลมก็สงบราบคาบ

๔.๖.๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตำรสถามสมเด็จพระโต ถึงเหตุที่พระพิมพ์
ของท่านมีคุณภาพศักดิ์สิทธิ์ เลื่องลือกันทั่วไป ท่านได้ถวายพระพรว่า ท่านได้บริกรรมด้วย

“ชินปญชราดา” และคานานัน เรียกเป็นสามัญว่า คานาสมเด็จ ซึ่งผู้ใดได้จำเริญภาวนาไว้เสมอ จะเจริญด้วยลาภยศ เจริญชนมายุยืนยาว ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง สามารถใช้เสกน้ำมันตรรดแก่สรรพทุกข์โรคภัย ใช้ปลุกเสกเครื่องรางของขลัง พระเครื่องเพิ่มอธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ตั้งใจปรารถนา

๔.๖.๓ ครั้งหนึ่งมีการก่อพระเจดีย์ทรายที่ในวัดระฆังโฆสิตาราม ประจวบกับวันนั้นมีเมฆฝนตั้งมืดคลุ้ม คนทั้งหลายเกรงฝนจะตก จึงไปกราบเรียนปรารภกับสมเด็จพระโต ท่านได้โบกมือพร้อม กับกล่าวว่า “ตกที่อื่น ๆ” นำประหลาดที่ในวันนั้นปรากฏว่าฝนไปตกที่อื่น ไม่ได้ตกที่ในตำบลศิริราช

๔.๖.๔ ครั้งหนึ่งเขานิมนต์สมเด็จพระโตไปในงานพิธีโกนจุกที่จังหวัดอ่างทอง ท่านได้เริ่มออกเดินทางก่อนถึงกำหนดเวลาเพียง ๓ ชั่วโมง มีผู้สงสัยว่าท่านจะไปทันเวลากำหนดได้อย่างไร ถึงกับได้สอบถามไปยังเจ้าภาพในภายหลังต่อมา ก็ได้รับคำตอบว่าท่านไปทันเวลาตามฎีกาทุกประการ (กล่าวกันว่าวิชาที่ท่านได้เรียนต่อจากพระอาจารย์แสง ที่จังหวัดลพบุรี)

๔.๖.๕ ครั้งหนึ่งสมเด็จพระโต ไปธุระทางแขวงจังหวัดนนทบุรีด้วยเรือแจว ชากลับพอมมาถึงปากคลองสามเสน เด็กศิษย์คนหนึ่งได้เอากะโหลกออกไปตักน้ำ จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ กะโหลกนั้นได้พลัดหลุดจากมือจมลงไปใต้น้ำ ท่านพูดว่า “งมที่นี่ไม่ได้เพราะน้ำลึก ต้องไปงมที่หน้าวัดระฆังจึงจะได้” เมื่อมาถึงวัดระฆังโฆสิตารามท่านจึงให้เด็กศิษย์นั้นลงไปงมที่หน้าวัด ก็ได้กะโหลกสมจริงดังที่ท่านบอก

๔.๖.๖ กล่าวกันว่า สมเด็จพระโต ไม่มีเงินทองติดตัว เพราะท่านเป็นผู้มีอัธยาศัยมักน้อยไม่เก็บสะสม แต่นำประหลาดที่ท่านสามารถสร้างปูชนียวัตถุสถานใหญ่ ๆ โต ๆ สำเร็จหลายแห่ง (บางแห่งสร้างค้างไว้ เช่นพระโตวัดอินทวิหาร กล่าวกันว่าท่านประสงค์จะให้ผู้อื่นสร้างต่อบ้าง) มีผู้ได้พยายามสังเกตกันนักหนาแล้วแต่ก็ไม่ทราบที่ท่านเอาเงินมาแต่ไหน พระเทพราชแสนยาว่า คราวหนึ่งเงินข้างปุ่นไปขอเงินค่าจ้างก่อสร้างจากสมเด็จพระโต ๑ ชั่ง (๘๐ บาท) ท่านบอกให้หลวงวิจิตรณชัยหลานชายไปเอาเงินที่ได้ที่นอนของท่านหลวงวิจิตรฯ กลับมากกราบเรียนท่านว่า ได้ไปค้นหาแล้วไม่เห็นมีเงินอยู่เลย ท่านสั่งให้ไปค้นหาใหม่ ก็ได้เงิน ๑ ชั่ง เรื่องนี้หลวงวิจิตรฯ กล่าวว่าน่าประหลาดนักหนา

๔.๖.๗ มีฝรั่งต่างชาติรู้ข่าวว่าสมเด็จพระโตเก่งอัจฉริยะะ จึงลองภูมิปัญญาถามท่านสมเด็จพระโตว่า “จุดศูนย์กลางของโลกอยู่ตรงไหน” สมเด็จพระโตตอบฝรั่งไปว่า “จุดศูนย์กลางของโลกนั้นอยู่ทุกหนทุกแห่งบนพื้นผิวโลก ไม่ว่าฉันจะไปยืนอยู่ ณ ที่ใด ตรงนั้นคือจุดศูนย์กลางของโลก” ฝรั่งถามว่า “ท่านพิสูจน์ให้เห็นได้ไหม” สมเด็จพระโตตอบว่า “ฉันพิสูจน์ได้แล้วท่านจะว่าอย่างไร” ฝรั่งไม่ตอบ จากนั้นสมเด็จพระโต ก็ถือตาลปัตร มือหยิบสายสิญจน์แทนเชือก เอาสายสิญจน์ผูกที่ตาลปัตร เอาตาลปัตรปักดินแล้วดึงเชือกสายสิญจน์ให้ตึงกางออก ใช้ปลายนิ้วแทนดินสอ จากนั้นก็ลากลงบนพื้นดินเป็นวงกลม และวงกลมก็คือโลก เพราะฉะนั้นฉันยืนอยู่จุดศูนย์กลางของโลก ตรงจุดที่ตาลปัตรปักดินนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ฝรั่งยอมแพกลับไป

๔.๖.๘ ครั้งหนึ่ง หญิงจีนมาขอห่วยท่านสมเด็จโต โดยแอบมานัดแนะให้เด็กวัดขึ้นไปคุยกับสมเด็จโตบนกุฏิ ให้เด็กวัดชวนพูดแล้วบีบบวดไป จากนั้นเด็กวัดก็ถามท่านว่า “ท่านตา ท่านตา ห่วยงวดนี้มันจะออกอะไร” เมื่อสมเด็จโตได้ยินดังนั้น ท่านจึงตอบว่า “ข้าตอบไม่ได้โว้ย เดี่ยวห่วยของข้าจะรอดหรือไม่” หญิงจีนคนนี้แกแอบอยู่ที่ตึกกุฏิ แก่ได้ยินสมเด็จโตพูดอย่างนั้นก็รีบหลบไป

๔.๖.๙ ครั้งหนึ่ง ขณะที่สมเด็จโตกำลังจะไปธุระ บังเอิญเรือติดหล่มต้องเข็นเรือกัน สมเด็จโตได้นำพัดยศวางไว้ในเรือแล้วรีบมาช่วยคนอื่นซึ่งเป็นลูกศิษย์เข็นเรือ บังเอิญชาวบ้านแถวนั้นแลเห็นต่างหัวเราะชอบใจขบขัน พูดตะโกนออกมาว่า “ดูท่านสมเด็จเข็นเรือ” เสมือนหนึ่งล้อเลียนท่านในเชิงปัญญาขบขัน เมื่อเป็นเช่นนั้นสมเด็จโตก็พูดออกมาว่า สมเด็จเขาไม่ได้เข็นเรือหรอกจะ สมเด็จท่านอยู่บนเรือ ว่าแล้วสมเด็จโตก็ขี่มือไปที่พัดยศในเรือ เมื่อชาวบ้านต่างได้ยินได้ฟังแลเห็นเช่นนั้นก็เจียบกริบ ไม่ว่าอะไร

๔.๖.๑๐ ครั้งหนึ่ง ในหลวงได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จโตเข้าเฝ้าถวายพระธรรมเทศนาในวัง เมื่อสมเด็จโตท่านมาถึงนั่งธรรมาสน์ ก็เอ่ยปากพูดว่า “ดีพระมหาบพิธก็รู้ ชั่วพระมหาบพิธก็รู้ เพราะฉะนั้นวันนี้อากาศแจ่มใสดี เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้” เมื่อในหลวงได้ยินดังนั้น และเห็นสมเด็จโตลุกจากธรรมาสน์โดยมิได้มองท่าน จึงตรัสเรียกสมเด็จโตว่า ท่านโต ท่านโต ทำไม่ถึงเทศน์จบเร็วจัง ฟังไม่เข้าใจ สมเด็จโตจึงเฉลยว่า ที่พูดว่าอากาศแจ่มใสดี ดีก็รู้ ชั่วก็รู้ หมายถึงว่าวันนี้จิตใจของพระมหาบพิธรื่นเริงสดชื่น ปราศจากความหม่นหมองใจ คือความหมายที่ว่าอากาศแจ่มใสดี อาตมาจึงเทศเพียงเท่านี้ เพราะไม่รู้จะพูดอะไร เมื่อพระมหาบพิธได้ยินดังนั้นก็รู้สึกเข้าใจในความหมายของเทศนา

๔.๖.๑๑ ครั้งหนึ่ง ขณะที่ในหลวงเชิญสมเด็จโตมาเทศน์ วันนั้นสมเด็จโตเทศน์นานผิดปกติ กิริยาอาการของในหลวงเริ่มเหนื่อยหน่ายหงุดหงิด พอสมเด็จโตเทศน์จบ ในหลวงทรงตรัสถามสมเด็จโตว่า ท่านโตวันนี้ทำไมถึงเทศน์นานนัก เราเหนื่อย เหนื่อย อยากจะถาม สมเด็จโตได้ยินดังนั้น ก็ตอบไปว่า วันนี้จิตใจของมhabพิธเต็มไปด้วยความทุกข์เร่าร้อนในอารมณ์ตลอดเวลา จึงเทศน์ให้เยิ่นทำให้นานไปหน่อย

๔.๖.๑๒ ครั้งหนึ่ง สมเด็จโตได้ออกจากกุฏิมุ่งหน้าไปธุระ แจวเรือผ่านไปตามคลองชาวบ้านแลเห็นต่างก็พูดขอห่วยสมเด็จโตต่าง ๆ นานา เพราะรู้สึกดีศัพทว่าท่านให้แม่ สงสารคนจน และเวลาเทศนาธรรมที่ใด สมเด็จโตได้เงินกัณฑ์เทศน์มา จะนำมาแจกชาวบ้านและเด็กจน ๆ แม้แต่สตางค์แดงเดียวก็มีเอา ครั้นขากลับวัด สมเด็จโตซื้อหม้อขนมาเต็มลำเรือ เพื่อเจตนาธรรมจะบอกใบ้ให้ชาวบ้านจน ๆ ตีปริศนาไปแทงกัน เพราะรู้ว่าห่วยจะต้องออก “ม” มอม้า วันนั้น จึงซื้อหม้อมาเต็มลำเรือ บังเอิญชาวบ้านแจวเรือผ่านมาตามริมคลองแลเห็นเข้าต่างก็ตะโกนพูดว่า “ท่านโตเป็นอะไร ทำไมถึงซื้อหม้อมาเยอะแยะนัก” แต่ก็มีชาวบ้านที่ปัญญาฉลาดตีความถูก จึงรีบไปซื้อ และห่วยก็ออกมาตามนั้น

๔.๖.๑๓ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระโตได้สร้างพระสมเด็จขึ้นมาพิมพ์หนึ่ง โดยมีมือช่างหลวงช่วยแกะพิมพ์ให้ปลุกเสกแล้ว สมเด็จพระโตได้ถวายพระสมเด็จทรงพิมพ์นี้ แก่รัชกาลที่ ๕ ซึ่งท่านได้นำติดตัวไปประเทศเยอรมัน กษัตริย์เยอรมันพบรัชกาลที่ ๕ ก็แปลกใจ เพราะแลเห็นที่หน้าอกของรัชกาลที่ ๕ มีแสงสว่างประกายออกมา จึงตรัสถามว่าในตัวท่านมีอะไร รัชกาลที่ ๕ นึกขึ้นมาได้ว่า มีพระสมเด็จองค์หนึ่งที่สมเด็จพระโตให้ติดตัวมา จึงถวายให้กับกษัตริย์เยอรมันไป จึงเรียกสมเด็จทรงพิมพ์นี้ว่า “ทรงพิมพ์ ไกอเซอร์”

๔.๖.๑๔ สิ่งหนึ่งที่สมเด็จพระโต ได้ทำไว้ที่วัดระฆังโฆสิตาราม คือน้ำมนต์ ท่านได้ปลุกเสกลงเลขยันต์ศิลา ๓ ก้อน ก้อนหนึ่งเอาไปไว้ในสระหลังวัด (สระนี้ตื่นเขินมานานแล้ว) ก้อนหนึ่งเอาไว้ในสระกลางวัด (สระนี้ยังมีปรากฏอยู่) อีกก้อนหนึ่ง เอาไว้ในแม่น้ำตรงหน้าวัด (ห่างเขื่อนราว ๒ วา ประมาณว่าอยู่ตรงกลางโปะท่าเรือ) ว่าน้ำในที่ทั้ง ๓ แห่งนั้นมีคุณานุภาพศักดิ์สิทธิ์ต่างกัน คือน้ำที่สระหลังวัด อยู่คงกระพันชาตรี น้ำที่สระกลางวัด ทางเมตตามหานิยม น้ำที่หน้าวัดทำให้เสียไฟเพราะ (เหมาะกับนักร่อง) และว่าเมื่อจะตักน้ำที่หน้าวัดนั้นให้ตักตามน้ำ(ห้ามตักทวนน้ำ) ถ้าน้ำนี้ให้ตักตรงไป

๔.๖.๑๕ อภินิหารของสมเด็จพระโต นับถือกันสืบมา จนเมื่อท่านถึงมรณภาพแล้ว ดังปรากฏว่ามีผู้คนไปบนบานปิดทองที่รูปหล่อของท่านเนื่อง ๆ ว่ากันว่าเพียงแต่ตั้งจิตระลึกถึงท่าน ก็ยังให้เกิดประสิทธิผลอย่างน่าอัศจรรย์ เช่น เจ้าคุณธรรมกิติ (ลมุล สุตาคโม ป.๖) วัดระฆังโฆสิตาราม นักเทศน์นามอุโฆษ ว่าครั้งหนึ่งเมื่อท่านยังเป็นเปรียญ ได้ไปเทศน์ที่วัดโคกกุ่ม หลังสถานีบ้านหมอ แขวงจังหวัดสระบุรี เทศน์แล้วกลับไม่ทันรถไฟ ต้องเดินมาลงเรือเมล์โดยสารที่ทำเรือ พอเข้าชานสถานีท่าเรือ มีชายคนหนึ่งในเครื่องแต่งกายชุดดำ เดินออกจากที่กำบังตรงเข้ามาขวางทาง (สังเกตไม่ได้ว่าจะมีอาวุธหรือไม่ เพราะเป็นเวลามืด) ชายคนนั้นถามว่า “ท่านจะไปไหน” ตอบว่า จะไปหาสมภารวัดหนองแห้ว (ซึ่งอยู่ติดกับเขตสถานี) ชายคนนั้นถามอีกว่า “ไปทำไม” ตอบว่า “เพราะรู้จักคุ้นเคยกัน” ทันใดท่านได้ระลึกถึงสมเด็จพระโตขอให้ช่วยคุ้มภัย ท่านว่าแล้วชายคนนั้นก็ออกเดินหลีกทางไปโดยมิได้พูดอะไร

๔.๖.๑๖ อีกครั้งหนึ่ง ราวพ.ศ.๒๔๘๕ ท่านไปเทศน์ที่วัดอินทาราม แขวงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้เรือจ้างส่งที่แพหน้าวัดสุวรรณเจดีย์ (ตำบลหัวเวียง) ด้วยหมายจะขึ้นไปพักวัดนั้นก่อน แต่ขึ้นวัดไม่ได้เพราะน้ำท่วม เวลานั้นตึกมาก ผู้คนนอนหลับกันหมดแล้ว ทั้งฝนก็ตกพรา ๆ ท่านมีรูจะทำอะไร เลยนั่งพักอยู่บนตัมปุนที่ข้างแพนั้น สักครู่หนึ่งมีชาย ๒ คน พายเรือทวนน้ำขึ้นไปทางเหนือ ท่านจึงเอาไฟฉายส่องที่ตัวท่านเพื่อให้รู้ว่าเป็นพระ พร้อมกับร้องเรียกให้ช่วยรับส่งขึ้นที่วัด ชาย ๒ คนนั้นจะได้ยินหรือไม่ไม่ทราบ แต่หาได้นำพาต่อคำขอร้องของท่านไม่ คงเร่งพายเรือต่อไป ท่านจึงตั้งจิตระลึกถึงเจ้าประคุณสมเด็จพระโต ว่าเวลานี้ลูกลำบากขอให้หลวงพ่อดีช่วยลูกด้วย ท่านว่าน่าประหลาด ที่ต่อมาสัก ๔ - ๕ นาที ชาย ๒ คนนั้นได้พายเรือมารับท่าน ส่งขึ้นวัดสุวรรณเจดีย์ตามประสงค์

๔.๖.๑๗ พระอาจารย์ขวัญ วิสิฐโร เล่าเรื่องหนึ่งว่า ครั้งหนึ่งมีงานฉลองสุพรรณบัฏ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา) ที่วัดระฆังโฆสิตาราม ในงานนั้นมี อาจารย์มาประชุมกันหลายรูป พอดกบายฝนตั้งเค้ามีดครึ้ม เสมียน(ตรา) เหมือน บ้านหลังตลาด บ้านขม้น จังหวัดธนบุรี ผู้ซึ่งมีความเคารพในสมเด็จพระโตมาก ได้กล่าวขึ้นในที่ประชุมว่า ท่านผู้ใดจะสามารถห้ามไม่ให้ฝนตกได้ ที่ประชุมต่างนิ่งไม่มีใครว่าชานอย่างไร เสมียนเหมือนกล่าวต่อไปว่า “สมเด็จพระโตถึงจะห้ามฝนได้” ดังนี้แล้วผินหน้าไปทางรูปหล่อสมเด็จพระโต จุดธูปเทียนบูชาสักการะ ตั้งสัตยาธิษฐานขอร่ำขอให้ฝนตกที่วัด วันนั้นฝนตกเพียงแค้โรงหล่อ หาดกถึงที่วัดระฆังโฆสิตารามไม่ คนทั้งหลายต่างเห็นอัศจรรย์ยิ่งนัก

๔.๗ เรื่องเล่าเกี่ยวกับอภินิหารพระพุทธรูปที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) สร้างไว้ พระโต หรือหลวงพ่โต ที่สมเด็จพระโต สร้างไว้ นั้น มีประชาชนไปปิดทองบนบานกันอยู่เนือง ๆ บางแห่งจัดให้มีงานประจำปี มีพุทธศาสนิกชนจากแหล่งต่าง ๆ ทั่วประเทศมาชุมนุมกันในครั้งหนึ่ง ๆ นับแสน เฉพาะพระโตวัดไชโย ปรากฏในหนังสือ “ลิลิตพ่ายพ” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ว่าเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ.๒๔๔๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลพายัพ ขากลับกรุงเทพฯ เสด็จทางชลมารค ถึงวัดไชโย ได้เสด็จขึ้นนมัสการ ดังที่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นโคลงไว้ดังนี้

ถึงไชโยหยุดยั้ง	นาวา
พระเสด็จขึ้นสู้อา	วาสนั้น
นมัสการปฏิมา	กรเกต
คุณพระฉัตรกัน	เกศข้า ทั้งปวง

อภินิหารของพระโต ที่สมเด็จพระโตสร้างไว้ในวัดต่าง ๆ นั้น มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมา ดังนี้

๔.๗.๑ พระโตวัดอินทรวihar เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์มาก กล่าวกันว่าสามารถคุ้มกัน สรรพภัยพิบัติ และให้เกิดสุขสวัสดิ์ ลากผลอย่างมหัศจรรย์ ดังเป็นที่ประจักษ์พยาน ในระหว่างที่ บ้านเมืองกำลังอยู่ในระหว่างสงคราม (พ.ศ.๒๔๔๔ – ๒๔๔๗) หลวงพ่โตไม่ได้กระทบกระเทือนแต่ อย่างใด ประชาชนในเขตอื่น ๆ อพยพกันเป็นจ๊าระหวั่น แต่ในบริเวณเขตหลวงพ่โต ไม่มีใคร อพยพกัน มีบางท่านกล่าวว่า จะต้องอพยพได้ไปลาสมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสสเทว) มีรับสั่งว่า อย่าไปเลย ในบริเวณวัดอินทรวihar เหมาะและปลอดภัยแล้ว เพราะหลวงพ่โตท่านคุ้มครองอยู่ คงจะ ปิดเป่าภัยอันตรายไปได้ และสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านเป็นผู้สร้างได้ทำไว้ดีแล้ว นอกจากนี้ ประชาชนในเขตอื่น ๆ ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณหลวงพ่โตเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่ามีเครื่องบิน มาถึงลูกระเบิดที่บริเวณวัดอินทรวihar เหมือนกัน เป็นลูกระเบิดเพลิงรวมด้วยกัน ๑๑ ลูกแต่ไม่ระเบิด และไม่เกิดเพลิงอย่างใด ในครั้งต่อมาได้มีเครื่องบินมาทิ้งระเบิดที่ตำบลเทเวศร์ โดยเฉพาะองค์หลวง

พ่อโตวัดอินทรวินิจฉัยใกล้กับจุดอันตรายมาก แต่หาเป็นอันตรายแม้แต่น้อย ซึ่งประชาชนส่วนมากที่หลบภัยเข้ามาในบริเวณหน้าหลวงพ่อโตมองเห็นฝูงเครื่องบินมาทิ้งระเบิดบ้ายโจมตีตรงมายังหลวงพ่อโต ครั้นมาถึงในระยะใกล้เครื่องบินฝูงนี้กลับวกมุงไปทางทิศอื่นเสีย ซึ่งดูประหนึ่งว่าหลวงพ่อโต ท่านโบกหัตถ์ให้ไปทางทิศอื่นเสีย ประชาชนและบ้านเรือนในเขตบริเวณหน้าหลวงพ่อโตวัดอินทรวินิจฉัยหาเป็นอันตรายแต่ประการใดไม่ จนกระทั่งทุกวันนี้ประชาชนยังพากันมานมัสการสักการะบูชามิได้ขาด รวมทั้งชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาชมพระนครก็มานมัสการเสมอ

พระพิมพ์ของสมเด็จพระโต หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า “สมเด็จ” นั้น สมเด็จโตได้สร้างขึ้นไว้ด้วยมุ่งหมายจะให้เป็นการสืบทอดอายุพระศาสนาเป็นสำคัญ แต่คนทั้งหลายต่างนับถือพระสมเด็จเป็นเครื่องรางที่ทรงคุณวิเศษ ในบรรดาพระเครื่องรางด้วยกัน พระสมเด็จเด่นอยู่ในความนิยมของสังคมทุกยุคทุกสมัย และหาซื้อกันในราคาแพงมาก

ภายหลังที่สมเด็จโตถึงมรณภาพ พระสมเด็จที่เก็บไว้ในบาตร สัด และกระบุงตั้งไว้ที่หอสวดมนต์นั้น ได้ขนเอาไปไว้ที่ในพระวิหารวัดระฆังโฆสิตาราม (กล่าวกันว่าเอาไว้ที่บนเพดานพระวิหารก็มี) โดยไม่ได้มีการพิทักษ์รักษากันอย่างไร เป็นต้นว่า ประตูลิขิตก็ไม่ได้ใส่กุญแจ

๔.๗.๒ ในปีหนึ่งเป็นเทศกาลตรุษสงกรานต์ มีทหารเรือหลายคนมาเล่นการพนันที่หน้าวัด เช่นหยอดหลุม ทอยกอง เป็นต้น จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ ทหารเรือเหล่านั้นเกิดวิวาทถึงขั้นชกต่อยตีกันเป็นโกลาหล ทหารเรือคนหนึ่งได้เข้าไปเอาพระสมเด็จในพระวิหารมาอมไว้องค์หนึ่ง แล้วกลับมาชกต่อยกันต่อในที่สุดปรากฏว่าทหารเรือคนนั้นไม่ได้รับบาดเจ็บอย่างไร แม้อายุชกช้ำก็ไม่มีส่วนทหารเรือคนอื่น ๆ ต่างบาดเจ็บ ที่ร่างกายมีบาดเจ็บผลมากบ้างน้อยบ้างทุกคน

๔.๗.๓ ครั้งหนึ่งมีชายคนหนึ่ง อยู่บ้านตำบลไชโย จังหวัดอ่างทอง ป่วยเป็นโรคคอหิวดัด ผื่นว่า สมเด็จโตมาบอกว่า “ยังไม่ตายให้ไปเอาพระสมเด็จที่บนเพดานพระวิหารวัดระฆังมาทำน้ำมันตีกินเถิด” พวกญาติได้พยายามแฉกเรือกันมาเอาพระสมเด็จไปอธิษฐานทำน้ำมันตีให้กิน ก็หายจากโรคนั้น ทั้ง ๒ เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นมูลเหตุให้เกิดคำเล่าลือถึงอิทธิฤทธิ์พระสมเด็จเป็นประดม

๔.๗.๔ พระอาจารย์ขวัญ วิสิฐโร เล่าว่า มีหญิงคน ๑ ชื่อจัน ภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดอ่างทอง คู่กันเคยสนิทสนมกับสมเด็จโตแต่ยังเยาว์วัย ต่อมานางจันได้ย้ายมาประกอบอาชีพตั้งร้านค้าอยู่ทางแขวงจังหวัดนนทบุรี ภายหลังยากจนลงเพราะการค้าขาดทุน นางจันได้ยึดถือคติศัพท์เลื่องลือถึงคุณวิเศษของสมเด็จโต วันหนึ่งจึงเข้าไปหาท่านสนทนากัน ในตอนหนึ่งนางจันกล่าวว่า “เวลานี้ดิฉันยากจนมาก” ท่านว่า “มาที่นี่ไม่จนหรือแม่จัน” แล้วท่านหยิบพระประจำวันให้นางจันองค์หนึ่ง บอกให้อารธนาทำน้ำมันตีอธิษฐานตามปรารถนา และว่า “ถ้าแม่จันรวยแล้วย่อมมาหาฉันอีกนะจ๊ะ” นางจันกราบเรียนว่า “เป็นยังงี้ละคะ” ท่านตอบว่า “ฉันไม่ชอบคนรวย ฉันชอบคนจนจ๊ะ” นางจันได้พระมาแล้วทำตามที่ท่านบอก แต่การการค้าก็เจริญขึ้นโดยลำดับ ที่สุดนางจันก็ตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน นางจันมีอายุอ่อนกว่าสมเด็จโต เรียกสมเด็จโตว่า “หลวงพี่” มีคนถามนางจันว่า “รวยแล้วทำไมจึงไม่ไปหาสมเด็จโต อีกเล่า” นางจันตอบว่า “เพราะหลวงพี่โตสั่งไว้ว่า ถ้ารวยแล้วห้ามไม่ให้ไปหาหลวงพี่โตนี้แหละศักดิ์สิทธิ์นัก พูดคำไหนต้องเป็นคำนั้น”

๔.๗.๕ ร้อยเอกหลวงวิจารณ์พจนกรรจ์ (แสง ผลวัฒน์) สัสดีจังหวัดกาญจนบุรี เล่าว่า ครั้งหนึ่งไปราชการทหารที่ตำบลพนมทวน ในจังหวัดนั้น ถูกคนร้ายลอบยิงหลายนัด แต่ไม่เป็นอันตราย ว่าเพราะมีพระสมเด็จที่บิดา (นายอำมรรราช อิ่ม ซึ่งเมื่อบวชเป็นต้นกุฎิสมเด็จโต ให้ไว้)

๔.๗.๖ นายเปลื้อง แจ่มใส เล่าว่าเมื่อยังรับราชการในกรมรถไฟ แผนกช่าง เวลานั้นอายุราว ๒๕ ปี คราวหนึ่งได้ขึ้นไปตรวจทางรถไฟสายเหนือซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จ ขณะยืนตรวจการอยู่ที่ท้ายรถถึงที่แห่งหนึ่ง (ตำบลบ้านแม่ปิง จังหวัดแพร่) รถแล่นเข้าโค้ง นายเปลื้องประมาทพลัดตกจากรถลง ไปนอนอยู่ข้างทาง (เวลาตกนั้นรู้สึกตัวเบามาก) แต่ไม่ได้รับบาดเจ็บอย่างใด เป็นเพียงเท้าช้ำชอยก บ้างเล็กน้อยเท่านั้น นายเปลื้องว่าที่ตัวไม่มีอะไรนอกจากพระสมเด็จ จึงเชื่อมั่นว่าที่ไม่เป็นอันตรายนั้น เป็นเพราะอานุภาพพระสมเด็จแน่นอน

๔.๗.๗ พระอาทรภักตรพิสิฐ (เล็ก อุณหนันท) เล่าว่า ครั้งหนึ่งหญิงลูกจ้างคนหนึ่ง ชื่อรูป เกิดโรคท้องเดินจนตัวซีด (เข้าใจว่าเป็นโรคอหิวาต์) ในเวลานั้นตึกมากราว ๑.๐๐ น. ไม่ทราบว่าจะไปหายาที่ไหน นึกขึ้นถึงพระสมเด็จที่มีอยู่ (เป็นพระชนิดปรกโพธิ์ใบ) คุณพระจึงอาราธนาทำน้ามนต์ให้กินบ้าง เอาตบศิระชะบ้าง สักครูหนึ่งก็นอนหลับ เมื่อตื่นขึ้นหญิงนั้นบอกว่า ได้ฝันว่ามีพระสงฆ์แก่องค์หนึ่ง มาบอกว่า “ยังไม่ตาย” และได้กินน้ามนต์นั้นเรื่อย ๆ มา จนอาการโรคคลายหายเป็นปกติดี

เมื่อภรรยาจะคลอดบุตรคนสุดท้าย เจ็บครรภ์อยู่จนถึง ๓ วัน ก็ยังไม่คลอด คุณพระจึงจุดธูปเทียนบูชาสักการะ อาราธนาพระสมเด็จลงแช่ในน้ำ ตั้งจิตอธิษฐานตามประสงค์ แล้วเอาน้ำนั้นให้กินบ้าง ตบศิระชะบ้าง ว่าไม่ช้านักก็คลอดอย่างง่ายดาย

๔.๗.๘ แขกที่พาหุรัดคนหนึ่ง ซึ่งชอบพอกันเคยกับคุณพระบอกว่า ที่เขาได้ภรรยา ๓ คน ที่อยู่ด้วยกันในเวลานั้น เพราะเขาเอาพระสมเด็จฝนให้กินทุกคน (กล่าวว่าพระนั้นเป็นพระสมเด็จกรวดใหม่บางขุนพรหม)

๔.๗.๙ พระสมเด็จจุมไม่ข้าม ครั้งหนึ่งมีงูเลื้อยมา คุณพระได้เอาพระเครื่องชนิดต่าง ๆ เช่น พระสมเด็จ พระลำพูน พระกำแหง พระพิฆิตหลังผ้า ฯลฯ มาวางเรียงไว้ แล้วต้อนงูให้เลื้อยเข้ามา ในเขตพระเครื่องเหล่านั้น ทำดังนี้หลายครั้ง ปรากฏว่างูมิได้เลื้อยข้ามพระสมเด็จ แม้แต่เลื้อยเข้ามาใกล้ก็ไม่มี ส่วนพระเครื่องชนิดอื่น ๆ งูได้เลื้อยข้ามบ้าง เลื้อยเฉียดไปบ้าง

๔.๗.๑๐ คุณพระอาทรฯ เล่าว่า ตัวคุณพระเองได้เคยฝ่าอันตรายมาหลายครั้ง แต่ก็ปลอดภัยทุกคราว และว่าน่าประหลาดอย่างหนึ่ง ที่คนกำลังทะเลาะวิวาทถึงจะทำร้ายกัน ถ้าเรามีพระสมเด็จอยู่กับตัวเข้าไปห้ามปราม คนเหล่านั้นจะเลิกทะเลาะต่างแยกย้ายกันไปทันที

๔.๗.๑๑ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพระสมเด็จแก่วิหารวัด เมื่อปีระกา พ.ศ.๒๔๑๖ เกิดโรคอหิวาต์ (โรคป่วง) ครั้งใหญ่ผู้คนล้มตายกันมาก คราวนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชทานแจกพระสมเด็จ (ชนิดปรกเมลิ็ดโพธิ์ ที่เรียกกันว่า “สมเด็จเขียว”) เล่ากันว่าคนเป็นอันมากได้รอดตาย เพราะพระสมเด็จนั้น จึงเกิดกิตติศัพท์เลื่องลือกันแพร่หลายสืบมา

๔.๘ สถานที่สำคัญย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง

๔.๘.๑ ศาลาต้นจันทน์

ศาลาต้นจันทน์ เป็นศาลเพียงตาขนาดเล็กที่จำลองแบบมาจากศาลาต้นจันทน์เดิมที่ถูกรื้อไปไว้ที่เมืองโบราณ เมื่อครั้งสร้างถนนอรุณอมรินทร์ ชาวบ้านในย่านวังหลังจะใช้ศาลาต้นจันทน์ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศาลาโรงธรรม” เป็นศาลากลางบ้านสำหรับประกอบกิจกรรมตามประเพณี ในเทศกาลสำคัญ อาทิ การทำบุญกลางบ้าน จัดงานมงคลสมรส รวมไปถึงงานประชุมชาวบ้าน และเป็นที่เรียนของเด็กนักเรียนด้วย

๔.๘.๒ ตรอกวังหลัง

ตั้งอยู่บริเวณทำน้ำพรานอก มีความยาวประมาณ ๓๐๐ เมตร ขนานกับแนวแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถเดินต่อมาจนถึงตรอกศาลาต้นจันทน์ และตรอกวัดระฆัง เป็นแหล่งค้าขายอาหารคาวหวานหลากชนิดซึ่งมีรสชาติอร่อยและคุณภาพดี อาทิ หอยทอดโบราณ ก๋วยเตี๋ยวลูกชิ้นปลา ไก่ย่าง ส้มตำ ขนมกุ่มขำ ขนมปัง ชำหริ่ม ลอดช่อง ฯลฯ ซึ่งผู้คนย่านวังหลัง วัดระฆัง และพื้นที่ใกล้เคียงใช้เป็นเส้นทางเดินผ่านไปยังวัดระฆัง และสถานศึกษาในย่านนั้น

๔.๘.๓ บ่อโพง

เดิมเป็นบ่อน้ำหลังวัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งชาวบ้านย่านนั้นมาตักน้ำไปใช้ และมาอาบน้ำ รวมทั้งพระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่จืดเรือ เนื่องจากบ่อน้ำมีคูน้ำเชื่อมต่อกับคลองวัดระฆัง ขนาดเรือพระบินทบาตรแจวผ่านได้ ปัจจุบันสถานที่ดังกล่าวมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนโดยรอบบ่อหนาแน่น น้ำในบ่อไม่สามารถถ่ายเทได้เหมือนเดิม มีเศษขยะลอยอยู่ในบ่อ ทำให้น้ำในบ่อสกปรกสาเหตุหนึ่งเกิดจากชาวบ้านไม่รู้ประวัติความเป็นมาของบ่อโพง จึงไม่เห็นความสำคัญและไม่ได้ดูแลรักษา มีเพียงบางท่านที่สนใจประวัติศาสตร์จึงเข้ามาเที่ยวชม

๔.๘.๔ รูปปั้นทหารเรือ

รูปปั้นทหารเรือ ทำด้วยปูนสูงประมาณเมตรครึ่ง จำนวน ๒ ตัว ตั้งไว้ ๒ ข้างหน้าศาลาทำน้ำหลังเก่าหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม หันหน้าออกไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นรูปปั้นทหารเรือยศจำเริญ ซึ่งมีอายุเก่าแก่คราวเดียวกับโรงเรียนสตรีวัดระฆัง ปัจจุบันศาลาทำน้ำหลังเก่าไม่ได้ใช้เป็นที่เรือแล้ว แต่รูปปั้นทหารเรือยังคงตั้งอยู่ที่เดิม และขาดการดูแลรักษา เล่าสืบต่อกันมาว่าเหตุที่สร้างรูปปั้นทหารเรือเพราะต้องการให้ผู้ที่ผ่านมาทราบว่าเป็นโรงพยาบาลทหารเรือ อีกนัยหนึ่งว่า มีทหารเกณฑ์มาจากภาคอีสานมาตักน้ำตายที่บริเวณนี้ จึงสร้างรูปปั้นเป็นอนุสรณ์

ศาลาต้นจันทน์

รูปปั้นทหารเรือ

๔.๙ แหล่งวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้

แหล่งวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนมากจะเป็นพิพิธภัณฑ์ของโรงพยาบาลศิริราช และสถานศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน

การเรียนการสอนวิชาการแพทย์แผนปัจจุบันของอาจารย์ชาวตะวันตกนิยมใช้พิพิธภัณฑ์เป็นอุปกรณ์การสอนที่สำคัญ จึงทำให้เกิดการสร้างพิพิธภัณฑ์พยาธิวิทยาแห่งแรกขึ้นที่คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีวิธีดำเนินการถูกต้องตามหลักวิชา และศาสตราจารย์ที่เข้ามาในสมัยมูลนิธิร็อกเก้เฟลเลอร์ช่วยปรับปรุงการศึกษาแพทยศาสตร์ของไทยหลายท่านด้วยการทำพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษา และผลงานที่ได้วางไวก็เจริญงอกงามต่อกันมา ปัจจุบันโรงพยาบาลศิริราชใหญ่ติดอันดับ ๑ ใน ๓ ของโลก มีเตียงถึง ๒๕๐๖ เตียง คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลมีพิพิธภัณฑ์สำหรับการสอนและศึกษาในวิชาการหลายสาขาเป็นจำนวน ๑๓ แห่ง ดังนี้

๔.๙.๑ พิพิธภัณฑ์ก่อนประวัติศาสตร์ และห้องปฏิบัติการ สูด แสงวิเชียร ตั้งอยู่ที่ตึกกายวิภาคชั้นล่าง

พ.ศ.๒๕๐๓ คณะสำรวจไทย - เดนมาร์ก ด้วยความร่วมมือของรัฐบาลไทยและกรมศิลปากร ชุดพบโครงกระดูกอายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปี พร้อมเครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องปั้นดินเผาสมัยหินใหม่ ที่หมู่บ้านเก่า ต.จรเข้เผือก จ.กาญจนบุรี ซึ่งเป็นการขุดค้นเรื่องราวก่อนประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของประเทศไทย โดยเหตุนี้ทำให้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ สูด แสงวิเชียร ได้มีโอกาสสมัครไปช่วยในการขุดครั้งนั้นด้วย ซึ่งกระทำต่อเนื่องตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๐๓ - ๒๕๐๔ ทำให้มีโอกาสได้เห็นและศึกษาเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ เครื่องปั้นดินเผาที่ฝังรวมกับโครงกระดูก จึงมีความต้องการที่จะมีพิพิธภัณฑ์เป็นที่รวบรวมแสดงสิ่งของดังกล่าวอีกแห่งหนึ่ง โดยระยะแรกสิ่งของที่ขุดได้มีจำนวนน้อย ต่อมาเมื่อพบโครงกระดูกและสิ่งของจำนวนมากในถ้ำเขาสามเหลี่ยมที่อยู่ตามแนวแควใหญ่ จ.กาญจนบุรี นายแพทย์ สูด ได้ติดตามไปกับกรมศิลปากรเพื่อทำการขุดค้นได้พบโครงกระดูกและสิ่งของจำนวนมากพอที่จะตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ เพื่อเป็นแหล่งให้นักศึกษาและผู้สนใจได้ศึกษาได้สะดวก และเป็นวิธีหนึ่งที่จะเก็บหลักฐานไว้เป็นหมวดหมู่ป้องกันการสูญหาย

พ.ศ. ๒๕๑๒ มีการขุดค้นโครงกระดูกมนุษย์ที่ ต.ทัพหลวง อ.เมือง จ.นครปฐม ซึ่งตั้งอยู่ตามแนวถนนมาลัยแมน เป็นโครงกระดูกและเครื่องมือสมัยทวารวดี นำมาจัดแสดงเป็นสิ่งของส่วนมากมีโครงกระดูกเท้าที่จำเป็น และมีการแสดงหุ่นจำลองแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ ต่อมา Wenner Gren Foundation for Anthropological Research นิวยอร์ก ทราบข่าวได้ส่งหุ่นจำลองโครงกระดูกมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่ ออสตราโลพิเธคัส (Australopithecus) และ หุ่นจำลองโครงกระดูกลิงใหญ่ (Pongids) ทำให้การแสดงวิวัฒนาการของมนุษย์ด้วยหุ่นจำลองมีความสมบูรณ์เป็นแห่งแรกในประเทศไทย ต่อมาขยายแสดงโครงกระดูกสัตว์หลายประเภททั้งในปัจจุบันและที่เคยอาศัยอยู่ในสมัยไพลสโตซีน และเป็นที่แสดงฟันของสัตว์และมนุษย์ด้วย

นอกจากนี้ได้รวบรวมโครงกระดูกมนุษย์ที่เป็นโรคบางโรคไว้เพื่อให้นักศึกษาได้เห็นของจริง และมีแผนภาพการแสดงวิวัฒนาการของสัตว์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จมาทรงประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๑๕ สิ่งที่ตั้งแสดงในพิพิธภัณฑ์แบ่งออกเป็น ๓ สมัย โดยอาศัยวัตถุที่ใช้ทำเครื่องใช้หรือเครื่องประดับ คือ สมัยหิน แบ่งออกเป็น ๓ สมัย คือ หินเก่า หินกลาง และหินใหม่ ต่อไปเป็นสมัยโลหะรวมสมัยสำริดและสมัยเหล็กไว้ด้วยกัน เพราะเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากสำริดและเหล็กมักพบร่วมกันในประเทศไทย ต่อมาถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ต่อกับยุคประวัติศาสตร์ (Protohistory) คือสมัยทวารวดี ซึ่งมีสิ่งแสดงเพียงเล็กน้อย

ต่อมาได้มีการขุดค้นที่ถ้ำเขาสามเหลี่ยม และที่ตำบลทัพหลวงซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองนครปฐมไป ๘ กิโลเมตร ได้พบร่องรอยของการฝนหินที่กลางบนทั้งสอง เช่นที่ได้พบที่บ้านเก่าของสมัยหินใหม่แต่การถนอมหินคงทำกันเฉพาะสมัยโลหะเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดหิน ลูกปัดดินเผา ลูกปัดแก้ว เครื่องมือลูกธนูสำหรับยิงหิน กำไลสำริด ลูกปัดต่างหูทำด้วยทอง เครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสี เป็นสีน้ำเช่นที่ค้นพบที่บ้านเชียงเป็นสีผสม สันนิษฐานว่าใช้เม็ดในของลูกค่างาหรือค่างาสดทำให้สีคงทนอยู่ได้กว่า ๓,๐๐๐ ปี ฯลฯ

จากสิ่งที่ตั้งแสดง และหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑ์เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์สมัยต่าง ๆ ที่เคยอาศัยอยู่ในประเทศไทย ขณะนักโบราณคดีรับทราบว่ามีวัฒนธรรมอยู่ ๒ วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมแพ่งน้อย ได้แก่วัฒนธรรมสมัยหินเก่าที่พบที่ จ.กาญจนบุรี และวัฒนธรรมบ้านเชียงที่พบที่ จ.อุดรธานี และจังหวัดใกล้เคียง

๔.๔.๒ พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คอนดอน ตึกกายวิภาควิทยาชั้น ๓

พ.ศ.๒๕๖๖ มุลนิธิรอกกีเฟลเลอร์ เริ่มส่งศาสตราจารย์เข้ามาช่วยจัดการเรียนการสอนวิชาแพทย์ ณ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มีการเริ่มจัดทำหลักสูตรใหม่และวางแผนจัดสร้างตึกกายวิภาคศาสตร์ ต่อมาศาสตราจารย์ E.D.Congdon ได้เข้ามาสอนมีการจัดทำและเตรียมอุปกรณ์การสอนและการสาธิตเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ พ.ศ.๒๕๗๓ มีการประชุมเวชกรรมเมืองร้อนครั้งที่ ๘ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์คอนดอน และผู้ช่วย คือ อาจารย์ลิ้ม จุลพันธุ์ กับนักศึกษาแพทย์รุ่นนั้น ได้ร่วมมือกันชำแหละส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และระบายสีหลอดเลือดเส้นประสาทด้วยวิธี Albuminous paint ส่งไปแสดงในงานนี้ด้วย เมื่อเสร็จงานนี้แล้วท่านจึงรวบรวมวัตถุที่นำไปแสดงและอุปกรณ์การสอนต่าง ๆ จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ขึ้น

เมื่อศาสตราจารย์คอนดอนกลับไปสหรัฐอเมริกาแล้ว อาจารย์ผู้รับผิดชอบของภาควิชาต่อมาก็ค่อย ๆ สะสมวัตถุสิ่งแสดงเพิ่มขึ้นตามลำดับ พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์แห่งนี้ขยายขึ้นจนเป็นพิพิธภัณฑ์มาตรฐาน ในระยะที่ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่พยายามเก็บรวบรวมสิ่งแสดงไว้เป็นจำนวนมาก เป็นผู้ที่น่าวิธีการระบายสี Brush Lacquer มาใช้ ทำให้สามารถ

เก็บสิ่งแสดงซึ่งระบายสีแล้วใน Formalin ได้ ต่างกับการระบายด้วย Aluminous paint ซึ่งต้องเก็บใน Alcohol นอกจากนี้ท่านยังได้นำวิธีการ ทำโหลพิพิธภัณฑ์ด้วยพลาสติกมาใช้ ทำให้สามารถทำโหลขนาดใหญ่ได้ตามขนาดของสิ่งแสดง แม้กระทั่งโหลใส่ร่างกายของคนทั้งร่างได้ เจ้าหน้าที่ผู้ที่ทำโหลพลาสติกขนาดใหญ่สำเร็จคนแรกคือ นายหวล คงวิทย์ ช่างไม้ของภาควิชา

พ.ศ.๒๔๙๑ มีข่าวว่าศาสตราจารย์คองดอน ถึงแก่กรรม คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลจึงอนุมัติให้ตั้งชื่อพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ว่า พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คองดอน เพื่อเป็นอนุสรณ์และได้ทำพิธีเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๔๙๑ โดยศาสตราจารย์ หลวงพิณพากย์ พิทยาทภที่ดำรงตำแหน่งคณบดีในขณะนั้น พร้อมกับทำพิธีทางศาสนาเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ศาสตราจารย์คองดอน ซึ่งความจริงท่านยังมีชีวิตอยู่ และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘

พิพิธภัณฑ์นี้ เจริญก้าวหน้ามากที่สุดเมื่อรองศาสตราจารย์แพทย์หญิงเพทาย ศิริการุณ เป็นภัณฑารักษ์ ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการชำแหละมากจนยากที่จะหาผู้ใดทัดเทียมได้ตลอดเวลาประมาณ ๒๕ ปี ที่ท่านดูแลพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ท่านได้ชำแหละส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและจัดทำสิ่งแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์เกือบ ๑,๐๐๐ ชิ้น แต่ชิ้นที่สำคัญที่สุด ได้แก่ เส้นประสาททั้งร่างกาย หลอดเลือดแดงทั้งร่างกาย ซึ่งเป็นสิ่งแสดงทางกายวิภาคที่มีอยู่ชิ้นเดียวในโลก คือ ที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เท่านั้น

พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คองดอนในปัจจุบัน แบ่งเป็น ๒ ห้อง

ห้องแรก แสดงสิ่งแสดงทางกายวิภาคทั่วไป เช่น ตา หู จมูก ลิ้น แสดงการเจริญเติบโตของใบหน้า ระบบประสาท ระบบหลอดเลือด หัวใจ รูปวิกลแต่กำเนิดของหัวใจ แสดงการเจริญเติบโตตามอายุ ระบบปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์ ระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ ระบบหลอดน้ำเหลือง ระบบต่อมไร้ท่อ แสดงรูปวิกลแต่กำเนิดชนิดต่าง ๆ แผลติดกันแบบต่าง ๆ แสดงแขนและขา ร่างกายตัดตามขวาง ฯลฯ

ห้องที่สอง แสดงเฉพาะกระดูกข้อต่อ กระดูกทุกชิ้นของร่างกาย รวมทั้งกะโหลกซึ่งแยกเป็นชิ้น ๆ แสดงส่วนประกอบของกระดูก การคาดคะเนอายุจากกระดูก กระดูกซึ่งผิดปกติ และโครงกระดูกของบุคคลในวงการแพทย์และการศึกษา ฯลฯ

นักศึกษาแพทย์และผู้สนใจ สามารถศึกษาวิชากายวิภาค จากพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้เกือบทุกระบบ สิ่งแสดงทางกายวิภาค โดยเฉพาะชิ้นเอกของอาจารย์แพทย์หญิงเพทายนั้นอวดได้ว่าไม่เป็นรองสิ่งแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานกายวิภาคศาสตร์แห่งใด Prof. Last จาก Museum of the Royal College of Surgeons London เคยชมว่าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ดีเป็นที่ ๒ ในตะวันออก จุดอ่อนของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้ คือสถานที่ซึ่งคับแคบและตู้ใส่สิ่งแสดงเป็นแบบเก่า ชั้นวางสิ่งแสดงบางชั้นประกอบขึ้นจากเศษไม้ที่เหลือทิ้งอยู่ ทำให้ไม่อาจจัดแสดงได้ถูกต้องตามหลักวิชาการจัดพิพิธภัณฑ์

๔.๙.๓ พิพิธภัณฑสถานประวัติการแพทย์ไทย อวย เกตุสิงห์ ภาควิชาเภสัชวิทยา

ในระยะแรกที่เริ่มก่อตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นที่โรงพยาบาลศิริราชนั้น ได้กำหนดให้มีการสอนวิชาแพทย์ “แผนโบราณ” ควบคู่ไปกับวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน และยอมให้คนใช้รักษาทั้งสองแบบ พ.ศ.๒๕๐๕ มีการฉลองเจ็ดสิบสองปีศิริราชและแสดงนิทรรศการด้านการแพทย์ หัวหน้าแผนกสรีรวิทยาซึ่งสนใจเรื่องยาไทยและการแพทย์อยู่ก่อนแล้ว ได้จัดห้องแสดงเกี่ยวกับการแพทย์ “แผนโบราณ” โดยความร่วมมือของเพื่อนและผู้ร่วมงานจัดหาสิ่งของมาตั้งแสดง มีการแสดงการคลอดบุตรแบบเก่า อาหารเด็ก การเลี้ยงเด็ก ยาเด็ก รวมทั้งยาและการรักษาโรคสำหรับผู้ใหญ่และผู้ชรา ปรากฏว่านิทรรศการเป็นที่สนใจของผู้ชมอย่างยิ่ง เมื่อเลิกการฉลองแล้วได้รวบรวมสิ่งแสดงที่มีผู้อุทิศให้ไว้ในห้องด้านหลังตึกใหม่ และเริ่มหาของเพิ่มเติมโดยการขอจากญาติมิตร ลูกศิษย์และแพทย์รุ่นผู้ใหญ่ หลายอย่างได้โดยการซื้อ ต่อมาได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิทับทิม จันบุญมี พ.ศ.๒๕๐๖ ได้จัดห้อง “พิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์การแพทย์ไทย” ขึ้น มีตู้กระจกบรรจุสิ่งแสดง ๒๖ ตู้ เป็นชุด ๔ ชุด ในหัวข้อ เกิด แก่ เจ็บ ตาย แสดงเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ ครรภ์รักษา การคลอด การบริบาลหลังคลอด ยาเด็ก ยาสำหรับคนสูงอายุ ยาที่ได้มาจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ และวิธีใช้ยาแบบไทยเดิม ความรู้เรื่องเกี่ยวกับศพ พิพิธภัณฑสถานได้ดำเนินการปรับปรุงและย้ายมาห้องด้านหน้าตึก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จมาทรงเปิดเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๒ การจัดแสดงในห้องใหม่นี้แบ่งออกเป็นสองส่วน ชั้นล่างแสดงเกี่ยวกับการแพทย์แผนโบราณ ชั้นบนแสดงเกี่ยวกับการแพทย์แผนปัจจุบัน ห้องแสดงเกี่ยวกับยาและวิธีรักษาโรค มีภาพ ฉายาตัดคนครบชุด วิธื้อบ โกรก นวด ฯลฯ มีร้านขายยาไทยขนาดเท่าของจริง พร้อมด้วยตัวอย่างยา และสมุนไพรจำนวนมาก ตู้ “ไสยศาสตร์” มีรูปเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงและภาพจำลองแสดงการรักษาโรคโดยวิธีไสยศาสตร์ “ตู้ซัลเลอร์” แสดงตัวอย่างสมุนไพรกว่าหกร้อยอย่างที่เป็นเภสัชกรรม ผู้หนึ่งได้เสาะหา และรวบรวมไว้ตลอดเวลาเกือบสี่สิบปีที่อยู่ในประเทศไทย มีห้องถ้ำมองแสดงผังของโรงพยาบาลศิริราชเมื่อประมาณห้าสิบปีมาแล้ว ฯลฯ เปิดให้เข้าชมทุกวันพุธ เวลา ๙.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.

๔.๙.๔ ศูนย์นิทรรศการอุปกรณ์การแพทย์ ห้องใต้ดินตึกสรีรวิทยา

ศูนย์นิทรรศการอุปกรณ์การแพทย์ เปิดเมื่อวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๒๑ จัดตั้งขึ้นโดยความคิดริเริ่มของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ชูศักดิ์ เวชแพศย์ จากการสนับสนุนของศาสตราจารย์ นายแพทย์ดิถี จิงเจริญ และหัวหน้าภาควิชาต่าง ๆ ได้มอบอุปกรณ์การแพทย์ที่ชำรุด หรือเลิกใช้แล้ว ให้ศูนย์ฯ เก็บรวบรวม จัดแสดงนิทรรศการอุปกรณ์การแพทย์ทั้งสมัยใหม่และสมัยเก่า เพื่อให้ บุคลากรทางการแพทย์ และบุคคลทั่วไปได้ชม อุปกรณ์ที่จัดแสดง ได้แก่ เครื่องมือที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อวย เกตุสิงห์ ประดิษฐ์ขึ้นใช้สำหรับสอนนักศึกษาแพทย์ และใช้ในทางการแพทย์ ตั้งแต่สมัย สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ส่วนมากเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทางด้านสรีรวิทยา โดยใช้วัสดุที่หาได้ในประเทศไทยในขณะสงคราม อุปกรณ์การแพทย์ทั่วไป ได้จัดแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ เช่น

เครื่องมือที่ใช้ในทางอายุรศาสตร์ สูตินรีเวชศาสตร์ กุมารเวชศาสตร์ ศัลยศาสตร์ วิสัญญีวิทยา พยาธิวิทยา เวชศาสตร์นิวเคลียร์ รังสีวิทยา เครื่องมือทางจักษุวิทยา เครื่องมือทางโสตศอนาสิกและลาริงซ์ เครื่องมือทางห้องปฏิบัติการทางการแพทย์ ตลอดจนเครื่องมือทางกายภาพบำบัด ทันตกรรม และอื่น ๆ เครื่องมือที่น่าสนใจ และอาจหาดูจากที่อื่นไม่ได้ คือ เครื่องช่วยฟังสำหรับตรวจโรค ที่มีอายุเกือบ ๑๐๐ ปี เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าของหัวใจ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเครื่องแรกที่ส่งเข้ามาใช้ในประเทศไทย เครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าของสมอง เครื่องช่วยหายใจ เครื่องดีพีบริลเลเตอร์ เครื่องให้ยาสลบ ฯลฯ นอกจากนี้ เป็นเครื่องช่วยฟังชนิดต่าง ๆ และภาพแสดงอุปกรณ์ส่วนหนึ่งสำหรับใช้ในการเรียนวิชาสรีรวิทยา ศูนย์นิทรรศการอุปกรณ์การแพทย์เปิดให้ชมในวันและเวลาราชการ

๕.๙.๕ พิพิธภัณฑสถานพยาบาลเอลลิส ตึกพยาธิวิทยา ชั้น ๒

ตั้งเมื่อศาสตราจารย์นายแพทย์ A.G.Ellis เป็นหัวหน้าแผนกพยาธิวิทยา พ.ศ.๒๔๖๒ ถึงพ.ศ. ๒๔๗๑ เริ่มด้วยการรวบรวมอวัยวะที่เกิดพยาธิสภาพ หรือเป็นโรคต่าง ๆ จากผู้ป่วย ได้มาจากการผ่าตัด และจากการตรวจศพ โดยเก็บไว้ในภาชนะที่เป็นแก้ว หรือพลาสติก มีหมายเลขกำกับและป้ายบอกว่าเป็นโรคอะไร เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาพยาธิวิทยา สิ่งแสดงที่น่าสนใจ ได้แก่ อัมพาตโนเสาร์ (ของคนที่ เป็นโรคเท้าช้าง) หัวใจช้าง(หัวใจคนที่ เป็นโรคหัวใจโต) การผ่าตัดเปลี่ยนลิ้นหัวใจ ภาพถ่ายพยาธิจากการขยายด้วยกล้องจุลทรรศน์สแกนนิ่ง การฉายภาพสไลด์สีประกอบเสียงคำบรรยายสำหรับประชาชน ๒ เรื่อง ความยาวประมาณเรื่องละ ๑ ชั่วโมง คือ เรื่องพิษสุนัขบ้า และความมั่งรู้เรื่องโรคมะเร็ง

เรื่องที่จัดแสดง ได้แก่ อวัยวะที่เป็นโรคต่าง ๆ ที่เกิดกับระบบประสาท การไหลเวียนเลือด ระบบหายใจ ทางเดินอาหาร ทางเดินปัสสาวะ ระบบสืบพันธุ์ ระบบต่อมไร้ท่อ แผนภูมิพร้อมภาพของเชื้อไวรัส พยาธิต่าง ๆ มะเร็งเต้านมระยะต่าง ๆ มะเร็งกระดูก วัณโรคปอด โรคต่อมไทรอยด์ รวมสิ่งที่ตั้งแสดงมากกว่า ๑๐๐ ชิ้น

๕.๙.๖ พิพิธภัณฑสถานปาราสิตวิทยา ตึกพยาธิวิทยาชั้น ๓

ตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ ริเริ่มโดยศาสตราจารย์นายแพทย์วิจิตร ไชยพร โดยรวบรวมสิ่งแสดงที่เป็นพยาธิชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป หรือนักเรียน นักศึกษา ทั้งใช้ในการสอนนักศึกษาแพทย์เพื่อให้มีโอกาสเรียนจากของจริง สิ่งที่ตั้งแสดงได้แก่ รายชื่อทางวิทยาศาสตร์ของปาราสิต (ตัวพยาธิ)ต่าง ๆ ที่พบในประเทศไทย พร้อมหุ่นปูนปั้น แสดงการอยู่ในบริเวณใดของร่างกาย ปาราสิตเทียม (สิ่งที่ถูกเข้าใจผิดว่าเป็นปาราสิต) ปาราสิตหนอนพยาธิชนิดต่าง ๆ ปาราสิตที่ได้รายงานเป็นครั้งแรกในประเทศไทย และที่น่าสนใจ โดยจัด เป็นตู้แสดงตัวปาราสิตพร้อมแสดงซีพจักร สำหรับปาราสิตหนอนพยาธิที่สำคัญ ที่พบบ่อย หรือที่มีความร้ายแรงที่เคยพบผู้ป่วยในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งรูปภาพหรือหุ่นปั้นหรือของจริง ปาราสิตและพาหะนำโรคพวกแมลง อวัยวะของคนที่ เป็นโรคทางปาราสิตที่สำคัญ ๆ อวัยวะของสัตว์ที่เป็นโรคทางปาราสิตที่น่าสนใจบางชนิด หอยที่

เป็นโฮสต์ตัวกลาง ตูแสดงตัวปรสิตชนิดต่าง ๆ ที่ได้มาจากผู้ป่วยแต่ละราย หุ่นปูนปั้นประกอบพลาสติก แสดงลักษณะของปรสิตโปรโตซัวบางชนิดที่มีรูปร่างลักษณะที่น่าสนใจในขนาดขยายส่วน รูปปูนปั้นอื่น ๆ เช่น พยาธิไส้เดือน แสดงส่วนประกอบและอวัยวะภายใน ไช้พยาธิไส้เดือน ตัวติดแบบต่าง ๆ ติดปลา สปาร์กนัม หัวยุง แมลงมีพิษและสัตว์มีพิษหรือมีภัย ได้แก่แมง แมลง และหนวดแมลงต่าง ๆ งู และปลา เช่น ปลากระเบนไฟฟ้า ปลาปักเป้า ปลาคางคก เป็นต้น

๔.๙.๗ พิพิธภัณฑน์ติเวชศาสตร์ ตึกนิติเวชศาสตร์ ชั้น ๑

เริ่มก่อตั้งในสมัยที่ ศาสตราจารย์นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสาขานิติเวชศาสตร์ ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๐๘ ภาควิชานิติเวชศาสตร์แยกออกจากภาควิชาพยาธิวิทยา จึงได้จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑน์ติเวชศาสตร์ เก็บรวบรวมและแสดงในวิชานิติเวชศาสตร์แขนงต่าง ๆ รวมทั้งคดีที่น่าสนใจบางคดีทางอาญาและทางแพ่ง เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนที่สนใจทั่วไป โดยการเก็บชิ้นส่วนและวัตถุพยาน ที่หายาก แสดงคดีต่าง ๆ ที่น่าสนใจเฉพาะคดีฆาตกรรมที่กรีกโครมในอดีต สิ่งแสดงในพิพิธภัณฑน์ประกอบด้วย ชิ้นส่วนอวัยวะต่าง ๆ ของบุคคลที่ตายโดยโรคธรรมชาติ และตายโดยผิดธรรมชาติ คือ ฆาตกรรมฆ่าตัวตาย อุบัติเหตุ โรคที่ทำให้คนตาย พิษวิทยา ได้แก่ ยาเสพติด ฝิ่น เฮโรอีน ไบกระท่อม กัญชา วัตถุพยานต่าง ๆ รวมทั้งคดีสำคัญ นิติกระดุก แสดงการเปรียบเทียบกระดุกของสัตว์กับกระดุกมนุษย์ โครงกระดูกมนุษย์ เปรียบเทียบอายุจากลักษณะกะโหลก แสดงโครงกระดูกของศาสตราจารย์นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน นอกจากนี้ยังแสดงเกี่ยวกับศพ ศพชื้อย ศพไม่เน่า ศพนักโทษประหาร และนิทรรศการทางการแพทย์อย่างอื่นที่เกี่ยวข้อง เปิดให้ชมทุกวันในเวลาราชการ

๔.๙.๘ พิพิธภัณฑน์ศัลยศาสตร์ ภาควิชาศัลยศาสตร์ ตึกอุบัติเหตุชั้น ๕

พิพิธภัณฑน์ศัลยศาสตร์ เกิดขึ้นจากความสนใจของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ อุดมโปชะกฤษณะ ที่รวบรวมชิ้นเนื้อทางศัลยกรรมเป็นหมวดหมู่ไว้ภายในห้องทำงาน ซึ่งเป็นชิ้นเนื้อจากการผ่าตัดรักษาผู้ป่วยจากโรคนานาชนิด นำมาดองไว้ ต่อมาได้เริ่มงานประสาศัลยศาสตร์ โดยนำสมองของผู้ป่วยที่ถึงแก่กรรมโดยสาเหตุสำคัญที่สมองมาดองไว้ระยะหนึ่ง แล้วประชุมประสาศัลยแพทย์ นำผลการตรวจมาพิสูจน์ร่วมกับการตัดชิ้นสมอง เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ เมื่อพบพยาธิสภาพที่น่าสนใจ ก็จะเก็บบรรจุกล่อง ๆ ไว้แสดง พ.ศ.๒๕๒๓ ภาควิชาศัลยศาสตร์ เห็นว่าต้องอนุรักษ์และปรับปรุงชิ้นเนื้อเยื่อเหล่านี้ให้อยู่ในสภาพดีถาวรต่อไป จึงได้รวบรวมและซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดเสียหาย จัดหมวดหมู่ ต่อมาได้มีการนำเรื่องประวัติศัลยศาสตร์ไปแสดงเป็นนิทรรศการทางวิชาการ และรวบรวมภาพถ่ายที่เกี่ยวกับศัลยศาสตร์ เพื่อเก็บไว้ในพิพิธภัณฑน์ รวมทั้งได้พบเครื่องมือศัลยกรรมเก่า ๆ หลายชิ้น จึงได้รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑน์ พ.ศ.๒๕๒๔ ได้ทำการซ่อมแซมและสร้างกล่องบรรจุชิ้นส่วนอวัยวะชิ้นใหม่ และติดตามหาเครื่องมือผ่าตัด โต๊ะผ่าตัด อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับ

ศัลยกรรมเพื่อนำมาแสดง ประกอบด้วย ชิ้นส่วนอวัยวะ ที่ได้จากการผ่าตัด อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผ่าตัด ประวัติบุคคลในภาควิชา และผลงานที่ทำ ภาพประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศัลยศาสตร์ และวิวัฒนาการของศัลยศาสตร์ เช่น ตำรา วิชาการในยุคต่าง ๆ ยาที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

๔.๙.๙ พิพิธภัณฑ์เครื่องช่วยคนพิการ หน่วยเครื่องช่วยคนพิการ ตึกตรวจโรคผู้ป่วยนอก หลังเดิมริมแม่น้ำเจ้าพระยา

พิพิธภัณฑ์เครื่องช่วยคนพิการจัดตั้งโดย อาจารย์นายแพทย์ ดำรง กิจกุศล เดิมอยู่ที่ ตึกมูลนิธิอนุเคราะห์คนพิการ พ.ศ.๒๕๑๘ จึงย้ายมาอยู่ที่ปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์นี้ได้รวบรวมเครื่องช่วยคนพิการชนิดต่าง ๆ เช่น แขนขาเทียม เมื่อกพุงตัว พุงคอ พุงแขน พุงขา ตลอดจนรองเท้า สำหรับผู้พิการและเครื่องช่วยเดินต่าง ๆ เครื่องช่วยคนพิการเหล่านี้เป็นแบบที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เองก็มี ทำโดยช่างฝีมือภายใต้การควบคุมของแพทย์ก็มี ทำจากโรงงานที่ทันสมัยก็มี และอีกหลายอันทำมาจากต่างประเทศ ขาเทียมที่ชาวบ้านทำใช้กันเองค่อนข้างมาก น่าสนใจ เพราะทำจากวัสดุพื้นบ้านาเท่าที่จะหาได้ เช่น ไม้ไผ่ ไม้ฉำฉา ไม้ยมหอม ไม้ยาง ไม้สัก เศษเหล็ก อาลูมิเนียม กระจังโพลีคาร์บอเนต หม้อเคลือบที่กันทะลุแล้ว หวายถัก กระดาษหนังสือพิมพ์ ผ้าใบตลอดจน เศษยางรถยนต์ ผู้พิการที่เป็นพระภิกษุใช้เศษจิวน์เป็นส่วนประกอบก็มี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการต่อสู้เพื่อเอาชนะความพิการของมนุษย์ นอกจากนี้ได้แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของขาเทียมในประเทศไทย เมื่อกพุงตัวชนิดต่าง ๆ รองเท้าออร์โธปิดิกส์หรือรองเท้าสำหรับเท้าที่พิการ ไม้เท้า ไม้ค้ำยัน เป็นต้น

๔.๙.๑๐ พิพิธภัณฑ์สุติศาสตร์ - นรีเวชวิทยา ตึกสุติศาสตร์ ชั้น ๖

ทางภาควิชาได้รวบรวมขึ้นเนื้อเพื่อสอนนักศึกษาและแพทย์ประจำบ้านตั้งแต่เริ่มตั้งภาควิชา และตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ เมื่อพ.ศ.๒๕๔๑ โดยศาสตราจารย์นายแพทย์ธระ สุขวัฒน์ สิ่งที่ตั้งแสดงมีประมาณ ๑๕๐ ชิ้น แบ่งพวกใหญ่ ๆ คือ การตั้งครรภ์ที่ผิดปกติ และเนื้องอกของอวัยวะสืบพันธุ์สตรี ได้แก่ เนื้องอกของมดลูกชนิดร้ายแรง และไม่ร้ายแรง มดลูกตั้งครรภ์ไขปลาทู ทารกพิการแต่กำเนิดชนิดหัวบาตร และชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

๔.๙.๑๑ พิพิธภัณฑ์รังสีพันพากษ์พิทยาเขต ภาควิชารังสีวิทยา ตึก ๗๒ ปี ชั้นใต้ดิน

ตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.๒๕๑๙ โดยการริเริ่มของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ร่วมไท สุวรรณิก เพื่อแสดงประวัติของรังสีวิทยาในประเทศไทย ภายในพิพิธภัณฑ์ มีเครื่องเอ็กซเรย์ทั้งชนิดใช้ตรวจวินิจฉัย และใช้รักษาหลายเครื่อง และมีเครื่องเอ็กซเรย์ที่มีความสำคัญในแง่ประวัติรังสีวิทยามากกว่า ๓ เครื่อง ได้แก่เครื่องเอ็กซเรย์เครื่องแรกของประเทศไทย เครื่องแรกของโรงพยาบาลศิริราช และเครื่องรังสีรักษาเครื่องแรกของประเทศไทย

๔.๕.๑๒ พิพิธภัณฑ์เวชศาสตร์ป้องกัน ภาควิชาเวชศาสตร์ป้องกัน ดึกเวชศาสตร์ป้องกัน
พิพิธภัณฑ์เวชศาสตร์ป้องกัน จัดแสดงนิทรรศการ เรื่อง ภูมิพิช เพื่อให้นัก
นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิพิชในประเทศไทย ชนิดของภูมิพิช
ทั่วไป และที่พบยาก เช่น ภูเขาดำพันพิช ภูเขาบึงมิงคา ภูเขาหมื่นกาญจน์ ภูเขาพังกา ภูเขาบึงทะเล และ
ภูมิพิชที่พบใหม่ ได้แก่ ภูเขาบึงมิงคา นอกจากนี้ยังจัดแสดง อาการของผู้ป่วยที่ถูกภูมิพิชกัด การปฐม
พยาบาลเบื้องต้น ชนิดของเซรัมที่ใช้ในการแก้พิษ ภูมิพิชป้องกันตนเองเมื่อจำเป็นต้องไปในแหล่งของ
ภูมิพิช และภาพถ่ายประกอบเสียงเกี่ยวกับเรื่องภูมิพิช เป็นต้น

๔.๕.๑๓ ห้องสมุดสมเด็จพระราชบิดา หอสมุดศิริราช

ห้องสมุดสมเด็จพระราชบิดา (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรยอดยเดชบรมราชูปถัมภ์ พระบรม
ราชชนก) เดิมมีสองห้อง คือ ห้องประวัติศาสตร์การแพทย์สำหรับรวบรวมเอกสารเกี่ยวกับประวัติ
การแพทย์ทั่วไป และห้องสมุดสมเด็จพระราชบิดา รวบรวมหนังสือลายพระหัตถ์ รูปภาพ และเรื่องราว
เกี่ยวกับพระองค์ท่าน ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประวัติการแพทย์ไทยขึ้น ดำเนินการแผน
โบราณของไทยส่วนใหญ่จึงถูกแยกไปอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ดังกล่าว ห้องสมุดสมเด็จพระราชบิดา จึงมี
สิ่งแสดง ได้แก่ หนังสือ วารสารส่วนพระองค์ที่เกี่ยวกับการแพทย์ สมุดทรงงานเมื่อครั้งยังเป็น
นักศึกษาแพทย์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด สหรัฐอเมริกา และพระราชหัตถเลขที่ทรงติดต่อกับบุคคล
ต่าง ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ส่วนพระองค์ที่ใช้ในทางการแพทย์ เช่น กล้องจุลทรรศน์ เครื่องเทียบสี
เครื่องนับเม็ดเลือด เครื่องปั่น เป็นต้น รวมทั้งผลงานทางวิชาการที่ได้ตีพิมพ์ลงในวารสาร

๔.๕.๑๔ โรงเรียนโฆสิตสโมสร ตั้งอยู่เลขที่ ๕๒/๑ ซอยวัดระฆัง ถนนอรุณอมรินทร์ แขวง
ศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐ ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดระฆังโฆสิตาราม มีเนื้อที่ ๒
ไร่ ๑ งาน ๕๕ ตารางวา สภาพโดยรอบโรงเรียน จะติดกับวัดระฆังโฆสิตาราม และบ้านพักอาศัยที่เป็น
ชุมชนแออัดตั้งอยู่ในที่ดินของวัด และย่านการค้ารายย่อยของเอกชน นักเรียนส่วนหนึ่งเป็นบุตรหลาน
ของชุมชนประมาณร้อยละ ๓๐ ที่เหลือเป็นนักเรียนที่มาจากชุมชนอื่น

เดิมอาศัยศาลาวัดระฆังเป็นสถานศึกษาต่อมาศาลาทุศโลดมมาก ท่านเจ้าคุณสมเด็จพระ
พุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา) และท่านพลโทพระยาโฆสิตสโมสรสรรพการ (ทัต
ศิริสัมพันธ์) มีความเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะรื้อศาลาแล้วสร้างเป็นอาคารเรียนไม้ชั้นเดียวทางด้าน
เหนือพระอุโบสถ เมื่อพ.ศ.๒๔๕๒ โดยตั้งชื่อว่า โรงเรียนโฆสิตสโมสร แล้วมอบให้กระทรวงศึกษา
ธิการ ดำเนินงานต่อไป

พ.ศ.๒๔๗๗ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้นักเรียนไปรวมกับโรงเรียนวัดอมรินทราราม
ตัวอาคารเรียนมอบให้โรงเรียนสตรีวัดระฆังเปิดสอนชั้น ม.๑-ม.๓

พ.ศ.๒๔๙๗ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง ย้ายไปสร้างใหม่ด้านหน้าพระอุโบสถและได้ออนนักเรียน
อาคารเรียนให้กับแผนกมัธยมศึกษา กองการศึกษาพิเศษ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

พ.ศ.๒๕๐๐ โรงเรียนเข้าร่วมโครงการปรับปรุงการศึกษาเขตกรุงเทพ-ธนบุรี ได้รับงบประมาณสร้างอาคารเรียนเป็นอาคารไม้สองชั้นรูปตัวอี แทนหลังเก่าเปิดสอนชั้น ม.๑- ม. ๓ รวม ๒๓ ห้องเรียน

พ.ศ.๒๕๐๑ กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนแผนการศึกษาเป็นประถมต้น ๔ ปี ประถมปลาย ๓ ปี มัธยมศึกษาตอนต้น ๓ ปี มัธยมศึกษาตอนปลาย ๒ ปี

พ.ศ.๒๕๐๒ มีการโอนการประถมศึกษา ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดธนบุรี ได้สวานโรงเรียนโฆสิตสโมสร ไว้เป็นโรงเรียนทดลองทางวิชาการ และยังคงสังกัดเดิม

พ.ศ.๒๕๒๓ โอนจากกรมสามัญศึกษาไปสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

พ.ศ.๒๕๓๖ ขยายห้องเรียนเป็น ๓๑ ห้อง

พ.ศ.๒๕๔๐ ได้รับเลือกเป็นโรงเรียนในโครงการปฏิรูปการศึกษารุ่นที่ ๒ ของสำนักงานการประถมศึกษา กรุงเทพมหานคร

ปัจจุบันมีอาคารเรียนแบบพิเศษ ๔ ชั้น จำนวน ๑ หลัง เป็นรูปตัวยู มีห้องขนาดต่าง ๆ ๕๑ ห้อง ห้องประชุม(ใช้เป็นโรงอาหารด้วย) ๑ ห้อง จัดว่าเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ แต่เป็นโรงเรียนขนาดกลางเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร จัดการศึกษาเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ชั้นอนุบาล ๑-๒ รับผิดชอบอายุ ๔- ๕ ขวบ และระดับประถมศึกษา จัดการศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๖ ใช้แผนการเตรียมความพร้อม และหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการทั้งเสริมการเรียนการสอนคอมพิวเตอร์ในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

ปรัชญาของโรงเรียน “ทรัพย์สินเสมอด้วยปัญญาไม่มี”

วิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา ภายในปีการศึกษา ๒๕๔๙ โรงเรียนโฆสิตสโมสร มุ่งมั่นพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข มีความรู้อันเป็นสากล สามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง จากสื่อ และจากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย มีค่านิยมอันพึงประสงค์ ภูมิใจในความเป็นไทย รักษาท้องถิ่น เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ประสานชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนทุกด้าน

การจัดการเรียนการสอน โรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้แหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาในท้องถิ่น ได้แก่

(๑) การจัดทำหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

(๒) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสำรวจรายชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษา จัดทำบัญชี เชิญมาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ เช่น จัดหาบุคลากรผู้ชำนาญในท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทย-สากล มาให้ความรู้กับนักเรียนที่สนใจ

(๓) ผลิตสื่อการเรียนการสอนไทยโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๕) การจัดโครงการสำรวจตามความสนใจจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ (โรงเรียน ครอบครัว ชุมชน สถานที่สำคัญ แหล่งประกอบอาชีพ บุคคลสำคัญ)

(๖) ส่งเสริมการใช้แหล่งเรียนรู้และสื่อต่าง ๆ โดยการแนะนำ ทักษะศึกษา และเรียนรู้จาก ภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๗) ส่งเสริมให้ศึกษาศิลปวัฒนธรรมใกล้ตัวในชุมชน เพื่อให้เกิดความมีสุนทรียภาพ มีจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้สึกที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว

(๘) การจัดกิจกรรมส่งเสริมความสามารถในวันสำคัญและโอกาสต่าง ๆ

(๙) การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ โดยนำนักเรียนไปเข้าร่วม กิจกรรมทางศาสนา

(๑๐) จัดกิจกรรมต่อต้านยาเสพติดในวันสัปดาห์ต่อต้านยาเสพติด โดยเชิญวิทยากรมา บรรยายเกี่ยวกับเรื่องของยาเสพติด การประกวดเรียงความ คำขวัญ และส่งนักเรียนเข้าร่วมโครงการ ต่อต้านยาเสพติดกับชุมชน

(๑๑) จัดกิจกรรมเสริมตามความสนใจเพื่อให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน และผู้ปกครอง นักเรียนที่ทำงานได้ขอเข้าร่วมโครงการด้วย โดยให้เรียนรู้จากเจ้าของอาชีพในท้องถิ่น เช่น นำเศษ วัสดุเหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นดอกไม้และของใช้

ความสัมพันธ์กับชุมชน โรงเรียนมีโครงสร้างการบริหารงานและแผนงานในด้าน ความสัมพันธ์กับชุมชน เนื่องจากโรงเรียนโฆสิตสโมสรตั้งอยู่ในบริเวณวัดและอยู่ติดกับชุมชนใหญ่ โรงเรียนจึงต้องเน้นในเรื่องความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับชุมชน โดยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการ จัดการศึกษาของโรงเรียนโดยแต่งตั้งผู้ปกครองนักเรียนแต่ละสายชั้นเป็นกรรมการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาการศึกษาและพัฒนาอาคารสถานที่โรงเรียน ทั้งมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของโรงเรียนโดย การจัดป้ายประชาสัมพันธ์ ทำสื่อเอกสารแจ้งผู้ปกครองและชุมชน จัดนิทรรศการแสดงผลงาน เพื่อให้ ทราบความเคลื่อนไหวการพัฒนาศึกษาของโรงเรียน

นอกจากนี้โรงเรียนให้ความร่วมมือกับชุมชนและวัดให้ใช้สถานที่ในการจัดกิจกรรม ต่าง ๆ เช่น จัดอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพของประชาชนในชุมชน ตรวจสอบสุขภาพผู้สูงอายุ จัดงานบวช งานแต่งงาน งานเทศกาล และประเพณีต่าง ๆ เป็นเหตุให้มีพระสงฆ์ ผู้ปกครอง ชุมชน และภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเข้ามาให้ความช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนในโอกาสต่าง ๆ โดยทางวัด ระฆังโฆสิตารามได้ส่งเสริมการศึกษาด้วยการมอบทุนอาหารกลางวัน ปีละ ๑๐๐ ทุน วัดอมรินทรา รามปีละ ๕ ทุน มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง ปีละ ๑๐ ทุน มูลนิธิโกชะโยดม ทุนโครงการอาหารกลางวัน สป. กทม. สำหรับนักเรียนขาดแคลน ช่วยจัดสร้างซ่อมแซมอาคารสถานที่ จัดซื้อคอมพิวเตอร์เพื่อ การศึกษาของนักเรียน จัดผ้าป่าการศึกษา และผู้แทนชุมชนเข้ามาเป็นกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ของโรงเรียน และร่วมกันจัดตั้งชมรมผู้ปกครองและครูโรงเรียนโฆสิตสโมสร

๔.๙.๑๕ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง

โรงเรียนสตรีวัดระฆังตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ ๒ ไร่ ๓ งาน ๒๐ ตารางวา เดิมเป็นอาคารไม้ใต้ถุนสูงจำนวน ๓ หลังใช้เป็นทำการโรงพยาบาลทหารเรือ ต่อกระทรวงทหารเรือสร้างโรงพยาบาลใหม่จึงยกให้แก่วัด และแจ้งให้กระทรวงธรรมการทราบ จึงได้มีความคิดที่จะปรับปรุงเป็นโรงเรียนสตรี และเปิดรับนักเรียนตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๕๗ ประธานในพิธีเปิด คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร เปิดสอนนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ รุ่นแรก ๆ นักเรียนยังน้อยจึงมีนักเรียนชายเรียนอยู่ด้วย การเข้าเรียนนั้นผู้ปกครองจะจัดหาดอกไม้ ธูปเทียนให้นักเรียนนำมาเคารพครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์กับคุณครูใหญ่ แล้วจึงส่งเข้าห้องเรียน อุปกรณ์การเรียนจะมีกระดานชนวน ดินสอหิน หัตเขียน ก.ไก่ และตัวเลขไทย ค่าเรียนปีละ ๑๐ บาท การเดินทางมาโรงเรียนสมัยนั้นมี ๒ ทาง คือมาทางเรือหน้าวัดระฆังโฆสิตารามจะมีศาลาท่าน้ำ ซึ่งมีรูปปั้นทหารเรือศำเอกตั้งอยู่ ๒ ข้างของศาลา และมาทางเท้าซึ่งเข้าทางตรอกวัดระฆังซึ่งยังเป็นป่าช้าอยู่ ตรอกแปดเหลี่ยมเชิงสะพานบ้านขมิ้น ตรอกศาลาตันจันทร์ ตรอกฉางเกลือ และวังหลัง ซึ่งสมัยก่อนบริเวณนี้ยังเป็นสวนบ้านเรือนราษฎรไม่หนาแน่น จึงมีคนเก่า ๆ กล่าวไว้ว่า “ราชินีนั้นชาววัง วัดระฆังนั้นชาวสวน” ส่วนการแต่งกายนักเรียนจะแต่งกายสีอะไรก็ได้โดยมากนุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อคอกระเช้าติดลูกไม้ใช้ผ้าแพรผูกเป็นโบว์ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็น ผ้าถุงสีกรมท่า เสื้อคอกระลาสี มีคอซอง

พ.ศ.๒๕๖๓ ขยายการสอนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และเริ่มขยายพื้นที่โรงเรียน ช่วงเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ นักเรียนจะเรียนครึ่งเช้า ครึ่งบ่ายช่วยกันมวนบุหรี่ยี่ส่งผ่านสภากาชาดไทยไปให้ทหารในแนวรบ มวนด้วยใบตองอ่อน ตองขาว ตองดำ และกลีบบัว ปรงและหมักยาเส้นกันเอง กันบุหรี่ยี่จะมีชื่อสตรีวัดระฆัง และพ.ศ.๒๔๙๐ เปิดสอนถึงชั้นประโยคเตรียมอุดม พ.ศ.๒๕๐๓ ปรับการเรียนการสอนโดยเปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๕ ตามนโยบายการศึกษาแห่งชาติ ปัจจุบันใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย เปิดสอนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายปีที่ ๔ - ๖

ที่ตั้งโรงเรียนอยู่ใกล้ชุมชน ๒ ชุมชน คือชุมชนวัดระฆัง และชุมชนตรอกวังหลัง นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเขตบางกอกน้อย และมีจำนวนหนึ่งที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ นนทบุรี นครปฐม สมุทรสาคร สมุทรปราการ

ปรัชญาของโรงเรียน “เรียนเด่น เล่นดี มีวินัย ใจกุศล”

วิสัยทัศน์ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นกุลสตรี มีความรู้คู่คุณธรรม มีทักษะพื้นฐานในการดูแลสุขภาพของตนเอง ใช้ภาษาไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้ภาษาต่างประเทศในการสื่อสารได้ รู้จักค้นคว้าหาความรู้ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

พันธกิจ มีพันธกิจที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับด้านวัฒนธรรม ได้แก่

๑. จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นทักษะและกระบวนการจัดการ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ
 ๒. จัดแหล่งเรียนรู้และพัฒนาสื่อเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน
 ๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และสร้างค่านิยมที่ดีงาม
 ๔. ปลุกจิตสำนึกให้เกิดความภูมิใจในความเป็นไทย ให้มีจิตสาธารณะ เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนาตน ชุมชน และสังคม
 ๕. จัดกิจกรรมส่งเสริมการดูแลสุขภาพ และปลูกฝังให้รักการออกกำลังกาย
 ๖. ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อใช้พัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน
 ๗. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนภาษาต่างประเทศกับเจ้าของภาษา และมีโอกาสเข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนภาษาและวัฒนธรรม
 ๘. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
 ๙. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นแนวทางในการประกอบอาชีพสุจริต
- จากวิสัยทัศน์ พันธกิจ ดังกล่าว โรงเรียนสตรีวัดระฆัง ได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

ดังนี้

๑. พัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒ นโยบายของกรมสามัญศึกษา และสอดคล้องกับสภาพชุมชน
๒. จัดกิจกรรมที่สอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทย
๓. ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนาศึกษาของโรงเรียน
๔. พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม มีวิสัยทัศน์ มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

ในรอบปีที่ผ่านมาโรงเรียนมีนโยบายที่จะส่งเสริมและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไทย ทั้งในด้านการใช้ภาษาไทย การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมไทยและนิมไทย จัดอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมเอกลักษณ์ไทยและท้องถิ่น รวมทั้งการเสริมสร้างความรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของไทย โดยได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน ได้แก่

นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และใช้แหล่งความรู้จากชุมชนส่งเสริมการเรียนการสอน เช่น เชิญภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้ความรู้เรื่องการทำน้ำปรุง สอนกระบี่กระบอง สอนการเห่เรือโดยวิทยากรจากกรมอุทกหารเรือซึ่งตั้งอยู่ใกล้โรงเรียน นำนักเรียนชมศิลปะภายในวัดระฆังโฆสิตาราม โดยมีพระที่วัดเป็นวิทยากรบรรยาย และชมวัดใกล้เคียง เช่น วัดโพธิ์ เป็นต้น

จัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้นักเรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความเมตตา กรุณา ซื่อสัตย์ มีนิสัยประหยัด และปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีสุนทรียภาพทั้งด้านดนตรี ศิลปะ และกีฬาเพื่อให้นักเรียน มีสุขภาพจิต สุขภาพกายที่ดี มีความรู้ในการป้องกันอันตรายจากสารเสพติดและโรคเอดส์

นักเรียนใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยฝึกนักเรียนให้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ใช้ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ

นักเรียนมีความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

โครงการที่น่าสนใจ ได้แก่ โครงการธารอาชีพสู่ชุมชน การจัดอบรมคอมพิวเตอร์ให้กับพระภิกษุสามเณรของวัดระฆังโฆสิตาราม เข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และร่วมงานประเพณีไทย โครงการสืบสานดนตรี นาฏศิลป์ เพื่อชุมชนภาคฤดูร้อน รณรงค์ทำความสะอาดชุมชน จัดทำอุบะสำหรับคล้องหัวเรือ และตกแต่งบัลลังก์เรือในพิธีแห่เรือ เป็นประจำทุกปี จัดนิทรรศการเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมโดยเชิญชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ทดลองใช้มะตูมทำเป็นเค้กและขนมเพื่อส่งเสริมสินค้าในชุมชน

๔.๙.๑๖ โรงเรียนสุภัทรา

โรงเรียนสุภัทรา ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๐๗ โดยคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ สร้างเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้น ๑ หลัง และอาคารตึก ๓ ชั้น ๑ หลัง บนเนื้อที่ ๒ ไร่ ๒ งาน ๒๔ ตารางวา ซึ่งเดิมเป็นสถานที่สำหรับตากผ้าที่ย้อมด้วยลูกมะเกลือ จึงมีผู้นิยมเรียกว่า “ลานมะเกลือ”

โรงเรียนเปิดสอนเป็นวันแรก คือ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๐๗ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.๒๕๒๐ ได้ปรับปรุงอาคารเรียนใหม่ พ.ศ.๒๕๒๕ ได้หยุดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

พ.ศ.๒๕๓๖ ได้มีการปรับปรุงโรงเรียนใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมีนางสาวแววดี ศรีไตรรัตน์ เป็นผู้รับใบอนุญาต ปัจจุบันโรงเรียนสุภัทราเปิดสอนเฉพาะระดับก่อนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน มีนักเรียน ๑๐๔ คน ครู ๘ คน โดยมี นางวรวรรณ กุมทะรัตน์ เป็นผู้จัดการ นักเรียนส่วนมากเป็นเด็กที่อยู่บริเวณใกล้เคียงสถานศึกษา

ในรอบปีที่ผ่านมาโรงเรียนได้ร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา คือ การน่านักเรียนเข้าร่วมแห่เทียนที่วัด และถวายเทียนในโบสถ์ เนื่องในวันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา รวมทั้งการไปทัศนศึกษาสวนสัตว์ดุสิต นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนได้บูรณาการเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมและด้านอื่น ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ โรงเรียนของเรา วันสำคัญ ศาสนาความเชื่อ คุณธรรม จริยธรรม มารยาทไทย ระเบียบวินัย การใช้ภาษา ดนตรี ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

ไทย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา ครอบครัว บ้าน บุคคลต่าง ๆ และธรรมชาติ รอบตัว

ปรัชญาของโรงเรียน “เรียนดี ประพฤติดี มีความสุข”

วิสัยทัศน์ มุ่งจัดการศึกษาโดยเน้นพัฒนาการทั้ง ๔ ด้าน โดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เรียนรู้อย่างมีความสุข มีความสนใจในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวตลอดจนมุ่งเน้นพัฒนาบุคลากรและระบบการบริหาร การจัดการให้มีประสิทธิภาพ

พันธกิจหลัก จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับการเรียนการสอนตามหลักสูตรก่อน ประถมศึกษา เผยแพร่ความรู้ ข่าวสาร ที่มีประโยชน์ทางการศึกษาให้แก่ครู ผู้ปกครอง และนักเรียน อย่างสม่ำเสมอ และสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้เหมาะสมตามสถานะภาพของโรงเรียน

จากปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจดังกล่าวโรงเรียนได้กำหนดแผนงานในอนาคต ที่น่าสนใจ และเกี่ยวกับชุมชน ดังนี้

๑. ส่งเสริมให้ครูมีความรู้ความสามารถ ด้านจัดการสอนแบบเน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง
๒. จัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความสามารถของนักเรียน
๓. ส่งเสริมกิจกรรมให้นักเรียนมีส่วนร่วมกับชุมชน
๔. ส่งเสริม และจัดกิจกรรมเสริมสร้าง จริยธรรม คุณธรรม ให้แก่นักเรียนตามความเหมาะสม
๕. พัฒนาบริเวณรักษาสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียนให้สะอาด สวยงาม ร่มรื่น
๖. บริการเรื่องข่าวสาร ข้อมูลให้กับครู และผู้ปกครอง
๗. จัดทำแผนการสอนตามหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความสามารถของนักเรียน

จะเห็นว่าโรงเรียนมีนโยบายและแผนงานที่สนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนา ส่งเสริมความสามารถของนักเรียนด้านศิลปะ กิจกรรม การแสดง ซึ่งถือเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ภายในห้องเรียนได้จัดมุมต่าง ๆ ไว้เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และการประกันอุบัติเหตุสำหรับนักเรียนทุกคน

๔.๙.๑๗ ภัทราวดีเฮียเตอร์

ภัทราวดีเฮียเตอร์ ตั้งอยู่ในซอยวังหลัง เดิมเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสุภัทรา เป็นอุทยานละครเวทีกลางแจ้งแห่งแรกของกรุงเทพฯ ก่อตั้งโดย คุณภัทราวดี มีชูธน เปิดแสดงครั้งแรกเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๓๕

จากประสบการณ์ในการแสดงทำให้เธอตระหนักว่า ประเทศไทยขาดการศึกษาและขาดบุคลากรซึ่งจำเป็นต้องใช้ในการแสดง ประเภท Performing art จึงได้รวบรวมทีมและจัดแสดง ประเภท variety show อย่างสม่ำเสมอเพื่อสร้างงาน หาเงินมาให้การศึกษาแก่นักแสดงและ

บุคลากรอย่างต่อเนื่อง โดยมอบเงินรายได้ส่วนตัวทั้งหมดให้กับโรงละครเพื่อพัฒนางานและบุคลากร นักแสดงในสังกัดได้รับการฝึกสอนให้มีพื้นฐานการแสดงหลากหลาย เช่น การเต้นรำทุกประเภท รำไทย ดนตรี ศิลปะการละคร ศิลปะพื้นบ้าน ขับร้องทั้งเพลงสากล และเพลงไทยเดิม รวมทั้งการจัด แสงเสียง การออกแบบฉากและสร้างเครื่องแต่งกาย ทุกปีจะเชิญครูจากต่างประเทศมาสอน รวมทั้ง การส่งนักแสดงไปศึกษาศิลปะพื้นบ้านจากศิลปินแห่งชาติโดยตรง รวมทั้งส่งไปศึกษาดูงานต่างประเทศ

การพัฒนาศักยภาพของนักแสดงเริ่มอย่างจริงจังในปี พ.ศ.๒๕๓๕ โดยเริ่มจัดการแสดงละคร เพลงร่วมสมัย เรื่อง สิงห์ไกรภพ หรือนิทานข้างวัด ดัดแปลงมาจากบทประพันธ์ของสุนทรภู่ การแสดง ได้รับความนิยมน้อยมากจึงต้องหาที่ใหม่เพื่อขยายโรงละคร

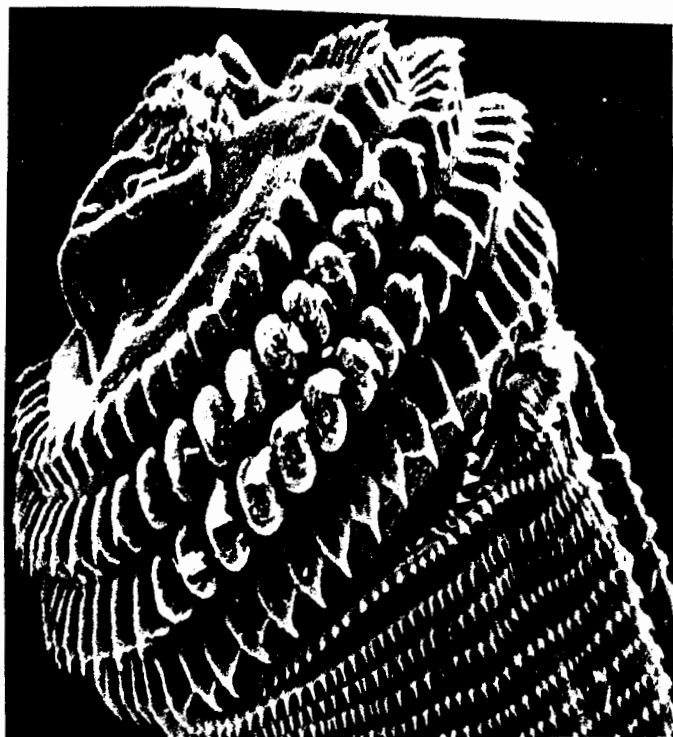
ความสำเร็จของละครของภัทราวดีเธียเตอร์ เป็นเพราะการสร้างงานที่สอดคล้องกับความถนัด ของนักแสดง ความพิถีพิถันระเบียบวินัย และการฝึกซ้อมอย่างเข้มงวด นักแสดงถูกฝึกให้มีพลังและ จริงจังกับงาน การดำเนินเรื่องที่กระฉับกระเฉงรวดเร็ว สอดแทรกลีลาหลากหลายน่าสนใจ จนได้รับ เลือกเป็นตัวแทนประเทศไทยในงานมหกรรมละครอาเซียน และแสดงหน้าพระที่นั่งถวายสมเด็จพระ พิณนางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา รวมทั้งแสดงในที่ต่าง ๆ ทั้งสิ้น ๗๙ รอบ

หลังจากนั้นจัดการแสดงเรื่อง ตะลิดติดตี ร่ายบทกลอนของไทย แม่เสียงหวานกบกาลแห่ง จูรี in concert Rock opera เรื่อง “อิเหนา จรกา” เรื่องนี้ ภัทราวดี ได้เดินทางไปศึกษาศิลปะชาว และบาทลีเพิ่มเติมเพื่อนำมาประดิษฐ์ใช้ให้สอดคล้องกับการแสดงเรื่อง เงาะป่า เป็นละครเพลงร่วม สมัยใช้ทำนองเพลงไทยเดิม โดยมี Jeff Comess จากแคนาดาเป็นผู้ประพันธ์เพลงซึ่งเป็นอุบายที่จะ เผยแพร่เพลงไทยเดิมให้นักแสดงรุ่นใหม่และผู้ชมวัยรุ่นใหม่รู้จักและร้องได้ สมเด็จพระพิณนางเธอเจ้าฟ้า กัลยาณิวัฒนา และพระองค์เจ้าสุทธิสภา เสด็จมาชมการแสดงเป็นการส่วนพระองค์

ล่าสุดเปิดการแสดงเรื่อง “ร่ายพระไตรปิฎก - ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งได้แรงบันดาลใจมาจาก หลักธรรมทางพุทธศาสนา

ภัทราวดีเธียเตอร์ ได้เปิดอบรมหลักสูตรทางการแสดง และศิลปะต่าง ๆ หลายหลักสูตร ได้แก่ ศิลปะการแสดง Acting ศิลปะไทย รำไทย โขน ศิลป์ล้านนา ร้องเพลง Modern Dance เทคนิคการแต่งหน้า ฯลฯ ซึ่งมีทั้งหลักสูตรระยะสั้น และระยะยาว โดยเปิดรับนักเรียนกลุ่ม เด็กเล็ก อายุระหว่าง ๔ - ๑๒ และกลุ่มเด็กโต อายุ ๑๓ ปี ขึ้นไป

นอกจากนี้ ได้จัดทำพิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด และเป็นที่ยังจัดนิทรรศการงานศิลปะ โดยรวบรวม อุปกรณ์ในการจัดแสดง เช่น เสื้อผ้าชุดละครที่สำคัญ ๆ ฟิล์ม ภาพถ่าย วีดิทัศน์ อุปกรณ์ไหว้ครู หนังสือ ของเก่าสะสม เป็นต้น โดยเปิดให้เข้าชมฟรีทุกวัน ส่วนผนังกำแพงรั้วด้านนอกได้วาดภาพตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์พร้อมคำอธิบาย เพื่อเป็นความรู้แก่เยาวชน และประชาชนที่เดินผ่านไปมา ปัจจุบันภัทราวดีเธียเตอร์ มีสมาชิกเกือบหมื่นคน

พิพิธภัณฑ์พยาธิ

พิพิธภัณฑ์นิติเวชศาสตร์

พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์

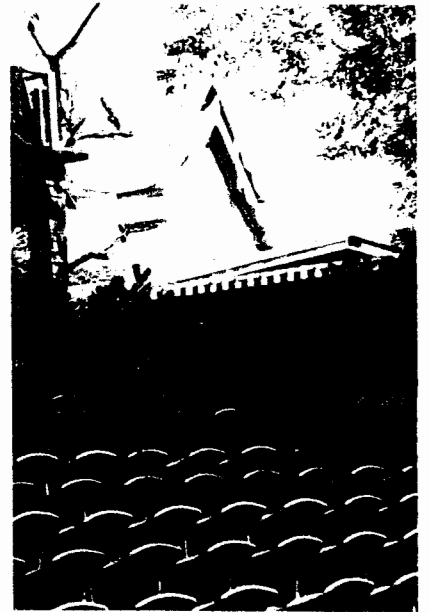
พิพิธภัณฑ์เครื่องช่วยคนพิการ

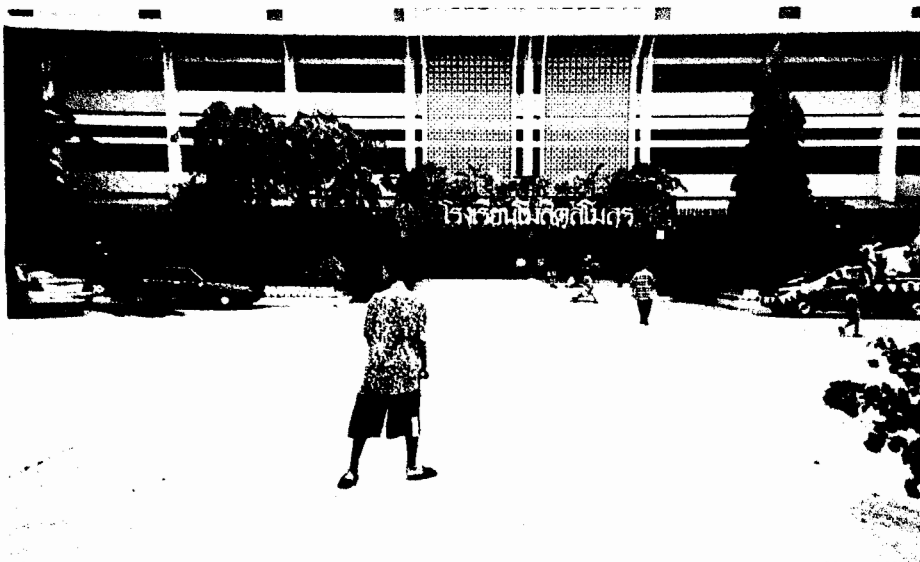
โรงเรียนสุภัทรา

โรงเรียนสตรีวัดระฆัง

ภัทราวดีเย็เตอร์

โรงเรียนโสตถยาสมุทร

๔.๑๐ ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม

ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม ตั้งอยู่ในซอยวัดระฆังโฆสิตาราม แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย ทิศเหนือจดซอยศาลาต้นจันทร์ ทิศใต้จดคลองวัดระฆัง ทิศตะวันออกจดวัดระฆัง ทิศตะวันตกจดถนนอรุณอมรินทร์ มีเนื้อที่โดยประมาณ ๓๐ ไร่ เจ้าของที่ดิน ได้แก่ วัด และเอกชนบางส่วน พื้นที่บริเวณดังกล่าวเดิมเป็นป่าช้อยู่บริเวณด้านหลังวัดระฆังโฆสิตาราม และมีทางเดินไปลงท่าเรือข้ามฟาก ซึ่งอยู่ด้านทิศใต้เสียบคลองวัดระฆัง บริเวณริมคลองวัดระฆังจึงน่าจะเป็นแหล่งที่มีผู้คนอยู่อาศัยมาก่อนเพราะเป็นเส้นทางเรือที่จะเข้ามาท่าตลาดบ้านขมิ้น ต่อมาจึงมีประชาชนเข้ามาอยู่อาศัยวัดอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากต่างจังหวัดไม่มีที่อยู่อาศัย วัดจึงแบ่งที่ให้เช่าหรือเห็นว่ามีที่ว่างพอปลูกบ้านได้ ก็มาขออนุญาตทางวัดปลูกบ้านอยู่กันเรื่อยมาปัจจุบัน ภายหลังโรงเรียนสตรีวัดระฆัง และทางวัดได้ขยายพื้นที่ด้านทิศใต้จรดคลองวัดระฆัง ถนนที่เดินไปลงท่าเรือข้ามฟากจึงเลิกไป ท่าเรือย้ายมาอยู่หน้าวัดระฆังโฆสิตาราม ชุมชนดั้งเดิมที่อยู่มาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงน่าจะเป็น ชุมชนชอย ๘ คต หลังวัดระฆังโฆสิตาราม ซอยศาลาต้นจันทร์ และตรอกวังหลัง

ชุมชนวัดระฆังมีบ้านประมาณ ๒๐๐ หลัง ครอบครัวประมาณ ๒๖๐ ครอบครัว ประชากรประมาณ ๑,๐๐๐ คน หากรวมแขวงศิริราชทั้งหมดมีประมาณ ๓๕,๙๙๒ คน (ข้อมูลจากเขตบางกอกน้อย) การถือครองที่ดินโดยการเช่าจากวัด ตารางวาละ ๑ บาท ต่อเดือน ประชากรส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ ประกอบอาชีพรับจ้าง และอาชีพส่วนตัว นับถือพุทธศาสนา

ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม มีการบริหารจัดการชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งดำรงตำแหน่งคราวละ ๒ ปี คณะกรรมการชุมชนชุดปัจจุบัน แต่งตั้งเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๓ มีจำนวน ๑๓ คน ได้แก่

๑. นายทวีศักดิ์ ศรีม่วง	๒. นายกิมฮวด เจริญรังสรรค์
๓. นายสงคราม บุญใหญ่	๔. นายสมคิด โกมลฐิติ
๕. นางประทุมมาศ ศรีม่วง	๖. นายสำราญ สุนทรมณี
๗. นายชาติรี เกิดเมือง	๘. นายกลม วิสารัตน์
๙. นางสุนทนา บุญใหญ่	๑๐. น.ส.วราภรณ์ ศรีม่วง
๑๑. นายชาติชาย ชูประเสริฐ	๑๒. นายสมศักดิ์ อุทัยอ่วม
๑๓. นายมะลิ รุ่งเรือง	

คณะกรรมการชุดนี้หมดวาระการดำรงตำแหน่งในวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๕ และจะดำเนินการเลือกตั้งชุดใหม่ในวันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๕

ในรอบปีที่ผ่านมาชุมชนได้ร่วมกับหน่วยงาน วัด และองค์กรต่าง ๆ จัดกิจกรรมในด้านการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานจัดสถานที่ ทำบุญเลี้ยงพระ จัดการแสดงออกบ้าน ได้แก่

(๑) จัดงานประเพณี และวันสำคัญทางพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันสงกรานต์แห่รูปจำลองสมเด็จพระโต ลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่ วันเด็ก เป็นต้น

- (๒) โครงการต่อต้านยาเสพติด
- (๓) ฝึกอบรมวิชาชีพ
- (๔) การขุดลอกคูคลองบริเวณชุมชนและวัดระฆังโฆสิตาราม

นอกจากนี้ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนยังเข้ารับการฝึกอบรมร่วมกับชุมชนอื่น ๆ ในโครงการสำคัญ ๆ ที่รัฐจัดขึ้น เช่น การฝึกอบรมเขียนแผนงาน/โครงการเพื่อพัฒนาชุมชน ฝึกอบรมการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน

ปัญหาการบริหารจัดการในชุมชน ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม โดยเฉพาะบริเวณด้านหลังวัดระฆังโฆสิตารามจะเป็นชุมชนที่อยู่กันแออัดมีบ้านเรือนตั้งติดต่อกันตลอดสองข้างตรอก ซอกซอยส่วนมากเป็นบ้านไม้เพื่ออยู่อาศัย จะมีบางครัวเรือนที่เปิดเป็นร้านขายของหน้าบ้าน ส่วนที่เป็นห้องแถว ตึกแถว โรงเรียน หอพัก จะอยู่บริเวณสองฝั่งซอยวัดระฆังโฆสิตาราม ซอยศาลาต้นจันทร์ ตรอกวังหลังซึ่งเป็นถนนรถยนต์ผ่านเข้าออกได้ แต่คับแคบ สภาพชุมชนแออัด ปัญหาของชุมชนจึงอยู่บริเวณชุมชนหลังวัดระฆังโฆสิตารามมากกว่าบริเวณอื่น ปัญหาสำคัญที่เรื้อรังมานานไม่สามารถแก้ปัญหาได้ในระยะเวลาอันสั้น ได้แก่

๑. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เนื่องจากการขยายตัวของจำนวนครอบครัวที่เข้ามาพักอาศัยในชุมชนวัดระฆัง มีเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นชุมชนแออัด ทำให้การกำจัดน้ำเสียและขยะมูลฝอยในชุมชนไม่ครอบคลุมพื้นที่ ขาดการดูแลเอาใจใส่ ดังนั้น แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น บ่อโพง ซึ่งเดิมชาวบ้านสามารถตักน้ำไปใช้ได้ ปัจจุบันน้ำไม่สามารถถ่ายเทได้ ทั้งมีการทิ้งขยะมูลฝอยลงในบ่อ ทำให้น้ำสกปรก สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อสุขภาพ และอนามัยชุมชน

๒. ปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด ซึ่งมีทั้งผู้เสพ และผู้ขายแพร่กระจายอยู่ในชุมชน แม้ทางราชการจะเข้ามาดำเนินการจัดกิจกรรมโครงการต่อต้านยาเสพติด และมีการจับกุมกลุ่มผู้ขายก็จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ในชุมชนอื่นใกล้เคียงกัน และจะกลับเข้ามาเมื่อเห็นว่าปลอดภัย ทำให้ยากแก่การจับกุมและปราบปรามให้หมดไป

๒. การตั้งร้านขายสังฆทานบริเวณหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม

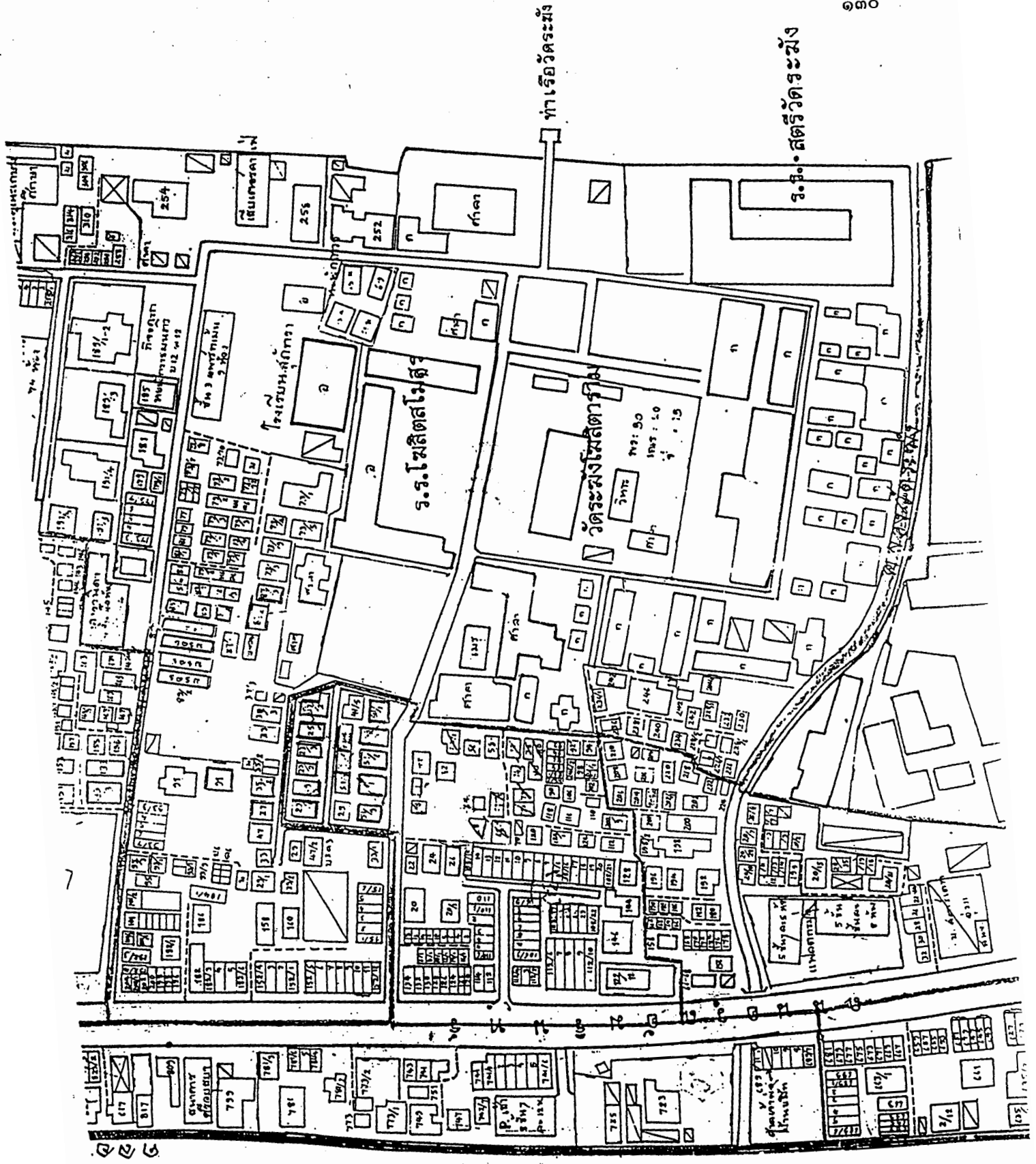
๓. การขายปลา เต่า หอย สำหรับผู้มีจิตศรัทธามาซื้อไปปล่อยเพื่อสะเดาะเคราะห์

บริเวณหน้าวัดระฆังโฆสิตารามจดแม่น้ำเจ้าพระยาจะเป็นพื้นที่ว่างที่ทางวัดยังไม่ดำเนินการตกแต่งให้เรียบร้อย เป็นบริเวณที่มีผู้คนใช้สัญจรเพื่อขึ้นลงเรือระหว่างท่าเรือหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม กับท่าเรือฝั่งตรงข้าม คือ ท่าพระจันทร์ และท่าช้าง และเป็นทางผ่านเข้าโรงเรียนสตรีวัดระฆัง รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เดินทางโดยทางเรือเพื่อเข้าชมวัดระฆังโฆสิตาราม ทำให้มีผู้คนผ่านไปมาบริเวณนี้จำนวนมาก โดยเฉพาะผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในองค์สมเด็จพระพุฒาจารย์โต พรหมรังสี และคณะสงฆ์วัดระฆังโฆสิตาราม และผู้ที่มาฟังเทศน์ฟังธรรมที่ทางวัดจัดเป็นประจำทุกวันพระ จึงทำให้มีร้านค้าขายสังฆทาน และขายสัตว์น้ำสำหรับปล่อยสะเดาะเคราะห์ ตั้งเรียงรายเป็นจำนวนมากในบริเวณดังกล่าว ซึ่งพ่อค้าแม่ค้าจะเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และบางคนที่มาจากที่อื่นแต่รู้จักหรือเป็นญาติโยมกับพระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดระฆังโฆสิตาราม ทำให้เกิด

การหมุนเวียนนำเครื่องสังฆทานกลับมาขายใหม่ เช่นเดียวกับการปล่อยเต่าในแม่น้ำเจ้าพระยา ก็มีการดักจับกลับขึ้นมาขายใหม่ ธุรกิจการขายเครื่องสังฆทานและขายปลา เต่า หอย บริเวณนี้จึงเป็นรายได้ที่ดี ซึ่งเป็นผลมาจากชื่อเสียงของวัดที่มีมาแต่เดิม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ จึงทำให้การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณหน้าวัดเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะกระทบผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ค้าขายบริเวณดังกล่าว ซึ่งทางวัดไม่ได้เร่งดำเนินการแต่อย่างใด มีเพียงแผนงานว่าจะปรับปรุงให้เป็นสวนสาธารณะไม่ให้มีการขายของบริเวณเดิม โดยจะเลื่อนหลบไปอยู่ด้านข้าง แต่ต้องหลังจากการสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในบริเวณวัดเรียบร้อยแล้ว ซึ่งไม่มีกำหนดแน่นอน ส่วนคณะกรรมการชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษา และหน่วยงานย่านวัดระฆังโฆสิตาราม รวมทั้งประชาชนบางส่วน เห็นด้วยที่จะให้มีการพัฒนา และปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม ให้งดงามสมกับเป็นพระอารามหลวงชั้นโท เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นลานอเนกประสงค์เพื่อให้เยาวชน และประชาชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงได้ใช้แสดงผลงานทางด้านศิลปวัฒนธรรม หรือผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับประชาชนอีกทางหนึ่ง

๔. ขาดการผลิตสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งเดิมชุมชนวัดระฆังโฆสิตารามมีชื่อเสียงในเรื่องการทำข้าวหลามตัด แต่ปัจจุบันชื่อเสียงดังกล่าวได้เสื่อมสูญไปแล้ว แต่แหล่งวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชนยังคงอยู่ จึงควรนำจุดเด่นทางด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่มากัดประดิษฐ์เป็นสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังขาดการให้บริการด้านอื่น ๆ เช่น บริการอาหารเครื่องดื่ม ห้องน้ำห้องสุขาที่ถูกสุขอนามัยสำหรับนักท่องเที่ยว สิ่งเหล่านี้มีแนวโน้มว่าสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้

๕. ความไม่ร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น คณะกรรมการชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทราบปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ไม่สามารถร่วมมือกันแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากเกรงว่าจะกระทบผลประโยชน์ของบางกลุ่มบางคนแล้ว เรื่องความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และมองว่าเป็นปัญหาที่ยากเกินความสามารถที่จะแก้ไขได้ บางหน่วยงานเห็นว่าปัญหาบางประการอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของวัดไม่สามารถเข้าไปดำเนินการได้ จึงปล่อยปัญหาให้เป็นหน้าที่ของวัดดำเนินการ ปัญหาบางประการ เช่น ปัญหายาเสพติดในชุมชน หน่วยงานของรัฐดำเนินการโดยขาดการประสานงานและความร่วมมือจากชุมชน รวมทั้งการแก้ปัญหาไม่ครบวงจร ปัญหาดังกล่าวจึงยังคงมีอยู่ ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ร.ร. เพลิดเพลินใจ

ท่าเรือวัดระฆัง

๑๑๑

๔.๑๑ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตาราม

๔.๑๑.๑ สำนักงานเขตบางกอกน้อย

สำนักงานเขตบางกอกน้อย เป็นหน่วยงานภายใต้การบริหารงานของ กรุงเทพมหานคร ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล จัดการปกครองท้องที่โดยใช้วิธีการแบ่งการปกครองเมืองต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพเป็นอำเภอชั้นนอก และอำเภอชั้นใน อำเภอชั้นนอกมีกรมการอำเภอ และกำนันผู้ใหญ่บ้านปกครองเหมือนอย่างหัวเมือง กระทรวงมหาดไทย อำเภอชั้นใน คือ พระนคร และธนบุรี มีแต่กรมการอำเภอขึ้นตรงต่อกระทรวงโดยไม่ต้องมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน ที่ว่าการอำเภอบางกอกน้อย เมื่อแรกตั้งจึงขึ้นกับกระทรวงนครบาล ต่อมากระทรวงนครบาลล้มเลิกไปรวมกับกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ และปรับปรุงการบริหารจัดการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สำนักงานเขตบางกอกน้อยดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๒๔ มีพื้นที่ในการปกครอง ๕ แขวง คือ แขวงศิริราช แขวงบ้านช่างหล่อ แขวงบางขุนนนท์ แขวงบางขุนศรี แขวงอรุณอมรินทร์ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีลำคลองเป็นจำนวนมาก และมีพื้นที่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นที่สนใจของนักธุรกิจ ทำให้ราคาที่ดินมีราคาสูง ทุกคนต้องการใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้ได้ประโยชน์สูงสุด จึงทำให้เกิดอาคารสูง ๆ ขึ้นมากมายในกรุงเทพมหานคร ทำให้ทัศนียภาพของนครหลวงต้องสูญเสียไป กรุงเทพมหานครจึงต้องหาทางป้องกันภาวะการณ์ดังกล่าว โดยออกข้อบัญญัติ เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน บางพลัด แขวงอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ แขวงวัดกัลยา เขตธนบุรี และแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พ.ศ.๒๕๓๕ โดยได้แบ่งบริเวณ และสถานที่ เพื่อความเหมาะสมกับข้อบัญญัติ ซึ่งย่านวัดระฆังโฆสิตาราม จะอยู่ในพื้นที่บริเวณที่ ๓ หมายถึง พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดถนนรถไฟและถนนพรานนก ทิศใต้จดแนวกิ่งกลางคลองวัดระฆัง ทิศตะวันออกจดถนนอรุณอมรินทร์ ฝั่งตะวันตกและแนวกิ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจดคลองบ้านขมิ้นฝั่งตะวันตก ในบริเวณที่ ๓ นี้จะมีข้อห้าม คือ ห้ามบุคคลใดก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทดังต่อไปนี้

๑. โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน
๒. อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข
๓. สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
๔. โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม
๕. โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพซึ่งเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

๖. สถานที่เก็บสินค้า
๗. ภัตตาคาร เว้นแต่การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคารเดิม
๘. ตลาดตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข
๙. หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย
๑๐. ห้องแถวหรือตึกแถว
๑๑. ฌาปนสถาน
๑๒. อาคารสำนักงานเอกชน ห้างสรรพสินค้า ที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน ๓๐๐ ตารางเมตร
๑๓. สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิงตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง
๑๔. สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว
๑๕. สถานกีฬา
๑๖. ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน ๕ ตารางเมตร
๑๗. อาคารที่มีความสูงเกิน ๑๖ เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุดถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อบัญญัติดังกล่าวมีส่วนช่วยรักษาแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ไม่ให้แปรสภาพไปเป็นอาคารพาณิชย์ โรงแรม หรือคอนโดมิเนียมขนาดใหญ่ อย่างที่ผิดขึ้นริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอื่น ๆ

พ.ศ. ๒๕๓๘ สำนักงานเขตบางกอกน้อยมีนโยบายการดำเนินงานโดยเน้นการพัฒนาในเรื่องของสิ่งแวดล้อม โดยการปรับปรุง ตรอก ซอย เพื่อการแก้ปัญหาการจราจร การป้องกันน้ำท่วม การขุดลอกคูคลองที่ตื้นเขิน การกำจัดขยะมูลฝอย และการให้บริการประชาชน มีการดำเนินการหลายโครงการและที่สำคัญคือ โครงการถนนตัวอย่าง หรือทำถนนให้สวยด้วยไม้ดอกไม้ประดับในถนนจรัญสนิทวงศ์ ช่วงแยกปิ่นเกล้าถึงคลองมอญ ระยะทางประมาณ ๓,๕๖๐ เมตร ปลูกต้นไม้ยืนต้น ไม้ดอกไม้ประดับประมาณ ๗,๐๐๐ ต้น และเพิ่มถังขยะ ๑๘๐ ใบ นโยบายดังกล่าวไม่ปรากฏงานพัฒนาด้านวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙ กรุงเทพมหานครได้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และแผนกลยุทธ์ด้านวัฒนธรรมไว้ดังนี้

วิสัยทัศน์ (สาขาวัฒนธรรม) “เสริมสร้างและดำรงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร”

พันธกิจ

๑. อนุรักษ์ พัฒนา พื้นฟู สืบสาน และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและวิถีความเป็นไทย
๒. มุ่งพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. ส่งเสริมวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ปลุกฝังจริยธรรมและคุณธรรมของสังคมไทยให้กับชาวกรุงเทพมหานคร
๔. จัดระบบบริหารจัดการและพัฒนาภาคีด้านวัฒนธรรม

จุดเด่นของกรุงเทพมหานคร (ด้านทรัพยากรมนุษย์และสังคม)

๑. มีแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมาก
๒. มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นของตนเอง
๓. มีบุคลากรด้านศิลปวัฒนธรรมอยู่เป็นจำนวนมากในกรุงเทพมหานคร
๔. เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและประเพณีของประเทศ
๕. มีการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมกับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย
๖. มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร และสภาวัฒนธรรมเขต

จุดด้อยของกรุงเทพมหานคร

๑. มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
๒. กรุงเทพมหานครไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบด้านวัฒนธรรมโดยตรง
๓. ขาดการส่งเสริมและสนับสนุนศิลปินอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
๔. ขาดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังคนรุ่นใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ
๕. ขาดการปลูกฝังจิตสำนึกด้านจริยธรรมและคุณธรรมให้กับประชาชนอย่างเป็นระบบและไม่ต่อเนื่อง
๖. ขาดแคลนงบประมาณในการทำนุบำรุงและฟื้นฟูโบราณสถานและโบราณวัตถุ

โอกาสที่น่าจะมีในช่วงปี ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙

๑. มีเทคโนโลยีที่จะช่วยในการอนุรักษ์ เผยแพร่ และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น
๒. มีนโยบายรัฐบาลและกฎหมายใหม่ ๆ ที่สนับสนุนให้แต่ละท้องถิ่นมีบทบาทในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น
๓. มีแผนแม่บทในการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ ที่จะช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และโบราณสถานต่าง ๆ ในเกาะรัตนโกสินทร์

อุปสรรคที่อาจมีขึ้นในช่วงปี ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙

๑. ไม่สามารถควบคุมสื่อที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงหรือทำลายวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามได้
๒. สภาพเศรษฐกิจถดถอยทำให้ขาดแคลนงบประมาณและการสนับสนุนในการดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ และถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม

ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. มีวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามา มีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนในกรุงเทพมหานคร
๔. ประชาชนในกรุงเทพมหานครมีความเชื่อและค่านิยม เน้นวัตถุนิยม และบริโภคนิยม จนเป็นอุปสรรคต่อการอนุรักษ์และการสืบสานวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม

จากวิสัยทัศน์ พันธกิจ จุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคต่าง ๆ ที่กรุงเทพมหานคร ประมวลมานั้น กรุงเทพมหานครได้กำหนดวัตถุประสงค์ของแผนกลยุทธ์ด้านวัฒนธรรมไว้ ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่เยาวชนและประชาชน
๒. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ และพัฒนาองค์กรเครือข่าย กลไกชุมชนและหน่วยงานของกรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับและสนับสนุนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม
๓. เพื่อปลูกฝังจริยธรรมและคุณธรรมของสังคมไทยให้กับชาวกรุงเทพมหานคร

จากวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ กรุงเทพมหานครได้กำหนดเป้าหมายของแผนกลยุทธ์ที่จะดำเนินการในช่วงแผนระยะ ๕ ปี ได้แก่

ด้านการพัฒนาองค์กร มีหน่วยงานรับผิดชอบด้านวัฒนธรรมโดยตรง พัฒนาระบบบริหารจัดการ งานวัฒนธรรม และการประสานนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก มีองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมในทุกเขต และมีระบบติดตามและประเมินผลงานด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

ด้านเนื้อหาสาระของงาน จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อให้เยาวชน ประชาชน และองค์กรเครือข่ายได้มีส่วนร่วมและตระหนักในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมไทย โดยจัดหาสถานที่แสดงออกซึ่งศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ฝึกอบรมให้มีความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม อนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งความรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างน้อยเขตละ ๑ แห่ง ส่งเสริมให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานการพัฒนาสังคม และสร้างหลักสูตรพื้นฐานด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของไทย ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี

กรอบการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานคร ได้กำหนดไว้กว้าง ๆ เพื่อให้สำนักงานเขตทุกเขตสามารถนำไปปรับเป็นแผนงาน โครงการ/กิจกรรม เพื่อดำเนินงานด้านวัฒนธรรมในพื้นที่รับผิดชอบของตน ซึ่งก็มีเนื้องานที่สนับสนุนการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชนได้เป็นอย่างดี

ในรอบปีที่ผ่านมา ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตบางกอกน้อยได้จัดทำโครงการและกิจกรรมเพื่อเป็นการเสริมความรู้ สร้างรายได้ แก่ประชาชนในท้องที่ที่รับผิดชอบซึ่งเป็นโครงการและกิจกรรมที่สนับสนุน ส่งเสริม และเผยแพร่วัฒนธรรมไทยควบคู่กันไป เช่น

เปิดฝึกอบรมวิชาชีพทั้งระยะสั้น(๑ สัปดาห์) และระยะยาว(๓- ๖ เดือน) แก่ประชาชนทั่วไป โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยใช้สถานที่ในบริเวณชุมชน เช่น ศาลากาญจนภิเษก วัดระฆังโฆสิตาราม

วิชาชีพที่ฝึกอบรม ได้แก่ วิชาการนวดฝ่าเท้า (หลักสูตร ๒๐ ชั่วโมง) ทำขนมไทยโบราณ ทำดอกไม้ เป็นต้น ผู้เข้าอบรมส่วนมากจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งการจัดอบรมแต่ละครั้งจะสำรวจความต้องการของประชาชนว่ามีความสนใจใคร่รู้ในเรื่องใดบ้าง แล้วจึงจัดทำหลักสูตรร่วมกับวิทยากร วิทยากรที่มาฝึกอบรมจะเป็น ผู้รู้ พระ เจ้าหน้าทีจากศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กทม. สำนักสวัสดิการสังคม โดยจะเน้นที่วิทยากรท้องถิ่นเป็นหลัก

ฝึกอบรม เยาวชน และผู้สูงอายุ ในการรวมกลุ่มเพื่อสามารถแก้ไขปัญหาในชุมชน

จัดตั้งกองทุนเพื่อส่งเสริมอาชีพ

สนับสนุน ส่งเสริม และฟื้นฟูให้มีการจัดงานประเพณี และงานวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริมการท่องเที่ยว และสร้างรายได้ให้กับประชาชน

แนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ จะมาจากผลการประชุมของคณะกรรมการชุมชน ผู้แทนองค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครอง เช่น สภาวัฒนธรรมเขต ศูนย์วัฒนธรรม การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สถานีตำรวจดับเพลิง ตำรวจชุมชน กรมอุทกหารเรือ เป็นต้น ซึ่งสำนักงานเขตบางกอกน้อย จัดให้มีการประชุมเดือนละครั้ง เพื่อให้ผู้เข้าประชุม ทุกคนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะในแง่มุมต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานที่มีผลกระทบต่อประชาชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งเป็นการประชาสัมพันธ์ให้คณะกรรมการชุมชนได้นำไปถ่ายทอดให้ประชาชนในชุมชนได้รับทราบแนวทางการดำเนินงานของเขตต่อไป

๔.๑๑.๒ ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร

ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร เป็นหน่วยงานในสังกัด

กรุงเทพมหานครดำเนินงานด้านส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตกรุงเทพมหานคร เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จัก รวมทั้งบริการข้อมูลข่าวสาร รวบรวมข้อมูลทางวิชาการ ศึกษาวิจัยทิศทางการท่องเที่ยว และสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ในรอบปีที่ผ่านมา ได้จัดทำโครงการและกิจกรรมที่สำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม คือ โครงการเสวนาดนกล้าประชาคม และโครงการ “รักษากันฐาน สืบสานภูมิปัญญา” โดยมีวัตถุประสงค์

๑. เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กับประชาชนทั่วไป และผู้สนใจ

๒. เพื่อให้ประชาชนคนไทยและลูกหลานในท้องถิ่นรู้สึกตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย อันจะนำมาซึ่งการอนุรักษ์สืบสานต่อไป
๓. เพื่อประชาสัมพันธ์สถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ ให้เป็นที่รู้จักโดยผ่านการเล่าเรื่องจากผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรง และการสาธิตจากผู้เชี่ยวชาญ
๔. เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร บริเวณรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันตก

งานต้นกล้าประชาคม ย้อนอดีตวังหลัง - ศิริราช

จัดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๗ มกราคม ๒๕๔๕ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๒๐๐ คน ประกอบด้วย สื่อมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษาโบราณคดี นิสิตแพทย์ นักเรียน กรรมการชุมชน อาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้สูงอายุ มัคคุเทศก์ นักวิชาการอิสระ(ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม) และประชาชนทั่วไป กิจกรรมประกอบด้วย

การทัศนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามสถานที่สำคัญย่านวังหลัง - ศิริราช เช่น ทำน้ำพรานนก ตรอกวังหลัง กำแพงวังกรมหมื่นเทวานุรักษ์ อนุสาวรีย์พระราชบิดา พิพิธภัณฑสถานในโรงพยาบาลศิริราช ภัทราวดีเธียเตอร์ โรงเรียนอนุบาลสุภัทรา

การสาธิตวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การบรรเลงดนตรีไทย (ซิม) การละเล่นเด็กไทย (มอญซ่อนผ้า รำวง) การทำขนม (ปั้นลืบ บัวลอยไข่หวาน)

การเสวนาเรื่องราวในอดีตย่านวังหลัง - ศิริราช ผู้ร่วมเสวนา ได้แก่

๑. รศ. นพ.สรโรจ แสงวิเชียร อดีตหัวหน้าภาควิชากายวิภาคศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช เล่าเรื่องประวัติศาสตร์โรงพยาบาลศิริราช
๒. คุณบุษบง มุ่งการดี ทายาทราชสกุลอิศรางกูร เล่าเรื่องราวสกุลอิศรางกูร และการเปลี่ยนแปลงสภาพย่านวังหลังในอดีต
๓. คุณภัทราวดี มีชูธน ศิลปินผู้มีผลงานด้านศิลปการแสดง และเติบโตในย่านวัดระฆังโฆสิตาราม เล่าเรื่องบรรยากาศวัดระฆังในอดีต และการพัฒนาการของย่านวัดระฆัง
๔. คุณทวีศักดิ์ ศรีม่วง ประธานกรรมการชุมชนวัดระฆัง พ่อค้าเร่ย่านธนบุรีในอดีตเล่าเรื่อง สภาพบ้านเรือน และการประกอบอาชีพยุค ๒๐๐๐

โครงการ “รักษถิ่นฐาน สืบสานภูมิปัญญา” มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจในโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นของตน เห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การจัดการท่องเที่ยว และมีจิตสำนึกในการเป็นเจ้าบ้านและเป็นผู้ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ดี

วิทยากรที่เชิญมาให้ความรู้ประกอบด้วยคณาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้แทนหน่วยงาน และวิทยากรท้องถิ่น มีเยาวชน และประชาชนสมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน ๒๗ คน จัดฝึกอบรม ๕ วัน จัดกิจกรรมหลายรูปแบบ ได้แก่ บรรยายให้ความรู้ ทัศนศึกษา กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ทำกิจกรรมทดสอบ การสอบข้อเขียน อภิปรายกรณีศึกษา และมอบวุฒิบัตรแก่ผู้เข้า

รับการฝึกอบรม โครงการนี้ได้รับความร่วมมือจากบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ผู้บริหารของ ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ศูนย์ประสานงานเครือข่าย ประชาคมกรุงธนเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยศิลปากร

๔.๑๑.๓ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานระดับกรม ของกระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๒๒ แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒)พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยมีปรัชญาหลักและกรอบแนวคิดกับการพัฒนางานวัฒนธรรม ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๒ นโยบาย รัฐบาล และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ และแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระยะที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) โดยกำหนดให้แผนวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นแผน ยุทธศาสตร์ระยะปานกลาง ๕ ปี ดังนี้

วิสัยทัศน์ “ภายในปี ๒๕๕๙ คนไทยรู้ เข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของ วัฒนธรรมไทย มีคุณธรรม จริยธรรม มีระบบคิดในการสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อสาธารณะ สามารถปรับปรนวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมต่อความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต อันจะโน้มนำ ให้การพัฒนาประเทศมีทิศทางไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยกำหนดพันธกิจไว้ ๒ พันธกิจ คือ

พันธกิจที่ ๑ บริการการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและบูรณาการวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาไทยในกระบวนการเรียนรู้

พันธกิจที่ ๒ การบริหารและการจัดการด้านวัฒนธรรม

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม ปราบกฏดังนี้

จุดอ่อน ได้แก่ การไม่นำแผนไปใช้แม้จะมีการวางแผนงานไว้ ไม่มีการติดตามประเมินผล อย่างต่อเนื่องเป็นระบบ การบริหารงานงบประมาณไม่มีประสิทธิภาพ บริการไม่มีบูรณาการ /ไม่ หลากหลาย/ ไม่ทั่วถึง การใช้ทรัพยากรไม่มีประสิทธิภาพ ขาดค่านิยมร่วมชาติสิ่งจูงใจ

จุดแข็ง ได้แก่ มีองค์กรเครือข่ายกระจายอยู่ทั่วประเทศ มีเทคโนโลยี/เครื่องมืออุปกรณ์ พร้อมให้การส่งเสริม มีเงินทุนสนับสนุนเพียงพอ มีแหล่งข้อมูลและสื่อสารเพื่อการศึกษาเรียนรู้ มีบุคลากรและนักวิชาการที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทาง

อุปสรรค ได้แก่ ศักยภาพและความพร้อมของท้องถิ่นโดยรวมต่ำ กระแสนิยม/วัตถุ นิยม/บริโภคนิยมค่านิยมวัฒนธรรมไทย ขาดความเชื่อในภูมิปัญญาไทย ท้องถิ่นให้ความสำคัญน้อยกว่างานด้านอื่น

โอกาส ได้แก่ นโยบายของรัฐ กฎหมาย รัฐธรรมนูญ พรบ.การศึกษา เอื้ออำนวยต่อการ ดำเนินงาน กระแสเศรษฐกิจพอเพียงสนับสนุนงานวัฒนธรรม ความต้องการการเรียนรู้ทาง วัฒนธรรมมีมาก มีหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลาย มีความ

พร้อมทางเทคโนโลยี และการกระจายการบริการ องค์กรที่เกี่ยวข้องมีหลากหลาย หน่วยงานอื่นมีส่วนร่วมให้การสนับสนุน เงินทุนสนับสนุนจากรัฐบาลและเอกชนมีเพียงพอ

เป้าหมายของการพัฒนางานวัฒนธรรม

๑. คนไทยทุกคนได้รับบริการทางวัฒนธรรมอย่างทั่วถึง เท่าเทียม และมีคุณภาพ ในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นให้คนไทยทุกคนมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการธำรง รักษา พัฒนาและสร้างสรรค์วัฒนธรรม เพื่อให้บริการทางวัฒนธรรมมีคุณภาพ และประสิทธิภาพสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ เข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม

๒. มีการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนางานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับฐานความรู้ของประเทศ รวมถึงการสร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้ การผสมผสานกับภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม อันจะทำให้เกิดความรู้ การเรียนรู้ การปรับปรนวิธิต่างอย่างเหมาะสมต่อความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต เพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

๓. มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม ปลุกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบอบวิถีชีวิตไทยที่ดีงาม เพื่อให้คนไทยสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสมานฉันท์ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน มีระบบคิดในการสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อสาธารณะ

การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน จะมีลักษณะงานอยู่ในพันธกิจที่ ๒ คือ การบริหารและการจัดการด้านวัฒนธรรม มียุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่สำคัญ คือ

การกระจายอำนาจและการตัดสินใจการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยเสริมสร้างองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งในรูปแบบสภาวัฒนธรรมหรือรูปแบบอื่น ๆ เพื่อให้ประชาชนและชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจและพร้อมที่จะธำรงรักษา พัฒนา และสร้างสรรค์วัฒนธรรมของตนอย่างต่อเนื่อง โดยหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทันสมัย

ส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการคัดสรร พื้นฟู พัฒนา และสร้างสรรค์ เพื่อนำคุณค่าของภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นศักยภาพและทุนทางวัฒนธรรมมาทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับคุณค่าทางสังคมและจิตใจ

ระดมสรรพกำลังในการดำเนินงานวัฒนธรรม โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทุกคนมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการรับผิดชอบการดำเนินงานวัฒนธรรมในทุกระดับ และตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของทุกคนที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

เพิ่มประสิทธิภาพการบริการและการจัดการดำเนินงานวัฒนธรรม ให้สามารถทำหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบายและแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ รวมทั้งหน้าที่ในการส่งเสริม เผยแพร่

สนับสนุน และประสานการดำเนินงานวัฒนธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ ให้
ประสานเชื่อมโยงเป็นระบบในทุกกระดับ

๔.๑๑.๔ กรมการศาสนา

กรมการศาสนา เป็นหน่วยงานระดับกรมของกระทรวงศึกษาธิการ
ดำเนินงานตามภาระหน้าที่ ที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และ ฉบับที่
๒ พ.ศ.๒๕๓๕ พระราชบัญญัติ/กฎ/ระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสนองงานของคณะสงฆ์

วิสัยทัศน์ “คนไทยนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้เกิดความรู้
คู่คุณธรรม เพื่อให้เป็นคนดีมีคุณภาพ”

พันธกิจ ทำนุบำรุงส่งเสริมงานด้านศาสนา ให้การอุปถัมภ์และคุ้มครองกิจการทาง
พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นที่ทางราชการรับรอง ส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมในการเสริมสร้าง
คุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน

วัตถุประสงค์ เพื่ออุปถัมภ์และคุ้มครองศาสนา ส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมของศาสนา
ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและสร้างความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา สนับสนุนการนำ
หลักธรรมของศาสนามาใช้ เสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อสร้างความสงบสุขแก่
สังคมไทยและสังคมโลก รวมทั้งการดำเนินการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

จากวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ ที่กล่าวไว้ ได้กำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์
ไว้ ๓ ยุทธศาสตร์ ได้แก่

๑. การนำหลักธรรมทางศาสนาพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ประชาชน โดยมุ่งพัฒนา
พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนา และบุคลากรทางศาสนาให้มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดหลักธรรม
และร่วมพัฒนาสังคม เผยแผ่หลักธรรมสู่ประชาชนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เสริมสร้าง
คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมในระบอบวิถีชีวิตที่ดีงาม ส่งเสริมให้วัดและศาสนสถานเป็น
ศูนย์กลางการพัฒนาจิตใจ ศูนย์การเรียนรู้และการพัฒนา

๒. การพัฒนาระบบการบริหารจัดการด้านศาสนา มุ่งปฏิรูประบบบริหารที่เน้นการ
กระจายอำนาจ พัฒนาระบบการบริหาร การจัดระบบงาน พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ
การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การวิจัย และการติดตามประเมินผล เพื่อสนับสนุนส่งเสริมหน่วยงาน
และการบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่
การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

๓. เสริมสร้างความสมานฉันท์ระหว่างศาสนา มุ่งสร้างความสมานฉันท์และเอื้อ
อาทรต่อกันตามหลักศาสนา ส่งเสริมการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมของศาสนิกชน
ต่างศาสนา

จากยุทธศาสตร์ดังกล่าว กรมการศาสนาได้กำหนดแผนงานที่น่าสนใจและสอดคล้องกับการพัฒนาวัดซึ่งเป็นแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่แผนงานทำนุบำรุงส่งเสริมวัดและศาสนสถานให้พัฒนามีความสามารถนำหลักธรรมสู่ประชาชน เป็นศูนย์กลางการพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุน พัฒนาวัดและศาสนสถานให้สะอาด ร่มรื่น สงบร่มเย็นเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยวัดเป็นแกนกลางของความร่วมมือกับครอบครัว สถานศึกษา และสถาบันสังคมอื่นในการศึกษาหลักธรรม อบรมคุณธรรม จริยธรรม และนำหลักธรรมไปสู่วิถีชีวิต รวมทั้งให้มีการดูแลและจัดประโยชน์ศาสนสมบัติทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ

๔.๑๑.๕ กรมศิลปากร

กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานระดับกรมของกระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินงานตามภาระหน้าที่ ที่กำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ และพระราชบัญญัติ/กฎ/ระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีภารกิจหลักในการบำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ และเผยแพร่ศิลปะวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งจัดการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น งานช่างประณีตศิลป์ งานโบราณสถาน โบราณวัตถุ กิจการหอสมุด งานแต่งหนังสือไทย งานดุริยางค์ศิลป์ งานนาฏศิลป์ ฯลฯ จุดมุ่งหมายเพื่อทำให้ศิลปวัฒนธรรมของชาติเข้มแข็ง สามารถชี้นำประชาชนให้เกิดความรักหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของชาติ แผนอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ ๙ (๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) กรมศิลปากรได้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และแผนยุทธศาสตร์ ไว้ดังนี้

วิสัยทัศน์ คนไทยต้องรู้ เข้าใจ ตระหนัก มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด สร้างสรรค์ และเผยแพร่ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง เพื่อเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมไทยและความมั่นคงของชาติ

พันธกิจที่ ๑ อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด สร้างสรรค์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม อารังไว้ซึ่งจารีต ประเพณี พระราชพิธี และรัฐพิธี ศึกษา ค้นคว้า วิจัย รวบรวม จัดระบบ องค์ความรู้ ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่นและชาติ ถ่ายทอดเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัยให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

พันธกิจที่ ๒ การสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ของชาติ และส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบสาน ศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

พันธกิจที่ ๓ การจัดการศึกษาเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมให้มีคุณภาพ มาตรฐาน

พันธกิจที่ ๔ ส่งเสริมความร่วมมือในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมในประเทศและระหว่างประเทศ

พันธกิจที่ ๕ พัฒนาระบบบริหารการจัดการทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมการบริหารจัดการศึกษาเฉพาะทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้ได้มาตรฐานและมีประสิทธิภาพ

จากวิสัยทัศน์ พันธกิจ ดังกล่าวกรมศิลปากรได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ ดังนี้

๑. อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด สร้างสรรค์ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม จารัต ขนบประเพณี พระราชพิธี รัฐพิธี
 ๒. กำหนดกรอบ แนวทาง เกณฑ์มาตรฐานการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด และกระบวนการปกป้อง คุ้มครอง ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญาอย่างมั่นคงและยั่งยืน
 ๓. สร้างความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
 ๔. เสริมสร้างคุณภาพการจัดการศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งในระบบ นอกระบบและอัยาศัย
 ๕. พัฒนาประสิทธิภาพในการจัดบริหารการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม
 ๖. เผยแพร่ แลกเปลี่ยน และส่งเสริมความร่วมมือในการจัดการทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ระหว่างท้องถิ่น ระหว่างชาติ และระหว่างประเทศ ในรูปแบบที่หลากหลาย
 ๗. เสริมสร้างสมรรถนะและประสิทธิภาพการบริหารจัดการด้านศิลปวัฒนธรรม การบริหารจัดการศึกษาเฉพาะทางด้านศิลปวัฒนธรรม (การตราปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปวัฒนธรรม การจัดทำเกณฑ์การประเมินผลการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม
 ๘. การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปวัฒนธรรมให้มีศักยภาพในการปฏิบัติงาน ร่วมกัน อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง
 ๙. การพัฒนาองค์กรด้านศิลปวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ ๙ ข้อ กรมศิลปากรได้แปลงเป็นแผนงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและสนับสนุนการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน ได้แก่ การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด สร้างสรรค์ พัฒนา ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มรดกภูมิปัญญา ของท้องถิ่นและชาติ จารัตประเพณี
- ส่งเสริม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการดูแลรักษา จัดการทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม
- จัดบริการการศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรม และสนับสนุน ส่งเสริมการศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับชุมชนและท้องถิ่น
- ส่งเสริม พัฒนาประสิทธิภาพ และมาตรฐานการบริหารจัดการทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม
- พัฒนาองค์กรและทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต

๔.๑๑.๖ สภาวัฒนธรรมอำเภอบางกอกน้อย

สภาวัฒนธรรมอำเภอบางกอกน้อย ดำเนินตามประกาศคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องการตั้งสภาวัฒนธรรม โดยอนุโลมปรับตามสภาพความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น เป็นองค์กรเอกชนที่จัดตั้งโดยการคัดสรรบุคคลในหลายสาขาอาชีพ ได้แก่องค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรวิชาการ ที่อยู่ในท้องถิ่นเพื่อให้มาบริหารจัดการงานวัฒนธรรม เป็นการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นและประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และรับผิดชอบวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการดำเนินงานวัฒนธรรมในภาพรวมของประเทศ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ได้แก่ สำนักงานเขตบางกอกน้อย ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมการศาสนา กรมศิลปากร และสภาวัฒนธรรม ล้วนมีแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมทั้งสิ้น โดยให้ความสำคัญในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมให้เยาวชนและประชาชน ตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม โดยเน้นการพัฒนาการบริหารจัดการงานวัฒนธรรมให้เป็นระบบ และให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการจัดการทุกขั้นตอน ซึ่งแนวทางการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานไปในทิศทางเดียวกัน แต่หน่วยงานดังกล่าวขาดการประสานความร่วมมือในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย การทำงานจึงต่างคนต่างทำ บางหน่วยงานเน้นที่กิจกรรมในความรับผิดชอบโดยตรง ไม่มีการบูรณาการ งานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าไปด้วย จึงทำให้ประชาชนส่วนมากขาดโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน

บทที่ ๕

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาและกลุ่มชาติพันธุ์ ของชุมชนย่านวัดระฆังโฆษิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง พบว่า พื้นที่ดังกล่าวดั้งเดิมเป็นเรียกสวนไร่นา มีวัดระฆังโฆษิตาราม ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่สมัยอยุธยาตั้งอยู่ใกล้กับคลองวัดระฆัง ประกอบกับบริเวณดังกล่าวใกล้กับที่ตั้งของด่านขนอน จึงมีบ้านเรือนตั้งอยู่ สองฝั่งคลองวัดระฆัง หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว พื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของบรรดาเจ้านายขุนนางที่ตามเสด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมารับราชการ รวมทั้งบ่าวไพร่ชาวบ้านที่หนีพม่ามาจากอยุธยาและจังหวัดใกล้เคียง จึงเกิดตำหนักที่ประทับกระจายอยู่ทั่วไป เช่น วังบ้านปูน วังสวนมังคุด วังสวนลินจี - วังหลัง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ความสำคัญของพื้นที่ดังกล่าวก็ลดน้อยถอยลง ประกอบกับประเทศไทยเริ่มวางเวนสงครามเจ้านายวังหลังต่างแยกย้ายไปอยู่ต่างจังหวัด และเข้าวัดบ้าง วังทั้งหลายจึงขาดผู้มีความสามารถปกครองดูแล พื้นที่ดังกล่าวจึงถูกทิ้งร้างและเริ่มเปลี่ยนผู้ถือครอง รวมทั้งให้เข้าทำกิจการค้าต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อมีการเวนคืนที่ดินหลวงเพื่อสร้างโรงพยาบาลศิริราช และสถานีรถไฟบางกอกน้อย ส่งผลให้ราชสกุลที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากกรมพระราชวังหลัง คือ ปาละกะวงศ์ และเสนีวงศ์ ต้องแยกย้ายไปอยู่ที่อื่นหมด คงเหลือแต่ราชสกุล อิศรางกูร ที่ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ไม่โดนเวนคืน คือบริเวณตั้งแต่โรงพยาบาลศิริราชถึงวัดระฆังโฆษิตาราม และบ้านขมิ้น ผู้คนแถวย่านวัดระฆัง วังหลัง บ้านปูน บ้านขมิ้น แต่ก่อนจึงเป็นญาติและบ่าวไพร่ในวัง จับจองพื้นที่อยู่กันมาจกรุ่นลูกรุ่นหลาน

เมื่อมีการตัดขยายถนน สร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย และโรงพยาบาลศิริราช ความเจริญโดยรอบก็ตามมา ผู้คนเริ่มโยกย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนเพื่อทำการค้า ชุมชนที่เคยอาศัยการเดินทางเรืออย่างชุมชนบ้านขมิ้นก็เสื่อมหายไป ผู้คนจากต่างจังหวัดทยอยเข้ามาอยู่ใกล้แหล่งการค้าแหล่งใหม่ซึ่งมีถนนผ่าน ส่งผลให้บ้านเรือนที่อยู่อาศัยย่านวังหลังหนาแน่นขึ้น และขยายมาถึงบริเวณใกล้วัดระฆังโฆษิตารามและซอย ๘ คดเช่นในปัจจุบัน

จากการศึกษาแหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆษิตารามรวมหาวิหาร เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน สามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ว่า แหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆษิตาราม มีศักยภาพสูงด้านการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน เพราะเป็นแหล่งที่มีวัฒนธรรมหลากหลาย และวัฒนธรรมดั้งเดิมมีความเข้มแข็งอยู่แล้ว อันเนื่องมาจากความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา อัจฉริยภาพของพระสงฆ์ในอดีต สถานที่อันเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยว รวมทั้งสถาบันการศึกษา และแผนพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม แม้วัฒนธรรมที่โดดเด่นบางประการ

จะล่มสลาย และแปรเปลี่ยนไป สาเหตุจากการผลัดเปลี่ยนการถือครองที่ดิน การย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของคนต่างถิ่น กระแสวัฒนธรรมตะวันตก และผลประโยชน์ของกลุ่มการค้า ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาเป็นไปอย่างล่าช้าเพราะขาดความร่วมมือร่วมใจจากชุมชนโดยรวม แต่ก็ยังมีชาวชุมชนจำนวนหนึ่ง รวมทั้งหน่วยงาน องค์กร ที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจที่จะร่วมแรงร่วมใจพัฒนาชุมชนและแหล่งวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนให้คงอยู่ และเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและเยาวชนในอนาคต เพียงแต่ขาดแกนนำในการประสานความร่วมมือ โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน จึงเป็นโครงการหนึ่งที่มีส่วนจุดประกายความหวังให้ชาวชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียงรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น และคิดหาแนวทางที่จะประสานความร่วมมือกันในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชนต่อไป ตามรายละเอียดผลการศึกษาวิจัยดังนี้

๑. ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมดั้งเดิม

แหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญ

พื้นที่ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง แขวงศิริราช เดิมเป็นสถานที่ตั้งบ้านเรือนของของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมัยที่รับราชการอยู่กับพระเจ้าตากสินมหาราช ตำแหน่งที่ประทับของพระองค์อยู่ใกล้วัดระฆังโฆสิตาราม สมเด็จพระที่นั่งพระองค์ใหญ่ประทับเหนือวัดระฆัง ที่เรียกว่าบ้านปูน กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข กรมพระราชวังหลัง (พระราชนัดดา) ประทับอยู่ที่วังสวนลิ้นจี่ พระอนุชาของค์อื่น ๆ ประทับอยู่บริเวณสวนมังคุดที่บ้านปูน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ขณะมีพระชนอายุ ๒ พรรษา ก็ทรงประทับอยู่กับสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เจ้าจอมมารดาเรียบ พระชนนีของรัชกาลที่ ๓ ประทับอยู่ ณ บ้านหลวงเดิมแถววัดระฆังโฆสิตาราม

หลังจากกรมพระราชวังหลังทิวงคต พระโอรส พระธิดา และเชื้อพระวงศ์ ก็ทรงประทับอยู่ต่อกันมา ได้แก่ กรมขุนอิศราณูรักษ์ กรมหมื่นเทวานุรักษ์ (หม่อมเจ้าชะอุ่น อิศรางกูร) และเชื้อสาย ซึ่งใช้นามสกุล "อิศรางกูร" ได้อยู่ต่อกันมา โดยมีหน้าที่ตัดดอกไม้ส่งเข้าในวังหลวง และรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงเสด็จมาเรียนภาษาไทยกับหม่อมราโชทัย ปัจจุบันแม้วังที่ประทับของราชวงศ์จะชำรุด ทรุดโทรม สูญหายไป แต่ก็ยังคงเหลือกำแพงวังให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมและเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความยิ่งใหญ่ ในอดีต ตรอกวังหลังจึงเป็นสถานที่หนึ่งที่นักประวัติศาสตร์ นักศึกษาวิจัย และนักท่องเที่ยว ยังคงแวะเวียนมาเป็นประจำ

โบราณสถาน โบราณวัตถุ

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร เป็นวัดโบราณ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงปฏิสังขรณ์ เป็นสำนักแห่งสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะ เป็นวัดในอุปถัมภ์ของเจ้านายในวังหลังมาโดยตลอด มีการขุดพบระฆังลูกหนึ่งทีกล่าวกันว่ามิเสียงไพเราะกังวาน และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงขอไปไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และสร้างระฆังมาชดเชย ๕ ลูก พระเศวตฉัตรที่กั้นพระประธานของวัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระเศวตฉัตรที่ใช้กันในการพระเมรุของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ภายในบริเวณวัดมีโบราณสถานโบราณวัตถุซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญของวัด ได้แก่ พระอุโบสถ พระประธาน พระวิหาร พระปราสาท พระเจดีย์ ๓ องค์ หอระฆัง ศาลาการเปรียญ ตำหนักแดง หอไตรหลังเล็ก หอพระไตรหลังใหญ่(ตำหนักจันทน์) รูปหล่อสมเด็จพระราชาคณะ หลวงพ่อขาว พระเครื่องสมเด็จพระวัดระฆัง และต้นโพธิ์ลังกา กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร เป็นโบราณสถาน ส่งผลให้ครอบคลุมสิ่งสำคัญ ๆ ที่อยู่ภายในวัดทั้งหมด

พระสงฆ์ที่มีคุณวิเศษ

วัดระฆังโฆสิตาราม มีพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในอดีต ได้แก่

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ซึ่งเป็นพระเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและทรงคุณทางวิปัสณาธุระ และมีอภินิหารเป็นที่กล่าวถึงมาจนปัจจุบัน พระสมเด็จที่ท่านสร้างเป็นที่นิยมน่าศักดิ์สิทธิ์และมีผู้ซื้อมากันในราคาสูง แม้ท่านจะมรณภาพไปนานแล้วแต่ประวัติชีวิตและคุณงามความดีของท่านยังเป็นที่กล่าวขาน และยังมีชื่อเสียงเลื่องลือศรัทธาจากประชาชนจำนวนมากที่เข้ามาวัดเพื่อสักการบูชา และหาวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับท่านไปไว้เคารพบูชาเพื่อเป็นสิริมงคลและคุ้มครองป้องกันภัย

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ.ทัต เสนิงวงศ์) เป็นพระเถระที่มีพระเกียรติคุณได้รับการสถาปนาเป็นหม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลันท์ ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ถวายเจ้านายโดยเฉพาะพระองค์หนึ่งที่ทรงทำร่วมกับสมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังสี) ผู้เป็นอาจารย์ก็ได้รับความนิยมนเช่นกัน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงในการเทศนาวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชี่ยวชาญในการเทศน์มหาชาติ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้เปรียญ ๓ ประโยค ตั้งแต่ยังเป็นสามเณรมีอายุได้ ๑๔ ปี และสำเร็จเป็นเปรียญ ๘ ประโยคในเวลาต่อมา ได้รับพระราชทานสุพรรณบัฏเป็นพิเศษกว่ารองสมเด็จพระราชาคณะองค์อื่น ๆ

๒. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

บริเวณชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง มีแหล่งวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นที่สนใจของนักประวัติศาสตร์ นักศึกษาวิจัย และนักท่องเที่ยว ได้แก่

โบราณสถานโบราณวัตถุที่อยู่ในวัด ศาลาต้นจันทร์ บ่อโพง ตรอกวังหลัง กำแพงวังกรมหมื่น เทวานุรักษ์ ภัทราวดีเธียเตอร์ รูปปั้นจำทหารเรือ พิพิธภัณฑของโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งมีผลงานที่มีคุณค่าบางชิ้นมีอยู่แห่งเดียวในโลกรวมทั้งอุปกรณ์การแพทย์ต่าง ๆ ที่สร้างจากความสามารถของ นายแพทย์ชาวไทย นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศิลปะ และแหล่งวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง โรงเรียนโฆสิตสโมสร และโรงเรียนสุภัทรา ซึ่งเป็นโรงเรียนเก่าแก่มีประวัติพัฒนาการมายาวนาน ผลิตผู้คนที่มีความรู้เป็นคุณแก่ประเทศชาติมาหลายยุคหลายสมัย แหล่งวัฒนธรรมบางแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้โดยตรง บางแห่งเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว เช่นพิพิธภัณฑโรงพยาบาลศิริราช และที่น่าสนใจ คือ ภัทราวดีเธียเตอร์ ซึ่งเป็นสถานบันเทิงและแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ที่ปรับตัวมาจากรากฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิม สามารถสร้างชื่อเสียง เป็นแรงดึงดูดใจให้ผู้คนเดินทางเข้ามาชมการแสดงและศึกษาเรียนรู้ในศิลปะไทยแขนงต่าง ๆ

๓. แผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนา

พื้นที่ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียงแขวงศิริราช อยู่ในความรับผิดชอบของ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ จึงมีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีส่วนรับผิดชอบในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมดังกล่าว ได้แก่ เขตบางกอกน้อย ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมการศาสนา และกรมศิลปากร ซึ่งแต่ละหน่วยงานมีแผนพัฒนาด้านวัฒนธรรม ระยะที่ ๙ ที่สอดคล้องและเอื้อต่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ ดังนี้

- (๑) การอนุรักษ์ พื้นฟู สืบสาน และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและวิถีความเป็นไทย
- (๒) สร้างความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมไทย
- (๓) มุ่งพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (๔) ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และกระจายอำนาจการตัดสินใจในการดำเนินงานวัฒนธรรมท้องถิ่นตน
- (๕) ส่งเสริมการลงทุนทางวัฒนธรรม
- (๖) การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาพัฒนาคุณภาพชีวิตปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของสังคมไทย
- (๗) จัดระบบบริหารจัดการและพัฒนากลไกด้านวัฒนธรรม

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ยังได้บัญญัติเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในมาตรา ๔๖, ๖๙, ๘๑, ๒๘๙ มีใจความสำคัญ คือ กำหนดให้การพิทักษ์ ปกป้อง สืบสาน ศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นหน้าที่ของประชาชนชาวไทยทุกคน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย แต่เท่าที่ผ่านมามหาหน่วยงานต่าง ๆ ยังคงทำงานตามแผนงาน ของตน ขาดการบูรณาการแผนงาน ขาดการประสานความร่วมมือ ต่างคนต่างทำ จึงไม่สามารถรักษา ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมไว้ได้ทั้งหมด รวมทั้งไม่สามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่สร้างเสริมปัญญา และรายได้ให้กับชุมชน

๔. ความล่มสลายทางวัฒนธรรม

ความเสื่อมสลายทางวัฒนธรรมไม่ได้มีเฉพาะความเป็นชุมชน สิ่งก่อสร้างที่เป็น ถาวรวัตถุเท่านั้น แม้แต่ อาหารการกิน สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ของเล่น เสื้อผ้า ก็แปรเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ด้วยวัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่กระจายมากับความเจริญทางเทคโนโลยี บดบังวิถีชีวิตไทยให้เสื่อมสลายไปทีละเล็กละน้อยจนไม่เหลือร่องรอยให้รุ่นหลังได้รับรู้

ขนมที่มีชื่อเสียง “ข้าวหลามตัดวัดระฆัง” เป็นชื่อที่แม่ค้าร้องเรียขายกันจนติด ปาก ถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังให้ได้รับรู้ว่าครั้งหนึ่ง ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม มีการทำข้าวหลามขายและ น่าจะมีรสชาติอร่อยมากพอที่จะมีชื่อเสียงกล่าวขานกันต่อมา แต่ก็น่าเสียดายที่ปัจจุบันคนในชุมชน ย่านวัดระฆังโฆสิตารามไม่มีใครเคยได้เห็นมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ เพราะขาดการสืบทอด เนื่องจากอิทธิพลของวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ผู้คนหันไปนิยมอาหารและของว่างที่พัฒนามาจากอาหาร ของชาวตะวันตกมากกว่า อาหารไทยบางชนิดจึงสูญหายไป

การทำตุ๊กตาชาววัง ตุ๊กตาชาววัง (ตุ๊กตาแขนอ่อน) เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งที่สาวชาววัง ตั้งเดิมแถบนี้ผลิตออกมาขายเพื่อเลี้ยงชีพยามขัดสน และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังได้ไม่นาน ก็ต้องปิด ตัวไปเช่นกัน คงเหลือแต่คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่และบางท่านที่พอได้เห็นซากปรักหักพังที่ทิ้งร้าง ให้เห็นร่องรอยของตุ๊กตาชาววังย่านวัดระฆังโฆสิตารามในอดีต เพราะเป็นผลมาจากความเจริญ เช่นกัน ที่เยาวชนรุ่นหลังหันไปสนใจของเล่นใหม่ ๆ ที่ดูทันสมัยแปลกตากว่า แต่ก็ยังดีที่มีหลงเหลือ ให้เห็นในแหล่งวัฒนธรรมอื่น ที่ตุ๊กตาชาววังกลายเป็นของเล่นไปเป็นของที่ระลึก และตั้งแสดงใน ปัจจุบัน

นอกจากนี้วัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ เช่น ประเพณีการทำบุญตักบาตร เข้าวัด ฟังเทศน์ฟังธรรม ทำบุญอัฐิ ซึ่งทางวัดพยายามที่จะรักษาวรรณธรรมนี้ไว้โดยจัดให้มีกิจกรรมทาง ศาสนาทุกวันพระ และเปิดให้ประชาชนทั่วไปได้ใช้พื้นที่ในวัดเพื่อร่วมกิจกรรม ซึ่งส่วนมากจะเป็น ผู้สูงอายุที่ยังปฏิบัติอยู่และส่วนมากจะมาจากที่อื่น ส่วนประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง มีความ พยายามที่จะรักษาสืบสานไว้แต่เป็นเพียงจากบางกลุ่มซึ่งไม่ใช่คนส่วนใหญ่ของชุมชน

ความล้มสลายทางวัฒนธรรมดังกล่าวอาจจะเป็นจุดสนใจให้ผู้คนในย่านวัดระฆังโฆสิตาราม กลับมาโยยหา และคิดจะรื้อฟื้น หรือพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมของตนเองให้กลับมายิ่งใหญ่ จนกล่าวขานติดปากคนไทยอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ชุมชนอื่น ๆ กำลังรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสืบทอดให้เยาวชนตระหนักในความสำคัญของวัฒนธรรมของตน และหลายแห่งมีวิธีการจัดการที่ดีจนประสบความสำเร็จ

๕. แนวทางการพัฒนาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์ พูดคุย และการประชุมเสวนากันระหว่างชาวบ้านในชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม นักวิชาการ ผู้รู้ ผู้สนใจ และผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แม้จะมีชาวบ้านจากชุมชนมาไม่มาก แต่ทุกคนเห็นว่างานบางอย่างที่ประสบความสำเร็จอาจเริ่มต้นจากคนเพียงคนเดียว แล้วรวมกันเป็นกลุ่ม ขยายเครือข่ายออกไปในวงกว้าง หากกลุ่มผู้เริ่มต้นมีความตั้งใจจริงในการที่จะร่วมมือกันพัฒนา

การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมนั้นจะต้องมีชาวบ้านเป็นแกนนำ และมีองค์กร หน่วยงาน สถาบันต่าง ๆ เป็นผู้สนับสนุน การดำเนินงานจึงจะประสบความสำเร็จ โดยมีแผนงานที่ชัดเจนที่เกิดจากความต้องการของส่วนร่วม โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมพัฒนา และร่วมรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ เกิดความผูกพัน ภาคภูมิใจ อยากติดตามดูแลปรับปรุงแก้ไข ให้ประสบความสำเร็จ แม้จะมีปัญหา อุปสรรค ในเบื้องต้นบางคนบางกลุ่มอาจไม่ร่วมมือด้วย เพราะเกรงจะเสียประโยชน์ที่เคยได้รับ แต่หากมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเข้าใจ เห็นคุณค่าความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ ให้รู้ถึงการรวมกลุ่มกัน ความเคลื่อนไหวของกลุ่ม และประโยชน์ที่ชาวชุมชนจะได้รับ รวมทั้งผู้มาร่วมประชุมจะได้รับประโยชน์จากการช่วยประชาสัมพันธ์สินค้า ผลงานของสมาชิกกลุ่ม โดยเริ่มจากในกลุ่มก่อน และขยายถึงการประสานความร่วมมือกับชุมชนอื่น ๆ ก็จะเป็นแรงจูงใจให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ อันจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างยั่งยืน

การดำเนินงานในเบื้องต้นจะเป็นการสร้าง ความเข้าใจอันดีต่อกัน นอกจากนี้ต้องแสวงหาแนวร่วมที่มีพลังผลักดันให้แผนการดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปได้ เช่น เจ้าอาวาส พระราชาคณะ นักการเมืองระดับชาติ และท้องถิ่น ผู้แทนสมาคมมูลนิธิอุปลัภูมิวัดระฆังโฆสิตาราม และผู้บริหารสถานศึกษาในพื้นที่ ที่คุณกำลังนักเรียนนักศึกษาที่สามารถเป็นพลังแรงสนับสนุนอีกทางหนึ่ง โดยในชั้นแรกเห็นพ้องต้องกันว่า ความสะอาดเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะทำเนื่งการก่อน เริ่มต้นจากที่บ้าน รอบบ้าน และในชุมชน แล้วจึงขยายไปสู่การจัดการด้านภูมิทัศน์ให้เป็นระเบียบ เรียบร้อย เป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวชุมชน และเป็นลานอเนกประสงค์เพื่อที่คนเฒ่าคนแก่ได้เล่านิทาน เรื่องราวในอดีตให้เด็กรุ่นลูกหลานได้เรียนรู้ และให้เป็นสถานที่ที่เยาวชนคนเก่งของชุมชนได้แสดงความสามารถในเชิงศิลปะสาขาต่าง ๆ โรงเรียนในพื้นที่ได้ใช้จัดนิทรรศการเพื่อเพิ่มพูนความรู้แก่ประชาชนที่ผ่านไปมา รวมทั้งประสานกับผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวบ้าน

ได้สามารถผลิตชิ้นงานเป็นผลิตภัณฑ์ของตน และที่เป็นของชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และที่สำคัญการบริการที่ถูกต้องลักษณะสำหรับนักท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ ในลักษณะกระจายสู่ชาวบ้านได้อย่างกว้างขวาง สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพมากมาย และเป็นทั้ง อาชีพเสริม เช่น มัคคุเทศก์ การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน การผลิตอาหาร ในทางอ้อมการท่องเที่ยว ช่วยส่งเสริมให้มีการพัฒนามาตรฐานด้านอื่น ๆ เช่น ความปลอดภัย สาธารณูปโภค รูปแบบ ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งการส่งเสริมการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม ถือเป็นการลงทุนทาง วัฒนธรรมที่น่าจะระบบคุณค่าและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้างให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และเกิดคุณค่าทางสังคมและจิตใจ เช่น การไหว้ การมีน้ำใจไมตรี การต้อนรับ เป็นต้น แต่ถ้า สามารถพัฒนาให้เป็นวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างแท้จริง ก็ยังเป็นสิ่งมีคุณค่าและดึงดูดความสนใจของ นักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามเป็นชุมชนที่อยู่ในแหล่งวัฒนธรรมที่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว หากมีการบริหารจัดการที่ดีย่อมสร้างรายได้ให้กับประชาชนได้มากกว่า รายได้ด้านอื่น

แผนงานต่าง ๆ ที่ได้เสวนากันในที่ประชุม จะสำเร็จได้ก็ด้วยการหมั่นมาประชุม ปรีกษาหรือกันอย่างสม่ำเสมอ เป็นประจำทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละครั้ง อาจจะเป็นที่วัด ที่โรงเรียน หรือที่ร้านคุณภัทราวดี มีชูธน แล้วแต่ความสะดวกและเจ้าภาพ ซึ่งที่ประชุมเห็นว่า วันอาทิตย์ตอน สาย ๆ จะเป็นการดี เพราะหลายฝ่ายไม่ติดภารกิจ โดยในระยะแรกของการดำเนินงาน ขอให้ผู้วิจัย ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานด้าน วัฒนธรรม ได้ช่วยร่างโครงการให้แก่กลุ่มสมาชิกก่อน หลังจากนั้นค่อย ๆ ปรับตัวไปเป็นผู้สนับสนุน หากสามารถหาทุนวิจัยมาสนับสนุนผลักดันให้แผนการดำเนินการดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นทางการเรียบร้อยแล้ว ยังเป็นการดี เพราะชาวบ้านไม่อยากเห็นหน่วยงานของรัฐ หรือผู้วิจัย เข้ามาปลุกเร้าให้เกิดความสนใจใคร่ทำงานแล้วทิ้งร้างไป อย่างเช่นหลายหน่วยงานที่เคยประสบมา

หากสามารถร่วมแรงร่วมใจประสานงานกันได้ดีที่ได้เสวนามา และชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และมีอิสระทางความคิด การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งรายได้ของประชาชน ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ก็จะประสบความสำเร็จ ด้วยมีทุนทาง วัฒนธรรมมากพอที่จะดำเนินการได้

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน : กรณีศึกษาย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ ประการที่ ๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และกลุ่มชาติพันธุ์ ของชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียงแขวงศิริราช เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาของแหล่งวัฒนธรรม การปรับเปลี่ยนของสถานที่ และเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งรกรากเป็นชุมชน ประการที่ ๒ เพื่อศึกษาสืบค้น และรวบรวมแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งวัฒนธรรมใหม่ ประการที่ ๓ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียงดำรงอยู่และสามารถปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งวัฒนธรรมใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ประการที่ ๔ เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน และ ประการที่ ๕ เพื่อนำเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน ด้วยความเชื่อที่ว่าชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นย่อมสั่งสมภูมิปัญญาจากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมที่ตนเองดำรงชีวิตอยู่ ดังนั้นภูมิปัญญาที่สั่งสมย่อมส่งผลให้สามารถค้นคิดวิธีการในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา บนพื้นฐานของข้อมูลและสิ่งแวดล้อมที่เป็นข้อเท็จจริง จากผลการศึกษาวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และกลุ่มชาติพันธุ์ ของชุมชน ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง

ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง ในปัจจุบันมี ๒ ชุมชน คือ ชุมชนวัดระฆัง ซึ่งตั้งอยู่ภายในตรอกวัดระฆัง และที่มีบ้านเรือนหนาแน่นมากจะอยู่บริเวณหลังวัดระฆังโฆสิตาราม และชุมชนวังหลัง ซึ่งอยู่ภายในตรอกศาลาตันจันทร์ และถนนวังหลัง ทั้งสองชุมชนมีผู้คนอยู่หนาแน่นขึ้นภายหลังที่มีการเวนคืนที่ดินหลวงเพื่อสร้างโรงพยาบาลศิริราช สถานีรถไฟ บางกอกน้อย และการตัดขยายถนนอรุณอมรินทร์ และถนนพรานนก ซึ่งทำให้ชาวบ้านซึ่งอยู่ในที่เวนคืนต้องขยับขยายออกมาอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง บางส่วนย้ายไปอยู่ที่อื่น รวมทั้งการเคลื่อนย้ายของชาวบ้านในชุมชนอื่นใกล้เคียง และจากต่างจังหวัดเข้ามาอยู่เนื่องจากเป็นแหล่งการค้าแห่งใหม่ที่เกิดขึ้นตามขึ้นมาเมื่อมีสถานีรถไฟ และโรงพยาบาล

ชาวชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าว จำแนกได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่บรรพบุรุษอาศัยอยู่มาแต่ดั้งเดิม ซึ่งประกอบด้วยชาวบ้านชาวสวนที่ตั้งรกรากมาก่อนการตั้งกรุงธนบุรี และเชื้อพระวงศ์ของกรมพระราชวังหลัง และบ่าวไพร่ ที่เข้ามาถือครองเมื่อตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี กระจายอยู่ทั่วไปในย่านวัดระฆังโฆสิตาราม วังหลัง และบ้านขมิ้น กลุ่มที่สอง คือคนที่เข้ามาอยู่

ภายหลังเมื่อวังสันผู้ปกครองดูแล และถูกทิ้งร้าง เปลี่ยนผู้ถือครองเป็นพ่อค้าทั้งชาวไทย ชาวจีน และชาวต่างชาติเข้ามาซื้อและเช่าทำกิจการ บางส่วนขออาศัยและเช่าที่วัดอยู่ และอยู่มาจนรุ่นลูกรุ่น หลานจนหนาแน่นกลายเป็นชุมชนแออัดในปัจจุบัน

๒. เพื่อศึกษา สืบค้น และรวบรวมแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่ง วัฒนธรรมใหม่

แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมนำวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง ที่สำคัญ แยกได้เป็นสองลักษณะ คือ ที่ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และที่เสื่อมสูญไป บางแห่งไม่เหลือร่องรอยมีเพียงการบันทึกประวัติศาสตร์หรือกล่าวขานถึง บางแห่งเหลือเพียงเศษซากให้เห็น

แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

(๑) วัดระฆังโฆสิตารามรวมทิวาหาร กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถาน เมื่อพ.ศ.๒๕๗๘

(๒) โบราณสถาน โบราณวัตถุภายในวัดระฆังโฆสิตาราม ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (สี) พระวิหารสมเด็จพระปรางค์ หอระฆัง ศาลาการเปรียญ พระเจดีย์ ๓ องค์ ตำหนักแดง หอไตรหลังเล็ก หอไตรหลังใหญ่ (ตำหนักจันทน์) พระประธาน หลวงพ่อขาว พระเครื่องสมเด็จพระโต และต้นโพธิ์ลังกา

(๓) บ่อน้ำมนต์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ตั้งอยู่คณะ ๖ เป็นบ่อน้ำ กว้างประมาณเมตรครึ่ง ยาว ๒ เมตร ทางวัดก่ออิฐโอบปูนโดยรอบบ่อสูง ๑ เมตร และมีลูกกรง ล้อมรอบ สันนิษฐานว่าเป็นบ่อน้ำที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นำก้อนอิฐที่ได้ลงคาถา อาคมมาไว้ในบ่อนี้ จึงมีประชาชนมาชมและขอตักน้ำในบ่อไปบูชาแต่ไม่มากนัก เนื่องจากตั้งอยู่ใน บริเวณคณะ ๖ ห่างจากพระวิหาร ประชาชนส่วนมากไม่ทราบประวัติความเป็นมา บางคนไม่เชื่อว่า เป็นบ่อน้ำที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นำก้อนอิฐมาไว้จริง

(๔) บ่อเต่า ตั้งอยู่บริเวณหลังพระวิหาร เดิมชาวบ้านใช้เป็นที่ปล่อยเต่าเพื่อ ทำบุญสะเดาะเคราะห์ ปัจจุบันยังคงเลี้ยงเต่าอยู่ แต่ไม่มีผู้นิยมนำเตามาปล่อยในบ่อ เนื่องจากบ่อมี ขนาดเล็ก น้ำถ่ายเทไม่ได้ ขาดการดูแลทำความสะอาด น้ำจึงมีสีเขียวเข้มจึงไม่มีใครเข้ามาเที่ยวชม

(๕) บ่อโพง เดิมเป็นบ่อน้ำหลังวัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งชาวบ้านมาตักน้ำไปใช้ และมาอาบน้ำ รวมทั้งพระสงฆ์ได้ใช้เป็นที่จืดเรือ ปัจจุบันสถานที่ดังกล่าวมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือน โดยรอบบ่อน้ำแน่น มีเศษขยะลอยอยู่ในบ่อ ทำให้น้ำในบ่อสกปรก ไม่มีผู้ใดเข้าไปเที่ยวชม และ ไม่ค่อยมีผู้ใดทราบประวัติความเป็นมา

(๖) รูปปั้นจำทหารเรือ ๒ ตัว ตั้งอยู่หน้าศาลาท่าน้ำหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งยังคงตั้งอยู่ที่เดิมมากกว่า ๘๕ ปี แต่ทำน้ำเดิมไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว คงเปลี่ยนไปใช้ทำเรือที่ ใกล้เคียงกันสำหรับข้ามฟากไปท่าช้าง ทำพระจันทร์

(๗) ตรอกวังหลัง ตั้งอยู่บริเวณทำน้ำพรานนง มีความยาวประมาณ ๓๐๐ เมตร ขนาดกับแนวแม่น้ำเจ้าพระยา สามารถเดินต่อมาจนถึงตรอกศาลาต้นจันทน์ และตรอกวัดระฆัง เป็นแหล่งค้าขายอาหารคาวหวานหลายชนิด และเป็นเส้นทางที่ผู้คนใช้เดินผ่านมายังวัดระฆังโฆสิตาราม และโรงเรียนต่าง ๆ ในย่านนั้น

แหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เสื่อมสูญไปแล้ว

(๑) วังบ้านปูน ไม่มีใครรู้ว่าเสื่อมสูญไปอย่างไร เพียงแต่รู้ว่าเปลี่ยนมาเป็นลานมะเกลือ และปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสุภัทรา และภัทราวดีเฉียเตอร์

(๒) วังสวนลั่นจี่ - วังหลัง ถูกเวนคืนเพื่อสร้างโรงพยาบาลศิริราช และสถานีรถไฟบางกอกน้อย

(๓) วังสวนมั่งคุด หรือวังกรมหมื่นเทวานุรักษ์ คงเหลือแต่กำแพงวังเพียงบางส่วน ที่ให้ผู้คนได้ระลึกถึง และนักท่องเที่ยวได้ชมร่องรอยของความเจริญรุ่งเรือง

(๔) ตำหนักทอง เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพระราชวังเดิม ซึ่งรัชกาลที่ ๑ โปรดให้รื้อมาปลูกไว้ที่วัดระฆังโฆสิตารามเพื่อเป็นตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ถูกไฟไหม้หมดเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๓

(๕) ศาลาต้นจันทน์ เดิมเป็นศาลาโรงธรรม เป็นศาลากลางบ้านสำหรับชาวบ้านในย่านวังหลังมาประกอบกิจกรรมตามประเพณีในเทศกาลสำคัญ และเป็นที่เรียนหนังสือของเด็กในย่านนั้น ถูกรื้อไปเมื่อครั้งสร้างถนนอรุณอมรินทร์ ไปไว้ที่เมืองโบราณ โดยสร้างเป็นศาลเพียงตาขนาดเล็กที่จำลองแบบมาจากศาลาต้นจันทน์หลังเดิม ตั้งไว้บริเวณปากตรอกศาลาต้นจันทน์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลาต้นจันทน์หลังเดิม

(๖) ข้าวหลามตัดวัดระฆัง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีชื่อเสียงโด่งดัง ปัจจุบันสูญหายไปจากแหล่งเดิม ไม่มีใครเคยได้ยินว่ามีการทำข้าวหลามตัดขายแถววัดระฆัง

(๗) ตึกตาขาววัง (ตึกตาแซนอ่อน) เป็นตึกตาที่สาวโสดขาววัง ที่อาศัยในวังกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ทำขาย และเลิกร้างไป คงเหลือแต่ความทรงจำของบางคนที่เคยเห็นซากแตกหักของตึกตาที่ถูกทิ้งร้างไว้ และคนที่สนใจประวัติศาสตร์ย่านวัดระฆังโฆสิตารามเท่านั้น

(๘) ศาลาโกหก เป็นศาลาที่สร้างคร่อมส่วนหนึ่งของบ่อโพง เดิมชาวบ้านใช้สำหรับพบปะพูดคุยกัน ปัจจุบันกลายเป็นบ้านพักอาศัยของคนในชุมชนวัดระฆัง

แหล่งเรียนรู้และแหล่งวัฒนธรรมใหม่

(๑) ภัทราวดีเฉียเตอร์ เป็นโรงละครกลางแจ้งแห่งแรกของเมืองไทย มีการจัดการแสดงละครเป็นประจำ โดยแสดงในตอนเย็น และเปิดให้ผู้สนใจทั่วไปซื้อบัตรเข้าชม นอกจากนี้ยังมีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการ และเปิดสอนศิลปการแสดงหลายสาขาให้แก่เยาวชนทั่วไป

(๒) พิพิธภัณฑสถานของโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งมีถึง ๑๓ แห่ง ตั้งกระจายตามภาควิชาต่าง ๆ ของคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล จัดแสดงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ตามสาขาของภาควิชาที่สอน สิ่ง que แสดงบางชิ้นเป็นสิ่งหายาก และมีชิ้นเดียวในโลก เปิดให้นิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้เข้าชมในวันเวลาราชการ ที่มีผู้สนใจเข้าชมมากที่สุด ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานนิติเวชศาสตร์ ซึ่งตั้งแสดงศพ "ซีอูย"

(๓) โรงเรียนสตรีวัดระฆัง โรงเรียนโฆสิตสโมสร และโรงเรียนสุภัทรา เป็นโรงเรียนที่ตั้งมาในสมัยที่บริเวณแถบนี้เริ่มมีความเจริญและผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น มีอายุการก่อตั้งไม่น้อยกว่า ๘๐ ปี เปิดรับนักเรียนตั้งแต่อนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ และมีลูกศิษย์มากมาย ทั้งที่ทำความชื่อเสียงเป็นคุณประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และประเทศ

๓. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง ดำรงอยู่และสามารถปรับเปลี่ยนเป็นแหล่งวัฒนธรรมใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม

(๑) เป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรม ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง เป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรมหลายสาขา ได้แก่

โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ในวัดระฆังโฆสิตาราม มรดกทางประวัติศาสตร์ เช่น สถานที่สำคัญ ๆ ทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยก่อนตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และมีพัฒนาการปรับเปลี่ยนมาจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนบุคคลสำคัญ และเชื้อสายเจ้านายสกุลวงศ์ที่เคยร่วมกันปกป้องประเทศและตั้งรกรากสืบต่อกันมา วัฒนธรรมความเชื่อ ความเชื่อและความศรัทธาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ที่ทำให้พุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ดำรงอยู่ รวมทั้งสร้างสรรค์ศิลปะแขนงต่าง ๆ ได้อย่างวิจิตรงดงาม วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งเกิดมาจากความเชื่อความศรัทธาทั้งในเรื่องของศาสนา จริยวัตร และอิทธิปาฏิหาริย์ของพระสงฆ์ และเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ยังคงอยู่

(๒) เป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษาและพุทธศาสนา ย่านวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง มีสถานศึกษา ๓ แห่ง คือ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง โรงเรียนโฆสิตสโมสร และโรงเรียนสุภัทรา จัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และจัดฝึกอบรมความรู้ด้านอื่น ๆ แก่ประชาชนทั่วไป เช่น สอนการเห่เรือ มัคคุเทศก์ สอนวิชาชีพต่าง ๆ มีพิพิธภัณฑสถานของโรงพยาบาลศิริราช ๑๓ แห่ง พิพิธภัณฑสถานภัทราวดีเฮียเตอร์ และโรงเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งเปิดสอนให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี และธรรมศึกษาแก่พระสงฆ์ สามเณร ชี และประชาชนทั่วไป รวมทั้งจัดการเทศน์เป็นประจำทุกวันพระ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสสนทนารธรรม นอกจากนี้

สถานที่ต่าง ๆ ในย่านนี้ ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่นักเรียนนักศึกษาในท้องถิ่นและสถาบันอื่น ๆ ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม เป็นประจำ

(๓) เป็นแหล่งเรียนรู้ทางอาชีพ บริเวณย่านวัดระฆังโฆสิตาราม มีภัทราวดีเธียเตอร์ ซึ่งดำเนินการโดย คุณภัทราวดี มีชูธน เปิดสอนศิลปะการแสดงหลายสาขาวิชา ทั้งที่เป็นศิลปะไทย และศิลปะตะวันตก มีหลักสูตรระยะสั้น และระยะยาว ซึ่งผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ หรือสร้างเสริมอาชีพให้มีความมั่นคงขึ้น

(๔) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เนื่องจากย่านวัดระฆังโฆสิตารามเป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมและที่เกิดขึ้นใหม่ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม ประกอบกับทัศนียภาพอันสวยงามของโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในวัด และสถานที่ตั้งซึ่งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นแรงดึงดูดใจให้มีผู้คนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจำนวนมากเข้ามาท่องเที่ยวชมทัศนียภาพ ศิลปะกรรมต่าง ๆ และมาร่วมทำบุญสืบสานพระพุทธศาสนา

(๕) มีกฎหมาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เอื้อต่อการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม และพัฒนาท้องถิ่นให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ โดยตั้งอยู่บนรากฐานและการสร้างมูลค่าเพิ่มของทุนทางวัฒนธรรม

๔. เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

(๑) สภาพแวดล้อมของแหล่งวัฒนธรรม ศูนย์รวมของแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญในย่านนี้จะอยู่ที่วัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งมีพื้นที่บริเวณวัดกว้างขวาง ภายในวัดสามารถรองรับนักท่องเที่ยวและผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้ได้จำนวนมาก มีการจัดระเบียบ และดูแลความสะอาดภายในวัดด้านใน ซึ่งเป็นที่ตั้งโบราณสถานไว้เป็นอย่างดี แต่พื้นที่วัดบริเวณรอบนอกที่เป็นกุฏิพระกำลังอยู่ในการปรับปรุง สร้างกุฏิใหม่ขึ้นมาแทนที่หลังเดิมซึ่งเป็นไม้และชำรุดทรุดโทรม จึงทำให้บริเวณดังกล่าวมีอุปกรณ์ก่อสร้างกองอยู่ทั่วไป และมีชุมชนกรรมกรก่อสร้างอยู่อาศัยในบริเวณวัด กลายเป็นชุมชนทับซ้อนอีกแห่งหนึ่ง ส่วนบริเวณหน้าวัดเป็นที่โล่งมีการตั้งร้านค้าขายสังฆทานและขายสัตว์น้ำ เต่า ปลาไหล หอย เพื่อให้ชาวบ้านซื้อไปปล่อย ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้ทัศนียภาพของวัดระฆังโฆสิตารามไม่งดงามเมื่อมองมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งทางวัดมีนโยบายที่จะปรับปรุงต่อไป

ส่วนสภาพแวดล้อมในจุดอื่น ได้แก่ สถานศึกษา พิพิธภัณฑสถานของโรงพยาบาลศิริราช และภัทราวดีเธียเตอร์ มีการบริหารจัดการสถานที่อย่างเป็นระบบ ที่พร้อมจะเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งสร้างรายได้ของประชาชน

นอกจากนี้บริเวณหน้าวัดยังมีท่าเรือที่ประชาชนใช้เดินทางข้ามไปมาระหว่างวัดระฆังโฆสิตาราม และท่าช้าง ท่าพระจันทร์ เป็นประจำเพื่อการติดต่อค้าขายเพราะสองฝากฝั่งบริเวณนี้เป็นแหล่งการค้าที่สำคัญ บางคนมาทำบุญ มาโรงเรียน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางโดยทางเรือเพื่อมาชมวัดระฆังโฆสิตาราม

(๒) คุณค่าของแหล่งวัฒนธรรม แหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตาราม มีความหลากหลายน่าสนใจ และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ทั้งในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ ศิลปะ ที่มีความงดงาม ด้วยฝีมือช่างชั้นครูที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธา รวมทั้งชิ้นงานต่าง ๆ ที่ตั้งแสดงใน พิพิธภัณฑ์ ซึ่งบางชิ้นมีที่เดียวในโลก จึงควรค่าแก่การศึกษาหาความรู้ และชื่นชมในศิลปวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลายและงดงามต่างยุคสมัยกัน

(๓) มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนย่านวัดระฆังโฆสิตารามและพื้นที่ใกล้เคียง มีบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ผู้รู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมหลายสาขา ซึ่งสนใจที่จะร่วมพัฒนา แหล่งวัฒนธรรมและท้องถิ่นของตนให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเสริมรายได้ให้กับ ชุมชน เช่น คุณบุษบง มุ่งการดี คุณภัทราวดี ศรีไตรรัตน์ คุณทวีศักดิ์ ศรีม่วง ครูอาจารย์ โรงเรียนสตรีวัดระฆัง โรงเรียนโฆสิตสโมสร โรงเรียนสุภัทรา รวมทั้งบุคลากรของหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง ภูมิปัญญาเหล่านี้คือทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนา

(๔) การบริหารจัดการ มีการจัดระเบียบ และดูแลความสะอาดอย่างเป็น ระบบในบางสถานที่ ขึ้นอยู่กับผู้บริหารและผู้รับผิดชอบของแต่ละแห่ง จึงขาดการประสานร่วมมือ กันในการบริหารจัดการโดยภาพรวม ซึ่งสถานที่ตั้งของแหล่งวัฒนธรรมแต่ละแห่งอยู่ในที่ใกล้เคียง กัน สามารถเดินทางด้วยทางเท้าติดต่อกันได้ หากมีการประสานร่วมมือกันจะทำให้การพัฒนาเป็นไปได้ รวดเร็วและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น

ปัญหาของแหล่งวัฒนธรรม

(๑) การคมนาคมทางรถยนต์ไม่สะดวก แหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆัง โฆสิตารามสามารถเดินทางเข้ามาได้ ๓ วิธี คือ เดินทางทางเรือ ทางรถยนต์ และทางเท้า แต่ถนนสำหรับรถยนต์เข้าออกมายังวัดระฆังโฆสิตาราม คับแคบ และเป็นขอยตัน มีนักเรียนและ ประชาชนใช้เส้นทางนี้ในการสัญจรจำนวนมาก รถยนต์จึงเข้าออกลำบาก โดยเฉพาะรถยนต์ขนาดใหญ่ สถานที่จอดรถคับแคบมีเพียงแห่งเดียวซึ่งอยู่ในความดูแลของวัด และเก็บค่าจอดรถราคาสูง นักท่องเที่ยวส่วนมากจึงเดินทางทางเรือ

(๒) ขาดการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก ทางวัดไม่จัดวิทยากรที่จะให้ ความรู้แก่ผู้มาเที่ยวชมภายในวัด ทั้งที่วัดระฆังโฆสิตารามเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมหลาย สาขา โดยปล่อยให้เป็นที่ของมัคคุเทศก์ประจำคณะนักท่องเที่ยวเป็นคนบรรยายเอง ทำให้ขาด โอกาสที่จะเผยแพร่หรือสอดแทรกสิ่งสำคัญ ๆ ที่จะประโยชน์ต่อประเทศ การบริการด้านอื่น ทางวัดได้จัดเต็นท์สำหรับผู้มาทำบุญที่วัดได้นั่งพัก ส่วนการบริการด้านสาธารณสุขก็ยังไม่เหมาะสม เช่น ห้องน้ำขาดสุขลักษณะ เพราะขาดการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องการทำความสะอาด ไม่มีการแยก ห้องน้ำชาย-หญิงอย่างเป็นสัดส่วน อยู่ในที่ลับตาซึ่งอาจเป็นอันตรายแก่ผู้มาใช้บริการ จึงไม่เหมาะ สำหรับการบริหารแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาศึกษาหาความรู้จำนวนมาก ขาดการบริการในเรื่อง อาหารเครื่องดื่ม โทรศัพท์สาธารณะ ที่ทิ้งขยะไม่เพียงพอ

(๓) ขาดการประสานร่วมมือกัน วัด สถานศึกษา ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่และที่เกี่ยวข้องกับแหล่งวัฒนธรรมย่านวัดระฆังโฆสิตาราม ขาดการประสานร่วมมือกัน แม้ผู้บริหารแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ จะมีนโยบาย แผนงานตรงกันในเรื่องของการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ แต่ขาดการบูรณาการร่วมกัน การทำงานจึงเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ งานบางอย่างจึงไม่ประสบความสำเร็จ หรือไม่ครอบคลุมทั่วถึง คุณค่าและความน่าสนใจของแหล่งวัฒนธรรมจึงยังไม่สมบูรณ์

นอกจากนี้ชุมชนวัดระฆัง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด แต่ทางวัดไม่ได้เข้าไปบริหารจัดการ ปล่อยให้อยู่กันไปโดยสะดวก จึงเป็นชุมชนแออัดประสบปัญหาด้านยาเสพติด และสิ่งแวดล้อมที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ขาดความร่วมมือกันในการแก้ปัญหาของชุมชน แม้ทางชุมชน และทางวัดจะมีวิทยุชุมชนของตนเอง กระจายเสียงเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชาวชุมชน แต่ก็ยังเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ วัดไม่ได้กระจายเสียงให้ชาวบ้านในชุมชนทราบ ชาวบ้านจึงขาดโอกาสได้รับความรู้ เรื่องพุทธศาสนาและข้อมูลข่าวสารของทางวัด นอกจากนี้ยังมีกลุ่มการค้าเครื่องสังฆทาน และสัตว์น้ำ อยู่บริเวณหน้าวัด ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนและญาติพี่น้องของพระสงฆ์บางองค์ ทำการค้ากับผู้มาทำบุญที่วัด ทำให้ทัศนียภาพบริเวณหน้าวัดขาดความสวยงาม

๕. เพื่อนำเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการและพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน

จากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ และการประชุมเสวนาร่วมกัน ของชาวชุมชนวัดระฆัง ผู้รู้ ผู้สนใจ และบุคลากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ข้อสรุปร่วมกันที่จะเป็นแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ โดยผู้เข้าประชุมทุกท่านจะร่วมมือกันจัดตั้งกลุ่ม เพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามขั้นตอน ดังนี้

(๑) ร่างโครงพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน โดยให้มีวัตถุประสงค์หลัก คือการรักษาความสะอาดของแหล่งวัฒนธรรม การปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณด้านหน้าวัดระฆังโฆสิตาราม การให้บริการ และการประชุมประสานความคิด

(๒) ประชุมร่วมกันพิจารณาโครงการ และกำหนดแนวทางดำเนินงาน

(๓) นำเสนอโครงการแก่ผู้บริหาร และบุคคลสำคัญที่จะเป็นพลังผลักดันให้การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมประสบความสำเร็จ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม และเจ้าคณะ สส. สก. สข. ในพื้นที่ สมาคมมูลนิธิที่อุปถัมภ์วัดระฆังโฆสิตาราม คณะศิษย์วัดระฆังโฆสิตาราม และผู้บริหารหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(๔) ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงรับทราบโครงการ และเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยการสร้างกระแสให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับ

(๔) ดำเนินการตามแผนงาน โดยเริ่มจากบ้านและสถานที่ที่อยู่ในความ
 รับผิดชอบ และขยายพื้นที่ที่เป็นสาธารณะ ซึ่งอาจมีนักเรียนของโรงเรียนต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรม
 โดยเฉพาะนักเรียนที่มีบ้านพักอยู่ในชุมชน

(๕) จัดประชุมร่วมกันอย่างน้อยเดือนละครั้ง เพื่อรับทราบผลการดำเนินงาน
 และปัญหา เพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน

(๖) เผยแพร่ความรู้ ความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุ อาคาร
 สิ่งก่อสร้าง และสถานที่ที่มีคุณค่าที่มีอยู่ในท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านด้านต่าง ๆ

(๗) การควบคุมรูปร่าง และลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างที่จะ
 เกิดขึ้นใหม่ เพื่อให้ภูมิทัศน์บริเวณวัดและโดยรอบวัดดูสวยงาม ไม่ขัดแย้งกับลักษณะของสถาปัตยกรรม
 ดั้งเดิม มีร่มไม้ และพื้นที่เพื่อสาธารณประโยชน์ สร้างรายได้ สร้างความรู้ให้แก่เยาวชน และประชาชน
 ในชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ควรสนับสนุนให้มีการทำโครงการวิจัยขบวนการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ ของชุมชน
 ต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน และพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และ
 แหล่งรายได้ เพื่อรวบรวม และวิเคราะห์ ขั้นตอนกระบวนการทำงาน กลวิธีในรูปแบบต่าง ๆ ข้อดี
 ข้อเสีย ปัญหา อุปสรรค เพื่อเป็นแนวทางสำหรับนักพัฒนา และนักวิจัยพื้นที่ได้ศึกษาเป็นความรู้
 ประกอบการตัดสินใจในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บรรณานุกรม

กิตติเดช สุตรสุนทร. "กฎหมายสิ่งแวดล้อมไทยกับการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม." ใน การสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเทศไทย ครั้งที่ ๕. บรรณาธิการ โดย จีรพล สิ้นธนูวา. หน้า ๒๘๘-๓๐๒. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๓๗.

เขตบางกอกน้อย,สำนักงาน. ประวัติเขตบางกอกน้อย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๐.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงาน. แผนวัฒนธรรมแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๙). กรุงเทพฯ : เศรษฐกิจ, ๒๕๔๕.

โฆสิตสโมสร,โรงเรียน. รายงานผลการดำเนินงาน ประจำปี ๒๕๔๕. กรุงเทพฯ : โรงเรียนโฆสิตสโมสร, ๒๕๔๕.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและล้าหลัง. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๖.

จรรยา ประชิตโรมรัน. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

จีรพล สิ้นธนูวา. "แนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชน ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม." ใน การสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเทศไทย ครั้งที่ ๕. บรรณาธิการ โดย จีรพล สิ้นธนูวา. หน้า ๓๐๓-๓๑๕. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๓๗.

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน และเกียรติศักดิ์ แสงสุวรรณ. การผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการสร้างทุนทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน : กรณีศึกษา พระอาจารย์รัตน์ รตนญาโณ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ : บริษัทพีเพรส จำกัด, ๒๕๔๐.

दनัย ไชโยธา. ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ๖ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

เทพชู ทับทอง. กรุงเทพฯในอดีต. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๒๕.

_____. หนังสือภาพประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. ๑๐๐ ปี การปกครองท้องถิ่นไทยพ.ศ.๒๔๔๐ - ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ : คบไฟ, ๒๕๔๔.

นพ ทำพระจันทร์. กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร. กรุงเทพฯ : ปากกาทอง, ๒๕๔๕.

- นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๓๖.
- “แนวพระราชดำริแก้รัชกาล.” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ ม.ร.ว.อุดมพร เกษมสันต์ ทช.ทม. กรุงเทพฯ : ศูรสภา, ๒๕๒๗.
- บัณฑิต ยากาย. กระบวนการพัฒนาและการปรับตัวของชุมชนเมืองพิษณุโลก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๙.
- บุญเทียน ทองประสาน. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการ สภาคทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๑.
- บุญยสฤษฎ์ อนนทสุข. รัฐกับการลงทุนทางวัฒนธรรม : ศึกษากรณีงานแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- ประดับ เรียนประยูร. การศึกษาแนวทางพัฒนาสิ่งแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ตลาดน้ำตลิ่งชัน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๑.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. “การจัดระเบียบสังคม” ใน เอกสารประกอบการสอนวิชาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ และคณะ. วิถีชีวิตของชาวชุมชนชุมทอง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๕.
- พระครูปลัดสมคิด สิริวฑฒโน. ของดีวัดระฆัง. กรุงเทพฯ : ไทยเส็ง, ๒๕๔๑.
- “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี.” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายวิรุฬห์ บุญรัตพันธุ์. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๑๖.
- พระอวยชัย อินศรีเมือง. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. ปรินญาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยไทยคดีศึกษา (กลุ่มสังคมศาสตร์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒.
- พัฒน์ สุจางค์ และคณะ. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.
- พิสิษฐ์ บุญไชย. รายงานวิจัย เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ของชาวบรู จังหวัดมุกดาหาร. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- มหิตล, มหาวิทยาลัย. พิพิธภัณฑศิริราช. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๒๕.

- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. ทิวทัศน์วัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัทสุขุมและบุตร จำกัด, ๒๕๓๙.
- รัศมี เจริญทรัพย์. วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๒.
- รวรรณ กมูทะรัตน์. โรงเรียนสุภัทรา. กรุงเทพฯ : ๒๕๔๕.
- ศยามล ไกรยูรวงศ์. "กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม." ใน การสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเทศไทย ครั้งที่ ๕. บรรณาธิการ โดย จิรพล สินธุนาวา. หน้า ๔๓-๕๕. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๓๗.
- ศาสนา,กรม. แผนพัฒนาการศาสนา ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๙). กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๕.
- ศิริกุล สันติชาติ. วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์(รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔). ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๖.
- ศิลปากร,กรม. แผนการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ ๙(พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) กรุงเทพฯ ; ม.ป.ท., ๒๕๒๕.
- ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏธนบุรี,ศูนย์. ประวัติศาสตร์ธนบุรี. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๙.
- _____ . เมืองธนบุรี. กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๒๙.
- สตรีวัตระมั่ง,โรงเรียน. เวียงวังฝั่งธนา. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิง, ๒๕๓๓.
- _____ . รายงานผลการประเมินตนเอง. กรุงเทพฯ : โรงเรียนสตรีวัตระมั่ง, ๒๕๔๔.
- _____ . อนุสรณ์ ๗๒ ปี โรงเรียนสตรีวัตระมั่ง. กรุงเทพฯ : โรงเรียนสตรีวัตระมั่ง, ๒๕๓๐.
- สนิท สมัครการ. วิวัฒนาการทางวัฒนธรรมของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔.
- ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร,ศูนย์. เส้นทางท่องเที่ยวรัตนโกสินทร์ ฝั่งตะวันตก. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๕.
- สันติ เศวตวิมล. ตำนานตลาดไทย. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๔๔
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๔.
- สุดารา สุขฉายา. ธนบุรี. กรุงเทพฯ : สารคดี, ๒๕๔๒.
- หลวงวิจิตรวาทการ,พันเอก. งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย. กรุงเทพฯ : กรมยุทธศึกษาทหารบก, ๒๕๓๑.

- อนุสรณ์ สุนทรพงศ์ และเชษฐา โพธิ์ประทับ. ความตระหนักและการเตรียมพร้อมรองรับการสูญเสียวัฒนธรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.
- อภิชัย พันธเสน. พัฒนาชนบทไทย สมุทัย และมรรค แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๓๙.
- อนันท์ กาญจนพันธ์. "วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์" ใน เอกสารประกอบการสัมมนาระดับชาติ เรื่อง "วิกฤติการณ์สังคมไทย" วันที่ ๒๐ - ๒๒ เมษายน ๒๕๓๘. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๘.
- อัษฎางค์ โปธาณานนท์. การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมโดยการวางผังเมือง : กรณีศึกษาพื้นที่ในเขตเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, หอ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๑/๙ เรื่องที่หลวงอุเรื่อปากคลองบางกอกน้อยจะทำโรงยาฝิ่น (๒๑ กันยายน รศ.๑๐๙ - ๑๑ สิงหาคม รศ.๑๑๓)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๓ ก/๑๗๘ เรื่องขุนอักษรสมบัติอักษร เสมียนตรามีหนังสือมาว่า บอกออฟฟอเรนซ์ มิซันออฟดิเพรส คนในบังคับอเมริกา ชื่อที่ดินของหลวงธนศักดิ์ ตำบลวังหลัง กรุงเทพฯ ขอให้เจ้าพนักงานทำหนังสือซื้อขายให้ตามธรรมเนียม (๙ พฤศจิกายน - ๒๐ มกราคม รศ.๑๑๒)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๑๖/๒๕ เรื่องหลวงชินนทรภักดี ขอพระราชทานที่วังกรมหมื่นเทวานุรักษ์ ซึ่งพระราชทานแก่หม่อมราชไทย์(กระต่าย)อยู่อาศัยต่อ (๑๖ กันยายน - ๒๘ ตุลาคม รศ.๑๑๘)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒/๘๖ เรื่องอำแดงอ่วม จะยกที่บ้านเรือนตำบลบ้านขมิ้นให้กับ หม่อมราชวงศ์กระจ่างผัว จินภรรยา (๒๐ มกราคม รศ.๑๒๐)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๘. ๙ ค/๕๑ เรื่องเงินแต่สะเฮงขอตั้งโรงจำนำ ตำบลสี่แยกบ้านขมิ้น แต่เดือน มีนาคม รศ.๑๒๐ อนุญาตแล้ว ต่อมาเดือน กันยายน รศ.๑๒๔ เงินแต่สะเฮงป่วย เงินแต่อยู่เทียน ทำการอนุญาต (๕ กุมภาพันธ์ รศ.๑๒๐ - ๘ กันยายน รศ.๑๒๔)

- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๑๘/๑๓๒
เรื่องหลวงวิมลสังข์รักษ์ ชายที่ดินตำบลริมลำน้ำเจ้าพระยาหน้าป้อมพระราชวังหลัง
กรุงเทพฯ ให้แก่กระทรวงนครบาลซื้อไว้เป็นที่หลวง (๘ มีนาคม รศ.๑๒๐)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๓๔๔
เรื่องอำนวยการขอหนังสือสำหรับที่ดินตำบลริมวัดระฆัง (๒๖ กรกฎาคม - ๗ มีนาคม
รศ.๑๒๐)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๓๕๖
เรื่องอำนวยการขอหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินตำบลหลังวัดระฆังโฆสิตาราม (๑๖ ตุลาคม
- ๕ มีนาคม รศ.๑๒๐)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๒๒/๖๘
เรื่องเกิดเพลิงไหม้ที่โรงงานขึ้น เช่าที่อำนวยการปลูกอยู่ริมถนน ตำบลหลังวัดระฆัง
โฆสิตาราม (๕ มีนาคม รศ.๑๒๑)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๘. ๙ ค /๑๖๘
เรื่องเงินสงในบังคับสยาม ขออนุญาตตั้งโรงรับจำนำตำบลริมบ่อนบ้านขมิ้น ตั้งแต่ ๑๑
เมษายน ๑๒๑ - ๒๙ พฤษภาคม ๑๒๕ (๑๖ มีนาคม รศ.๑๒๑ - ๒๙ พฤษภาคม ๑๒๕)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๒๕
เรื่องหม่อมราชวงศ์สุน บุตรหม่อมหม่อมเจ้าชุมสาย ยื่นเรื่องราวขอหนังสือสำคัญสำหรับ
ที่ดินตำบลวังหลัง (มีนาคม รศ.๑๒๑)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๒๔
เรื่องนายอำ ทหารมหาดเล็ก สังกัดพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีฯ ขอหนังสือ
สำหรับที่ดินตำบลบ้านขมิ้น (๒๕ มีนาคม รศ.๑๒๑ - ๒๙ มกราคม รศ.๑๒๒)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๑ /๘๗
เรื่องขุนภักดี ยื่นเรื่องราว ได้ตรวจสอบพื้นที่หน้าวัดสุวรรณ ริมคลองบางกอกน้อยแล้ว
เห็นสมควรที่จะตั้งที่ว่าการได้ จึงทำแผนที่ส่งมาพร้อมรายงานนี้แล้ว (๙ มิถุนายน รศ.๑๒๑)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๘. ๙ ค/๑๐๔
เรื่องเงินเช่า บังคับสยาม ตั้งร้านขายของตำบลหน้าป้อมวังหลัง ขอตั้งโรงจำนำขึ้นใหม่อีก
๑ โรง (๓๑ กรกฎาคม รศ.๑๒๑ - ๓๐ มกราคม รศ.๑๒๔)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๓๑
เรื่องพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอรพิณเพ็ญภาค ขอหนังสือสำหรับที่ดินตำบลตรอกตันจันทร์
(๒๒ เมษายน รศ.๑๒๒)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๘. ๙ ค/๑๙๙
เรื่องเงินบุนเป้ง บังคับสยาม ขอตั้งโรงรับจำนำ ตำบลบ่อนบ้านขมิ้นแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม
รศ.๑๒๒ เป็นต้นไป มีคำสั่งให้ออกใบอนุญาตแล้ว (๔ มิถุนายน - ๔ กรกฎาคม รศ.๑๒๒)

- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๖๔
เรื่องให้ส่งอำเภอสอบสวนรังวัดที่ตำบลบ้านขมิ้น อำเภอยะมอขอหนังสือสำหรับที่ดิน ได้
สอบสวนแล้วหาเกี่ยวข้องเป็นที่วิวาทไม่ (๒๗ มิถุนายน - ๓๐ พฤศจิกายน รศ.๑๒๒)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๙๓
เรื่องอำแดงต๋อยน้ำ ชมหลาน ขอหนังสือสำคัญสำหรับที่ดิน ตำบลบ้านปูน กรุงเทพฯ
(๑๑ กันยายน รศ.๑๒๒ - ๔ เมษายน รศ.๑๒๓)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๖๙๔
เรื่องอำแดงสุนมารดา อำแดงแพบุตร ขอหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินตำบลบ้านปูน
(๒๖ กันยายน รศ.๑๒๒ - ๑๓ มีนาคม รศ.๑๒๓)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๗๐๐
เรื่องหลวงเทพธรรมาสามี ผิงภรรยา ขอหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินตำบลหลังวัดระฆังโฆสิตาราม
(๓๐ กันยายน รศ.๑๒๒ - ๒๓ สิงหาคม รศ.๑๒๓)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ค/๗๒๕
เรื่องขุนตระการภูวกรรม ขอหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินตำบลถนนบ้านขมิ้น
(๒๓ พฤศจิกายน รศ.๑๒๒ - ๑๑ กุมภาพันธ์ รศ.๑๒๓)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ ฉ/๓๐๙
เรื่องอำแดงเคลือบพี่ อำแดงหนายน้อง ยื่นเรื่องราวขอหนังสือสำหรับที่บ้าน ตำบลหลังวัด
ระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพฯ ฝ่ายหลวงสำแดงครุผลาญร้องคัดค้านส่งยกเรื่องราวแล้ว
(๒๔ เมษายน - ๑๔ กรกฎาคม รศ.๑๒๔)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๑๘. ๒ /๒๑๐
เรื่องนายคล้อยสามี อำแดงจิวภรรยา ขอหนังสือสำหรับที่บ้านตำบลคลองวัดระฆัง ส่งให้ไป
ยื่นเรื่องราวต่อกระทรวงเกษตรแล้ว (๔ กันยายน รศ.๑๒๔ - ๒๙ กันยายน รศ.๑๒๕)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๔. ๖ /๒๗
เรื่องเรือโทผู้ช่วยหม่อมราชโฑย ขออนุญาตขุดดินฝังท่อข้ามถนนบ้านขมิ้นลงในคลอง
วัดระฆัง เพื่อได้อาศัยใช้น้ำต่อไป (๑๙ - ๒๓ ตุลาคม รศ.๑๒๕)
- เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงนครบาล, ร.๕ น ๒๒ /๓๑๙
เรื่องเกิดเพลิงไหม้เรือนของหม่อมหลวงสาออง ๑ หลัง ซึ่งเช่าสำรับเช่าอยู่ ตำบลในตรอก
ต้นจันทร์บ้านขมิ้น ช่วยกันดับได้ เรือนที่ห้องเพลิงไหม้คิดเป็นราคาเงิน ๒๔๐ บาท
(๒๐ มีนาคม รศ.๑๒๖)

ภาคผนวก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลและเข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็น

๑. รศ.นพ.สรใจ แสงวิเชียร	คณะกายวิภาคศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช	
๒. นางภัทราวดี มีชูธน	ภัทราวดีเธียเตอร์	
๓. นางบุษบง มุ่งการดี	ผู้สืบเชื้อสายตระกูลपालกะวงศ์ ณ อยุธยา อายุ ๘๔ ปี	
๔. นายปรีชา เฮงสกุล	รองผู้อำนวยการเขตบางกอกน้อย	
๕. นายประชา บุญเตี้ย	พัฒนาชุมชน เขตบางกอกน้อย	
๖. ด.ต.วิรัช รอดทรัพย์	ตำรวจชุมชน สถานีตำรวจนครบาลบางกอกน้อย	
๗. นางศิริรัตน์ สุวรรณภาคย์	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนโสมิตสโมสร	
๘. น.ส.สุมน พิมพ์เงิน	ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนโสมิตสโมสร	
๙. น.ส.ชuurณา อุทรวาสารัช	โรงเรียนโสมิตสโมสร	
๑๐. นางสุภาพ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา	โรงเรียนโสมิตสโมสร	
๑๑. นางจันทร์เพ็ญ คล่องแคล่ว	โรงเรียนโสมิตสโมสร	อายุ ๔๘ ปี
๑๒. นางสดศรี อัญญาวัชระ	โรงเรียนโสมิตสโมสร	
๑๓. นางชูรัตน์ ทีประวิพาท	โรงเรียนโสมิตสโมสร	
๑๔. นายสมบัติ รักตะปุระณะ	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	
๑๕. นางสาวนิภาพรรณ ธาราสันติสุข	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	อายุ ๔๖ ปี
๑๖. นางเบ็ญจา อัคราณิชัย	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	
๑๗. นางดวงพร นรพัลลภ	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	
๑๘. นายสิทธิชัย ต้นเจริญ	โรงเรียนสตรีวัดระฆัง	อายุ ๓๔ ปี
๑๙. นายรณวัฒน์ เอมะสิทธิ์	ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร	
๒๐. นายระพีพัฒน์ เกษโกศล	ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร	
๒๑. น.ส.ศิริประภา พระราแก้ว	ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร	
๒๒. นางสาวกุลวดี เจริญศรี	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	
๒๓. พระมหาเกลี้ยง ธมมชัยโย	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๔. พระเพ็ญฉัตร นาควโร	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๕. พระธนศักดิ์ ปริสุทโธ	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๖. พระสงค์ ชวนปัญญา	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๗. พระธีรพงษ์ ธีรวโส	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๘. พระยศขจร ธมมวโร	วัดระฆังโสมิตาราม	
๒๙. นายทวีศักดิ์ ศรีม่วง	ประธานชุมชนวัดระฆัง	
๓๐. นางประทุมมาศ ศรีม่วง	กรรมการชุมชนวัดระฆัง	

๓๑. นายประโลม พันธุ์อุบล	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๗๑ ปี
๓๒. นางจันทิมา บุรณมานัส	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๖๘ ปี
๓๓. นางม่วย จงเจตดี	ชาวชุมชนวัดระฆัง(ชอยแปดคุด)	อายุ ๖๘ ปี
๓๔. นางละเมียด หวานชะเอม	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๖๕ ปี
๓๕. นายบรรพต เสตะกลีกร	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๖๕ ปี
๓๖. นางสุมนทา บุญใหญ่	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๙ ปี
๓๗. นางจินดา ครแดง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๘ ปี
๓๘. นางแสงอรุณ จงมีสุข	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๗ ปี
๓๙. นายกลบ วิสารัตน์	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๖ ปี
๔๐. นายกรีช วงษ์กล่อม	การสื่อสารแห่งประเทศไทย	อายุ ๕๔ ปี
๔๑. นายสุพร ศรีม่วง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๙ ปี
๔๒. นางสาวบัว ปั้นศิริ	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๘ ปี
๔๓. นางสาวดี พันธุ์อุบล	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๖ ปี
๔๔. นางแฉ่งน้อย จงเจตดี	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๔ ปี
๔๕. นางสมใจ สดุดีพิทักษ์	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๑ ปี
๔๖. น.ส.เย็นตา ไฟเพชร	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๑ ปี
๔๗. น.ส.วัลย์รัตน์ จงมีสุข	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๕๐ ปี
๔๘. นายกฤตตานน จันท์สด	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๗ ปี
๔๙. นางสาวหยุด ไกรจำเพียร	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๕ ปี
๕๐. นางสาวเพ็ญ แซ่ลิ้ม	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๕ ปี
๕๑. น.ส.อำภา จงเจตดี	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๓ ปี
๕๒. นางอังคณา จงศักดิ์ศรี	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๒ ปี
๕๓. นายโฆสิต แยมเนตร	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๓๑ ปี
๕๔. น.ส.แหวดาว เกรียงไกรชัยพร	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๒๕ ปี
๕๕. นายไพศาล อินจันทร์	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๒๕ ปี
๕๖. น.ส.สุรีพร พันธุ์อุบล	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๒๕ ปี
๕๗. น.ส.ปฐมลักษณ์ เฉลิมวุฒิ	ชาวบางกอกใหญ่	อายุ ๒๒ ปี
๕๘. น.ส.นุจรี คุมมงคล	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๒๒ ปี
๕๙. นายศุภชัย ชควาทุส	ชาวชุมชนวัดระฆัง	
๖๐. น.ส.ลมัย แป้นศิริ	ชาวชุมชนวัดระฆัง	
๖๑. นางวรรณนิภา ศีลารักษ์	ชาวชุมชนวัดระฆัง	
๖๒. น.ส.วารภรณ์ ศรีม่วง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	
๖๓. นายชลฎ เทียนศิริ	ชาวชุมชนวัดระฆัง	

๖๔. นายวิสิทธิ์ศักดิ์ เกิดเรือง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	
๖๕. ดญ.จินตนา เกิดเรือง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๑๒ ปี
๖๖. ดญ.พลอย เกิดเรือง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๑๐ ปี
๖๗. ดญ.อังคณา เกิดเรือง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๘ ปี
๖๘. ดญ.สิริลักษณ์ แป้นกล่อม	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๙ ปี
๖๙. ดช.ชัยสิทธิ์ สวัสดิ์	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๑๒ ปี
๗๐. ดญ.สุพรรณวดี ศรีม่วง	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๑๑ ปี
๗๑. ดช.มติกร เราเจริญสุข	ชาวชุมชนวัดระฆัง	อายุ ๑๐ ปี
๗๒. นางบุญสม สวัสดิ์สุข	ชาวบางกอกน้อย	อายุ ๗๕ ปี
๗๓. นายชาติชาย ชูประเสริฐ	ชาวแขวงศิริราช	อายุ ๖๕ ปี
๗๔. นายสิทธิ สุรนนันดร	ชาวนครชัยศรี นครปฐม	อายุ ๕๖ ปี
๗๕. นายรังสรรค์ ทองสีเข้ม	ชาวบางน้ำเปรี้ยว ฉะเชิงเทรา	อายุ ๓๒ ปี
๗๖. น.ส.สุจิตรา ไตรศักดิ์ศรี	ชาวนนทบุรี	อายุ ๒๓ ปี

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง

แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เพื่อเก็บข้อมูลด้าน

ก. สภาพทางกายภาพของแหล่งวัฒนธรรม

ข. บุคลิกของผู้บริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรม

ค. การมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อมูล หมวด ก. สภาพทางกายภาพ ของ

๑. เริ่มก่อตั้ง/สร้างเมื่อ.....

.....

๒. ทำเลที่ตั้ง (ใน/นอกชุมชน).....

.....

.....

๓. การคมนาคมระหว่างแหล่งวัฒนธรรมกับชุมชน(ทางใด/ระยะทาง/สภาพเส้นทาง).....

.....

.....

๔. ขนาดของที่ตั้ง.....

.....

.....

๕. บริเวณของแหล่งวัฒนธรรมเหมาะสมกับการจัดกิจกรรมเพียงใด.....

.....

.....

๖. สิ่งอำนวยความสะดวก(ของแหล่งวัฒนธรรม)

- ที่พัก.....
- ห้องน้ำ.....
- ไฟฟ้า.....
- น้ำประปา.....
- โทรศัพท์.....
- ศาลา.....
- อื่น ๆ.....

.....

.....

.....

๕. การจัดสิ่งแวดล้อมภายในแหล่งวัฒนธรรม.....

.....

.....

.....

.....

ข้อมูล หมวด ข. บุคลิกของผู้บริหารจัดการแหล่งวัฒนธรรม(บุคคล/คณะบุคคล)

- ๑. ชื่อ - นามสกุล
 - เพศ.....สถานภาพ.....อายุ.....
 - คุณวุฒิ/ความรู้ความสามารถ.....
 - อาชีพ.....
 - เข้ามาอยู่ในพื้นที่/ชุมชนเมื่อใด.....
 - ระยะเวลาในการบริหารจัดการ.....
-
-
-
-
-

๒. สภาพทางเศรษฐกิจ/ปัญหาของแหล่งวัฒนธรรม.....
.....
.....
.....

๓. แนวคิดในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม.....
.....
.....
.....

ข้อมูล หมวด ค. การมีส่วนร่วมของชุมชน

๑. เปิดให้เป็นพื้นที่สาธารณะอย่างไร.....
.....
.....
.....

๒. ประชาชน/ชุมชนเข้ามาใช้บริการด้านใด/เป็นประจำหรือไม่.....
.....
.....
.....

๓. มีองค์กร/หน่วยงานใดให้การสนับสนุน.....
.....
.....

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
ชุมชนวัดระฆังโฆสิตาราม และพื้นที่ใกล้เคียง

ข้อมูลบุคคล

๑. ชื่อ - นามสกุล
เพศ.สถานภาพ.....อายุ.....
คุณวุฒิ/ความรู้ความสามารถ.....

อาชีพ.....
ภูมิลำเนาเดิม

๒. เข้ามาอยู่ในพื้นที่/ชุมชนเมื่อใด/เพราะเหตุใด.....

๓. ในชุมชนมีแหล่งวัฒนธรรมใดบ้าง.....

๔. ชุมชนจัดกิจกรรมตามเทศกาล/กิจกรรมพิเศษอะไรบ้าง.....

.....

.....

.....

.....

๕. การสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นต่อไป.....

.....

.....

.....

๖. สนใจในแหล่งวัฒนธรรมใด

.....

.....

.....

.....

๗. แนวคิดในการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

๘. หากมีการประชุมเพื่อพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมจะเข้าร่วมประชุมหรือไม่

.....

.....

.....

๙. สะดวกเข้าร่วมประชุมในวัน/เวลา/ใด

.....

.....

.....